Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Muzeul Universității

Historia Universitatis Iassiensis

I/2010

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” IAȘI

Volum finanțat prin proiectul CNCSIS-UEFISCSU, nr. 84/30.07.2010, PN II-RU343/2010

CONSILIUL EDITORIAL:

Stefan Albrecht (Römisch-Germanisches-Zentralmuseum, Mainz)
Dorin Dobrincu (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" al Academiei Române, Iaşi)
Gheorghe Iacob (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi)
Vasile Işan (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi)
Victor Karady (Central European University, Budapesta)
Inge Knudsen (Coimbra Group Office, Brussels)
Bogdan-Petru Maleon (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi)
Hans-Christian Maner (Johannes Gutenberg-Universität, Mainz)
Andi Mihalache (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" al Academiei Române, Iaşi)
Marina Mureşanu Ionescu (Université Jean Monnet, Saint Etienne)
Lucian Nastasă (Institutul de Istorie „George Barițˮ al Academiei Române, Cluj-Napoca)
Vasile Puşcaş (Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca)
Alexander Rubel (Deutsches Kulturzentrum, Iaşi, Institutul de Arheologie, Iaşi)
Cornel Sigmirean (Universitatea „Petru Maior", Târgu Mureş)
László Szögi (Universitatea Eötvös Loránd, Budapesta)
Ion Toderaşcu (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi)
Nicolae Ursulescu (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi)

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Florea Ioncioaia, redactor şef (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi)
Leonidas Rados, redactor şef adjunct (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" al Academiei Române, Iaşi)
Cătălin Botoşineanu, secretar de redacție (Arhivele Naționale ale României, Iaşi)
Ovidiu Buruiană (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi)
Vasile Cotiugă (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi)
Ionuț Nistor (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi)

Coperta: **Iulian Constantin Copăcel**
Tehnoredactare: **Remus Ursache**

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAŞI
MUZEUL UNIVERSITĂȚII

Historia Universitatis Iassiensis

I/2010

SUMAR

Cuvântul Editorilor 7

VIAȚĂ ACADEMICĂ ŞI ISTORIE UNIVERSITARĂ / 11

FLOREA IONCIOAIA
Istorie intelectuală şi referință ideologică: preistoria *Universității din Iaşi* 13

LEONIDAS RADOS
Studenți şi profesori ai Universității din Iaşi la studii în străinătate (deceniul şapte al secolului XIX) (I) 37

LIVIU BRĂTESCU
Un moment de reconciliere politică? Câteva considerații cu privire la inaugurarea statuii lui Mihai Kogălniceanu din Iaşi 113

ANA-MARIA STAN
Asociaționism cultural şi academic în perioada interbelică: Reuniunea Femeilor Creştine din Cluj, 1925-1931 131

IONUȚ NISTOR
Diplomatie culturelle et militantisme idéologique. L'Université de Iaşi et le milieu académique est-allemand à la fin des années '50 et au début des années '60 du XXe siècle 151

MUZEOLOGIE ŞI PATRIMONIU / 167

VASILICA ASANDEI
Un manuscris inedit despre cercetările efectuate la Cucuteni în 1895 169

SORIN IFTIMI
Considerații privitoare la galeria de portrete a Muzeului Universității din Iaşi 201

CĂRȚI, BIBLIOTECI, LECTURI / 239

LIVIU PAPUC
Giorge Pascu şi încercările de reformă la Biblioteca Centrală din Iaşi.....241

LĂCRĂMIOARA CHIHAIA
Biblioteca Centrală Universitară din Iaşi în anii Refugiului (1944-1945) 251

UNIVERSITATEA DIN IAŞI LA O SUTĂ CINCIZECI DE ANI / 271

ION TODERAŞCU
Universitatea din Iaşi. Jubileu 150 (1860-2010).....273

VASILE IŞAN
Cuvânt de deschidere la „Ceremonia Dies Academici – 150 de ani”.....275

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE / 281

Caroline Barrera, *Étudiants d'ailleurs. Histoire des étudiants étrangers, coloniaux et français de l'étranger de la Faculté de droit de Toulouse (XIX*^{ème} *siècle-1944)*, Presses du Centre Universitaire Champollion, 2007, 240 p. (Ana-Maria Stan); Gheorghe Iacob (coordonator), *Universitatea din Iaşi. De la modelul francez la sistemul Bologna*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, 2007, 561 p. (Iulian Marcel Ciubotaru); Gheorghe Iacob, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” / Alexandru Ioan Cuza University. Omnes in uno*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, 2007, 104 pagini + LX planşe color (Iulian Marcel Ciubotaru); Magda Negrea, *Liceul de Aplicație al Seminarului Pedagogic Universitar-Iaşi: monografie*, studiu introductiv prof. univ. dr. Adrian Neculau, Sibiu, Editura Arhip Art, 2009, 231 p. (Cătălin Botoşineanu); *Promoția '57. Facultatea de Filologie-Istorie. Secția Limba şi Literatura română*, ediția a II-a, Iaşi, 2009, 611 p. (Cătălin Botoşineanu); Dumitru Ivănescu, Cătălina Mihalache (editori), *Patrimoniu național şi modernizare în societatea românească: instituții, actori, strategii*, Iaşi, Editura Junimea, 2009, 338 p. (Iulian Marcel Ciubotaru); *Universitatea din Craiova. Monografie (1947-2007)*, coord. Vladimirescu Ion, Otovescu Dumitru, Craiova, Editura Universitaria, Craiova, Editura Beladi, 2007, 275 p. (Cătălin Botoşineanu).

În atenția colaboratorilor.....307

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAŞI
MUZEUL UNIVERSITĂȚII

Historia Universitatis Iassiensis

I/2010

CONTENTS

Foreword 7

ACADEMIC LIFE AND UNIVERSITY HISTORY / 11

FLOREA IONCIOAIA
Intelectual History and Ideological reference: Prehistory of the *University of Iaşi* 13

LEONIDAS RADOS
Students and Professors of the University of Iaşi Studying Abroad (seventh decade of the 19th century) (I) 37

LIVIU BRĂTESCU
A Moment of Political Reconciliation? Notes on the Inauguration of Mihai Kogălniceanu's Statue of Iaşi 113

ANA-MARIA STAN
Cultural and Academic Associanism in the Interwar Period: The Meeting of Christian Women in Cluj*, 1925-1931* 131

IONUȚ NISTOR
Cultural Diplomacy and Ideological Militancy. University of Iaşi and the East-German Academic Environment in Late 1950s and Early 1960s 151

MUZEOLOGY AND PATRIMONY / 167

VASILICA ASANDEI
An Inedited Manuscript on the Archeological Research at Cucuteni in 1895 169

SORIN IFTIMI
Considerations Regarding the Gallery of Portraits Belonging to the Museum of the University of Iaşi 201

WORKS, LIBRARIES, LECTURES / 239

LIVIU PAPUC
Giorge Pascu and His Attempts to Reform the Central Library of Iaşi 241

LĂCRĂMIOARA CHIHAIA
The Central University Library of Iaşi during the Period of Refuge (1944-1945) 251

THE UNIVERSITY OF IAŞI AT ITS 150TH ANNIVERSARY / 271

ION TODERAŞCU
The University of Iaşi. The 150th Anniversary (1860-2010) 273

VASILE IŞAN
Opening Speach for ”Dies Academici Ceremony – 150th Anniversary” 275

BOOK REVIEWS / 281

Communications 309

Cuvântul Editorilor

Interesul pentru cercetarea *istoriei universității* şi a *vieții academice* s-a amplificat vizibil în ultimul timp. Cunoaşterea instituțiilor cu rol educativ, a condițiilor şi dispozitivelor culturale care contribuie de o manieră sau alta la formarea elitelor, la structurarea comportamentelor colective şi individuale, la configurarea unui anume ethos a devenit de câteva bune decenii o preocupare majoră a cercetătorilor în diversele ramuri ale istoriografiei, în sociologie sau alte discipline academice. Alături de acestea, explorarea căilor şi mijloacelor de transmisiune a cunoaşterii şi ideilor, ca parte a preocupărilor pentru reconstituirea evoluției practicilor educative sau a vieții intelectuale, în general, au redevenit teme şi domenii de investigație academică de prim plan. Pe de o parte, deci, este vorba de a vedea cum se formează spiritul unei epoci, imaginarul intelectual al unei generații sau al unei elite, iar pe de alta de a penetra pe cât posibil în laboratorul unde se nasc ideile, inovațiile şi indivizii de excepție, care dau un conținut ideii de progres, precum şi felul în care se transmit aceste idei şi abilități.

Istoria universității, aşa cum s-a structurat aceasta în ultimele decenii, exprimă această tendință. Prin teme legate de istoria instituției în sine, sub toate aspectele sale semnificative, reconstituirea cadrului şi analiza istorică a rolului universității în societate, cercetarea evoluției şi compoziției corpului academic, istoria disciplinelor şi a lumii studențeşti, discuția asupra unor aspecte care privesc etica şi guvernanța academică, istoria universității s-a configurat ca un câmp de cercetare care poate oferi răspunsuri atât pentru necesitățile curente ale lumii universitare, cât mai ales pentru înțelegerea vieții intelectuale, a felului în care se produce şi transmite cunoaşterea avansată etc.

La Iaşi, ca probabil în multe alte centre academice, interesul pentru istoria universității a fost mereu legat de ritmul aniversărilor instituțiilor academice locale. Faptul nu are nimic problematic în sine, dacă nu ar fi legat cumva fatal de o anumită logică a celebrărilor, care fac dificilă exprimarea unui autentic spirit critic, a unei nevoi de autoscopie şi problematizare, ca şi o discuție veritabilă cu privire la rolul lumii universitare în raport cu societatea. Mai grav, însă, dincolo de un evident legitimism conceptual, care transformă aproape fiecare întreprindere

istoriografică consacrată istoriei instituției respective într-o încercare de a susține un anume *status quo*, se vede aici o lipsă cronică de interes pentru metodologie şi mai ales pentru o reflecție sistematică asupra evoluției universității şi universitarilor în raport cu diversele contexte istorice sau crize colective.

Astfel, în afara logicii celebrative amintite mai sus, cercetările consacrate acestui subiect nu şi-au găsit un spațiu de consacrare în orizontul istoriografiei profesionale, îndeosebi cu privire la evaluarea şi integrarea lor într-un demers autonom, care să stimuleze interesul şi să valorifice cercetările empirice. De aici, sărăcia metodologică şi conceptuală, absența discuțiilor despre surse, termeni şi metode. Apoi, dificultatea de a gândi critic poziția universității şi a universitarilor în spațiul public, mai cu seamă hagiografia agasantă. Este de remarcat aici că datorită acesteia, s-a creat o contra-mitologie negativă şi adesea contrafactuală, cum este de exemplu mitul fascizării universitarilor ieşeni în perioada interbelică.

Dar faptul cel mai semnificativ este că, la Iaşi, ca şi în România, istoria universității este ataşată prea mult istoriei locale. Cu unele excepții, cercetările consacrate istoriei universității sunt în general văzute drept contribuții la istoria locală, în registrul monografiilor instituționale. Acest fapt nu induce numai un deficit comparativ inerent, ci mai ales unul de amplitudine teoretică. De asemenea, atât timp cât cercetările nu sunt valorificate decât în ritmul aniversărilor instituționale sau sunt evaluate ca fiind marginale în raport cu domeniile principale ale cunoaşterii istoriografice, profesionalizarea cercetărilor consacrate istoriei universității ca şi formarea unui câmp de studii autonom nu pot fi posibile.

Acesta este, deci, contextul în care trebuie plasată inițiativa unui grup de cercetători de a fonda o publicație consacrată istoriei universității. Proiectul s-a coagulat în cadrul noului Muzeu al Universității „Alexandru Ioan Cuza", pe fondul sărbătoririi unui veac şi jumătate de existență a acesteia, ca o componentă a demersului său de reconstrucție a memoriei universitare ieşene. Aceasta este înțeleasă deopotrivă ca expresie a unei culturi locale, dar mai ales ca parte a unei experiențe intelectuale, instituționale şi sociale care depăşeşte cadrul local sau chiar cel național. Este vorba, prin aceasta, de a ne ataşa implicit la proiectul unei universități ideale, organizată în jurul căutării dezinteresate a adevărului, a transmiterii acestora şi al formării tinerilor aspiranți la cunoaştere şi excelență socială.

Din acest punct de vedere, aşadar, *Historia Universitatis Iassiensis* nu-şi poate propune să fie o revistă locală sau o publicație de anecdotică universitară. Frontierele domeniului său de interes nu sunt date de limitele instituționale ale Universității din Iaşi ori ale centrului academic ieşean. Alături de promovarea unei necesare perspective comparative, publicația îşi propune să promoveze studierea trecutului universității în general, cu accent pe studiile asupra istoriei

universității româneşti şi sud-est europene, fără restricții în ce priveşte tematica, perspectiva sau metodologiile.

Se înțelege că noua revistă va încuraja mai ales cercetările inovative şi cele critice, în toate sensurile acestui termen. Pe lângă vechiul cadru conceptual oferit de istoria educației, aceasta însăşi deja substanțial renovat în ultimele decenii, studii asupra problematicii istoriei vieții academice din perspectiva istoriei sociale, istoriei ştiinței sau sociologiei cunoaşterii vor fi binevenite în paginile acestei publicații. Să nu uităm că universitatea nu este doar un spațiu în care se produce, evaluează şi transmite cunoaşterea, ci şi unul în care se formează elitele, se nasc noi sensibilități culturale şi politice etc.

În fine, publicația îşi propune nu doar să valorifice munca de cercetare deja realizată, ci şi să stimuleze interesul pentru metodologie şi pentru critica profesională. Formarea unui domeniu de cercetare autonom este unul dintre principalele obiective ale acestui proiect. În fiecare dintre aparițiile sale, *Historia Universitatis Iassiensis* va publica articole de istoriografie şi de critică istoriografică, inclusiv o substanțială rubrică de recenzii şi note bibliografice.

Structura publicației este, aşadar, concepută pentru a reprezenta aceste valori, obiective şi căutări, care îi conferă implicit o dublă natură: de *spațiu editorial* şi de *laborator de creație*. Astfel, cele patru secțiuni încearcă să integreze editorial întreaga problematică a studiilor asupra istoriei universității, la care se adaugă cele cu privire la activitățile proprii ale unui muzeu. Prima secțiune, care este şi cea mai importantă, fie şi din punct de vedere al spațiului acordat, cuprinde studii şi articole cu privire la istoria universității în sensul său cel mai restrâns. A doua secțiune va cuprinde articole de muzeologie universitară, în timp ce următoarea va fi consacrată istoriei documentării academice, cu toate problemele pe care le implică aceasta (de la istoria biblioteconomiei universitare, la istoria cărții academice). Ultima secțiune cuprinde articolele de critică istoriografică. Alături de acestea, neregulat, revista va mai cuprinde o secțiune dedicată *memoriei spațiului academic*, respectiv, mărturiilor orale cu privire la figuri şi momente din istoria Universității din Iaşi, în special.

La fel ca orice altă publicație care aspiră să fie integrată culturii academice de cel mai înalt nivel, *Historia Universitatis Iassiensis* este o publicație apolitică, neutră, dar atentă la respectul valorilor care definesc o societate democratică. Prin urmare, *Historia Universitatis Iassiensis* va accepta doar contribuțiile originale, care respectă normele de deontologie profesională, principiile excelenței profesionale şi ale liberei competiții a valorilor.

VIAȚĂ ACADEMICĂ ȘI ISTORIE UNIVERSITARĂ

*

ACADEMIC LIFE AND UNIVERSITY HISTORY

Istorie intelectuală şi referinţă ideologică: preistoria *Universităţii din Iaşi*[*]

FLOREA IONCIOAIA

Cuvinte cheie: istoriografie, origini, istorie intelectuală, ideologie, naţional-comunism

Introducere: origini şi rupturi

O tentaţie obişnuită în monografiile instituţionale, care formează cea mai consistentă parte a istoriografiei universităţii[1], este aceea de a asocia „epopeii" naşterii instituţionale propriu-zise, „drama" *preistoriei* sale: a „originilor" istorice. În timp ce actul fondării este o poveste de succes, o bătălie aspră, dar victorioasă, reconstituirea *originilor* este o istorie a eşecurilor, fie acestea şi glorioase, a neînţelegerii şi a uitării. Dar lucrul cel mai important este că triumful în sine ne apare nu doar ca un fel de răzbunare a vechilor înfrângeri, ci drept rezultatul acestor încercări, dileme şi căutări.

Faptul arată miza simbolică pe care o joacă „istoria" pentru cultura instituţională a unui aşezământ universitar: o sursă nesecată de prestigiu şi o referinţă esenţială pentru orice efort de autoconfigurare ca instituţie. De aceea, discuţia cu privire la fondarea unei instituţii universitare depăşeşte întotdeauna cadrul unei simple chestionări despre cronologie şi ctitori şi ne reaminteşte că demersul în sine este un proces laborios, complicat, poate chiar de neînţeles pentru cei din prezent. De ce apare o instituţie universitară? Cărei nevoi îi este

[*] Prezenta cercetare s-a derulat în cadrul proiectului UEFISCDI „Asociaţii şi societăţi studenţeşti la Universitatea din Iaşi în perioada modernă (1860-1918)", cod PN-II-RU-TE-2011-3-0165.

[1] Pentru o discuţie generală, a se vedea şi studiul meu: „Universitarii şi istoria universităţii. Istoriografia Universităţii: obiect, tipologie, probleme", în *Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Alexandru Ioan Cuza". Istorie*, Tomul LI, 2005, p. 409-436; de asemenea, pentru cmparaţie, se poate vedea o perspectivă asupra experienţei americane în studiul clasic al lui Laurence R. Veysey, *The Emergence of the American University*, University of Chicago Press, 1970; Vezi o *review* la: Joseph Ben-David [untitled], în *The American Journal of Sociology*, vol. 72, no. 3 (Nov., 1966), p. 305-306. URL: http://www.jstor.org/stable/2775494 Accessed: 14/05/2012 17:20; de asemenea, vezi o analiză recentă la: Chistopher P. Loss, „Retrospective: Laurence R. Veysey's *The Emergence of the American University*", în *History of Education Quarterly*, volume 45, issue 3, p. 405-406, September 2005 DOI: 10.1111/j.1748-5959.2005.tb00041.x.

destinată? Ce model era disponibil şi cum se face alegerea sa? Care este relaţia cu sistemul/imaginarul educativ al momentului?

Universal valabile, aceste interogaţii devin de neocolit atunci când este să se discute experienţa fondatoare a Universităţii din Iaşi. Într-un studiu recent, care încerca să reconstituie momentul fondării Universităţii din Iaşi, făceam constatarea că instituţia ieşeană îşi datorează naşterea mai ales voinţei lui Mihail Kogălniceanu, prim-ministru al Moldovei în acel moment, şi acţiunii unor profesori de la fosta *Academie Mihăileană*[2]. Efortul fondatorilor ne poate părea astăzi un *mit romantic* prin caracterul său voluntarist, curajos, chiar hazardat, oricum în ruptură cu imaginarul epocii.

Ştim, din acest punct de vedere, că nici în ce priveşte resursele, nici în ce priveşte interesul publicului (gradul de solvabilitate a pieţii şcolare), actul fondării nu răspundea unei necesităţi evidente. În plus, lipsită de un suport financiar stabil, de un public şcolar dornic de a urma cursurile noii instituţii, aceasta va avea mult timp mari dificultăţi în a-şi recruta personalul academic necesar, situaţie vizibilă în mod special la Medicină (*Facultatea Medicală*), fapt care de altminteri va şi duce la amânarea deschiderii acesteia aproape două decenii. În acelaşi timp, atunci când reconstituim momentul fondator, este imposibil să nu observăm că înţelesul conceptului de universitate diferă de la un fondator la altul, chiar dacă, iniţial, conceptul german de universitate, cel al unei instituţii cu un mare grad de autonomie, orientată mai mult spre căutarea cunoaşterii dezinteresate, pare să fi câştigat.

A fost atunci fondarea Universităţii din Iaşi un demers exotic, lipsit de tradiţii locale şi mai ales de un anume suport public în cadrul tinerei societăţi a Principatului Moldovei? Căutarea răspunsului la această întrebare este utilă mai ales pentru a înţelege pe de o parte dificultăţile începuturilor universităţii, inclusiv conflictele dintre profesori şi minister, iar apoi pentru a vedea rolurile jucate de fiecare dintre fondatori în acest proces. În acelaşi timp, pe această cale se poate deschide o discuţie de ordin teoretic cu privire la *sursele istorice* ale unei instituţii universitare. Poate fi aceasta creată *ex nihilo* sau dimpotrivă are nevoie de tradiţii, eventual de o *preistorie*? Este Universitatea din Iaşi produsul acestor tradiţii? Ce poate fi acceptat ca *genealogie instituţională* în acest caz?

Fatalmente, discuţia ne proiectează în miezul unei complicate probleme epistemologice specifice mai ales istoriei intelectuale. Respectiv, este vorba de felul în care ne raportăm istoriografic la noţiunea de *origini*. Cu alte cuvinte, în

[2] F. Ioncioaia, „Fondarea şi începuturile Universităţii (1860-1864)", în vol. Gh. Iacob, Alexandru-Florin Platon, coord., *Istoria Universităţii din Iaşi*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru-Ioan Cuza", 2010, p. 129-150.

ce condiţii este legitim să vorbeşti de „originile" sau de „sursele istorice" ale unui eveniment istoric? Se ştie că există o veche prejudecată istoricistă, potrivit căreia orice fapt istoric semnificativ are rădăcini istorice uneori foarte extinse în timp, fie în sens de genealogie, de preliminarii, fie în sens de raporturi cauzale, profunde şi de lungă durată, camuflate oarecum de evoluţiile istorice de suprafaţă. Descoperirea acestora ar permite o explicaţie cauzală pertinentă şi de largă amplitudine, ca şi o plasare a faptului/evenimentului istoric respectiv într-o naraţiune istorică mai extinsă, prin care să se explice şi re-semnifice epoca istorică în general[3].

Potrivit lui Michel Foucault, însă, manipularea unei asemenea categorii induce ideea de linearitate absolută a cursului istoriei, motivează căutarea fără încetare de *începuturi* şi anulează originalitatea evenimentului, întrucât acesta se produce de fiecare dată înainte ca el să aibă loc cu adevărat. Pe scurt: se oblitereză în acelaşi timp discontinuitatea radicală a evoluţiilor istorice ca şi discordanţele ireductibile, care separă diferitele serii de discursuri şi practici istorice. Din acest motiv, atunci când sucombă „himerei originilor", istoria târăşte după sine, fără a avea cunoştinţă întotdeauna, mai multe feluri de prejudecăţi. Mai întâi, este vorba de faptul că fiecare moment istoric este reprezentat ca o totalitate omogenă, dotată cu o semnificaţie ideală şi unică, prezentă în fiecare dintre realităţile componente şi care o exprimă plenar. Apoi, de faptul că devenirea istorică este organizată ca o continuitate necesară. Iar, în fine, căutarea de *origini istorice* poate sugera că faptele se înlănţuie ca un flux neîntrerupt, ceea ce permite să se decidă cum unul este „cauza" altuia.

Alături de aceasta, noţiunea de *origine* conţine şi un alt risc, mai semnificativ, respectiv, faptul că propune o lectură fatalmente teleologică. Cu alte cuvinte, un fenomen istoric este descifrat, abordat exclusiv prin consecinţele sale, care devin astfel un scop obligatoriu al cercetării şi ne obligă astfel să pornim cu concluzia pentru a inventa premisele. Aceasta induce o *iluzie*

[3] Roger Chartier, pe urmele lui Michel Foucault, observa tendinţa istoricilor moderni de a opera selecţii retrospective cu privire la un mănunchi de fapte sau de idei disparate sau dispersate din perspective unui eveniment sau chiar a prezentului. În speţă este vorba de o dublă operaţiune: pe de o parte, aceasta presupune o triere care reţine printre numeroasele realităţi constitutive ale istoriei unei epoci numai acelea care sunt considerate drept matrice ale evenimentului viitor, iar, pe de alta, această selecţie solicită o construcţie retrospectivă care oferă unitate, în calitatea lor de „origini" presupuse, a unor idei şi acţiuni diferite unele faţă de altele, eterogene în natura lor, discontinui în realizarea lor. R. Chartier, *Les Origines culturelles de la Revolution française*, Paris, Seuil, coll. „L' Univers historique", 1990, p. 13 sqq.; cf. critica noţiunii de origine la Michel Foucault („Nietzsche, la généalogie, l'histoire", *Hommage à Jean Hyppolite*, Paris, PUF, 1971, p. 145-172; idem, „Réponse au Cercle d`épistémologie", *Cahiers pour l`analyse, 9. Généalogie des sciences*, été 1968, p. 9-40).

retrospectivă inerentă, după expresia lui Raymond Aron, respectiv, acea înclinație de a concepe demersul de reconstrucție istorică ca o necesitate şi nu ca o simplă ipoteză şi a privi astfel trecutul ca pe un viitor necesar[4].

Întrebarea inevitabilă care se naşte din această discuție este dacă putem imagina un demers istoriografic în afara unei discuții despre „origini", vorbind deci exclusiv despre rupturi şi discontinuități. N-ar fi oare aceasta o perspectivă dacă nu la fel de dogmatică în mod evident amenințată de un deficit cronic de inteligibilitate? Rupturile nu ascund oare evoluții istorice de profunzime, care trebuie decriptate/reconstituite ca atare? Dilema pare insurmontabilă şi nu este locul aici pentru o discuție mai amplă asupra sa.

În demersul de față voi încerca, plecând de la problema felului în care au fost reconstituite istoriografic „rădăcinile" Universității din Iaşi, să propun o discuție privitoare la frontiera dintre căutarea legitimă de *origini* istorice şi abuzul în raport cu acest tip de întreprindere. În ce fel, deci, reconstituirea originilor facilitează reconstrucția istoriei Universității în general? Care sunt limitele acestui demers, respectiv, ce anume constituie deci o *preistorie*? Originile Universității sau *preistoria* sa fac oare parte din istoria Universității? Şi în ce măsură? Sub ce formă? Cum ar trebui recompuse istoriografic? Aş dori, deci, ca perspectiva de față să fie considerată drept o contribuție la istoriografia universității, respectiv, la discuția cu privire la obiectul şi limitele unui asemenea demers (ce aparține istoriei universității şi ce nu), ca şi în favoarea repoziționării sale în spațiul istoriei intelectuale.

Voi proceda, prin urmare, la o explorare a literaturii istoriografice consacrate Universității din Iaşi. Astfel, mai întâi, voi examina principalele narațiuni istoriografice cu privire la „preistoria" universității, apoi voi încerca să analizez relevanța epistemică a fiecărui „moment" în parte, în ce priveşte contribuția la istoria universității, felul în care este pusă în scenă relația ruptură-continuitate, ponderea şi funcția acestor narațiuni în cadrul demersului general etc.

Nu interesează aici decât periferic conținutul propriu-zis (corectitudinea factuală, perspectiva metodologică etc.). Atenția va fi orientată mai ales asupra felului în care acest demers contribuie la structurarea unei istorii a universității, ca experiență autonomă în raport alte tipuri de practici educative şi intelectuale. Această discuție poate fi utilă dacă vrem să examinăm rolul monografiilor instituționale în istoriografia universității, riscurile exigențelor extra-epistemice, ca şi evoluția imaginarului istoriografic, în plan mai larg.

[4] *Ibidem*.

1. Invenţia *originilor* şi configurarea unei scheme de gândire

Istoriografia Universităţii din Iaşi este relativ bine reprezentată cantitativ. Cu excepţia unor abordări „accidentale", aceasta este constituită din lucrări monografice de mare anvergură, care îşi propun să rescrie, la anumite intervale de timp, istoria instituţiei. Astfel, avem până acum patru încercări semnificative de a reconstitui monografic trecutul Universităţii din Iaşi (după anii în care au apărut): 1910 (1911), 1960, 1985 şi 2010. La acestea se adaugă o serie de contribuţii cu caracter ocazional, cum este demersul din 1885 al lui Xenopol şi Erbiceanu la care se adaugă o serie de studii şi articole[5].

Este uşor de observat că, aproape fără excepţie, această istoriografie este legată ombilical de o anume ciclicitate celebrativă, ceea ce a făcut ca demersul istoriografic să fie gândit mereu ca o componentă obligatorie a ritualului festiv impus de ritmicitatea aniversărilor instituţiei. Faptul a generat o serie de constrângeri/inadecvări oarecum inerente, mai cu seamă privind autonomia demersului istoric, respectiv, libertatea istoricilor de a-şi concepe, problematiza şi edita demersul, cât şi în ce priveşte calificarea/specializarea autorilor respectivi, într-un domeniu în raport cu care nu au o formare şi o experienţă particulare. De asemenea, logica aniversativă a orientat în mod ferm natura demersului istoriografic, al cărui obiectiv principal devine acela de a configura *imaginea* unei instituţii, uneori într-un sens pur comercial (ca instrument de marketing), fără o intenţie clară de a problematiza ori aborda critic trecutul instituţiei în discuţie.

O altă consecinţă care derivă din acest statut de practică celebrativă implicită a demersului istoric consacrat Universităţii este probabil ponderea acordată „originilor" sau „preistoriei" instituţiei, respectiv, acelei perioade care nu face parte de facto din trecutul său propriu-zis, anterioare deci fondării sale instituţionale. Nu este vorba aici de un demers accidental, eventual generat de capriciul unui comanditar oarecare, ci de o veritabilă paradigmă, care manifestă dincolo de mode ideologice, ca un discurs reiterativ, cvasi-liturgic, care pare a fi devenit consubstanţial istoriografiei Universităţii din Iaşi. Astfel, printr-o continuă expansiune regresivă, noi fragmente de trecut sunt integrate naraţiunii istoriei Universităţii, ca o parte legitimă a acesteia.

---

[5] A se vedea printre altele: Stelian Neagoe, *Triumful raţiunii împotriva violenţei (viaţa universitară ieşeană interbelică)*, Iaşi, Editura Junimea, 1977; Vasile Cristian, *Istoria la Universitatea din Iaşi*, Iaşi, 1985; Gh. Iacob, ed., *Universitatea din Iaşi. De la modelul francez la modelul Bologna*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru-Ioan Cuza", Iaşi, 2007; cf. şi o bibliografie la C. Botoşineanu, „Bibliografie selectivă", în vol. Gh. Iacob, Alexandru-Florin Platon, coord., *Istoria Universităţii din Iaşi*, Iaşi, Editura Universtăţii „Alexandru-Ioan Cuza", 2010, p. 737-751.

Trebuie spus că acest tip de punere în scenă a *originilor* îşi are începuturile în chiar momentul fondării Universităţii. Ceremonia inaugurării din 26 octombrie 1860 fusese concepută ca o serbare patriotică, expresie a unui triumf al spiritului naţional şi al învăţământului public din Moldova[6]. Totuşi, ca discurs istoriografic, fenomenul poate fi identificat probabil cel mai devreme într-o conferinţă ţinută în aula Universităţii, în prezenţa mitropolitului Iosif Naniescu, a episcopului de Roman, Melchisedec şi a lui D. A. Sturdza, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, în ziua de 27 iunie 1885 de către fostul student al Universităţii, C. Erbiceanu, atunci profesor la Seminarul de la Socola. Acesta face printre altele observaţia, atunci îndrăzneaţă, că şcolile de limbă greacă din Moldova trebuie integrate în istoria a ceea ce el numeşte „şcoala Naţională". Mai mult, Academiile domneşti de limbă greacă de la Iaşi şi Bucureşti îi apar ca fiind nişte „Semi-Universităţi"[7].

De fapt, contextul în care sunt spuse acele lucruri este aici mai important. Conferinţa sa, care se pare că a avut un anume succes (Erbiceanu va fi remarcat de către ministrul D. A. Sturdza şi chemat apoi la Bucureşti!) fusese prilejuită de *serbarea* organizată de Universitate pentru a marca împlinirea a cincizeci de ani de la înfiinţarea *Academiei Mihăilene*. De altfel, alături de A. D. Xenopol, C. Erbiceanu va edita rezultatele acestui gest festiv într-un volum masiv cuprinzând discursuri şi documente cu privire la istoria învăţământului în Moldova[8]. Deşi mai puţin explicit, manifestarea servea deopotrivă pentru a celebra, fie şi indirect, semi-jubileul Universităţii[9]. Vedem, din luările de cuvânt cuprinse în

---

[6] D. Berlescu, „Universitatea din Iaşi de la 1860 până la 1918", în vol. *Contribuţii la istoria dezvoltării Universităţii din Iaşi, 1860-1960*, vol. I, Bucureşti, 1960, p. 112 sqq.; *Anuariul Universităţei din Iaşi pe Anul Şcolariú 1895-1896, precedat de o ochire retrospectivă asupra învăţământului superior din Iaşi*, Iaşi, Tipografia Naţională, 1897, p. 107 sqq.

[7] *Discurs în aula Universităţei din Iaşi, asupra Scolei Grece şi Române din timpurile lui Vasile Lupu şi Matei Basarab până la 1828, cu ocasiunea serbărei Jubileului semi-secular al învăţemântului superior naţional* de Constantin Erbiceanu, licenţiat în teologie, profesor de teologie la Seminariul Socola, Iaşi, Tipo-litografia H. Goldner, 1885; cf. şi *Discursul rostit în aula Universităţei din Iaşi de d-l Constantin Erbiceanu*, în vol. A. D. Xenopol, C. Erbiceanu (eds.), *Serbarea şcolară de la Iaşi, cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înfiinţarea învăţământului superior în Moldova. Acte şi documente*, Iaşi, 1885, p. 48-77.

[8] *Ibidem*. Ştim din memoriile sale că Erbiceanu s-a autoinvitat la manifestare; fiind doar profesor la *Seminarul Veniamin* a fost acceptat de rectorul N. Culianu să participe numai pentru că era singurul care studiase documentar istoria învăţământului; C. Erbiceanu, *Viaţa mea scrisă de mine după cât mi-am putut aduce aminte*, Bucureşti, 1913, p. 19.

[9] Pare-se că ideea iniţială a fost de a se celebra doar un sfert de veac de istorie a Universităţii. Volumul editat cu acest prilej urma să cuprindă un studiu „asupra dezvoltărei învăţământului în Moldova din timpurile cele mai vechi şi mai cu osebire de la începutul secolului până la înfiinţarea Universităţii", alături de o expoziţie de cărţi şi de o sesiune de discursuri a unor profesori şi invitaţi. Fie dintr-o explicabilă rezervă, fie din alte raţiuni (eventual, prezenţa conducerii

volum, că, de o manieră sau alta, cele două erau asociate, dar nu atât prin legătura lor cu istoria Universităţii, cât mai ales prin rolul lor în istoria învăţământului „din partea nordică a României", cum se indică la finalul notiţei care deschide volumul. Cu alte cuvinte, efortul de a origina istoric Universitatea se făcea prin „declasarea" ei ca instituţie, paralel cu cel de revalorizare a formelor instituţionale care au precedat-o.

O căutare de origini ilustre, practică foarte uzuală în toate timpurile, sau un efort de a contrabalansa preeminenţa „naturală" a Universităţii din Bucureşti în cadrul politicilor educative ale ministerului de la Bucureşti? De fapt, cele două sunt complementare. Observăm aceasta în „memoriul" lui A. D. Xenopol cuprins în volumul amintit. Pe lângă conferinţa lui C. Erbiceanu, îi datorăm istoricului A. D. Xenopol una dintre primele tentative istoriografice de a schiţa o genealogie istorică a Universităţii din Iaşi. Studiul acestuia, care nu a fost prezentat oral în cadrul „serbării", pare conceput mai ales pentru a arăta vechimea învăţământului superior în Moldova[10]. Demersul său este exemplar prin documentare şi concepţie. După o trecere în revistă a învăţământului de până la 1835 în Moldova[11], A. D. Xenopol se concentrează asupra *Academiei Mihăilene*, pe care o clasifică drept o formă de *învăţământ superior*. Deşi nu defineşte nicăieri ce înţelege prin această formulă, istoricul pare a se referi la ceea ce în epocă se numea „cursul superior" de la această instituţie. Este evident, însă, că preocuparea sa este de a schiţa o continuitate în evoluţia formelor superioare de instruire din provincia istorică de la est de Carpaţi. Din acest motiv, nu acordă *Aşezământului* din 1850, pe care îl numeşte adesea *regulament*, un merit particular în evoluţia învăţământului superior din Moldova, considerându-l o continuare a politicilor anterioare, chiar o simplă aplicare a prevederilor *Regulamentului Organic*. Astfel că, momentul fondării Universităţii din 1860 apare drept o continuare a unui proces început deja cu multe decenii în urmă. Din punctul său de vedere, la 1860 nu se petrece mare lucru: cel mult o „strămutare" a cursurilor într-un nou local!

Finalul excursului rezumă convingerile de atunci ale istoricului, amestec de rigoare pozitivistă şi viziune romantică: „După multe şovăiri şi un curs

---

ministerului de resort de la Bucureşti, D. A. Sturdza şi Spiru Haret, secretarul general), s-a decis finalmente ca tema centrală să fie aniversarea celor cincizeci de ani „de la înfiinţarea *Academiei Mihăilene*", ca moment de naştere a „învăţământului superior în România de dincoace de Milcov, Moldova de altădată". Cf. „Introducere" la A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *op. cit*., p. 2 sqq.

[10] „Jumătate de veac s-a împlinit de cînd arborele învăţămîntului superior a fost răsădit pe pământul României de dincoace de Milcov", îşi începe excursul Xenopol; cf. „Memoriu asupra învăţământului", în Xenopol, Erbiceanu, *op. cit*., p. 94.

[11] „Timpurile mai vechi pînă la începuturile veacului XIX", în *Ibidem*, p. 93-141.

prăpăstios, învățământul superior îşi croise o matcă statornică în pământul Moldovei. El începea a curge măreț şi liniştit, aşteptând de la mintea poporului afluenții cari să sporească necontenit volumul apelor sale. Legea din 1864 vine să consfințească creațiunile istoriei, şi astfel ea recunoscu cele două universități de Iaşi şi Bucureşti, nu ca amintire a unui trecut despărțit, dar ca emulațiune pentru o viață comună"[12].

Această perspectivă intens istoricistă se schimbă aproape radical două decenii şi jumătate mai apoi. În deschiderea volumului consacrat jubileului Universității, A. D. Xenopol oferă prima schiță a istoriei Universității din Iaşi ca instituție în sine. Cu privire la „preistoria" instituției, Xenopol este acum remarcabil de prudent: „Un curs superior de învățături exista în Iaşi încă dinaintea întemeierii marelui aşezământ cultural al Universității /…/. Cursuri mai înalte de studii fuseseră inaugurate odată cu întocmirea celei dintâi şcoale româneşti ceva mai răsărită decât şcoalele vechi de preoție. Ele întovărăşiseră apoi deschiderea şcoalelor secundare, în aşa-numita „Academie Mihăileană" şi fuseseră reorganizate şi împărțite chiar în facultăți, prin aşezământul şcolar din 1851 al Domnitorului Moldovei, Grigore Ghica. Întruparea unirei învățăturilor superioare într-un tot şi un local deosebit care să le țărmurească şi în spațiu, de şcoalele inferioare către care fuseseră alipite până atunci, se făcu abia în 1860, sub domnia fericitului întru pomenire Domnitorului României, Alexandru Ioan I Cuza prin înființarea Universității din Iaşi"[13].

Aşadar, de această dată Xenopol separă limpede practicile educative care au premers momentul fondării universitare de proiectul universitar propriu-zis. De altfel, el nu mai acordă „cursurilor înalte" de la *Academia Mihăileană* un rol semnificativ, şi distinge clar istoria Universității în raport cu toate încercările anterioare. Fapt este că, de această dată, Xenopol nu concede mai mult de două paragrafe acestui subiect.

Paradoxal, în contribuțiile privind istoricul facultăților, care îi au drept autori pe unii dintre profesorii acestora, perspectiva este oarecum diferită. Spațiul acordat în cele patru texte depăşeşte douăzeci de pagini dintr-un total de peste două sute, adică o proporție de zece la sută. Dintre acestea, însă, doar două contribuții materiale (cele semnate de Dragomir Hurmuzescu, *Ştiințe*, şi Iulian Teodorescu, *Drept)* acordă un spațiu semnificativ *originilor*.

În contribuția sa la *istoricul Facultății de Ştiințe*, profesorul Dragomir Hurmuzescu distinge următoarele etape principale „ale dezvoltării" Universității,

[12] *Ibidem*, p. 141.

[13] A. D. Xenopol, „Istoricul Universității din Iaşi", în *Anuarul General al Universității din Iaşi tipărit cu prilejul jubileului de cincizeci de ani*, Iaşi, Tipografia Națională I. S. Ionescu, 1911, p. XI.

pe care le-ar fi urmat şi Facultatea sa: „1. Înainte de 1835; 2. De la 1835-1860; 3. De la 1860- 1864; 4. De la 1864-1898; 5. Epoca actuală, de la 1898 încoace”[14]. Fără a se baza pe surse directe, Hurmuzescu stabileşte originile învăţământului de ştiinţe în şcoala de ingineri hotarnici înfiinţată de Scarlat Callimachi în limba română şi organizată de Asachi în 1814. Aici, „Gh. Asaki întâia oară au paradosit în limba naţională, la anul 1814, un curs de matematică teoretică şi aplicaţie practică de Geodezie şi Arhitectură”[15]. În clasa de „lecţiuni extraordinare” de la *Academia Mihăileană* (îndeosebi: cursurile de inginerie susţinute de maiorul N. Singurof şi cel de arhitectură, desen şi geometrie propus de Freiwald), Dragomir Hurmuzescu descoperă „sâmburele învăţământului superior”[16]. Astfel că desfiinţarea acestora în 1847 este descrisă în cheie tragică[17].

La rândul său, I. Găvănescul, care se ocupă *de istoricul Facultăţii de Litere şi Filozofie*, îşi începe excursul cu *Aşezământul* din 1850 (1851), considerat de autor ca fiind „legea de bază a învăţământului superior” în Moldova. Din punctul său de vedere, acesta este momentul fondator al Universităţii, pe care Alexandru Ioan Cuza doar îl va consacra oficial[18]. În acelaşi timp, ruptura de învăţământul secundar se producea, însă, abia odată cu anul academic 1860-1861 prin înfiinţarea (de fapt schimbarea numelui) instituţiei şi prin separarea fizică de *Academia Mihăileană*, care s-a realizat odată cu instalarea noilor facultăţi în clădirea palatului Moruzi, noul sediu al instituţiei[19].

Mult mai substanţială, relativ critică, dar mai ales documentată prin apelul la surse directe, este contribuţia profesorului Iulian Teodorescu, care se ocupă de *istoricul Facultăţii de Drept*[20]. La fel ca şi I. Găvănescul, profesorul Teodorescu crede că, la 29 octombrie 1860, „domnitorul Cuza nu a făcut decât să consacre o stare preexistentă”, deşi conchide la fel de ambiguu că, totuşi, atunci „s-a pus temeiul învăţământului superior”. Spre deosebire de ceilalţi contributori, el îşi

[14] Dragomir Hurmuzescu, „Istoricul Facultăţei de Ştiinţe din Iaşi”, în *op. cit*., p. XXXIII.
[15] *Ibidem*, p. XXXIII sq.
[16] *Ibidem*, p. XXXIV.
[17] *Ibidem*, p. XXXVI.
[18] „Acolo se prevede înfiinţarea unei *Universităţi* complecte, cu patru facultăţi /…/. Numele de Academie, dat acelei înalte instituţii proiectate, nu schimba cu nimic din cuprinsul conceptului „Universităţii”, realizat prin strângerea la un loc, într-o unitate organică, a tuturor ştiinţelor despre om, natură şi D-zeu, după cum o instituţie nu devine „universitate”, or-cât s-ar numi dânsa astfel, dacă nu îndeplineşte condiţiile constitutive ale conceptului ei”; I. Găvănescul, „Istoricul Facultăţii de Litere şi Filozofie din Iaşi”, în *op. cit.*, p. XCIII sq.
[19] *Ibidem*, p. XCIV.
[20] Iulian Teodorescu, „Istoricul Facultăţii de Drept din Iaşi”, în *op. cit.*, p. CXLVII-CLXXXII.

motivează demersul prin raţiuni memoriale şi nu explicative: „pentru a putea să aducem omagiile noastre acelei generaţiuni din prima jumătate a secolului XIX, care a făcut extraordinar de mult pentru studiul pravilelor ţării moldoveneşti”[21]. Iulian Teodorescu, îşi împarte demersul în două părţi, dintre care prima se ocupă de „ceeea ce se ştie despre studiul dreptului dinainte de 1860”. Din acest punct de vedere, el plasează aceste începuturi în contextul eforturilor legislative de la începutul secolului XIX legate mai ales de elaborarea *Codului Calimachi*. Sunt trecute apoi în revistă cursurile de drept şi cele de economie politică de la *Academia Mihăileană*, de după 1835, cărora implicit Iulian Teodorescu le acordă un statut de „cursuri universitare”[22].

Ultima contribuţie monografică aparţine profesorului Gh. Bogdan, care se ocupă de *istoricul facultăţii de Medicină*[23]. Spre deosebire de antecesorii săi, Gh. Bogdan nu acordă prea multă importanţă problemei „originilor”. Remarcă şi el semnificaţia *Aşezământului* din 1851, pentru istoria Universităţii, dar în acelaşi timp constată prudenţa legislatorilor de atunci în ce priveşte proiectul unei facultăţi de medicină.

Mai mult istorii ale disciplinelor universitare decât ale facultăţilor sau Universităţii, aceste contribuţii nu au un caracter riguros, ceea ce explică probabil libertatea pe care şi-o acordă autorii lor, beneficiind desigur şi de faptul că frontierele şi trecutul unei discipline sunt cu mult mai puţin limpezi decât cele ale unei instituţii. Motivaţia memorială pare mai puternică decât motivaţia explicativă. Spre deosebire de A. D. Xenopol, care expediase preistoria instituţiei în maximum două paragrafe, Dragomir Hurmuzescu are nevoie de mai mult de zece pagini pentru a reconstitui începuturile disciplinelor ştiinţifice. Cu relativa excepţie a lui Găvănescul, niciunul dintre aceşti autori nu consideră necesar să teoretizeze conceptul de universitate, îndeosebi cu privire la distincţia dintre învăţământul universitar şi cel „superior”, sau privind caracterul specific al universităţii în cadrul unui sistem de educaţie. După cum vom vedea, aproape toate demersurile ulterioare urmează într-un fel sau altul acest model de abordare.

2. Istoria universităţii ca teorie a istoriei

Va trebui să treacă o jumătate de veac pentru a putea înregistra un nou interes semnificativ pentru istoria Universităţii din Iaşi. Acesta este legat desigur

[21] *Ibidem*, p. CXLVII.
[22] *Ibidem*, p. CLII.
[23] Gh. Bogdan, „Istoricul Facultăţii de Medicină”, în *op. cit*., p. CLXXXVI-CCXVIII.

de următorul pretext celebrativ: anul 1960, aniversarea centenarului. Din păcate, între 1911 şi 1960, avem o fractură aproape completă din punct de vedere istoriografic privitor la istoria Universităţii[24]. După cum se ştie, în acest interval de timp, Universitatea din Iaşi cunoscuse mutaţii profunde, generate atât de evoluţia disciplinelor sau a statutului instituţiei, cât şi de schimbările politice dramatice din aceasta perioadă.

Volumul apărut cu această ocazie dă seama de aceste mutaţii, atât explicit, cât mai ales implicit. Presiunea ideologică este puternică şi vizibilă, deşi din multe puncte de vedere, o parte din contribuţiile cuprinse aici sunt de o remarcabilă calitate. În ciuda titlului[25], lucrarea constituie prima monografie sistematică şi profesională (redactată integral de către istorici şi pe baza unor surse directe!) a Universităţii ieşene.

Din cele 332 de pagini, peste 80 sunt consacrate perioadei anterioare anului 1860. Aşadar, aproape o treime. Faptul trebuie înţeles ca fiind legitim, dacă luăm în seamă ceea ce apare enunţat într-un lapidar *Cuvânt Înainte* al lucrării ca fiind scopul său, respectiv, elaborarea „unei istorii complete a învăţământului din Moldova şi de a stabili rolul pe care Universitatea din Iaşi l-a avut în cultura naţională”[26].

Din această perspectivă, fondarea Universităţii este înţeleasă ca expresia unei mişcări istorice profunde, subterane, de lungă durată. Astfel, problema „originilor” devine o temă majoră şi obligatorie, iar între istoria instituţiei şi *preistoria* sa nu mai avem nici un fel de fractură, întrucât *preistoria* Universităţii din Iaşi devine o componentă naturală a istoriei sale, după cum istoria acesteia este parte a istoriei învăţământului din România. Demersul de punere în valoare a acestui trecut nu mai apare ca un plonjeu accidental şi exotic în trecutul neguros al istoriei educaţiei în Moldova, menit mai ales a pune în evidenţă vechimea învăţământului din această provincie istorică în faţa centralismului bucureştean. De asemenea, nu se mai urmăreşte strict genealogia Universităţii. Obiectivul principal al acestui demers este de a configura o epopee colectivă şi de a ataşa Universitatea la aceasta.

---

[24] Cu o singură excepţie, lucarea: *De la Academia Mihăileană la Liceul Naţional, 100 de ani, 1835-1935*, Iaşi, 1936; interesant de observat este că, de o manieră sau alta, *Academia Mihăileană* este recuperată atât de către istoricii Universităţii, cât şi de către cei ai *Liceului Naţional*.

[25] *Contribuţii la istoria dezvoltării Universităţii din Iaşi (1860-1960)*. Trebuie semnalat că editorul lucrării (probabil este vorba de D. Berlescu!) arată în notiţa care ţine loc de *Cuvânt Înainte* faptul că este vorba de o cercetare „preliminară”, întrucât „timpul pe care l-am avut la dispoziţie, ca şi lipsa izvoarelor nu ne-au permis să ducem cercetările atât de departe cât am fi dorit” (p. 8).

[26] *Ibidem*.

Periodizarea urmează oarecum sugestii anterioare, deşi frontierele cronologice devin acum mai ferme. Avem astfel două perioade distincte, prezentate monografic fiecare: C. Cihodaru se ocupă de învățământul din Moldova începând cu secolul XV şi până la finele secolului XVIII, inclusiv de „Şcoala domnească din Iaşi”[27], iar Valerian Popovici de „învățământul în limba națională”[28].

După cum se observă încă din titlu, cele două contribuții au ca obiect istoria educației în Moldova şi nicidecum istoria Universității. Această impresie se accentuează atunci când facem lectura celor două texte: ambele studii remarcabile, în fapt, chiar dacă par vag marcate de o anume amprentă ideologică, care adună şi sistematizează date şi studii istorice asupra evoluției „învățământului” din Moldova din Evul Mediu şi până la fondarea universității. În ciuda faptului că autorii lor par să nu aibă o calificare avansată în istoria învățământului, ambele contribuții sunt deschizătoare de drumuri, mai ales prin modul în care se configurează domeniul şi cum se concepe explicația istorică. De asemenea, tributul acordat ideologiei dominante este uneori mai apăsat decât în alte contribuții, vizibil îndeosebi prin utilizarea în exces al referinței economice sau sociale pentru a explica evoluția sau dificultățile învățământului.

Există şi diferențe vizibile între acestea. Contribuția profesorului Cihodaru este un exemplu de pozitivism în sensul fericit al termenului, cel puțin în contextul în care metadiscursul dogmatic marxist era atât de jenant în epocă. În fața acestor presiuni, el mizează pe prudență, apelul la fapte, o cunoaştere intimă a perioadei. Demersul este încă utilizabil astăzi, mai ales pentru că reconstituirea se rezumă mai ales la fapte, astfel că nu avem explicații istorice mai largi, comparații, încercări de a transgresa documentul scris. Autorul nu pare a fi interesat decât de faptele în sine şi mai deloc de semnificația lor pentru istoria universității.

Contribuția lui Valerian Popovici este mult mai impregnată de vulgata regimului, judecățile în cheie ideologică abundă, dar, dincolo de balastul propagandei oficiale, demersul oferă o reconstituire istorică solidă, bazată pe surse directe. În mod curios, mai ales pentru perioada de după 1848, acest demers este încă nedepăşit. De asemenea, spre deosebire de contribuția lui C. Cihodaru, acest studiu este mai atent la miza generală a volumului, respectiv, aceea de a contribui la o istorie a universității şi nu doar a practicilor educative.

---

[27] C. Cihodaru, „Învățământul în Moldova, în sec. XV-XVIII. Şcoala domnească din Iaşi”, în *op. cit*., p. 9-32.

[28] V. Popovici, „Învățământul în limba națională pînă la 1860”, în *op. cit*., p. 33-81.

Această lectură slab conceptualizată, dar bine documentată istoric este oarecum abandonată în următoarea întreprindere de acest fel, din 1985. Faptul are consecinţe ambigue. Ce fusese o presupoziţie romantică la început, expresia unui anume amatorism, devine acum o certitudine metafizică, în care se pot regăsi multe din temele propagandei regimului.

În acelaşi timp, trebuie observate şi câteva noutăţi din perspectiva discuţiei de faţă. Mai întâi, această nouă versiune este prima care se intitulează *Istoria Universităţii din Iaşi*. Apoi, caracterul mult mai vizibil de lucrare festivă, internă: toţi contributorii sunt cadre interne, iar, pentru prima dată, volumul apărea sub egida Universităţii şi a Facultăţii de Istorie şi Filozofie[29]. Dar mai ales este de semnalat faptul că *Introducerea* semnată de profesorii Gh. Platon şi V. Cristian este una din puţinele contribuţii teoretice cu privire la natura demersului şi la istoriografia universităţii din istoriografia universităţii de la noi[30].

Teza principală a demersului celor doi istorici ieşeni este exprimată în chiar primul paragraf: „Există o interacţiune indisolubilă între universitate şi mediul general în care îşi desfăşoară ea activitatea…”[31]. Prin urmare, se mai spune, „o Universitate este un element de sinteză”, respectiv, în egală măsură „un receptor al societăţii căreia îi aparţine şi un catalizator al acesteia”, prin contribuţia sa „la propăşirea ştiinţei şi a culturii dar şi la dezvoltarea societăţii în general, direct sau indirect”, prin profesorii şi absolvenţii săi[32]. Este drept că aici reflecţia rămâne la nivel de simplu enunţ: nu aflăm o teorie mai elaborată asupra felului în care universitatea este un receptacul/catalizator în raport cu societatea şi eventual asupra felului în care aceasta poate fi reconstituită istoriografic.

Imaginea de „instituţie totală” ataşată Universităţii pare mai mult menită să marcheze importanţa istorică a instituţiei şi nu se traduce printr-o expansiune propriu-zisă a domeniului de studiu respectiv (sau foarte puţin!), în comparaţie cu vechile contribuţii asupra subiectului. De fapt, se poate spune că mai curând

---

[29] Gh. Platon, Vasile Cristian, redactori responsabili, *Istoria Universităţii din Iaşi*, Iaşi, Editura Junimea, 1985. A se vedea şi prefaţa semnată de rectorul de atunci, matematicianul, Viorel Barbu: ”… această nouă istorie a Universităţii ieşene este o importantă operă de evocare şi restituire…”, „Prefaţa”, *op. cit.*, p. VII sqq.

[30] Gh. Platon, Vasile Cristian, „Introducere”, *op. cit.*, p. XI-XXIII. Sugestii pot fi găsite inclusiv în *Prefaţa* rectorului Viorel Barbu, care depăşeşte cadrul convenţional obişnuit al unor asemenea intervenţii; de altfel, paradoxal, rectorul este singurul care încearcă să proiecteze Universitatea într-un context istoric specific: fondarea universităţii moderne în secolul XIX şi problema relaţiei cu cele două modele concurente, humboldtian şi napoleonian.

[31] *Ibidem*, p. XI.

[32] *Ibidem*.

expansiunea se manifestă mai mult asupra societății cât asupra instituției universitare şi depăşeşte statutul de simplu cadru de referință[33].

Dincolo, însă, de această imagine mai curând metaforică decât analitică, ceea ce reiese din aceste considerații este nu atât caracterul organic al universității ieşene în raport cu societatea românească, cât mai ales lipsa sa de autonomie: în raport cu evoluția învățământului public (este o formă de învățământ superior), dar mai ales în raport cu *istoria*, înțeleasă aici ca prezență imperativă a națiunii, respectiv a puterii politice. Este evident astfel că, instituție substanțializată, Universitatea este văzută drept o armă şi nu un for de cunoaştere dezinteresată.

Această idee de universitate explică atât extinderea sensului de istorie a universității din punct de vedere cronologic, cât şi indistincția cu privire la natura de obiect istoric al universității în raport cu istoria generală. Istoria Universității din Iaşi va fi, deci, istoria națiunii întrupate în universitate. Universitatea nu poate avea, astfel, propria istoricitate şi nu poate fi în conflict cu națiunea. În acelaşi timp, Universitatea este o ființă dotată cu inteligență istorică, un *corpus* în care este loc pentru acte individuale, voințe dizarmonice, dar mai ales pentru căutarea liberă, non-angajată, a adevărului.

Este o proiecție în care organicitatea este imperativă, după cum nimic nu are loc întâmplător. De la Grigore Ureche şi Cantemir, până la Mihail Sturdza, un fir istoric leagă epocile, gesturile şi ideile pentru a se împlini în proiectul Universității. În plus, un acut sentiment obsidional veghează în *arrière-plan*, întrucât neîmplinirile, discontinuitățile nu se pot explica decât prin apelul la „adversitatea geopoliticii".

La fel de important este desigur să distingem dincolo de această retorică eufemizantă, care vine din aerul epocii, ca şi dincolo de istoricismul radical, dorința autorilor de a proiecta *originile* Universității în temporalitatea națională, care poate semnifica în acelaşi timp refuzul provincialismului. Istoria Universității din Iaşi nu mai este o istorie provincială, întrucât naşterea Universității din Iaşi a fost un „rezultat al unor seculare eforturi ale întregii

[33] „Universitatea din Iaşi reprezintă *expresia concentrată* a dezvoltării istorice a națiunii române, a premiselor care au concurat la constituirea şi împlinirea acesteia. Întemeierea ei a reprezentat nu numai *un act de conştiință al națiunii*, ci şi *voința şi capacitatea* acesteia de a-şi legitima şi promova valorile…", *Ibidem*, p. XII sq. Din acest punct de vedere, de exemplu, universitatea este produsul unirii de la 1859 nicidecum al voinței unor indivizi: „A trebuit ca românii să-şi constituie statul național pentru ca, prin intermediul forței sale, să impună crearea acestui instrument indispensabil perfecționării propriei sale structuri" (Gh. Platon şi D. Rusu, „De la Academia Mihăileană la Universitatea din Iaşi", în *op. cit.*, p. 39).

comunităţi" naţionale[34]. Centralitatea sa în cadrul acestei istorii vine tocmai din această natură metafizică a istoriei sale.

4. Apogeul unei expansiuni

Această perspectivă teoretică şi implicit normativă o vom găsi apoi aplicată în restul volumului, în forme diferite. Deja am văzut că expansiunea obiectului de cercetare a istoriei universităţii nu se manifestă prin lărgirea domeniilor aflate în atenţie, ci prin extinderea implicită a conceptului de universitate şi implicit a „preistoriei" sale. Astfel, problematicii „originilor" i se acordă un spaţiu ca pondere în expansiune: peste cincizeci de pagini (includ aici parţial şi contribuţia profesorului Vasile Cristian!) dintr-un număr de 214 de pagini (fără anexe), deci aproximativ un sfert din total. Aceasta în condiţiile în care obiectul istoric în sine îşi lărgise, fizic, ponderea în cadrul istoriei universităţii cu un sfert de veac, iar cercetările cu privire la istoria universităţii explodaseră peste tot în lume în aceste decenii. Desigur că faptul poate avea ca primă explicaţie refuzul autorilor de a scrie despre subiecte încărcate ideologic, mai cu seamă cele privitoare la anii de după 1948.

Coordonatorii volumului disting existenţa a două fragmente cronologice în istoria universităţii: „universitatea organizată în forma ei modernă", care începe la 1860, aceasta fiind totuşi „istoria propriu-zisă a Universităţii", şi perioada anterioară, a *începuturilor*, cu o geometrie variabilă şi neclară. Dar, când putem distinge de fapt *începuturile* Universităţii? Cei doi istorici sugerează că faptul s-ar produce odată cu naşterea a ceea ce ei numesc: „învăţăturile înalte". Nu avem însă un moment cronologic bine fixat pentru aceasta: ar putea fi la mijlocul secolului XVII, odată cu şcoala fondată de Vasile Lupu, dar oricum momentul fusese anticipat de experienţa „Şcolii latine" de la Cotnari a lui Iacob Heraclide, din secolul anterior, dar ar putea fi şi un alt moment[35]. Pe de altă parte, primul dintre cele trei studii, care reconstituie această parte a istoriei Universităţii din Iaşi, semnat de cunoscutul medievist Vasile Neamţu se ocupă de învăţământul în Moldova până la *Colegiul Vasilian*, iar naraţiunea sa începe cu perioada dacică, dacă nu mai devreme[36]. În ciuda unei remarcabile documentări şi prudenţe în

[34] Astfel, „este evident că Universitatea din Iaşi nu este rodul unei întâmplări şi nici un simplu auxiliar al procesului de modernizare, ci *un instrument fundamental* al acestuia (subl. în text!)…"; Gh. Platon şi V. Cristian, *op. cit.*, p. XVII.

[35] „De fapt, învăţământul superior din Iaşi îşi are originea în *Academia domnească* /…/. Aniversările viitoare vor trebui, firesc, să pornească de la ctitoria secolului al XVII-lea" (*Ibidem*, p. XII).

[36] Vasile Neamţu, „Învăţământul în Moldova pînă la Colegiul Vasilian", în *Istoria*

judecăți, contribuția regretatului istoric se anunță de la început drept o istorie a formelor de educație în lumea românească anterioară momentului fondării *Colegiului Vasilian*, care s-a produs la mijlocul secolului XVII. Legătura sa cu istoria Universității se regăseşte vag, cel mult atunci când este să se evidențieze prezența unor studenți moldoveni (de limbă germană probabil şi de confesiune catolică) la studii în universități din Polonia sau din lumea germană, ca şi existența unor *licențiați* în spațiul românesc[37].

Din acest punct de vedere (al relației cu istoria Universității), contribuția următoare are un caracter mai legitim[38], întrucât aici se vorbeşte deschis, cu privire la proiectul lui Vasile Lupu, un exemplu de „şcoli superioare”[39]. Este drept că istoricul Ion Toderaşcu ezită în a fixa aici începuturile Universității. În schimb, despre *Academia domnească* nu par a exista dubii. Nu ştim însă foarte bine ce însemna aceasta, de vreme ce într-o categorie similară era plasat şi *Seminarul de la Socola*[40]. Caracterul grecesc al instituției este subtil ignorat, la fel ca şi numeroasele fracturi în biografia instituțională a şcolii. Prin urmare, *Academia domnească* din Iaşi „reprezintă o etapă a drumului parcurs de învățământul superior din Moldova până la înființarea Universității”[41]. Introducerea programului de formare a inginerilor hotarnici în limba română („știință inginerească”), în 1813, de către Gh. Asachi este comparat printre altele cu inițiativa fondării *Şcolii Politehnice* de la Paris din 1795. Astfel, prin „cursul de ştiință inginerească al lui Asachi se inaugura un moment important în şcoala superioară: trecerea spre un învățământ în limba română[42]”. Din păcate, şi aici lipsa unei discuții aplicate asupra conceptului de universitate reprezintă o sursă de infinite ambiguități.

În contribuția următoare se accentuează această tendință[43]. Contextul istoric devine aici încă şi mai important. O epocă „de acută efervescență” intelectuală şi națională a făcut cu necesitate posibilă apariția universității. De fapt, necesitatea istorică este aici chiar personajul principal. Progresul ştiinței se întâlneşte, deci, cu avansul ideii naționale. Totul s-ar zice că serveşte acestui proces: fondarea Seminarului de la Socola în octombrie 1804, cursul de ingineri hotarnici ai lui Asachi (1813-1818), refondarea Şcolii Vasiliene (1 ianuarie 1828), înființarea

---

Universității din Iaşi, p. 1-9.

[37] *Ibidem*, p. 4.

[38] Ion Toderaşcu, „De la Colegiul Vasilian la Academia Mihăileană”, în *Istoria Universității din Iaşi*, p. 10-26.

[39] *Ibidem*, p. 12.

[40] *Ibidem*, p. 13.

[41] *Ibidem*, p. 16.

[42] *Ibidem*, p. 21.

[43] Gh. Platon, D. Rusu, *op. cit.*, p. 27-41.

Societăţii de Medici şi Naturalişti şi a Muzeului de Istorie Naturală din Iaşi în anii treizeci etc. Astfel, Academia Mihăileană devine în mod natural o „verigă de legătură între Academia domnească şi Universitate”[44].

Universitatea va lua fiinţă, deci, ca o creaţie necesară şi organică, rezultatul evoluţiei istorice a naţiunii înseşi, exprimând imperative naţionale şi având o funcţie „naţională”[45]. Această schemă simplă avea avantajul desigur că, pe lângă agrementul oficial, nu cerea o motivare de ordin analitic. Căci, la rigoare, este greu de contestat că universitatea nu ar fi trebuit să servească naţiunea care o finanţa sau că nu ar fi fost produsul istoric al acesteia. Dacă însă vom elimina acest înveliş metaistoric uneori prea apăsător, studiul rămâne referenţial din multe puncte de vedere. Surprinde aici poate slaba atenţie acordată *Aşezământului* din 1851, văzut, în spiritul lui A. D. Xenopol, drept o simplă aplicaţie a *Regulamentului Organic*.

5. Regimul liberal al memoriei şi al istoriei

A fost desigur o neşansă majoră faptul că principalele contribuţii istoriografice cu privire la istoria Universităţii din Iaşi s-au născut în circumstanţe politice dintre cele mai ostile. Se ştie că regimul comunist a asigurat uneori resursele, ca şi concentrarea eforturilor, dar în acelaşi timp a izolat dramatic cercetarea istorică, atât în raport cu viaţa intelectuală generală, cât mai ales cu marile tendinţe istoriografice. Vedem în abordările de mai sus un efort reconstitutiv remarcabil, dar în acelaşi timp şi un deficit critic şi teoretic serios, alături de absenţa specializării şi a unei perspective comparatiste.

A reuşit noua versiune, din 2010, cea mai recentă[46], prima după o sută de ani editată în condiţiile unui regim liberal, când s-au celebrat 150 de ani de la fondare, să depăşească aceste handicapuri? O discuţie critică şi nepartizană în mediul istoriografic asupra acestui subiect ar fi desigur necesară. Nu este locul aici pentru aceasta.

Pentru moment ar fi de observat că ruptura este în intenţii. *Introducerea* semnată de unul dintre coordonatori, Alexandru-Florin Platon, mută radical sensul proiectului de istorie a Universităţii: vechea spaimă de rupturi şi

[44] *Ibidem*, p. 28.
[45] *Ibidem*, p. 37 sq.
[46] Gh. Iacob, Alexandru-Florin Platon, coord., *op. cit.* Proiectul a fost pregătit de un volum de studii: Gheorghe Iacob (coordonator), *Universitatea din Iaşi. De la modelul francez la sistemul Bologna*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 2007.

discontinuități este abandonată[47]. Istoria Universității nu mai este un continuum unidirecțional, care printr-o logică implacabilă a efectelor cumulative se proiectează în prezent. Faptul este exprimat fără echivoc: „…spre deosebire de predecesorii noştri, noi nu (mai) credem astăzi că trecutul are un sens unic, prestabilit şi fatalmente ascendent (adică în spiritul progresului), ce se dezvăluie observatorului de îndată ce este reconstituită traiectoria temporală care, aşa-zicând, îl conține”[48].

Sub unghiul organizării generale, mutațiile sunt totuşi mai puțin vizibile. Schema istoriografică de organizare a faptelor prezentă deja la finele secolului XIX şi mai ales configurată odată cu volumul din 1960 este în continuare în uz. De altfel, unii autori din volumul anterior, cel din 1985, reapar cu contribuții similare, fie serios ameliorate, fie identice. Faptul arată dificultatea de a schimba paradigma, respectiv aceea a monografiei instituționale concepută ca un demers celebrativ, dar mai ales de a configura un interes profesional în mediul academic pentru un domeniu de cercetare care îşi manifestă utilitatea exclusiv la intervale de timp apreciabile.

Dacă este să ne referim strict la problematica *începuturilor* care face obiectul demersului de față, ruptura de vechea paradigmă este clară sub anumite aspecte, dar insesizabilă în altele. *Începuturile* ocupă partea a doua a volumului, având de altfel un titlu cât se poate de semnificativ: „Antecedentele medievale şi moderne ale Universității” şi ocupă aproximativ optzeci de pagini din totalul de 700 de pagini ale volumului, respectiv mai bine de zece procente din volum.

Structura este cvasi-identică, organizată în jurul celor trei tipuri de instituții educative dominante: „Învățământul din Moldova în secolele XVI-XVII” (Petronel Zahariuc, p. 47-80), „Academia domnească din Iaşi” (Ion Toderaşcu, p. 81-96), „Academia Mihăileană” (Gabriel Bădărău, p. 97-126). Deşi, cu excepția primului studiu, nici unul nu aduce o informație substanțial nouă, aceste contribuții țin pasul în general cu noile sensibilități istoriografice, mai cu seamă prin emanciparea de sub tutela vechii paradigme național-comuniste. Problema lor rămâne mai departe nu atât conținutul în sine, cât logica în care sunt integrate, respectiv, în ce măsură putem vorbi de „antecedente ale Universității”?

Concluzii

Contribuția de față şi-a propus să treacă în revistă modul în care istoriografia cu privire la Universitatea din Iaşi a tratat tema *preistoriei* acesteia. Demersul a fost motivat mai întâi de inevitabila discuție cu privire la contextul

[47] Cf. Alexandru-Florin Platon, „Introducere”, în *Istoria Universității din Iaşi*, 2010, p. XIII-XIX.
[48] *Ibidem*, p. XIV.

general al fondării Universităţii, îndeosebi referitor la încercările anterioare precum şi la conţinutul ideii de universitate în epocă. În al doilea rând, era vorba de a înţelege miza cu privire la ponderea pe care cele patru încercări monografice succesive asupra istoriei Universităţii din Iaşi au acordat-o, fiecare, prezentării *originilor*/*preistoriei* Universităţii ieşene. La o privire cât de superficială pare evident că demersul istoriografic referitor la *originile* sau *preistoria* Universităţii din Iaşi este mai mult decât un omagiu la adresa înaintaşilor, a încercărilor eşuate sau a proiectelor de nivel mai modest, deci o simplă celebrare a „rădăcinilor" istorice şi intelectuale ale instituţiei. În fine, este important de a explica persistenţa acestui model istoriografic, dincolo de epoci, ideologii şi curente intelectuale.

Proiecţia narativă a *originilor*, un trecut pe cât de nebulos, pe atât de puternic semnificat, a presupus un efort de reconstrucţie şi unul de apropriere. Astfel că, investigaţia de faţă a încercat pe de o parte să treacă în revistă diversele demersuri de reprezentare a *preistoriei* Universităţii, iar pe de alta să discute relevanţa epistemică a acestor demersuri din perspectiva sub-disciplinei numite *istoria universităţii*.

După cum am văzut, cea mai veche tentativă de a configura o „preistorie" a instituţiei ieşene datează probabil din 1885, cu prilejul primei celebrări a fondării Universităţii. Astfel, în contextul procesului general de „invenţie" a trecutului naţional din lumea românească a celei de-a doua jumătăţi a secolului XIX, înţeles ca un act de recuperare colectivă a memorialului naţional, istoria universităţii era proiectată în cadrul istoriei „învăţământului public" (al educaţiei naţionale) şi implicit al istoriei naţionale. În acest tip de construcţie, Universitatea nu are încă un obiect propriu, iar prezenţa sa istorică este sugerată implicit.

De fapt, putem spune că Universitatea ca subiect istoriografic apare abia o dată cu volumul care marca celebrarea jubileului său ca instituţie. Îi datorăm lui A. D. Xenopol prima schiţă de istorie a Universităţii din Iaşi ca monografie instituţională. Spre deosebire însă de contribuţia sa anterioară, din 1885, aici (este adevărat, în circumstanţe diferite) *preistoria* este ca şi absentă. În schimb, tema reapare în cel puţin două dintre contribuţiile consacrate *istoricului* celor patru facultăţi, deşi într-un registru celebrativ şi memorial. Această direcţie, în care istoria Universităţii este văzută ca parte a istoriei educaţiei şi ale cărei *origini* sunt recuperate de pe un teritoriu istoric tot mai extins, se va impune în viitor.

În volumul redactat cu ocazia centenarului din 1960 a Universităţii, prima lucrare cu caracter propriu-zis monografic consacrat acestei instituţii, vedem că *preistoriei* i se dedică un spaţiu de sine-stătător. Mai mult, limitele temporale ale

demersului sunt extinse, acestea identificându-se practic, la fel ca şi periodizarea, cu cele ale istoriei generale. Astfel, istoria Universităţii îşi proiectează *originile istorice* în practicile educative din Moldova, cu cel puţin două secole anterior fondării instituţionale propriu-zise.

Bulimia regresivă este reconvertită în volumul următor, apărut în 1985. Dedicat celebrării a 125 de ani de la începuturile instituţiei, aparent volumul are ambiţia de a proiecta Universitatea ca o *instituţie totală*. În fapt, această metaforă serveşte pentru a integra Universitatea unui discurs totalizant, în timp ce, istoria Universităţii ca obiect, fie şi implicit, al demersului reconstitutiv, pare că dispare încă şi mai mult. Pe lângă figura unei instituţii exemplare, Universitatea este concepută ca o instituţie *naţională*, în sensul aici de instituţie care reprezintă la scară *micro* evoluţia istoriei generale. De la periodizare, la construcţia explicaţiei istorice şi până la modul de a problematiza principalele aspecte ale evoluţiei *preistoriei* Universităţii, un evoluţionism radical, esenţialist, pândeşte mereu: organicitatea este decretată ca fiind normativă, iar instituţiei îi este desemnat un rol direct în cadrul vastului proces istoric de edificare a statului naţional-unitar.

Cea mai recentă tentativă cu caracter monografic asupra Universităţii din Iaşi pare că se extrage acestei viziuni, cel puţin în intenţii. Totuşi, schema generală de construcţie a *preistoriei* este conservată. Atât şcoala lui Vasile Lupu cât şi Academia domnească din secolul XVIII, pentru a nu mai vorbi de Academia Mihăileană, sunt în continuare ataşate istoriei Universităţii, chiar dacă imaginea acesteia de continuum organic indefectibil nu mai reprezintă o miză.

Observăm deci că, în timp ce demersul recuperator s-a configurat printr-o continuă expansiune temporală a obiectului, demersul de apropriere (de ataşare la o schemă istorică generală) s-a manifestat mai ales prin referinţa la două metadiscursuri înrudite: *preistoria* Universităţii concepută fie ca o componentă a istoriei fenomenului educativ, fie ca o componentă a unei istorii generale, „naţionale”. Acest fapt nu trebuie judecat automat în termeni depreciativi. Foarte probabil, interesul pentru vechile practici educative a contribuit la sistematizarea unor cercetări empirice disparate. Apoi, fără interesul pentru *preistoria* Universităţii din Iaşi văzută ca parte a istoriei învăţământului public, trecutul învăţământului din Moldova ar fost probabil mult mai puţin cunoscut.

Ceea ce este de discutat priveşte faptul că, abordată în acest fel, *istoria Universităţii* apare ca fiind lipsită de o identitate epistemică anume, respectiv, nu-şi conţine propria explicaţie istorică. În cadrul vastului edificiu al istoriei învăţământului sau al istoriei „naţionale”, Universitatea în sine îşi pierde caracterul de noutate istorică, de practică şi formă instituţională radical diferită în raport cu alte experienţe educative sau culturale.

În acest context, este de observat că, în ciuda diversităţii inerente a colectivelor de autori, a contextelor culturale şi ideologice, nu avem propriu-zis versiuni multiple ale *preistoriei* Universităţii: suntem în faţa unui trecut canonic, reiterativ, neproblematic. În acelaşi timp, dacă facem abstracţie de tentativa care deschide volumul din 1985, nu avem încercări de a conceptualiza sau măcar a concepe istoria universităţii ca un domeniu aparte, fie şi în cadrul unui demers consacrat istoriei învăţământului.

Faptul poate avea două explicaţii. Pe de o parte, contributorii la aceste volume sunt în general istorici generalişti, ei nu sunt deci specializaţi în istoria universităţii sau măcar istoria educaţiei. Pe de alta, contextele culturale în care au fost redactate aceste lucrări nu impuneau o discuţie despre autonomia universităţii şi mai ales despre caracterul cu totul specific al vieţii universitare în raport cu fenomenul educativ în general[49].

Fie şi din acest motiv, problematizările, interogaţiile teoretice şi căutările metodologice sunt rare. Acest fapt explică probabil de ce istoricii au căzut adesea în capcana metadiscursului dominant, fie naţionalist, fie naţional-comunist, care au indus demersului istoric un puternic impuls mitifiant, dogmatic. De fapt, după cum am văzut deja, în ciuda promisiunilor sale, miza principală a demersului istoriografic aflat în atenţie nu a fost de ordin explicativ şi nici măcar fundamental simbolic (ca parte a unui demers de acumulare de capital simbolic). Astfel, *preistoria* Universităţii din Iaşi s-a configurat, cu fiecare contribuţie, în linii mari, ca o schemă de reprezentare istorică având o funcţie pur scenografică, expresie a unui metadiscurs istoriografic care celebrează procesualitatea istorică înţeleasă ca o desfăşurare organică, naţională, necesară. Din acest punct de vedere, reprezentarea trecutului „preistoric" al Universităţii sugerează deopotrivă măsura în care diversele ideologii dominante s-au insinuat în scriitura istoriei sale, precum şi dificultatea de a configura un demers autonom cu privire la istoria universităţii, care să-şi conţină propriul metadiscurs.

[49] Mă refer aici la faptul Universitatea trebuie văzută nu doar ca o instituţie de transmisiune sau de formare intelectuală de nivel avansat, expresie a unor politice educative, ci reprezintă deopotrivă un instrument de aculturare al elitelor, un spaţiu de sociabilitate intelectuală, o instanţă critică şi un laborator de creaţie intelectuală şi de producţie a cunoaşterii avansate.

Histoire intellectuelle et appropriations idéologiques: la préhistoire *de l'Université de Iaşi*

(Résumé)

Index des mots-clés: historiographie, origines, histoire intellectuelle, idéologie, national-communisme

Les universités ont-elles une préhistoire, c'est-à-dire une l'histoire de la période en précédant sa fondation institutionnelle proprement dite ? Comment et pourquoi y faire : par des raisons explicatives, symboliques ou administratives? Quels sont ses débuts et sa dynamique ?

En s'étant configuré assez vite comme un discours autonome par rapport a l'histoire générale de l'institution, la *préhistoire* de l`Université de Iaşi est devenu avec le temps une composante incontournable de toute démarche historique concernant l'histoire de cette université. Son expansion temporelle et narrative, sa structure et son role idéologique peuvent servir comme un marker de l`évolution de l`histoire de l`Université en tant que l`objet de la recherche historique. En même temps, la manière dont laquelle a eu lieu la mise en scène de cette préhistoire offre une image sur l`emprise des principales idéologies dominantes sur les discours historiographiques concernant l`Université de Iaşi.

Faire une analyse sur le façon dont lequel cette historiographie avait configuré une *préhistoire* de l`Université de Iaşi est l`objectif principal de cet article. Il s`agit donc de voir : (1) comment s`est développé ce discours : ses origines, ses motivations, ses rôles, sa chronologie etc. ; (2) les grands thèmes et figures qui ont structuré cet approche; (3) le rapport entre l`objet, le discours historique et les divers courants idéologiques dans la construction de la préhistoire de l`Université de Iaşi et d'établir la portée épistémologique de ces rapports, particulièrement dans quelle mesure la référence idéologique se substitue à un métadiscours historique.

La première version d`un passé „préhistorique" qui soit associée à l`histoire de l`Université de Iasi remonte à l`année 1885, dans le contexte de l`anniversaire d`un quart de siècle de la fondation de l`Université. C`est n`est qu`une esquisse dans laquelle ce passé est identifié avec l`histoire de „l`enseignement national", qui avait débuté au milieu du XVII-ème siècle. Son role généalogique pour l`histoire de l`Université est construit d`une manière implicite, dans la mesure où

la fondation de l`Université est une sorte de conséquence de l`évolution de l`enseignement général dans la Moldavie historique.

Cette coté mémorial et généalogique, qui fait de la *préhistoire* une quête de sources historiques et une pratique de célébrations des ancêtres est apparu en pleine lumière dans les approches concernant l`histoire des disciplines et des facultés dans le volume célébrant le jubilée de l`institution. En l`occurrence, la préhistoire est un sorte de préparation et terrain d`essai du projet universitaire, pas une composante. C'est pourquoi, la référence idéologique est encore diffuse, même si le contexte de l'avènement du discours historique en tant que mémoire national est parfois bien ressenti.

Mais, c'est à partir du moment de l'apparition du volume en célébrant le centenaire de l`Université, en 1960, que la tentation originaire devient un véritable discours. Cette fois-ci, la préhistoire à une place bien définie dans le projet de la monographie universitaire. Son objet est structuré autour des pratiques et des institutions éducatives antérieures à la fondation de l`Université, sans une liaison causale directe avec la fondation de celle-ci.

Les contributions suivantes (particulièrement le volume de l`année 1985) imposent ce model, apparemment définitif, comme un véritable métadiscours. La chronologie semble être un fait acquis spontanément : il s`agit d`une longue séquence temporelle (plus de deux siècles), qui à son tour est fracturé en trois périodes distinctes, chacun avec son autonomie. La préhistoire de l`Université de Iaşi ne se confonde plus avec l`histoire de l`enseignement publique (national), mais avec l`histoire générale de la nation. De cette perspective, donc, faire la narration de cette *préhistoire* c`est faire l`histoire de nation roumaine.

Indéniable, ce type de démarche a eu le mérite, dans l`absence d`un champ d`études à l`histoire de l`enseignement en Roumanie, de systématiser des recherches disparates concernant l`histoire de l`enseignement de la Moldavie. Mais, en même temps, il a ouvert la voie d`un évolutionnisme radical et d`une organicité normative. Ainsi, l`école slavone fondée par Basile Lupu au milieu du XVII-ème siècle, l`Académie princière du siècle suivant et l`Académie Mihăileană fondée dans les années trente du XIX-ème siècle annoncent et prépaieraient la fondation de l`Université aussi que la fondation de l`état-nation roumain. Il s`agit d`un schéma de représentation historique en célébrant la processualité historique organique, national, nécessaire.

Studenţi şi profesori ai Universităţii din Iaşi la studii în străinătate (deceniul şapte al secolului XIX)[*]
(I)

LEONIDAS RADOS

Cuvinte cheie: studenți, profesori, Universitatea din Iaşi, studii în străinătate

O discuție asupra domeniului

Un exeget al romantismului nota că deplasările la studii în străinătate se fac „de la zone deficitare sub raportul instrucțiunii şi asimilării progresului către cele câteva puncte de polarizare a interesului, de regulă în Occident”[1]. Sesizarea este pe deplin valabilă pentru spațiul sud-est european şi mai ales pentru cel românesc, aflat într-un efort dramatic de modernizare ce trebuia să schimbe din temelii parametrii statului şi ai societății. Pentru întreaga perioadă modernă, a călători în străinătate, mai ales în scop formativ, pentru ca la întoarcere să îți pui în slujba comunității noile abilități, să devii astfel un cetățean util patriei tale, se constituia într-unul din acele episoade care, pe lângă proiecția în spațiul ideologic, puteau modela radical destinul unui tânăr, construindu-i o carieră strălucită şi propulsându-l brusc în ierarhia socială. Cu deosebire la mijlocul secolului XIX, asemenea călătorii academice erau prezentate în termeni apoteotici în presa vremii, atât la plecare, cât mai ales la sosire – dacă tânărul se întorcea cu o diplomă care să-i ateste formal cunoştințele şi competențele acumulate –, existând buna tradiție ca personajele aflate în această categorie să ocupe poziții importante în sistemul de învățământ şi, în general, în stat şi societate.

Este un lucru cât se poate de cunoscut acela că, universitățile străine au deținut multă vreme întâietatea instruirii elitei culturale şi ştiințifice româneşti, cu deosebire a cadrelor didactice din cele două universități din Vechiul Regat. Constatând dependența sistemică a mediului academic românesc de marile

[*] Prezenta cercetare s-a derulat în cadrul proiectului UEFISCDI „Asociații şi societăți studențeşti la Universitatea din Iaşi în perioada modernă (1860-1918)”, cod PN-II-RU-TE-2011-3-0165.

[1] Marian Popa, *Călătoriile epocii romantice*, Bucureşti, Editura Univers, 1972, p. 37.

centre universitare occidentale în privința formării sau perfecționării cadrelor de elită, unul dintre autori nota la cumpăna secolelor XIX-XX că „am fost şi suntem încă tributari apusului pentru importarea ştiinței" sau, încă mai elocvent, „cultura apuseană ne-a format profesorii noştri universitari"[2]. Dacă observația are o valență diacronică, ea este cu atât mai potrivită pentru contextul anilor 1860, când cele două universități nu erau pregătite a face față provocărilor vremii şi nici să confirme valul uriaş de speranță pe care societatea – ea însăşi surprinsă la început de o asemenea instituție transplantată intempestiv în spațiul românesc – le nutrea cu privire la rolul şi la rezultatele universității.

De mai bine de un secol, cercetătorii români au realizat importanța universului tematic al deplasărilor la studii în străinătate, abordându-se în general chestiuni precum primii studenți în anumite centre universitare, primii români doctori în drept sau în medicină la Paris, München etc. Subiectul a fost şi rămâne fascinant atât pentru istoria educației, cât şi pentru istoria elitelor sau a transferurilor culturale. Altminteri, în jurul său s-a construit o „mitologie persistentă şi tentaculară", cum nota unul dintre autori într-un studiu rămas inedit[3], în care viziunile romantice, specifice naționalismului naiv, se întâlnesc cu abordările riguroase, cu puncte de vedere bine argumentate.

S-a pus accent pe recuperarea nominală a acestor studioşi chiar şi acolo unde pretenția era de realizare a unor mici monografii pe studii universitare sau pe instituții de învățământ în anumite intervale de timp, de fapt liste cu studenți precedate de o introducere, fie ea şi consistentă, dar care în general nu lămuresc nici pe departe prezența tinerilor români în centrele respective. Ca atare, eficiența anchetelor a rămas până astăzi una scăzută. Explicațiile slabului randament sunt, în mare parte, cunoscute. În primul rând, sursele care trebuiesc investigate se întind pe o plajă largă de timp, disipate în diversele centre universitare. În fond, una din caracteristica acestor stagii, chiar dacă nu o putem considera valabilă pentru totalitatea studioşilor, este tocmai itinerança lor. Unul şi acelaşi tânăr putea să-şi înceapă studiile într-o instituție anume, dar să le termine într-alta (chiar în acelaşi oraş), iar lucrul este cu atât mai greu de documentat când vorbim de pendularea între diferitele centre europene, realitate

---

[2] Gr. Hurmuzescu, „Chestiuni de învățământ. Universitățile noastre", în *Noua revistă română*, I, 1900, vol. 2, nr. 24 (15 decembrie), p. 441, *apud* Lucian Nastasă, *Itinerarii spre lumea savantă. Tineri din spațiul românesc la studii în străinătate (1864-1944)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2006, p. 70; cf. şi Idem, *Suveranii universităților româneşti. Mecanisme de selecție şi promovare a elitei intelectuale*, I. *Profesorii Facultăților de Filosofie şi Litere 1864-1948*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2006, p. 166.

[3] Florea Ioncioaia, *Peregrinatio academica. Tineri români la studii în lumea germană (prima jumătate a secolului XIX)*, manuscris, p. 5.

specifică mai ales lumii germane, unde a făcut carieră. Altminteri, o parte din stipendiile de stat oferite pentru perfecționare în anii 1860 sunt construite pe acest principiu, bursierul având obligația să schimbe în general două școli, dintre care una era, cel mai adesea, Universitatea din Paris.

În acest context este destul de dificil, aproape irealizabil, ca într-un proiect individual să urmezi indiciile lăsate de un anume student (și de ceilalți ca el) în toate centrele instrucției sale, pentru a aduna date complexe într-o explorare exhaustivă a unei anumite secțiuni geografice, culturale sau cronologice. Cel care se lansează într-o cercetare a fenomenului deplasării la studii trebuie să fie deplin conștient de caracterul fluid al temei; în absența unor monografii consistente pe centre universitare, ancheta tinde a fi reluată mereu de la capăt, lăsând uneori, atât autorului cât și cititorului, impresia de demers utopic. Poate de vină este și finalitatea multiplă a cercetării în acest registru și care vizează istoria socială, istoria educației, istoria culturii, istoria științei, biografiile profesorilor etc.

Cercetarea ideală ar trebui să fie realizată în două trepte. În cea dintâi, reconstitutivă, nominalistă și implicit mai seacă, se impune ca printr-un efort colectiv și apelând la metode sociologice, a fi adunate datele prosopografice din registrele de înmatriculări ale universităților și din alte materiale edite, apoi publicate listele cu nume, vârstă, proveniență geografică, religie etc. A doua treaptă, prioritar retrospectivă, foarte utilă în registrul transferurilor culturale și al proceselor formative, ar trebui să se ofere o dimensiune teoretică, să conceptualizeze, să problematizeze, să conducă spre o veritabilă dezbatere asupra chestiunilor esențiale și să dea răspunsuri la setul tot mai consistent de întrebări. Și aici, însă, dificultățile de interpretare ar fi greu de depășit. Să luăm exemplul, nu tocmai izolat, al celor care studiază și în Germania și în Franța. Unde îi încadrăm și ce model ajung ei să promoveze? Sunt solidari cu spiritul german sau cu cel francez? Putem distinge facil din setul de practici și comportamente pe care l-au adus cu ei în țară? În fine, dacă individual s-ar putea ajunge la unele concluzii viabile, în urma cercetării atente a biografiei și operei unui asemenea personaj (bunăoară Titu Maiorescu), cum procedăm cu grupurile mari sau cu variatele curente și direcții?

Un asemenea demers totalizator rămâne deocamdată utopic pentru spațiul științific românesc, unde lipsesc în primul rând datele prosopografice, ca să nu mai vorbim de încercările retrospective, extrem de reduse numeric. Rezultatele cercetării românești sunt neglijabile în raport cu dimensiunea reală a temei, în ciuda apariției unor publicații temerare[4]. Aceleași demersuri disparate,

[4] Cercetarea românească nu a putut oferi liste complete cu bursierii statului în secolul XIX.

individuale, aparent haotice, fiecare cercetător apelând la propriul set metodologic, propunându-şi ţinte adaptate viziunii, universului său de cunoaştere şi, nu în ultimul rând, bugetului în general foarte redus[5].

Evident, există şi circumstanţe atenuante, care ţin de şirul variabilelor ce trebuiesc adunate (vârstă, origine, religie etc.) şi care sunt de cele mai multe ori sincopate chiar în aceeaşi sursă. Nu mai vorbim de diferenţele incomode pentru o cercetare unitară, între spaţiile culturale sau chiar între centre din interiorul aceleiaşi culturi, care selectează în mod diferit datele ce însoţesc înregistrarea fiecărui studios şi care complică realizarea unui chestionar unificator. În ansamblu însă, diletantismul şi absenţa specializării într-un domeniu care are, totuşi, specificul său, la care trebuie să adăugăm incontinenţa cercetărilor, imprecizia terminologică şi metodologia deficitară, au întârziat considerabil apariţia unor rezultate mai ample[6].

În fine, implicarea unor nume sonore, dar fără un interes special pentru fenomen, au adus un binevenit plus de informaţie şi chiar de popularizare dar, paradoxal, în acelaşi timp au limitat, fie şi pe moment, evoluţiile metodologice printr-o tratare pe alocuri superficială. Câtă vreme una sau alta dintre figurile emblematice ale istoriografiei româneşti aborda tema studiilor în străinătate fără o necesară sistematizare, recurgând la tehnici rudimentare, apăreau modele de

---

(care să conţină numele, originea geografică, specializarea, anii de studiu şi diploma obţinută), un proiect fezabil dacă ar fi existat coordonare şi fonduri modice. Nici iniţiativa de constituire a unui colectiv tematic, precumpănitor informal, la finele anilor 80 şi începutul deceniului X al secolului trecut nu s-a concretizat prin volume colective, tematice, nici printr-o popularizare sistematică a subiectului. Aşa că, în ciuda unor lucrări generale, poate premature, cu tentaţie de sinteză (dar utile pentru construcţia domeniului), nu cunoaştem nici măcar proporţia bursierilor din totalul studenţilor români aflaţi la studii peste hotare sau numărul real al studenţilor.

[5] Cum s-au descurcat în tot acest timp alte istoriografii comparabile, expresii ale unor societăţi în care, rolul studiilor în străinătate este considerat, la fel ca în România, definitor pentru regenerarea naţională din secolul XIX? Ungaria a epuizat în linii mari subiectul, concentrându-se acum pe cercetarea unor segmente calitative din cadrul acestui fenomen. De asemenea, Bulgaria a făcut paşi importanţi, prin eforturile lui Alexander Kostov, un dedicat cercetător al migraţiei studenţeşti bulgăreşti şi sud-est europene de secol XIX. Punând accent pe sursele arhivistice interne, el este aproape de a construi, împreună cu echipa sa, o imagine coerentă asupra studenţilor bulgari din străinătate (bursieri sau nu), care s-au întors, la finele perioadei de formare, în ţară.

[6] Printre cele mai nefericite publicaţii din ultimele decenii amintim micul articol al lui lui M. Timofte, „Studenţi români la Universităţi europene", în *Universitatea din Iaşi 1860-1985, Pagini din istoria învăţământului românesc*, supliment la *Analele ştiinţifice ale Universităţii din Iaşi*, tom XXIII, 1987, p. 217-223, unde autorul se ocupă superficial, în ciuda titlului extrem de generos, de constituirea unui cerc al studenţilor români la Universitatea din Gand, Belgia, în 1929, precum şi lucrarea Adrianei Spătan, „Studenţi români în Franţa în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Manuale şcolare", în *Muzeul Naţional*, Bucureşti, XI, 1999, p. 55-58, cu siguranţă cea mai haotică şi fără sens producţie din domeniu.

analiză şi studiu nesatisfăcătoare pentru cei care ar fi dorit să se ocupe predilect de acest subiect. În fruntea acestei serii de personaje cu rol ambivalent se situează în mod spectaculos, prin tocmai statura autorului, istoricul N. Iorga. El s-a ocupat tangențial de tematică, realizând printre cei dintâi importanța studiilor în străinătate pentru istoria culturală a românilor. Pe de o parte, i-a acordat loc de cetate, inclusiv în sintezele sale asupra literaturii şi învățământului, cât şi în publicații independente[7] şi a trezit un oarecare interes pentru domeniu, dar pe de alta, a lansat public unele contribuții deficitare[8].

[7] După ce în 1927 îi apăruse conferința *Les voyageurs orientaux en France*, prin care impune cunoscuta cronologie a valurilor, demnă de luat în seamă, în deceniul patru N. Iorga mai publica o serie de contribuții care lărgeau un domeniu în devenire: „Înscrierea ca student a lui Despot Vodă" şi „Încă o precisare asupra lui Despot-Vodă, student la medicină la Montpellier" în *Revista istorică*, 1931, p. 23-25, respectiv 33-37; „Vicisitudinile celui dintâi student moldovean la Paris: Gh. Bogdan", în *Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice*, seria III, tom XIV, 1933 p. 243-271; *Un student în străinătate acuma o jumătate de veac. Maramureşanul Artemie Anderco. Jurnalul său*, Vălenii de Munte, Datina Românească, 1934; *Scrisori vechi de studenți (1822-1889)*, adunate de N. Iorga, Bucureşti, Datina Românească, 1934; *Români în străinătate de-a lungul timpurilor*, Vălenii de Munte, Datina Românească, 1935; „Vasile Alecsandri, student la Medicină", în *Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice*, seria III, tom XX, 6, 1938, p. 127-131.

[8] Dintre acestea se remarcă volumul scrisorilor, dintr-o serie deja populară, unde avea alături *Scrisori de domni*, *Scrisori de boieri*, *Scrisori de femei*. Spiritul pozitivist care l-a propulsat pe editor în fruntea triadei critice este limitat în a oferi sursa scrisorilor (de regulă colecția Hurmuzaki) şi a aşeza cronologic respectivele misive, pe care nu le leagă nimic altceva decât aceea că au fost redactate de tineri în perioada studiilor superioare. Deşi utile, fără îndoială, ca informație, nu găsim nicio intervenție critică la subsol, nicio notă introductivă sau asupra ediției. De asemenea, publicația relativă la experiența de medicinist a lui Alecsandri, în ciuda titlului generos, nu făcea altceva decât să descrie în câteva rânduri un caiet de cursuri al poetului, recuperat de generalul Văitoianu de la unul dintre soldații săi. Istoricul considera, în prezența unor informații lacunare cu privire la studiile lui Alecsandri în capitala Franței, îndeosebi asupra celor de medicină, că „anii la Paris fură ai unei şcolarități serioase, oneste şi pline de răspundere" (p. 130). Ajunsese la această concluzie doar observând scrisul caligrafic şi „deosebita îngrijire" a caietului de cursuri la chimie al bardului. Nu ştim de ce Iorga nu dorea să accepte evidența, anume că anii de la Paris erau altceva decât o perioadă de experiențe şi căutări pentru tânărul Vasile Alecsandri. Nu e, cum s-ar crede „o înțelegere uşuratecă a studiilor" din partea poetului, afirma acolo N. Iorga. Se prea poate, dar era accepțiunea călătoriei de studii pentru marea majoritate a junilor aristocrați. În fond, după 1835, când trece bacalaureatul, încearcă să studieze chimia, apoi medicina, pe care le abandonează, probabil din pricina ritmului alert, şi în 1836 se înscrie la Drept, pentru a părăsi şi cursurile juridice un an mai târziu. Această traiectorie oscilantă de studii ne indică cu destulă precizie că Vasile Alecsandri (şi familia sa) aveau în vedere nu pregătirea pentru o profesiune liberală sau pentru profesorat, ci experiențe de studii variate în urma cărora tânărul boier moldovean trebuia să devină un gentilom, un om mai bun şi mai pregătit să-şi exercite rolul său în societate. Dincolo de toate, în general calitatea de student medicinist implica nu doar studiu serios, ci şi nevoia de refulare (din motive care țin de contactul direct cu boala, cu infirmitatea, cu moartea etc.). Vezi, bunăoară, teza de doctorat a lui Florent Palluault, *Medical students in England and France, 1815-58: a comparative study*, University of Oxford, 2004 (mai ales p. 176-184) unde

Revenind la subiectul studiilor în străinătate, trebuie spus că în epocă deficienţele la nivelul sistemului educativ românesc erau multiple, dar binecunoscute atât diriguitorilor domeniului, cât şi publicului, fie că vorbim de o infrastructură şi o programă învechite, de lipsa unui auditoriu pregătit pentru receptarea ştiinţei, sau de dascălii insuficient formaţi[9]. Aşa că instrucţia serioasă în stabilimentele europene era nu doar preferată, ci necesară, din lipsa alternativei, acelora dintre junii români care se arătau dornici de învăţătură.

Între timp, conflictul dintre generaţii, care opunea, în perioada regulamentară, pe „oamenii în vârstă, neieşiţi din ţară" acelor tineri „crescuţi în străinătate şi porecliţi […] bonjurişti", după mărturisirea lui Vasile Alecsandri, se stinsese în favoarea ultimilor, e drept, cu sprijinul nemijlocit al „damelor de la Moldova"[10].

Toate păturile sociale participau activ la această mişcare de aducere a luminilor în patrie, după cum bine amintea un călător străin la 1842, producându-se totodată şi importante modificări în mecanismele promovării socio-politice:

„La jeunesse moldave, depuis les premiers boyards jusqu'ici à la classe moyenne va faire ses études à l'étranger et rapporte des Universités d'Allemagne, de France, d'Italie et des Grèce des principes d'ordre, de légalité et de justice qui porteront leurs fruits alord qui les hommes actuellement au pouvoir tous plus ou moins imbus des anciennes routines, auront payé leur tribute à la nation et cédé la place dans les Conseils du Prince et dans la chambre représentative à cette nouvelle génération animée d'un véritable esprit national et sur laquelle repose l'espoir d'une compléte régénération pour le pays"[11].

Autorităţile româneşti din domeniul educaţiei îi selectau şi trimiteau pe tinerii serioşi la studii în străinătate pentru a acoperi acele domenii, didactice sau sociale, care contribuiau direct la modernizarea şi buna funcţionare a statului. Politica de formare în străinătate era în plin avânt în anii fondării celor două universităţi, de la Iaşi şi Bucureşti, tocmai în ideea legitimării şi a creşterii vizibilităţii şi calităţii aşezămintelor autohtone, însă exemple de studii finanţate

---

se analizează inclusiv cauzele proastei reputaţii ale studenţilor medicinişti în societatea timpului. Poate şi ca urmare a „culturii sălii de disecţie", după expresia lui Charles Newman, care imprima o notă de indecenţă şi de duritate studioşilor, medicinştii sunt cei mai predispuşi la excese sociale, devenind clienţi regulaţi ai sălilor de dans şi ai prostituatelor.

[9] Vezi, pe larg, Lucian Nastasă, *Itinerarii spre lumea savantă*, în special capitolele „Universitate şi elite în spaţiul românesc" şi „Etapele iniţierii academice".

[10] V. Alecsandri, „N. Bălcescu", în *Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte*, an II, 1862, nr. 1, p. 308.

[11] Scarlat Callimachi, *Pagini inedite despre Moldova. Însemnările unui călător străin din întâia parte a veacului al XIX-lea*, Bucureşti, Institutul de Istorie Naţională, 1947, p. 33.

în mod expres de la buget pentru formarea dascălilor meniți a preda „învățăturile înalte", datează dinainte[12]. Cum multă vreme după 1860 și 1864 facultățile nu erau complete, lipsind anumite catedre (din insuficiențe bugetare sau de personal), numeroase specializări nu erau acoperite în țară iar dotările, mai ales în cazul disciplinelor „științifice", nu depășeau un stadiu rudimentar, fenomenul acordării de burse pentru studiile în străinătate a continuat, cu intensitate variabilă, în toată perioada modernă[13].

Nici măcar nu este vorba de un monopol al studiilor superioare; pe lângă studioșii din universități, sau din școli speciale (școlile de arte, ecleziastice, comerciale și militare sau chiar celebra Ecole Normale Superieure), întâlnim tineri care urmau liceele, gimnaziile și chiar școala primară în Europa civilizată[14]; unii primeau în deceniile șase și șapte, când nu opera încă foarte clar distincția între studiile medii și cele superioare, stipendii de la stat. Evident, pe măsura modernizării statului și a societății, bursele sunt acordate numai studenților care au urmat sau au absolvit o facultate din țară[15].

Prin forța lucrurilor, în studiul de față ne vom ocupa prioritar de bursierii români în străinătate, atât cei finanțați de stat, cât și cei care au studiat cu burse private, acesta fiind, în fapt, bazinul de recrutare al corpului profesoral superior. Lucrul este perfect explicabil. Spre deosebire de cei care studiau cu mijloace proprii, și care, cu excepția medicinițtilor, nu erau deplin interesați în obținerea unei diplome care să le ateste cunoștințele și abilitățile, bursierii sunt obligați să urmeze cursurile cu asiduitate, să transmită rapoarte periodice și să facă la întoarcere, prin prezentarea respectivei diplome, dovada finală că resursele

[12] Chiar dacă nu ne propunem aici o discuție mai largă, trebuie să distingem între bursele acordate din anii 20-30 până la finele deceniului cinci și acelea din perioada următoare, când intervine o modificare sensibilă în filosofia implicării statului în sistemul educativ, în general în rosturile instrucțiunii publice. O analiză detaliată rămâne însă de făcut. Despre curentul favorabil educației publice/naționale și creșterea interesului pentru educarea unitară a tineretului în Europa primei jumătăți a secolului XIX, vezi, Jean-Claude Caron, *Tinerii la școală*, în Giovanni Levi, Jean-Claude Schmitt (coord.), *Istoria tinerilor în Occident*, vol. II, Perioada contemporană, Iași, Institutul European, 2001, p. 159-230.

[13] Pentru a exemplifica înapoierea zonei academice românești din acea perioadă, unul dintre exegeții temei oferea exemplele numărului scăzut de volume ale celor două biblioteci centrale din București și Iași și a proastei echipări a laboratoarelor Facultății de Științe din Iași (Cf. Lucian Nastasă, *op. cit.*, p. 84).

[14] Una din întrebările care s-au pus, pentru clarificările concepuale, a fost cu privire la termenul folosit pentru cvasitotalitatea acestor tineri. Acela de studios, care pare a se fi impus? Până azi e cu adevărat cel mai potrivit, în ciuda unor mici inconveniențe.

[15] Prevederea că stipendiile externe sunt rezervate exclusiv studiilor superioare apare pentru prima dată într-un act oficial în *Statutele* Universității din Iași, elaborate în toamna lui 1860, dar deceniul nu este lipsit de excepții. Vom reveni la această chestiune în paginile care urmează.

investite nu au fost risipite în van. De altfel, aceşti studioşi erau trimişi la studii tocmai în ideea de a fi întrebuinţaţi la întoarcere ca profesori de învăţături înalte, fapt care îi făcea extrem de interesaţi să obţină o diplomă de licenţă sau de doctorat, care le-ar fi permis intrarea într-un corp elitist şi bine remunerat[16].

Altmineri, efectivul de cadre noi necesare funcţionării universităţilor pare destul de constant, chiar în acele perioade în care politica de stipendii părea că dăduse rezultate finale (precum în deceniul şapte). Cu prioritate însă în anii 1860, alimentarea învăţământului superior cu elemente bine pregătite şi competitive reprezintă firul roşu al politicii bursiere. Bunăoară, în octombrie 1867, Consiliul Superior al Instrucţiunii recomanda ţinerea concursului pentru 15 burse de câte 3 ani în străinătate (6 litere, 6 ştiinţe exacte, 3 medicină) la data de 5 septembrie 1868 simultan la Bucureşti şi Iaşi, având în vedere „trebuinţia de profesori în şcolile superioare din ţară”[17].

Apoi, dintre cele două categorii, bursierii şi cei care studiază pe cheltuiala familiei, prima pare să fi avut un rol mai important, implicit mai vizibil, chiar dacă intervine handicapul efectivelor reduse, pentru transferurile culturale şi modernizarea ţării, măcar pe termen scurt şi cu preponderent la nivelul sistemului educativ. În ceea ce-i priveşte pe profesorii Universităţii din Iaşi este o evidenţă că au beneficiat, în marea lor majoritate, de stipendii în străinătate care i-au modelat şi i-au pregătit pentru noile poziţii.

Ne putem întreba la ce foloseşte un studiu precum cel de faţă într-un fluviu de priorităţi legate de istoria universitară sau de istoria formării elitei moderne româneşti? Intervalul cronologic analizat este destul de redus şi pare irelevant, măcar în parte, pentru o cercetare statistică amplă a formării profesionale a personalului didactic de la universitatea ieşeană în perioada modernă. În fond, de ce anii 1860?

---

[16] Pentru analistul de azi frapează această atracţie pe care o exercită universul didactic, în condiţiile în care universitatea, ca instituţie, în ciuda acelor reprezentări naive ce-i coboară originea în medievalitatea românească, nu avea tradiţie aici. Cu atât mai mult este de discutat asupra motivaţiilor din deceniul şapte, când ideea apariţiei Universităţii din Iaşi era criticată de unele voci, mai ales la Bucureşti, când se punea apoi problema desfiinţării ei şi când statutul profesorului universitar devenise un motiv de conflict cu autorităţile guvernamentale. Cu siguranţă că salarizarea, net superioră altor categorii bugetare (24.000 lei anual, cf. Dr. Hurmuzescu, „Istoricul Facultăţii de Ştiinţe din Iaşi”, în *Anuarul general al Universităţii din Iaşi tipărit cu prilejul jubileului de cincizeci ani*, Iaşi, Tipografia Naţională, 1911, p. XLIV) şi statutul de înalt funcţionar public al profesorului universitar îşi spuneau cuvântul, dar interveneau şi o serie de alte elemente mai subtile, demne de luat în calcul, dar asupra cărora nu insistăm, în absenţa unei cercetări minuţioase.

[17] Condiţiile eliminatorii era cetăţenia română şi licenţa în disciplina respectivă obţinută în ţară. Arhivele Naţionale Istorice Centrale Bucureşti, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice (mai jos: ANIC Bucureşti, fond MCIP), dosar 103/1867, f. 92.

Răspunsul acoperă mai multe paliere. În primul rând, anii 1860 sunt percepuți chiar de contemporani ca o nouă epocă[18] – una optimistă – în care totul se schimbă iar timpul începe să curgă mai repede; este perioada Unirii, a centralizării la București, a inovațiilor instituționale (chiar universitățile intră în această logică), dar și a pierderii de către Iași a statutului de capitală, cu urmări dramatice; sunt anii loviturii de stat a lui Cuza, cu acute reverberații interne și externe, apoi a îndepărtării lui și a aducerii unui prinț străin care va continua opera de modernizare. Evident, este vorba de primul deceniu de existență a Universității, anii săi de început, interesanți atât din perspectiva provocărilor organizatorice, cât și a instrucției studenților, o perioadă foarte fluidă, marcată de imprevizibil și de nesiguranță cu privire la viitorul instituției.

În esență, s-a construit în acei ani un organism artificial, fragil, care a fost vreme de aproape jumătate de secol în pericol real de desființare. Vina aparținea în egală măsură birocrației centrale, dar și elitei locale, atâta câtă rămăsese după 1862, dar mai ales a cadrelor didactice, care au tratat cu superficialitate și nepăsare interesele propriei instituții. Simptomatic era faptul că personaje care aveau multe în comun cu geneza sau cu organizarea eficientă a noii construcții (de pildă M. Kogălniceanu sau Titu Maiorescu), odată stabilite la București, transmit semnale extrem de critice la adresa Universității ieșene și a dascălilor ei.

Pe de altă parte, ca să revenim la logica deplasărilor la studii, în deceniul șapte sunt documentate, într-o fluență fără precedent, cele mai numeroase efective de bursieri în străinătate, care includeau fie studenți merituoși, fie pe viitorii profesori ai universității[19]; în plus, este perioada în care politica de

[18] Deși pare convențional, nu este întâmplător că scrisorile sau solicitările de burse ale tinerilor români conțin la finele anului 1859 și în 1860, această idee. Bunăoară, într-una dintre acestea, datată noiembrie 1859, un studios își începea astfel argumentația: „era nouă ce s-a deschis pentru țara noastră [...]", sintagmă ce se regăsește întocmai în solicitarea de stipendiu a altui tânăr, câteva luni mai târziu (Vezi, Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din Moldova 1804-1862 (mai jos SJAN Iași, fond MCIP Moldova), dosar 28/1860, f. 1 și 14).

[19] În fapt, augmentarea bruscă a numărului stipendiștilor, documentată la nivel arhivistic, începe odată cu dubla alegere a domnitorului Alexandru Ioan Cuza și trebuie văzută drept rezultatul unei noi traiectorii pe care orbita societatea românească, societate ceva mai optimistă și încrezătoare în destinul său, conștientă de faptul că se impune o apropiere rapidă de mentalitățile, normele și construcțiile societăților apusene. Diferențele ies pregnat în evidență pentru că după încheierea domniei lui Grigore Alexandru Ghica în 1856, una benefică, impresionantă chiar, în registrul educației, urmează o perioadă în care trimiterea de noi stipendiști se oprește, pentru ca procesul să fie reluat în 1859, când se încheia o convenție de mentorat și corespondență cu profesorul Royer Collard de la Sorbona și un grup de șapte bursieri (Bossie, Ciurea, Codrescu, Cernătescu, Odescu, Poni, Cobălcescu) pleca deja spre Paris în ideea ca, la întoarcere, tinerii să-și pună noile competențe în slujba „propășirii țării".

stipendii, urmând fidel direcţia de politică externă, se orientează prioriar spre centre din ţări neolatine precum Franţa, aflată într-o relaţie specială cu Principatele Unite, apoi Italia şi, accidental, chiar Spania.

În deceniul opt devine sesizabilă o oarecare orientare filogermană şi în domeniul studiilor, iniţiată treptat odată cu aducerea prinţului Carol, dar ieşită la lumină după umilirea militară a Franţei în războiul franco-prusac din 1870-1871. Fireşte, sunt şi alte cauze, care ţin de dezvoltarea studiilor tehnico-ştiinţifice, de apropierea geografică, de costurile mai reduse din centrele germane şi nu în ultimul rând de facilitatea obţinerii diplomelor (mai cu seamă în litere) comparativ cu *Oraşul luminilor*.

Se poate identifica şi o componentă socială ce justifică limitele cronologice ale contribuţiei de faţă. N. Iorga, unul dintre exegeţii fenomenului (şi, în tinereţe, parte a sa) identifica trei valuri de studioşi peste hotare: 1820-1835, 1835-1860 şi, în fine, 1860-sfârşitul secolului XIX. Specificul ultimului val este dat, potrivit concluziilor sale, de modificarea radicală a structurii sociale a tinerilor implicaţi în peregrinarea academică, pe fondul acordării de către stat a stipendiilor cu prioritate celor proveniţi din păturile defavorizate[20]. De fapt, pentru Moldova cel puţin, acest al treilea val începe să prindă contur după *Aşezământul* din 1851, motiv pentru care ne vom referi pe larg, cu orice ocazie, şi la perioada anilor 50'.

În alegerea acestui subiect ne-a împins şi dificultatea, cu adevărat exasperantă, a obţinerii de date acurate cu privire la instrucţia personalităţilor României moderne, cu deosebire a profesorilor ieşeni de la jumătatea secolului XIX şi chiar cu privire la intrarea lor în corpul didactic[21].

Un exemplu grăitor este cel al lui Al. Călinescu (ortografiat şi A. Călinescu, Alex. Călinescu sau Alexandru Călinescu, cu unul sau doi de „l"), pentru scurtă vreme profesor la Secţia Ştiinţifică a Facultăţii Filosofice de la Universitatea ieşeană. Prea puţine se ştiu despre acest dascăl care se volatilizează, ca şi cum nu

[20] N. Iorga, *Les voyageurs orientaux en France*, Paris, Gamber, 1927, p. 103.

[21] De vină pentru acestă stare de fapt sunt, în egală măsură, precaritatea cercetărilor locale de istorie a intelectualităţii, lipsa unui interes constant şi real al instituţiei faţă de propria istorie (dublată de dezinteresul succesorilor respectivilor dascăli la catedrele lor), tentaţia factorilor de decizie pentru finanţarea cu predilecţie, dacă nu exclusivă, a volumelor celebrative, de unde mixtura de entuziasm, profesionalism la unii, muncă forţată şi simulacru la alţii, în lucrări care ar trebui să fie de referinţă. Pentru lectorul de ocazie sau pentru cel avizat este impresionantă proasta alcătuire a studiului dedicat istoriei disciplinei juridice cuprins în volumul publicat cu ocazia centenarului Universităţii. Importanta „contribuţie" era semnată de nu mai puţin de nouă autori, probabil pentru un ciclu complet al ridicolului, dar nu face vorbire decât despre Simion Bărnuţiu, lapidar despre Vasile Conta, apoi sare la finalul secolului XIX, lipsindu-ne de informaţii sau măcar de aprecieri din interiorul disciplinei despre Al. Gheorghiu, George Alexandrescu-Urechia, fraţii Şendrea, etc. (Vezi, capitolul „Dezvoltarea ştiinţelor juridice" în *Contribuţii la istoria dezvoltării Universităţii din Iaşi 1860-1960*, vol. II, Bucureşti, 1960, p. 304-320).

ar fi existat, din evidențele ulterioare ale Universității și, la fel de bine, din istoriile facultăților ori ale disciplinelor, cu unele excepții nesemnificative. Evident, impactul său pe scena educației superioare a fost limitat, e drept, activând aproximativ un an și jumătate, fapt ce explică lipsa de interes. Se cunosc în linii mari, doar împrejurările „apariției" sale între profesori la 1860 și ale „dispariției" din 1862.

Intrarea sa în corpul profesoral superior trebuie pusă legătură cu eforturile de sistematizare a propunerilor și de întocmire a programei de studii a viitoarei universități. Tânărul Călinescu făcea parte din comisia specială care începuse, la 7 septembrie 1860, elaborarea programei de studii alături de Ștefan Micle și Ioan Pop, astfel că nu trebuie să mire numirea sa la catedra de „matematici și chimie" începând cu 17 septembrie[22].

Despre formația sa știm destul de puțin. Georgie Melidon îl amintește în *Relațiunea* sa ca fiind absolvent de facultate filosofică la Liège[23], lucru asupra căruia avem unele rezerve. Tot student la Liège, dar de data aceasta la Școala de Mine, trimis cu stipendiu prin 1857, ne apare acest personaj și în lucrarea lui Ilie Popa[24]. Din cercetările noastre în arhivele românești nu am reușit să identificăm niciun bursier de stat cu acest nume înainte de 1860. Cu toate acestea, un anume Alex. Călinescu era numărat în decembrie 1859 între cei trei studioși subvenționați la studii în străinătate de către Societatea pentru Încurajarea Tinerilor la Învățătură[25]. În suplica adresată lui Alexandru Ioan Cuza, în scopul obținerii patronajului domnesc pentru Societate, se nota că „Alex. Călinescu încă se ocupă astăzi cu învățătura științelor pădurăriei, a montanisticei și a idraulicei". Avem motive să credem că junele era viitorul profesor de la Universitatea din Iași.

Al. Călinescu demisionează alături de Ștefan Emilian în ianuarie 1862, în timpul conflictului dintre unii profesori și Minister (asupra căruia nu vom insista însă aici), când la Științe rămăseseră doar Ioan Pop și Ștefan Micle. La 23

[22] Cf. D. Berlescu, „Universitatea din Iași de la 1860 la 1918", în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860-1960*, vol. I, București, 1960, p. 99. Despre cursurile lui de Algebră Superioară și Calcul Infinitzecimal, vezi, *Anuariul Universității din Iași pe anul școlar 1895-1896, precedat de o ochire retrospectivă asupra învățământului superior din Iași*, Iași, Tipografia Națională, 1896 (în continuare: *Anuariul Universității 1895-1896*), p. 15.

[23] Georgie Radu Melidon, *Relațiune statistică de starea școalelor din Moldova. Memoriu prezentat d. Ministru de Culte și Instrucțiune Publică în 1 ianuarie 1862*, Iași, Tipografia Adolf Berman, 1862, p. 64.

[24] Ilie Popa, „Dezvoltarea matematicii", în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860-1960*, vol. II, p. 12,

[25] Cf. SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 59/1855, f. 32.

ianuarie 1862 era rechemat la catedră Ştefan Emilian, nu şi Al. Călinescu[26]. Cert este că după această dată a dispărut din peisajul educativ ieşean. Ce legătură să fie între el şi un anume Al. Călinescu, bursier român trimis de Ministerul de Interne, Agricultură şi Lucrări Publice, împreună cu alţi trei studioşi la Şcoala de Mine din Liège, rămâne de cercetat. Posibil să nu fie una şi aceeaşi persoană, mai ales dacă şi-a trecut într-adevăr licenţa înainte de 1860, cum afirma Georgie Melidon. La fel de bine însă putea fi, căci situaţii în care un fost profesor revine la învăţătură pentru a-şi lua un titlu academic, s-au mai văzut (spre exemplu: în epocă Gr. Cobălcescu, iar peste ani, istoricul Petru Râşcanu)[27].

Avem de-a face, aşadar, cu un deficit de date şi informaţii sigure, verificate. În schimb, nu lipsesc erorile sau inexactităţile, strecurate inclusiv în instrumente de lucru fundamentale (dar preluate din alte contribuţii) sau în lucrări altminteri bine structurate, indispensabile chiar, anchetelor asupra formării elitelor. Să dăm şi aici câteva exemple.

Potrivit lui Lucian Predescu, Nicolae Ionescu ar fi fost licenţiat în Drept la Paris, activând, în timpul studiilor, ca redactor la revista *L'Etoile du Danube*, ce apărea la Bruxelles în 1856 pentru ca, după 1868 să devină profesor de istorie universală la Universitatea din Iaşi[28]. Dar N. Ionescu s-a întors de la studii în 1852, fără a-şi fi trecut licenţa, şi începe să ţină cursuri la Universitate din 1863, nu din 1868 (şi nici din 1860, cum susţine Departamentul de Cercetare Interdisciplinară în Domeniul Ştiinţelor Umaniste, Programul Dicţionare & Enciclopedii, în pagina de internet a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi[29]), în condiţiile în care Maiorescu, repus în funcţie de Minister odată cu ceilalţi profesori, renunţase la cursul de istorie în favoarea filosofiei.

Dacă ar fi să-l credem pe Ion Petrovici, Titu Maiorescu şi-ar fi terminat studiile la Berlin în perioada 1858-1861[30]; lucrurile sunt însă mai complicate şi, în ciuda dimensiunii personajului şi a diverselor cercetări, nu îndeajuns de clare. Se ştie că s-a mutat de la Berlin la Giessen, unde avea oportunitatea arderii

[26] Cf. D. Berlescu, *op. cit.*, p. 166. Fapt menţionat şi de Ilie Popa, *op. cit.*, p. 12, care notează că după 14 luni pleacă de la Universitate, iar catedra de analiză superioară rămâne neocupată până la 1863, când o preia N. Culianu.

[27] Un argument ar fi că în procesele verbale ale şedinţelor Consiliului Academic din toamna anului 1860 este numit simplu „d. Călinescu", semn că nu avea titlu academic, faţă de alţii, la care apare particula dr. sau lic[enţiat] (Vezi, bunăoară, SJAN Iaşi fond Universitatea „Al. I. Cuza". Rectorat (mai jos Rectorat), dosar 8/1860-1863, f. 3, procesul-verbal al şedinţei din 15 noiembrie 1860).

[28] Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, Bucureşti, 1940, p. 432.

[29] http://dictionare.enciclopedii.uaic.ro/catalogCD-UAIC/ (N. Ionescu, consultare la 15.06.2012, orele 09.20).

[30] Ion Petrovici, *Titu Maiorescu 1840-1917*, Bucureşti, Editura Casei Şcoalelor, 1931, p.15.

etapelor şi unde îşi trecea doctoratul în filosofie în vara anului 1859, pentru a merge mai departe la Paris, de data aceasta ca bursier muntean[31]. Apoi, nu a obținut prin echivalare doctoratul în filosofie la Sorbona în 1860, cum se afirmă pe pagina de internet a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași[32], ci numai licența. De asemenea, începutul epopeii universitare a lui Maiorescu nu trebuie fixat la 1863[33], când devine rector, ci un an mai devreme.

Despre Grigore Cobălcescu se afirma, tot într-o lucrare publicată despre şi sub egida Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, că obținea la 1849 o bursă la Paris şi reuşea a-şi trece licența la 16 noiembrie 1851[34]. În fapt, datele sunt devansate cu un deceniu, căci el obținea un stipendiu extraordinar la 1859 şi devenea licențiat la 1861. Probabil că ceea ce a indus în eroare în acest caz este calitatea sa de profesor la Academia Mihăileană începând cu 1851/1852, pe când avea doar studii secundare.

Până şi despre Petru Poni, probabil universitarul ieşean care a suscitat atât din partea contemporanilor, cât şi a urmaşilor, cel mai viu şi constant interes – şi aceasta fără a fi contestat – apar informații eronate. Una ar fi că intră în corpul universitar în 1865[35] sau 1866[36], când lucrul acesta se petrece abia la 1878, căci la 1866 era doar profesor secundar la Liceul Național şi la Şcoala Militară.

Numeroase semne de întrebare persistă asupra formării şi începutului carierei unui personaj foarte controversat din motive pe care nu le vom expune aici, Andrei Vizanti, succesorul lui V. A. Urechia[37] la catedra de limbă şi

[31] La Berlin îl aflăm înscris însă la Jursiprudență din 4.11.1858 şi şters din registru (gelöscht) abia la 19.01.1860, ceea ce lasă loc unor speculații pe care nu le vom rezolva noi aici. Vezi lista studioşilor în Dumitru Amzăr, „Studenți români în străinătate. Universitatea din Berlin", extras din *Cercetări literare*, IV, 1940, p. 228

[32] Vezi secțiunea 150.uaic.ro/personalitati/, ce conține, în general, date acurate.

[33] Cf. http://dictionare.enciclopedii.uaic.ro/catalogCD-UAIC/ (Titu Maiorescu, consultare la 15.06.2012, orele 10.40). Şi despre Iacob Negruzzi se afirmă acolo că şi-ar fi început cariera universitară la 1860, dar el atunci se afla la studii în Germania şi abia la 1863 îşi susținea doctoratul.

[34] Liviu Ionesi, „Grigore Cobălcescu", în *Universitatea din Iaşi 1860-1985. Dezvoltarea ştiinței* (Gh. Platon şi V. Cristian redactori responsabili), Iaşi, 1986, p. 320-321.

[35] În *Dicționarul contemporanilor*, de Dim. R. Rosetti, Bucureşti, Editura Populară, 1897, Petru Poni apare ca profesor la Facultatea de Ştiințe din 1865 (p. 152)!

[36] Cf. http://dictionare.enciclopedii.uaic.ro/catalogCD-UAIC/ (Petru Poni, consultare la 17.06.2012, orele 17.20). Informația este preluată fără alte cercetări complementare din *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 129, unde s-a strecurat o greşeală. Data corectă (28 septembrie 1878) e amintită în Dr. Hurmuzescu, *op. cit*., p. LXIV.

[37] Dincolo de discuția asupra calității de licențiat la Paris, care se va sfârşi doar atunci când se va putea cerceta fondul arhivistic al Facultății de Litere de la Sorbona, V. A. Urechia este arătat ca studiind la Paris între 1853 şi 1857; deşi se prea poate să fie o simplă greşeală de tipar (Vezi, D. Berlescu, *op. cit.*, p. 216).

literatură română. În anuarele Universității se spune despre el fie că a fost numit la catedră în octombrie 1869[38] fie, cum notează I. Găvănescul, că şi-ar fi început cursurile de istorie a literaturii române ca suplinitor, în 1867-1868 (dar chiar el îşi va modifica opinia câteva pagini mai departe, amintind de anul 1865)[39].

Confuzia ia amploare odată cu trecerea timpului. Într-o cercetare a Mariei Frunză se susține, cu destulă siguranță, că la 1865 catedra lui V. A. Urechia, anume „Istoria literaturii antice şi moderne", trece în suplinirea lui Andrei Vizanti până în 1867, când acesta din urmă ar fi plecat la studii la Madrid[40]. Prin rostogolire, anul 1865 devine punct de reper şi pentru alte lucrări, inclusiv pentru instrumente de lucru altminteri serioase. În unul din acestea se notează că Vizanti ar fi absolvit în 1865 Facultatea de Litere la Iaşi şi ar fi suplinit chiar o vreme cursurile profesorului său V. A. Urechia, după care ar fi primit, în 1866, o bursă pentru străinătate[41].

Coroborând diferitele informații edite cu documentele de arhivă, aflăm un adevăr cu totul diferit. Vizanti se înscrie la Universitatea din Iaşi în anul şcolar 1863-1864, dar apucă să facă doar un an de facultate, căci în toamna lui 1864, prezentat la concursul de burse în străinătate pentru domeniul literelor, obținea, la fel ca şi colegul său Şt. Vârgolici[42], o bursă împărțită între Madrid şi Paris. De

---

[38] Cf. *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 128. Era vorba de numirea ca profesor definitiv.

[39] I. Găvănescul, „Istoricul Facultății de Litere şi Filosofie din Iaşi", în *Anuarul general al Universității din Iaşi*, p. CXVIII. Iar la p. CX dă o listă a cadrelor didactice şi a catedrelor aferente, „în ordine de vechime", unde Vizanti apare ca profesor de la 1865. Şi tot la 1865 este datat începutul carierei sale universitare pe site-ul Universității: http://dictionare.enciclopedii.uaic.ro/catalogCD-UAIC/ (Andrei Vizanti, consultare la 18.06.2012, orele 12.10), preluând probabil ultima informație.

[40] Maria Frunză, „Cele dintâi cursuri de literatură română la Universitatea din Iaşi", în *Analele Universității Iaşi*, secția III, t. 8, 1962, p. 97-128, dar mai ales p. 101 şi 111. În intervalul 1865-1867 ar fi luat notițe la cursul lui Vizanti şi Teodor Burada, care se întorsese de la Paris în 1866, mizând pe prezența la Biblioteca Centrală Universitară din Iaşi a unui manuscris nedatat ce conține notițele lui Burada. În schimb G. Agavriloaie, „Literatura română", în *Contribuții*, vol. II, p. 266 îl amintea pe Vizanti ca profesor suplinitor şi apoi ca titular începând cu 1867-1868.

[41] *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, Bucureşti, Editura Academiei, 1979, p. 906. Chiar şi Lucian Nastasă, în *Itinerarii spre lumea savantă*, p. 310, notează că bursa ar fi început în 1866.

[42] Şi cu privire la formarea lui Vârgolici circulă informați eronate. Şi-ar fi luat „licența" în 1865 iar la 1866 ar fi devenit stipendiat (Vezi, Lucian Nastasă, *op. cit.*, p. 309-310). Totuşi, cum spuneam mai sus, la bursă a plecat odată cu Vizanti, la finele lui 1864, după ce amândoi urmaseră cursurile Universității din Iaşi. Mai interesant este că cei doi sunt din punct de vedere formal, studenți regulați la Facultatea de Drept, nu la Litere, dar audierea cursurilor a două sau mai multe facultăți era o practică des întâlnită în epocă. Oricum, de licență nici nu poate fi vorba, facultatea fiind incompletă. Seria licențelor este deschisă în 1870 de Facultatea de Drept, cea mai competitivă din universitate, urmată de Ştiințe. La Litere primul licențiat apare abia în octombrie 1881, în persoana lui Ioan Zaremba, cu o teză ce comenta filosofia lui Aristotel (Cf. I. Găvănescul,

altfel, în ianuarie 1865 cei doi începeau o corespondență din capitala Spaniei cu autoritățile române. Ar fi ridicol să credem că Vizanti a fost propus de protectorul său, V. A. Urechia, pentru a-i ține orele după mutarea sa la Bucureşti (în toamna lui 1864). O dată pentru că abia urmase un an la Universitate, apoi pentru că ar fi primul caz de dascăl fără studii sau specializare în străinătate şi în fine, pentru că la timpul acela tânărul se afla în drum spre Madrid[43].

Acest gen de inexactități este des întâlnit şi reprezintă dovada că experiențele formative trebuiesc tratate cu mai multă atenție, pornind de la mici contribuții, adunând datele în timp, cu prudență, din mai multe surse, confruntând eventual informațiile contradictorii care, e drept, nu lipsesc.

Pe lângă bibliografia tematicii am apelat la variate alte surse, în majoritate interne. De altfel, în aceasta constă unul din marile neajunsuri ale domeniului, destul de greu de depăşit: sursele interne sunt parțial rupte, ca ethos al cercetării, de cele externe. Mai ales în cazul scenariilor de anchetă de tip reconstitutiv, în care se inventariază studenții şi se formulează concluzii limitate, cei care au investigat arhivele externe, au ignorat sau au marginalizat sursele interne, lăsând pe alții să se ocupe de acest registru; evident, şi reciproca este valabilă. Nerespectând principiul exhaustivității, aceste cercetări se mențin în sfera contribuțiilor, fără pretenția finalității. Ca să revenim la textul de față, sursele noastre documentare sunt selectate din arhivele ieşene (fondul Universitatea „Al. I. Cuza". Rectorat şi celelalte adiacente, apoi Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice din Moldova) şi mai ales din capitală (fondul Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice). Se adaugă inserări ulterioare din *Anuarele* Universității din Iaşi, prezentări în presa vremii, alte surse narative, precum jurnale, memorii etc.

Instituția stipendiilor în străinătate la mijlocul secolului XIX: motivații şi reglementări

Prin forța lucrurilor, deplasările la studii ne interesează în lumina finalității lor, anume ocuparea unui post didactic, cu prioritate a unei catedre la Universitatea din Iaşi. De aceea ne concentrăm pe acele stagii formative instituționale, în care tinerii sunt înregistrați ca studenți ordinari, posedând la întoarcere o diplomă, fie de licență, fie de doctorat, care le deschidea un evantai larg de posibilități de realizare profesională şi socială.

---

op. cit., p. CVI).

[43] Interesant este că niciun document edit sau inedit nu vorbeşte despre o eventuală suplinire de către Vizanti în perioada 1864-1868, aşa că nu este clar cum s-a ajuns la asemenea afirmații.

Într-un context internațional favorabil redeşteptării româneşti de la începutul deceniului şapte, statul sporeşte considerabil numărul stipendiilor şi ajutoarelor de studii în străinătate. Politica de subvenționare a formării tinerilor români în centre europene de prestigiu avea o dublă rațiune, una cantitativă şi alta calitativă. Pe de o parte, diriguitorii instrucțiunii, ei înşişi cu stagii externe la activ, se grăbeau să umple un gol în masa bugetarilor, acolo unde lipseau cadrele specializate, situație sensibilă cu deosebire în învățământ. Încă din anii 1850', o parte din burse – să le spunem „didactice" – erau astfel concepute încât, prin diferitele „combinații" de studii, stipendiştii să poată acoperi la întoarcere acele catedre considerate deficitare[44].

Pe de altă parte, la nivel ideatic, se căuta împrospătarea pe termen lung a moravurilor *toxice* de aici şi instalarea în posturi cheie a cadrelor cu deprinderi *pozitive* (perseverență, seriozitate, disciplină), care să schimbe treptat atitudinea față de muncă şi care să formeze în acest sens generațiile viitoare. Să nu uităm că unul dintre corifeii educației româneşti din acea vreme, V. A. Urechia, milita public pentru continuitatea filierelor de studii şi a prezenței bursierilor la aceleaşi centre universitare (de dorit în țări neolatine, considerate a avea origini istorice comune şi mai apropiate de români ca mentalitate şi obiective de viitor), în scopul coagulării spiritului public[45].

În deceniile şase şi şapte instrucția publică de tip modern se impune drept singurul sistem educativ viabil la scară națională, mai ales pe fondul promovării unei paradigme sociale meritocratice, de a cărui superioritate erau convinse înseşi autoritățile. Nu întâmplător, Ministrul Instrucțiunii îi solicita, la 1867, lui V. A. Urechia întocmirea unui proiect, cu sprijinul celorlalte ministere, pentru ca slujbele să se ocupe „pe merit"; era, în fond, şi un gest de nerăbdare a elitei formate în noul spirit, în fața încetinelii cu care şcoala autohtonă „îşi arăta roadele"[46].

---

[44] Aşa stăteau lucrurile la Iaşi, unde Departamentul Instrucțiunii trimisese cinci tineri la învățătură la Paris şi Berlin, anunțând că la întoarcere obiectele: literatura latină, greacă, română şi istoria vor fi predate în Academie de N. Ionescu şi de Anastaseanu, filosofia de Eraclide, iar matematica şi ştiințele naturale, de Donici şi de Veisa (SJAN Iaşi, MCIP Moldova, dosar 183/1850, f. 1). Ceea ce nu înseamnă că lucrurile nu au rămas la această proiecție din 1850. Odată cu reorganizarea Academiei Mihăilene şi înființarea claselor superioare, după numiri succesive de dascăli, Teodor Veisa ajungea să predea dreptul civil, Gh. Apostoleanu ținea cursurile de drept penal şi procedura penală (preluând orele lui Al. Papiu Ilarian odată cu retragerea acestuia din Moldova, în 1858), iar V. A. Urechia preda istoria şi literatura română şi universală (Cf. *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 13).

[45] V. A. Urechia, *Opere complete. Didactica*, vol. I 1858-1867 (în continuare *Didactica*), ediția a doua, Bucureşti, Göbl, 1883, p. 21.

[46] *Buletinul Instrucțiunii Publice*, 1867, p. 44.

Care erau însă motivațiile tinerilor pentru accesarea acestor burse? Cu siguranță, ele sunt diverse. Putem să distingem analitic cel puțin trei paliere care, e drept, interferează constant în realitate. E vorba în primul rând de un proiect social, de conservare a statutului, sau, cel mai adesea, de ascensiune socială; în acest caz, tânărul pleacă la studii din dorința de a-și spori prestigiul și de a urca în ierarhia societății, devenită tot mai accentuat meritocratică. În al doilea rând, trebuie amintit proiectul intelectual, dorința tânărului de a se perfecționa, de a urma calea învățăturilor înalte și de a deveni astfel un om pregătit și activ în universul științelor. În al treilea rând, puternic favorizat de climatul acelor ani, avem un proiect național, în care demersurile intelectuale ale tinerilor sunt integrate în efortul general de propășire a națiunii; cu alte cuvinte, țara avea nevoie de o inteligență activă, școlită la cele mai bune stabilimente europene, care să contribuie, la întoarcere, la curentul general de modernizare și de primenire a moravurilor. Firește, pentru ca aceste eforturi financiare să aibă rezultatele așteptate în regenerarea patriei, efectivele de tineri trimiși la carte în străinătate trebuiau, în mod necesar, să fie consistente. De la Paris, unde se afla la învățătură, N. Ionescu îl felicita în 1849 pe G. Sion pentru inițiativa autorităților moldave de a-l trimite la studii pe Gh. Apostoleanu, dar sublinia necesitatea unor sporiri numerice: „Cu o floare nu se face primăvară. Mulți, mai mulți și iar mulți când se vor expedia la carte atunci putem fi siguri de bune rezultaturi”[47].

Motivația patriotică este de altfel adesea întâlnită în registrul public, susținută de mediile oficiale cu fiecare ocazie, devenind fără întârziere un clișeu. De motivul literar/ideologic al studiosului care pleacă în Europa pentru a se instrui și pentru a fi la întoarcere util patriei sale, s-a abuzat în istoriografia mai veche a subiectului, dar nu înseamnă că avem de-a face cu o alterare ideologică voluntară și ulterioară fenomenului. Oficialii, elitele, dăscălimea și în general populația vremii și-au însușit rapid un limbaj patriotard ce trebuia uzitat la ocaziile publice. În același sens, sponsorizarea studiilor în străinătate de către fundații culturale sau persoane cu influență și cu posiblități materiale (sau

[47] Ștefan Meteș, *Din relațiile și corespondența poetului Gheorghe Sion cu contemporanii săi*, Cluj, Tipografia Pallas, 1939, p. 86. După trei ani de ședere în capitala Franței, el considera tot insuficient numărul studioșilor români pentru deschiderea unei „noi ere de regenerare” și, în ultima scrisoare către Sion se întreba de motivele indiferenței guvernamentale, acolo unde tinerii apropiați generației sale începuseră a căpăta poziții de putere: „Au doar găsesc că este de tot și în toate nefructuoasă petrecerea noastră în școlile Franței și chiar a Germaniei, că nici măcar într-acolo nu au să fi trimes pe seama statului decât un biet Apostolescu [corect: Apostoleanu] la Berlin” (p. 113).

facilitarea acordării unor burse de stat) devin gesturi patriotice şi modele de urmat în comunitate[48].

Tema stagiilor externe a devenit chiar tematică de examen, cum s-a întâmplat la Bacalaureatul din Iaşi la 1869. Unul dintre candidaţi, I. M. Dospinescu, tratând „Despre plecarea la studii în străinătate şi ruperea tânărului de mediul familiei", nota că durerea părăsirii familiei era atenuată doar de perspectiva desăvârşirii formative: „o să capete sume şi sume de cunoştinţe nouă şi o să facă o mare experienţă"; în mod necesar, eforturile junelui trebuiau puse în slujba propăşirii neamului: „îndată revenit în patria sa, va lucra şi va face să prospere iubita lui patrie [...] ca un om bun, onest [...] şi care produce atâta bine pentru conaţionalii săi"[49].

Nu întâmplător scrisorile stipendiştilor adresate autorităţilor (dar chiar şi prietenilor sau susţinătorilor!) conţin obsesiv motivul de mai sus; acestea sunt concepute parcă după un anume cod, indicând un evident tipar ideologic. Plecat la Paris cu o bursă acordată nu de stat, ci de „Societatea pentru sprijinirea tinerilor români la învăţătură"[50] înfiinţată de dr. Anastasie Fătu, V. A Urechia îi scria susţinătorului său G. Sion, în ianuarie 1856, că nu are suficientă vreme la dispoziţie pentru a se pregăti şi în studiile politice, cu toate că depune toate eforturile, cu gândul „la suvenirea patriei" şi la satisfacţia sprijinitorilor săi[51]. Titu Maiorescu trimitea, în vara lui 1860, o adresă Eforiei, în care considera iminenta publicare a opului său de filosofie drept o dovadă privind „activitatea necurmată cu care se aplică studenţii români la studiile necesarii pentru naţiunea

[48] La Iaşi, medicul everghet Anastasie Fătu căpătase în 1855 de la guvernul Moldovei aprobare pentru înfiinţarea unei asemenea asociaţii („Societatea pentru Sprijinirea Tinerilor Români la Învăţătură"). Pornind de la generoasa sumă de 1000 de galbeni donaţi de fondator, Societatea, care îi număra între membrii săi de frunte pe D. Gusti, Th. Codrescu, Scarlat Miclescu ş.a. a reuşit până în 1859, când se punea sub patronajul domnitorului Alexandru Ioan Cuza, să subvenţioneze studiile în străinătate a trei tineri promiţători: V. A. Urechia, „care au săvârşit un curs de filosofie la Paris", ajuns director în Ministerul Instrucţiunii, George Dragici, încă student la agronomie şi Alexandru Călinescu, studios ce „se ocupă astăzi cu învăţătura ştiinţelor pădurăriei, a montanisticei şi a idraulicei" (Cf. SJAN Iaşi, MCIP Moldova, dosar 59/1855, f. 31 şi 32). Şi A. D. Xenopol a plecat la Berlin în 1867 cu un stipendiu alcătuit din contribuţiile personale ale membrilor Junimii, completat cu un ajutor de la primărie şi apoi de la Ministerul Instrucţiunii. Tot cu ajutorul financiar al Junimii plecase la studii în Germania şi Samson Bodnărescu, de unde se întoarce cu un doctorat în filosofie la Giessen. Pentru ultimul caz, vezi, *Junimea şi junimiştii. Scrisori şi documente inedite*, ediţie de I. Arhip şi D. Văcariu, Iaşi, Junimea, 1973, p. 15-16, scrisoarea către I. M. Melik.

[49] SJAN Iaşi, Rectorat, dosar 92/1869, f. 31.

[50] Pentru a-şi arăta recunoştinţa, tânărul Vasile Alexandrescu publica şi o poezie dedicată apariţiei Societăţii: „3 iulie. Inaugurarea Societăţii de încurajarea junimii române la învăţătură", *Foiletonul Zimbrului*, IV, 1855, p. 192.

[51] Ştefan Meteş, *op. cit.*, p. 269-274.

lor”[52]. N. Quintescu cerea într-o adresă din 1863 ca noile prevederi privind reducerea bursei să nu-i fie aplicate pe motiv că „s-a consacrat carierei profesionale, ca să servească patriei sale [...] şi să contribuie după puteri la progresul şi prosperitatea ei”[53]. Ideea o întâlnim peste ani şi la Petru Poni, care se referea în memoriile sale la subiectul plecării tinerilor din Iaşi şi Bucureşti spre centrele universitare europene, conferindu-i o conotaţie de descălecat intelectual: „Câtă speranţă în inimile noastre tinere; câtă încredere în viitorul nostru şi al neamului nostru. Mergeam ca să căpătăm ştiinţa în atâtea ramuri deosebite, pentru a o transplanta în patria noastră”[54].

Pe de altă parte, mai există un tip de motivaţie, marginală, e drept, dar neluată în calcul până acum, fiind în măsură a afecta aura acestor studioşi de arhitecţi (dezinteresaţi material) ai lumii româneşti moderne. Dacă luăm în considerare faptul că cel puţin unii dintre aceştia erau de condiţie relativ modestă, nu le era indiferentă posibilitatea de a trăi câţiva ani „pe spesele statului” într-o Europă civilizată, de a avea o experienţă definitorie şi de a întârzia momentul în care trebuiau să ia viaţa pe cont propriu, fără sprijinul familiei.

Toate aceste motivaţii funcţionau în general în tandem, cu precumpănirea uneia sau a alteia, în funcţie de personalitatea şi universul mental al fiecărui subiect. Ele sunt mai greu de identificat în memoriile sau în corespondenţa privată a studioşilor, dar devin motive facil de urmărit la nivelul comunicării oficiale, în cererile de stipendii sau în corespondenţa bursierilor cu autorităţile, încă o dovadă a clişeelor impuse[55]. În fond, dorinţa de prezervare a statutului sau de ascensiune socială nu este incompatibilă cu acumularea cunoştinţelor şi nici cu sincera credinţă că prin studiul serios într-un centru universitar european şi apoi prin transplantarea în ţară a unor comportamente şi practici eficiente, poţi contribui major la ridicarea propriului neam.

Firește, nu toată elita românească înţelegea necesitatea subvenţionării formării sau perfecţionării tinerilor în afara ţării. În primele lor decenii de existenţă, cele două universităţi autohtone, dar mai ales cea din Iaşi, care se

---

[52] Titu Maiorescu, *Jurnal şi epistolar*, vol. III, ediţie îngrijită de Georgeta Rădulescu-Dulgheru şi Domnica Filimon, Bucureşti, Minerva, 1980, p. 18.

[53] ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 212/1863, f. 60-63.

[54] Cf. D. Ivănescu, „Memoriile lui Petru Poni” („Ce am voit să fac” I), în revista *Însemnări ieşene*, an I, nr. 3, noiembrie 2009, p. 63.

[55] De regulă stipendiştii fac apel la ambele registre principale, patriotismul şi dorinţa de studiu. Una din cele mai relevante cereri de subvenţionare îi aparţine lui Romulus Scriban, care scria la 28 iulie 1860 că voieşte a urma „o specialitate” în Italia, având toate precondiţiile îndeplinite, pentru că, pe de o parte, se considera „adânc mişcat de dorul de ştiinţi” şi pe de alta, „doreşte a servi patria sa” (SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 27).

ocupau de pregătirea cadrelor necesare funcționării statului şi modernizării societății şi în jurul cărora se formase un orizont de aşteptare pe măsura entuziasmului de la fondare, solicitau neîntrerupt suplimentări de fonduri, fie pentru noi catedre sau dotări, fie pentru bursele studenţeşti în absența cărora, cu deosebire facultățile de Litere şi Ştiințe, ar fi devenit neatractive pentru auditori, nefuncționale şi, implicit, inutile. Acesta este contextul în care tot mai multe voci cer oprirea sau reducerea drastică a stipendiilor pentru străinătate. Interesant este că aceste opinii se fac auzite (şi inclusiv dezbătute în Parlament) mai cu seamă în deceniul opt, când iluziile cu privire la dăruirea şi ataşamentul profesorilor de la Iaşi față de Universitate şi studenți se spulberau în paralel cu creşterea alarmantă a fenomenului „absenteismului”[56].

Nu puțini erau cei care puneau tranşant problema: ori se opresc de la finanțare bursele externe, iar rolul formării specialiştilor este preluat exclusiv de şcolile din țară, fie se desființează cele două universități aflate în imposibilitatea de a-şi indeplini menirea. Spre exemplu, într-o dezbatere din Adunarea Deputaților (şedința din 16 ianuarie 1877), deputatul B. Maniu se adresa reprezentanților puterii afirmând că „stipendiile vă probează că nu aveți nimica bun în țară” şi propunea ca universitățile româneşti să primească fonduri suficiente pentru a deveni competitive, dar, în acelaşi timp, „dacă nu se pot îmbunătăți aceste universități, atunci să se desființeze”[57].

Măcar parțial, politica generoasă de stipendii din deceniul şapte (dar şi din cel anterior) şi-a îndeplinit pentru o vreme menirea, pentru că în anii 1870 aceste burse nu se mai justificau la modul imperativ, precum în anii trecuți, cel puțin la nivelul percepției publice; între timp, universitățile îşi acoperiseră necesarul urgent de cadre didactice şi începuseră a produce absolvenți şi licențiați. Cei neimplicați direct în sistemul de educație nu mai cunoşteau nici măcar logica acestor stipendii. În calitatea sa de universitar, dar şi de ministru de externe, N. Ionescu se simțea dator a interveni în discuția amintită, explicând deputaților

[56] Este drept că cele două universități erau judecate la pachet, ambele fiind considerate vinovate de eşuarea misunii lor, dar cea din Iaşi este dată mereu ca exemplu negativ, mai ales după interpelarea lui Mihail Kogălniceanu („fondatorul mic”, cum se raporta el însuşi la şcoala din capitala Moldovei) din 1, 3, 4 februarie 1877 şi după criticile sale neobişnuit de dure (dar juste) la adresa lipsei de interes a profesorilor şi a conducerii Universității. Nu insistăm aici asupra acestei chestiuni.

[57] Accepta suportul bugetar pentru ştiințele aplicate, care aveau meritul de a forma specialistul şi „bunul cetățean”, independent pe destinul său „iar nu numai competitor la bugetul statului” sau pentru arte, dar nu agrea defel bursele pentru studenții de la litere şi ştiințe, în țară sau afară, considerând că pentru aceste domenii este suficientă inițiativa privată. Opinia îi era împărtăşită şi de Fr. Milescu, care solicita la rându-i oprirea burselor externe pentru litere şi ştiințe sau „ştergerea facultăților din țară” (Vezi, *Monitorul Oficial* nr. 18/1877, p. 569-572).

faptul că instituția stipendiilor în străinătate a fost gândită de legiuitorul de la 1864 ca o soluție pentru formarea de cadre didactice necesare învățământului superior. Bursele în afară nu trebuiesc legate de situația facultăților, explica el, deoarece „aceşti stipendişti sunt destinați a-şi *perfecționa* cunoștințele obținute în facultățile noastre”[58].

Cu mari variații care țineau de situația politică şi financiară a țării, sistemul burselor în străinătate a continuat pe tot parcursul secolului XIX, fiind considerat cea mai sigură soluție pentru dezvoltarea mediului academic românesc şi micşorarea decalajelor față de Occident. Evident, nu au încetat nici opiniile critice, unele venite tocmai din sfera universitară. Să amintim doar cazul lui Dragomir Hurmuzescu, el însuşi fost bursier la Sorbona, care considera, la începutul secolului XX, că avalanşa de posesori de titluri sau diplome universitare obținute în străinătate fac o concurență neloială licențiaților din țară şi şubrezesc poziția universităților româneşti, propunând, în consecință, ca funcțiile publice să fie adjudecate de posesorii unor licențe luate în țară[59].

Cert este că spre finalul secolului XIX se înmulțesc vocile care susțin că educația de bază trebuie realizată în țară, mai ales la vârsta la care subiectul se poate forma ca viitor adult şi abia apoi, ca matur, să se perfecționeze în Occident. Unul din cei care au experimentat pe propria persoană călătoriile de studii în Apus îşi sfătuia astfel prietenul: „lasă pe fii-tu să termine liceul şi univeritatea în țară, să crească în pământul patriei, să învețe în şcoalele țării, să aibă tovarăşi şi prieteni care vorbesc limba lui părintească [...] . Trimite-l apoi, după ce şi-a încălzit inima la vatra părintească, să-şi formeze judecata rece în țară străină [...] să învețe [...] ce va să zică muncă serioasă şi ştiință temeinică, cercetare şi adevăr, ordine şi metodă”[60].

Încercăm să analizăm mai jos mecanismul de selecție a bursierilor în perioada de referință. Procedura nu era foarte complicată, dar, cum sistemul se construia şi se adapta din mers, în funcție de realitățile vremii, iar imprecizia terminologică lăsa adesea loc la interpretări, nu au lipsit defecțiuni sau abuzuri ale diriguitorilor educației.

Aşezământul publicat în 1851, în vremea domnitorului Grigore Alexandru Ghica, cu valabilitate până la *Legea Stipendiilor* din 30 mai 1861 şi apoi până la *Legea Instrucțiunii* din 1864, conținea câteva articole interesante despre bursierii români din străinătate. Potrivit acestui set de reglementări, statul moldovean

[58] *Loc. cit.*

[59] Cf. Lucian Nastasă, *op. cit.*, p. 76, nota 14. Autorul îl citează pe Hurmuzescu cu un articol al acestuia (fără titlu) în *Cultura română*, III, 1906, nr. 4, p. 162.

[60] Cf. Ion A. Rădulescu, „Scrisoare din Germania”, în vol. *Lui Titu Maiorescu. Omagiu*, Bucureşti, Socec, 1900 p. 451.

urma să selecteze anual câte trei tineri fără mijloace, dar „înzestraţi cu talent, silinţă şi purtări bune" care doresc să urmeze „şcoli înalte în ţări străine". Departamentul Învăţăturilor Publice prezenta anual o listă cu numărul locurilor vacante şi condiţiile burselor cu cel puţin o lună înaintea concursului, lăsând 25 de zile pentru depunerea cererilor de participare.

Bazinul de recrutare îl reprezentau elevii interni de naţionaliate română şi de religie creştin-ortodoxă, care absolviseră ciclul secundar, primiseră la examenul special de final calificativul „eminent" şi, în plus, dovedeau talent pentru o specialitate anume „trebuitoare acestui pământ". Pentru stipendiul respectiv, tinerii aveau de îndeplinit un dublu set de obligaţii, unul pe timpul studiilor (care, nerespectat, ducea la întreruperea finanţării), altul la terminarea lor; trebuiau să urmeze instituţia şi domeniul indicate, fără a se muta la altă şcoală în absenţa acordului autorităţilor, să trimită semestrial certificate de bună purtare şi atestate pentru cursurile urmate, iar la întoarcere acceptau slujbe de dascăli în şcolile publice „dacă va fi trebuinţă"; cei care nu respectau această ultimă condiţie, erau obligaţi să achite, cu dobânda aferentă, costurile şcolarizării lor[61].

Din păcate, nu posedăm toate datele pentru a concluziona în ce măsură prevederile *Aşezământului* – şi mai ales cele privitoare la concurs – se aplicau[62]. Cert este că în anul 1859 se documentează o defecţiune birocratică în cadrul celui de-al doilea grup de stipendişti moldoveni ce urmau a fi trimişi pentru Paris şi care a întârziat formalităţile într-atât, încât concursul să nu mai poată fi ţinut. În esenţă, pe fondul atribuirii directe a bursei rezervate ştiinţele naturale, lui Gr. Cobălcescu şi compromiterea de facto a ideii de concurs, concurenţii înscrişi regulamentar refuză iniţial să se prezinte la selecţie, argumentând că examenul nu se mai justifică, de vreme ce Consiliul s-a pronunţat deja asupra posedării

[61] *Aşezământul pentru reorganizarea învăţăturilor publice în Principatul Moldovei*, Iaşi, Tipografia francezo-română, 1851, articolele 160-167 (p. 52-53) şi 80 (p. 30). După ştiinţa noastră, prevederea privind plata studiilor nu a fost niciodată aplicată. În ciuda lipsei de cadre didactice înalt calificate, constrângerile bugetare şi slaba organizare birocratică făceau ca nu întotdeauna noile catedre să primească finanţare iar cei în cauză să fie „întrebuinţaţi" în decursul *primului an* de la revenirea în ţară, condiţie care apare în declaraţiile stipendiştilor şi care, neonorată de stat, ducea la „eliberarea" tânărului.

[62] Chestiunea concursului presupune o investigaţie specială pe care nu o putem întreprinde aici, astfel că unele întrebări rămân fără răspuns. Una din interogaţii se referă la raporturile dintre două aparente categorii de bursieri amintite în textele vremii: validaţi de guvern sau de „votul Adunării". Dar conexiunea între cele două grupuri de legitimare şi formalitatea concursului nu este suficient documentată, nici măcar la nivel normativ. Interesant este că V. A. Urechia face această distincţie în repetate rânduri atât în *Istoria şcoalelor* (tom III) cât şi în *Didactica*. Mai mult, modul obţinerii bursei (prin concurs, prin decizia guvernului sau prin votul Adunării) este uneori amintit în corespondenţa studioşilor cu autorităţile, ceea ce poate conduce la ipoteza existenţei anumitor secţiuni birocratice/bugetare diferite care operau în cazul bursierilor.

calităţilor necesare de către concurenţi. Când, într-un final, concurenţii admit să respecte forma, timpul insuficient (era deja început de octombrie), determină autorităţile să desemneze direct stipendiştii[63]. Urmare directă a acestui incident cu valoare de precedent, desemnarea noilor bursieri din vara/toamna lui 1860, nu s-a mai făcut prin concurs, cel puţin aparent, mai ales că se schimbase intempestiv şi destinaţia de studii, de la Paris către Torino.

Statutele Universităţii din Iaşi elaborate în toamna lui 1860 anunţau, în termeni fermi, că „în străinătate pe spesele statului, nu se va mai trimite de astăzi niciun june român, înainte de a fi absolvit cursurile vreunei Facultăţi din Principatele-Unite”[64]. Era o prevedere menită a sprijini proaspăt înfiinţata universitate, dar pentru a cărei aplicare nu au existat multă vreme condiţii.

Legea stipendiilor, dată în Iaşi la 30 mai 1861, împărţea bursierii în patru categorii, cea din urmă privindu-i pe studenţii din străinătate. Un stipendiu

[63] Defecţiunea din 1859 poate face obiectul unui studiu distinct. Autorităţile programaseră concursul de burse pentru 30 august 1859, când urma a se decidă titularii a trei stipendii pentru specialităţile literatură clasică, mine şi ştiinţe naturale. Concursul este însă amânat şi Gr. Cobălcescu, dascăl la Academie şi unul dintre suplicanţi este recomandat de Consiliul Şcolar pentru stipendiul de la ştiinţe naturale. Semnatarii recomandării (P. Suciu, N. Ionescu, Gh. Apostoleanu etc.), în fapt colegii săi de la Academie, argumentau gestul prin aceea că „dl. Cobălcescu a dat dovadă de capacitatea sa în această privinţă” în toată activitatea sa de profesor în ramura ştiinţelor naturale. Rezoluţia ministrului Barbu Bellu saluta iniţiativa şi anunţa că adoptă propunerea Consiliului „cu vie plăcere”, stabilind pentru 13 septembrie data concursului pentru celelalte două burse. Decizia nemulţumea profund însă pe elevul lui Cobălcescu, Petru Poni, care se adresa la 12 septembrie Ministerului, deranjat de adresa prin care i cerea să se prezinte la concursul „pentru mine şi literatură clasică”, deşi el aplicase la ştiinţe naturale. „Ce sensu poate avea” se întreba tânărul, decât acela de a-l respinge pe el şi a-l numi pe Cobălcescu, caz în care, nota tot Petru Poni „mă socot în drept de a lua îndrăzneala ca să întreb On. Ministeriu care au fost motivele legale”. În consecinţă, refuza prezentarea la concurs şi insista „pe drepturile mele de trimitere pentru ştiinţe naturale prin concurs cu orişicare ar poseda calităţile necesare de Regulamentul Şcolar”. Ministrul Bellu condamna vehement contestarea de către Poni a lui Cobălcescu, „pe cât de necuviincioasă, pe atât de neîntemeiată, venind mai ales de la un şcolar al aceluia” şi considera că legea nu îl opreşte de a prefera pe profesor şi nu pe elev, mai ales că, potrivit articolului 6 al regulamentului (de fapt al *Aşezământului*) guvernul era dator a se îngriji de specializarea „profesorilor trebuitori pentru facultăţi”. Pentru a aplana conflictul şi a da satisfacţie părţilor, tot Barbu Bellu cerea Consiliului Şcolar instituirea unui „stipendiu cu totul excepţional pentru dl. Cobălcescu”, ceea ce recunoştea şi dreptul lui Poni „de a dobândi stipendiul regulamentar” (SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 73/1859, *passim*). Ce transformare radicală a imaginii profesorului Gr. Cobălcescu, perceput acum a merita o bursă extraordinară, faţă de începutul anului şcolar 1854-1855, când inspectorul general luase măsura suspendării sale pe motiv că „nu-şi făcea datoria şi lipsea des de la clasă”, decizie sprijinită ulterior de sfatul administrativ! (Cf. Constantin I. Andreescu, „Istoricul Liceului Naţional din Iaşi (1835-1935)”, în *De la Academia Mihăileană la Liceul Naţional. 100 de ani 1835-1935*, Iaşi, Institutul de Arte Grafice Brawo, 1936, p. 143).

[64] *Anuariul Universităţii 1895-1896*, p. 42.

extern se ridica la suma de 6300 de lei (spre comparație, o bursă studențească în țară era limitată la 3500 de lei). În acord cu *Statutele* Universității, articolul II din lege stipula că aceste burse erau rezervate celor care doreau „să se perfecționeze în facultăți străine pentru specialități ce vor fi existând încă în şcolile din Principatele-Unite sau care vor voi a se perfecționa în specialități ce au urmat în facultăți indigene". Atât bursele interne cât şi cele externe urmau a se acorda prin concurs şi numai „celor născuți români şi lipsiți de mijloace" (articolul III). Celelalte articole aveau însă să dilueze această ultimă prevedere, în sensul că ofereau posibilitatea tinerilor din familiile „cu oarecare mijloace materiale" (conform unor liste întocmite de municipalități şi de autoritățile fiscale) de a beneficia de jumătăți de bursă; în plus, fiilor funcționarilor de stat cu vechime mai mare de 15 ani li se rezerva jumătate din totalul burselor. Articolul X se ocupa de una din cele mai importante chestiuni, aceea a selecției prin concurs, anunțând că un regulament special avea să reguleze toate aspecte de la vârstă, moralitate, cunoştințe, termene şi posibila suspendare „pe motive temeinice"[65].

În noianul de urgențe legislative şi administrative, regulamentul cu pricina nu a mai fost redactat, ceea ce a menținut o constantă doză de ambiguitate şi arbitrariu în relațiile bursierilor cu autoritățile. În 1863 un funcționar al Ministerului îşi informa superiorul că „acest regulament până acum nu s-a făcut", că se lucra doar cu nişte dispoziții generale şi că trebuia alcătuit „cât mai fără întârziere"[66]. În absența cadrului regulamentar, atribuirea unui stipendiu sau condițiile sale concrete (specializare, durată, destinație) rămâneau la latitudinea autorităților, care hotărau aceste elemente în funcție de priorități. Ca politică generală, accentul se punea pe formarea de cadre didactice necesare funcționării în parametri moderni a sistemului educativ autohton şi, cel mai adesea, se indica precis tinerilor, chiar înainte de concurs, nu doar ramura (litere, filosofie, ştiințe, medicină, drept) ci inclusiv specialitatea pe care trebuiau să o aprofundeze[67].

---

[65] Vezi, *Monitorul Oficial* din 8 iunie 1861.

[66] ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 213-1863, f. 13.

[67] Să luăm un exemplu aproape la întâmplare, dar pe care îl putem multimplica fără rezerve. Proaspăt absolvent al gimnaziului ieşean, C. Codrescu solicita la 1859 o bursă pentru studiul Medicinei, „în puterea notelor de studiu", făcând totodată apel la eforturile Ministerului de „a introduce în patria noastră ştiințele folositoare care fac mărirea națiunilor civilizate". În consecință, nota el, pentru asigurarea cadrelor viitoarei Facultăți de Medicină, „va fi nevoie de oameni speciali mai înainte pregătiți spre a putea preda în această ramură a ştiinței". Specializarea o aflăm din declarația completată de junele Codrescu după obținerea bursei: Medicină, „cu aplicațiune specială pentru alienați şi surdo-muți" (SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 72/1859, f. 1, respectiv 10). Este evident interesul statului de a subvenționa instrucția unor tineri care aveau să activeze, într-un

Nu lipseau însă acuzele, publice sau disipate la nivelul discuțiilor private, de nepotism, e drept, nu foarte numeroase. Unul din cei mai importanți critici ai sistemului preferențial, prelungit parțial și după 1851 (și chiar până la 1864), era chiar V. A. Urechia, influent personaj în viața academică și publică, atât la Iași, cât și la București, dar să nu uităm că printre cei selectați de diriguitorii educației moldovenești la 1860 pentru studii în străinătate se afla și nepotul său de frate, George Alexandrescu, viitor profesor la Facultatea de Drept a Universității din Iași. Un caz notoriu a fost cel al lui Titu Maiorescu, care, după doctoratul de la Giessen din 1859[68], câștigase „prin concurs" de la Eforia Școalelor din Muntenia o bursă „pentru studiul literelor" la Paris[69] și al cărui părinte, Ioan Maiorescu, ocupa funcția de director al Școalelor Publice din Muntenia. Acesta din urmă a și fost atacat în presă nu atât pentru că fiul său a obținut amintita bursă, cât pentru tratamentul preferențial de care s-ar fi bucurat tânărul studios în străinătate[70]. Dar Ioan Maiorescu nu făcuse un lucru deosebit de predecesorii săi. Un alt director al Școalelor Naționale din Muntenia, Simion Marcovici, ceruse la 1852 un stipendiu pentru ca fiul său Constantin, să studieze medicina la Viena și insista chiar să-l treacă în 1855 pe seama altui fiu, Alexandru, student în matematici la Paris[71].

---

fel sau altul în registrul social, unde exista un grav deficit de personal calificat. Către aceeași specializare era îndrumat I. Ciurea, trimis și el la Paris spre „a se ocupa în special cu studiile relative la alienația mentală" (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, 37/1859, f. 4).

[68] Chestiunea doctoratului lui Titu Maiorescu i-a incitat pe mulți cercetători, începând cu Tudor Vianu, în anii 1930, când nu se știa nici măcar titlul lucrării (*Relația*). Absența tezei lui Maiorescu din bibliotecile de la Giessen este azi explicată prin posibilitatea susținerii orale sau a predării în manuscris (Vezi, Mihai Sorin-Rădulescu, „Studenți români la Universitatea din Giessen", în *Timpul istoriei. Profesorului Dinu C. Giurescu*, volum îngrijit de I. Scurtu și M. S. Rădulescu, București, Centrul de Istorie Comparată a Societăților Antice, 1998, pp. 242-249).

[69] V. Grozav, „Știri noi privitoare la bursierii români în străinătate 1820-1877", în *Revista arhivelor*, anul XLVII, vol XXXII, nr. 1, anexa 1, pp. 123-124.

[70] În *Reforma* (29/10 mai 1860, p. 150-151) apăruse articolul „Eforia și directorul școlilor publice" în care I. G. Valentineanu nota „știm că statul a trimis pe cheltuiala sa la Paris pe fiul d-lui Maiorescu, ca să studie filologia; acum aflăm că în loc de filologie d-lui studie legile. Și nu este aceasta a viola angajamentul luat către nație și a priva țara de un om special în această ramură de știință care este așa de necesarie țării noastre ..." (*apud* Titu Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, vol. III, p. 16-17, n. 9). Pe Titu îl marcaseră mai cu seamă criticile la adresa sa și a redactat un răspuns „magistral", care „mă dezvinovățește numai pe mine, îndeosebi în ochii Eforiei", după cum scria el însuși, trimițându-l la ziarul *Naționalul* (neacceptat însă spre publicare). În acest context trebuie așezată hotărârea de a-și da licența în litere la Paris, după ce inițial se concentrase pe științele juridice: „trecând eu licența în litere, se astupă pentru o parte gura la asemenea palavre" (tot acolo, p. 14).

[71] V. Grozav, *op. cit.*, p. 112.

În fond, avem de-a face cu un organism complex, nelipsit de ambivalențe. Pe de o parte, anii 50 şi 60 reprezintă o perioadă în care se produce o evidentă democratizare a registrului educației. Pe de altă parte, „sistemul" construit treptat după Regulamentul Organic încearcă să se reproducă, având tentația să propulseze în prim plan fiii, rudele şi protejații noii nomenclaturi, ea însăşi ajunsă în funcții de multe ori pe principii meritocratice. Această contradicție se poate lesne sesiza inclusiv în sistemul acordării burselor de stat, acolo unde regăsim acum atât tineri aristocrați sau cu rude în nomenclatură, precum frații Leon şi Iacob Negruzzi, Gr. Melidon, frații Codrescu, frații Boteanu, Titu Maiorescu ş.a., alături de unii ca Petru Poni, Andrei Vizanti, Şt. Vârgolici, C. Erbiceanu etc.

Cum era şi firesc, din pricina condițiilor greu de îndeplinit, cererile de burse sau de înscrieri la concursuri în deceniul şapte sunt pline de solicitări de dispense de la unele prevederi. În toamna lui 1864 autoritățile se gândeau chiar să amâne concursul de la Bucureşti, fixat pentru 25 septembrie, fiindcă niciun candidat nu întrunea condițiile legii; unii nu aveau studiile secundare complete, alții nu făcuseră decât unul-doi ani de facultate etc.[72] De altfel, concursul din 1864, pregătit – cum se menționează expres – conform Legii din 1861, dar *in facto* în spiritul noii Legi a Instrucțiunii Publice din 1864 (ce nu fusese încă votată şi care se va publica în Monitorul Oficial abia la finele anului) se remarcă drept unul din cele mai interesante. La 17 iunie 1864 Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice anunța un concurs de stipendii în străinătate ținut la Bucureşti şi Iaşi pe 5 septembrie pentru „cei care au terminat cursul învățăturilor din facultățile indigene"[73]. La 3 august 1864 se fixa numărul de burse la 12, şase pentru Moldova şi tot atâtea pentru Țara Românească, din care jumătate erau în specialitatea litere şi jumătate în ştiințe (câte două în matematică-astronomie, în „punți şi şosele" şi în matematică-fizică). Relevant pentru spiritul vremii este că toate bursele se dădeau pentru Paris, dar şi că indispensabile pentru înscriere deveneau actele formale: certificatul „că au finit gimnaziul întreg, cu note bune" şi atestatul de absolvire în țară a Facultății de Litere sau, după caz, de Ştiințe[74].

---

[72] Pe de altă parte, ideea concursului pare să devină una centrală, nemailăsându-se la bunăvoința unor personalități cu influență sau în funcții înalte să acorde discreționar aceste stipendii. Doi dintre candidații de la Bucureşti spre exemplu, absolvenți de gimnaziu şi ai cursurilor de ştiințe juridice de la Sf. Sava, reuşiți la concursul pentru învățământul secundar, nu au putut pleca la bursă, deşi Ministerul le comunicase că au fost admişi în Franța „cu subvențione de 200 galbeni pe an"; intervenise Consiliul Superior de Instrucțiune care a oprit procesul, „pentru cuvânt că concursurile noastre nu fuseseră ad-hoc", după cum relatează cei interesați (Vezi, ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 912/1864, f. 24).

[73] *Monitorul Oficial* din 17/29 iunie 1864, p. 603.

[74] Data concursului se muta la 25 septembrie şi se stabilea programa completă pentru

Fireşte, de multe ori concursul rămânea o simplă formalitate necesară, căci vitală părea să devină în deceniul şapte recomandarea sau sprijinul unor dascăli influenți (ceea ce înlocuia, într-un fel, sprijinul politic din trecut, inclusiv de la domnitor, pentru candidații la stipendii), câştigătorii cunoscându-se dinainte. Pe de o parte, avem rugămintea din octombrie 1864 formulată de V. A. Urechia către Titu Maiorescu, de a-şi spune opinia asupra studentului ieşean Şt. Vârgolici, în logica trimiterii acestuia la studii[75], iar pe de alta, suplica unui tânăr muntean din aceeaşi perioadă, aflat deja la studii juridice la Paris, dornic a primi ajutorul statului, dar respinsă de autorități pe motiv că legislația prevedea acordarea burselor „numai prin concurs”[76]. Cele două ipostaze reprezintă fețe ale aceleeaşi medalii: concursul rămâne o formă necesară, dar „recomandările” stabilesc în fapt câştigătorii.

Este perioada în care încep să se implice în procesul trimiterii la studii reprezentații diverselor şcoli sau curente din spațiul cultural şi academic românesc şi care urmăreau să asigure protejaților, la întoarcerea lor în țară, poziții de putere în stat şi societate, pentru un soi de primat public şi academic. Adesea, chiar de la plecare, studiosul este membru activ dintr-o tabără căreia era dator să-i rămână fidel. În general această cutumă de bun simț era respectată şi un întreg cortegiu de nume sonore vine să întărească afirmația; pe de altă parte, nu au lipsit defecțiunile, în care protejații încep să se distanțeze de „patronii” lor chiar în perioada studiilor sau curând după aceea, adoptând poziții opuse în diverse chestiuni ştiințifice sau de politică culturală, ca în cazul fraților A. D. Xenopol şi N. Xenopol, ce s-au îndepărtat treptat de Titu Maiorescu şi de Junimea.

Legea Instrucțiunii Publice din 1864[77] prevedea imperativ, încă de la începutul secțiunii dedicate (articolele 330-342), că asemenea burse „sub niciun cuvânt” nu vor mai fi acordate decât „în interesul instrucțiunii publice

examenul scris şi oral. La bursele pentru litere candidații urmau să susțină şase probe: o traducere din autorii latini în limba română, apoi din cei eleni parțial în română şi parțial în latină (sic!), o retroversiune dintr-o lucrare de istorie românească în latină, un set de trei compuneri în limba română pe subiecte de istoria patriei, istorie universală, şi filosofie şi, în fine, o compunere asupra istoriei literaturilor elenă şi latină (*Monitorul Oficial* din 3/15 august 1864, p. 765-766).

[75] Titu Maiorescu, *Jurnal şi epistolar*, volum V, 10/22 iulie 1864-7-19 noiembrie 1867, ediție de Georgeta Rădulescu-Dulgheru şi Domnica Filimon, Bucureşti, Minerva, 1984, p. 75.

[76] ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 224/1865, f. 262.

[77] *Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor şi diferitelor deciziuni şi dispoziții generale ale acestui departament, 1864-1901*, adunată şi publicată sub îngrijirea d-lor C. Lascăr şi I. Bibiri, Bucureşti, Imprimeria Statului, 1901, p. 9-34. O interpretare a noii legislații vezi, la Ilie Popescu-Teiuşan, *Contribuții la problema legislației şcolare româneşti. Legea instrucției publice din 1864*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1963. Autorul nu comentează însă chestiunea stipendiilor în străinătate.

naţionale". În acelaşi scop, două treimi din burse erau direcţionate spre specializările de la Litere şi Ştiinţe şi doar o treime rămâneau disponibile pentru Drept, Medicină sau Teologie.

Acordarea burselor se condiţiona şi aici de calitatea de român „fără mijloace proprii" şi de trecerea unui concurs care trebuia programat de autorităţi cu trei luni înainte de data desfăşurării; o comisie de cinci membri, în frunte cu rectorul Universităţii (în cazul concursurilor ţinute la Iaşi), desemna apoi câştigătorii. Consiliul Permament de Instrucţiune avea un cuvânt greu de spus atât în pregătirea concursului şi în alegerea destinaţiei.

Înainte de părăsirea ţării, stipendiştii erau obligaţi, conform articolului 335 (din Legea Instrucţiunii de la 1864), să semneze o declaraţie prin care îşi luau angajamentul funcţionării ca angajaţi ai statului în specialitatea obţinută, un timp dublu decât anii de studii[78], obligaţie care se regăsea într-o formă asemănătoare şi în legislaţia anterioară (*Legea Stipendiilor* din 1861 şi, mai înainte, *Aşezământul* din 1851[79]), unde bursierii se legau să studieze în localitatea şi în ramura desemnată, să respecte regulamentul cadru şi să trimită periodic rapoarte cu privire la „moralitatea" lor şi la progresul studiilor[80].

---

[78] S-a păstrat, între altele, angajamentul luat sub semnătură, de Dragomir Demetrescu, viitor profesor la Bucureşti (ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 191/1874, fila 57).

[79] Dar obligaţia firească a stipendistului de a se întoarce în ţară pentru a-şi pune noile competenţe în slujba binelui public este prezentă chiar şi înainte de *Aşezământ*. Prima declaraţie în acest sens, cunoscută de noi, este dată la 26 mai 1834 de şase dintre elevii Gimnaziei Vasiliene (Th. Stamate, Anton Velini, Anastasie Fătu, Al. Costinescu, Costache Zefirescu, Leon Filipescu), selectaţi şi trimişi, la iniţiativa lui Gh. Asachi, la studii în Austria (separat a plecat şi Dimitrie Popovici la Luneville, în Franţa); dealfel ei sunt şi primii bursieri ai statului moldovean „la şcoli din Europa". Vezi textul declaraţiei la V. A. Urechia, *Istoria şcoalelor. De la 1800-1864*, vol. I, Bucureşti, Imprimeria Statului, 1892, p. 268-269. Pentru acest episod, pe care îl vom prezenta într-un studiu separat, vezi şi A.D. Xenopol, „Memoriu asupra învăţământului", p. 138, în A.D. Xenopol, C. Erbiceanu, *Serbarea şcolară de la Iaşi cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înfiinţarea învăţământului superior în Moldova. Acte şi documente*, Iaşi, Tipografia Naţională, 1885 şi V. Popovici, „Învăţământul în limba naţională până la anul 1860", în *Contribuţii la istoria dezvoltării Universităţii din Iaşi 1860-1960*, vol. I, p. 49. Mai aproape de perioada analizată aici, N. Ionescu era acceptat în 1850 ca stipendist la Paris în domeniul literaturii (alături de Panait Donici, pentru „matematici teoretice şi practice") cu obligaţia de a trimite semestrial certificate cu privire la situaţia sa şcolară şi de a reveni în patrie la finalul studiilor pentru a preda în specialitatea sa la Academia Mihăileană (SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 183/1850, mai ales f. 8). Acelaşi îi scria de la Paris lui G. Sion în aprilie 1852, că în una din hârtiile primite de la Departament îl anunţa că acceptarea ajutorului „îl leagă" să se întoarcă pentru „a fi întrebuinţat" de stat. Altminteri, viitorul profesor şi om politic ieşean vedea onorarea acestei obligaţii ca un act de normalitate, mai ales din partea unuia care „din cea mai fragedă vârstă tot din biata casa şcoalelor am cunoscut ajutor şi îndemânare" (Ştefan Meteş, *op. cit.*, p. 106-108).

[80] D. Berlescu, *op. cit.*, p 217. Într-adevăr, în deceniul şase bursierilor li se comunica oficial ansamblul obligaţiilor şi depuneau la serviciul competent acea declaraţie pe propria răspundere în

Probabil că nu întotdeauna dovezile privind evoluția studiilor ajungeau la Minister, motiv pentru care autoritățile întăresc aceste obligații. După cum plastic se nota într-un act oficial din toamna anului 1861, „dacă aceşti domni nu au milă de timpul lor, guvernul nu poate să nu aibă milă de banii fiscului”[81]. Peste ani, în mai 1868, Consiliul Permanent avertiza că „statul cheltuieşte pe tot anul o sumă însemnată de bani în stipendii şi subvenţiuni la studenții care îşi fac studiile în străinătate” şi, drept urmare cere a fi recompensat „prin diligență și succes”, iar studenții să comunice la finele anului şcolar „certificate în regulă despre studiile ce fac împreună cu notele meritate”; în caz contrar, stipendiul le era retras[82].

Efective implicate şi destinațiile principale de studii

Efective

Oriunde am încadra metodologic prezentul studiu, spre reconstituiri calitative sau cantitative, numărul bursierilor români în străinătate din perioada de referință este o chestiune esențială pentru a putea judeca dimensiunea fenomenului, rolul acestor studii, percepția generală etc. O problemă pe cât de importantă, pe atât de delicată, pentru că bazinul stipendiştilor se modifică, mai ales în deceniul şapte, de la trimestru la trimestru, la rigoare chiar de la lună la lună.

În aceste condiții, cel puțin la ora actuală, efectivele tinerilor din Principate cuprinşi în fenomenul larg al migrației academice sunt greu, dacă nu imposibil, de stabilit. Au existat de-a lungul timpului diverse estimări, dar realizate pe centre de studii sau pe țări şi în anumite intervale cronologice. Nu dorim să insistăm asupra chestunii în studiul de față, dar putem încerca recuperări statistice (şi pe alocuri nominale, acolo unde numerele sunt mai mici) ale stipendiştilor români, cu deosebire a moldovenilor aflați la învățătură în străinătate în deceniile şase şi şapte.

Pentru anul 1850, V. A. Urechia menționează câțiva bursieri moldoveni în străinătate: Gh. Panaiteanu la München („de foarte mulți ani”), Gh. Apostoleanu la Berlin (drept şi cameralia)[83], D. Scheleti la Postdam (nespecificat), T. Veisa

---

care se angajau să respecte toate prevederile în cauză. Vezi comunicarea şi declarațiile tinerilor moldoveni care obținuseră burse către Paris în 1855: Melidon, Culianu, Mârzescu (SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 12/1855).

[81] SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 71/1859, f. 79.

[82] ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 125/1868, f. 7.

[83] Apostoleanu va ocupa la scurtă vreme de la întoarcerea în țară catedra de drept penal şi

(matematici şi ştiinţe naturale), G. Eraclid din Roman (drept), Botezatul în Rusia (nespecificat), Ion Alinescu la Viena (medicină), iar Panait Donici (matematici)[84] şi N. Ionescu (literatura) la Paris. Domnitorul Grigore Alexandru Ghica ar fi intervenit pentru a i se acorda fiului postelnicului Boteanu un ajutor spre a studia patru ani la Petersburg, în dauna prelungirii burselor lui Donici şi Ionescu, cărora li s-a redus perioada la doi ani; ultimul era de altfel somat în aprilie 1852 să se întoarcă în ţară, unde va ajunge profesor de istorie la Academia Mihăileană[85]. Tot el găsea insuficient plutonul de studioşi (din care însuşi făcea parte) şi îi transmitea nemulţumirea prietenului său G. Sion, pe care, în virtutea „începutului unei noi ere de regenerare", îl ruga de la Paris, înainte de întoarcerea la Iaşi (iulie 1852), să-i mobilizeze pe tinerii de la putere şi să intervină pentru suplimentarea locurilor[86].

Informaţia lui Urechia se regăseşte, într-o formă mai coherentă şi mai detaliată în textul lui Constantin I. Andreescu – impresionant de bine documentat – asupra trecutului Liceului Naţional din Iaşi. El preciza că primii cinci erau prezenţi ca stipendişti şi în bugetul pe anul 1849-1850, restul adăugându-li-se până la 23 octombrie 1850, data referatului întocmit de inspectorul şcolilor către departament[87]; cu precizarea că studentul Botezatul, amintit de Urechia, este înlocuit cu fiul postelnicului Boteanu, în tabloul creionat de Andreescu. Acesta din urmă îşi continuă lista până în 1856: la 1851 erau trimişi Titus Guriţă şi Nicolae Scheleti (fratele lui D. Scheleti) la Postdam „la şcoala cadeţilor crăieşti", N. Filipescu la München pentru Medicină, Alexandru Tiriachiu în Prusia pentru studierea sistemului instrucţiunii publice de acolo, Gh. Popovici la Liov pentru Teologie, iar la 1855 o nouă serie de bursieri pleca către Paris (Gh. Mârzescu, Gr. Melidon şi N. Culianu, apoi pe Al. Peiu, I. Săcară, C. Vasiliu) şi către Viena (Stamate, Afindolea şi Al. Dunca)[88].

---

procedură penală de la clasele superioare ale Academiei Mihăilene, lăsată vacantă odată cu mutarea la Bucureşti a lui Al. Papiu Ilarian în 1858 (Cf. *Anuariul Universităţii 1895-1896*, p. 13).

[84] Om politic şi militar, ministru în guvernul Moldovei şi apoi al României, organizatorul trupelor de geniu.

[85] V. A. Urechia, *op.cit.*, vol. III, p. 34. La p. 10 aducea informaţia că G. Eraclid, aflat iniţial sub supravegherea lui Malgouverné, studiase la Paris din 1849 în 1857, iar bursa lui Alinescu era de fapt un mic ajutor bănesc de 70 de galbeni anual pentru continuarea studiilor la Viena.

[86] Ştefan Meteş, *op. cit.*, p. 113.

[87] Constantin I. Andreescu, *op. cit.*, p. 148. Documentul cu pricina se află azi, evident cu o altă cotă decât la 1935, la SJAN Iaşi, fondul MCIP Moldova, dosar 183/1850, f.1.

[88] Constantin I. Andreescu, *op. cit.*, p. 148-149. Să nu uităm că ne aflăm în plină perioadă de tranziţie în care numele suferă adesea modificări. De exemplu, numele greceşti Afendulis şi Dongas devin în pana funcţionarilor Afendulea şi Dunca sau chiar Duca, ceea ce poate crea confuzii, mai ales în ultimul caz (Vezi, spre exemplu, SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 15/1855-1860, *passim*).

În 1856 alți trei tineri erau trimiși la Atena, spre a studia în universitatea de acolo literatura și filosofia (ierodiaconul Clement, Gh. Erbiceanu și Filaret Dimitriu)[89], astfel că un an mai târziu, în 1857, *Gazeta de Moldavia* (continuatoarea, după 1850, a foii *Albina românească* a lui Gh. Asachi) relata că un număr de 23 de tineri studiază pe cheltuiala statului în Austria, Franța, Prusia, Rusia și Grecia[90].

Odată cu 1859, ritmul trimiterii de tineri peste hotare devine mai alert; șapte noi bursieri (C. Bossie, I. Ciurea, C. Codrescu, Al. Odescu, G. Cernătescu, P. Poni, Gr. Cobălcescu) plecau spre Paris. Urmând îndeaproape politica externă configurată de domnitorul Alexandru Ioan Cuza, bugetul școlilor din Moldova pentru anul 1860 adoptat de Adunare prevedea înmulțirea considerabilă, până la cifra de 25, a bursierilor trimiși la Paris, puși cu toții sub supravegherea profesorului Royer Collard[91].

Potrivit lui V. Grozav, în anul unificării administrative (1862), bursierii români în străinătate treceau de 40[92]. Cifra ni se pare însă nerealistă, deoarece numai stipendiștii moldoveni erau în iulie 1862 în număr de 31, iar guvernul muntean trimitea de regulă la studii cel puțin același număr de tineri[93]. De altfel

---

[89] SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 7/1856, f. 1.

[90] Cf. Dan Berindei, *Cultura națională română modernă*, București, Editura Eminescu, 1986, p. 47.

[91] V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 229. În anul 1860 era trecută la capitolul IX, „Stipendii și premii", suma de 260.500 lei, reprezentând „stipendiarea la Paris a 25 bursieri a câte 260 # pe an". Vezi și Idem, *Didactica*, p. 116.

[92] Cf. V. Grozav, *op. cit.*, p. 116. Tot aici aflăm informația că, din poziția sa de Președinte al Consiliului de Miniștri, pentru a oferi lămuriri domnitorului, N. Kretzulescu îi solicitase la 1862 colegului de la Instrucțiune o „listă arătătoare" a acestor bursieri, cu specificarea numelui, specializării, sumei plătite pentru fiecare și a datei de final (dacă era fixată) a subvenției.

[93] Avem două seturi de date statistice pentru anul 1862, o listă în V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, III, p. 263 („Listă de subvențiunile elevilor din Moldova, trimiși în străinătate pe trimestrul lui iulie 1862") unde apar numele, cuantumul subvenției și adresa fiecărui studios, și alta ceva mai dezvoltată, la Georgie Radu Melidon, *Relațiune statistică*, pp. 48-51 („Lista stipendiilor de la școlile din străinătate"), unde nu apare valoarea bursei, în schimb se precizează specializarea, data și modul obținerii stipendiului. Prima listă conține 31 de nume, iar cea de-a doua 32, căci era inclus și Gr. Cobălcescu, cel care în vara lui 1862 se afla deja acasă. Ambele conțin însă mici erori care trag un semnal de alarmă în privința folosirii lor fără verificările de rigoare. Pe unele am avut răgazul să le lămurim; de exemplu, Melidon amintește de două ori numele Gr. Bosie, întâi la Paris (din 1859), pentru Drept, respectiv la München (din 1861) pentru studii politehnice. În schimb V. A. Urechia îl ortografiază pe cel din urmă, aflat la München, „Gr. Roșie". Noi am întâlnit aiurea în documentele epocii atât numele de Roșie (dar poate era vorba de greșeala unui funcționar) cât și referiri la stipendiile acordate „fraților Bossie". Adevărul este că în capitala franceză se afla un Constantin Bossie, pentru studiul științelor juridice (din grupul de șapte selectați în 1859 pentru Paris) și este vorba, cu siguranță, de primul „Gr. Bosie" din statistica lui Melidon (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 128). În favoarea lui intervenea propria-i mamă, „văduva

şi A. D. Xenopol nota în sinteza dedicată domnitorului Cuza, că în 1862 proporţia de moldoveni/munteni era de 31 la 51[94]. Cum era de aşteptat, din acel moment este mult mai dificil de distins între bursierii proveniţi de la nord sau de la sud de Milcov.

În studiile de specialitate au circulat şi alte date statistice pentru această perioadă, preluate din *Anuarul General al Instrucţiunii Publice pe anul 1864-1865* (o altă lăudabilă iniţiativă de publicistică scolastică a lui V. A. Urechia, dar la fel de efemeră cum va fi şi *Buletinul Instrucţiunii Publice*). Astfel, în anii 1862-1864 ar fi obţinut stipendii 44 de tineri români: 38 la Paris, doi la Atena şi Leipzig, doi la Berlin şi Roma, unul la München şi unul la Viena[95]; în 1864/1865, 28 de noi studioşi luau calea străinătăţii, pornind spre centre ca Paris (nu mai puţin de 16), Liège, Bonn, alţii spre Grecia, Italia sau Spania[96], aşa că numărul stipendiştilor la studii superioare ajunsese la 55, iar al tinerilor aflaţi la studii secundare, la 17[97].

Dăm mai jos un tabel cu stipendiştii statului (până la 1862 doar pentru moldoveni, iar după această dată pentru români) aflaţi la studii de specialitate în străinătate la diferite date, relevant pentru fluctuaţiile acestor efective şi pentru evoluţia studiilor pariziene:

---

cămînărească Bossie" în noiembrie 1860 (SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 128); după readmiterea sa în rândul bursierilor statului, acest studios îşi declara recunoştinţa „pentru eternitate" şi mulţumea pentru „binele făcut mie şi la toată familia mea" (ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 224/1865, f. 69, scrisoarea din 12 ianuarie 1865). Gr. Bossie era fratele celui amintit şi studia în Germania (vezi, ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 228/1865, f. 72, care conţine lista bursierilor). La fel, Alexandru Şendrea (student la Berlin) din lista lui Melidon este înlocuit de V. A. Urechia cu fratele respectivului, Şt. Şendrea (student la Paris); la fel, V. Agapie menţionat de V. A. Urechia se transformă în A. Agapie la Melidon, care îl confundă şi pe Panait Donici, colegul de studii al lui N. Ionescu la Paris din deceniul anterior, cu V. (Basile) Donici.

[94] Cf. A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă 1859-1866*, partea a II-a, Bucureşti, Editura Cartea Românească, p. 97. Tot el oferea şi cifra de 500 de studenţi români la Paris (dar amintind şi cifra de 300, vehiculată de jurnalul *Le Siècle*). Şi Dan Berindei, în a sa *Les Roumains en Europe au XIXe siècle*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008, p. 198, nota că potrivit *Gazetei de Transilvania*, în Franţa se aflau la 1863 nu mai puţin de 300 de tineri la studii superioare (inclusiv la şcoli militare) şi alţi 400 la studii medii.

[95] Dintre aceştia, 14 urmau studii liceale, iar restul universitare (medicină, drept, inginerie, ştiinţe) sau şcoli de arte (muzică, arte plastice, etc.) (Cf. Lucian Nastasă, *Itinerarii*, p. 124). În 1864 erau prevăzuţi în bugetul unificat 650.000 lei „pentru trimiterea la Paris şi pe aiurea a stipendiştilor" (Cf. V. A. Urechia, *Didactica*, p. 286).

[96] Cf. Elena Siupiur, „Viaţa intelectuală la români în secolul XIX", în *Cartea interferenţelor*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985, p. 239.

[97] Dan Berindei, *op. cit.*, p. 197.

1850 9 bursieri moldoveni	Iulie 1862 31 bursieri moldoveni	Ianuarie 1865[98] 70 bursieri români	Octombrie 1865[99] 45 bursieri români
Paris: 4 Viena: 1 Postdam: 1 Munchen: 1 Berlin: 1 Rusia: 1	Paris: 15 Metz: 4 Torino: 4 Munchen: 1 Berlin: 1 Halle: 1 Aschaffen-burg: 2 Bonn: 1 Carlsruhe: 1	Paris: 51 Liège: 5 Viena: 1 Torino: 3 Germania: 6 Madrid: 2 Atena: 2	Paris: 34 Liège: 3 Germania: 5 Madrid: 1 Atena: 2
Aprilie 1866[100] 49 bursieri români	Iulie 1867[101] 26 bursieri români	Octombrie 1867[102] 33 bursieri români	Aprilie 1868[103] 22 bursieri români
Paris: 38 Liège: 4 Germania: 5 Madrid: 1 Atena: 1	Paris: 21 Liège: 2 Germania: 1 (Berlin) Madrid: 1 Torino: 1 Atena: 1	Paris: 25 Germania: 2 (Berlin şi Bonn) Madrid: 1 Torino: 1 Atena: 1 Viena: 3 (studenți bucovineni)	Paris: 18 Viena: 4 (din care 3 erau bucovineni)

Specializările sunt şi ele relevante pentru prioritățile statului la un moment dat. Luând drept sursă lista întocmită de Georgie Melidon la 1862, constatăm că din cei 32 de bursieri, excluzând pe frații Donici, trimişi la Paris fără o destinație clară, dreptul avea întâietatea (7), urmat de medicină (5) şi de ştiințele militare (4); veneau apoi ştiințe naturale (3), matematicile (2), studiile politehnice (2), cele forestiere (2), literele (2), pictura şi arhitectura (2), studiul minelor (1)104.

[98] ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 224/1865, f. 63 şi 88. Cu mențiunea că nu sunt trecuți decât 68 iar noi i-am adăugat pe cei doi de la Atena. Probabil că ar fi trebuit să trecem 71, căci C. Bossie de la Paris este tăiat, deşi el va primi în continuare stipendiul.

[99] ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 228/1865, f. 72.

[100] ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 85/1866, f. 53.

[101] ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 253/1867, f. 68.

[102] ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 253/1867, f. 112.

[103] ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar, 124/1868, f. 72.

[104] Georgie Radu Melidon, *op. cit.*, p. 48-51. Lista este utilizată şi în D. Berlescu, *op. cit.*, p. 217-218, unde se face o statistică pe specialități. Noi am preferat însă o altă împărțire decât D. Berlescu, fără ca vreuna din opțiuni să fie eronată. Este vorba în principal de cazul lui N. Culianu, care apare la Melidon ca plecat pentru studiul ştiințelor naturale, „cu aplicațiune la astronomie", iar la D. Berlescu este trecut cu specializarea matematici, probabil pentru că îşi luase deja titlul de

Cei mai mulți dintre stipendiști erau destinați unei cariere în sistemul instrucțiunii publice, inclusiv cei din domenii precum medicina. De altfel, între ei se aflau şi câțiva dintre profesorii de mai târziu ai Universității ieşene. Pentru ştiințele naturale plecaseră la Paris N. Culianu, Petru Poni, Grigore Cobălcescu (primul în 1855, ceilalți doi în 1859). Dreptul era urmat de Iacob Negruzzi (Berlin, 1859-1863)[105], George Alexandrescu (la Torino, din 1860) şi Al. Şendrea (la Berlin, din 1861), Ioan Ciurea (viitor profesor de medicină legală la Facultatea de Drept începând cu 1865) făcea Medicina la Paris iar George Roşiu (viitor dascăl la Ştiințe) urma Arhitectura la Torino.

Se poate încerca şi o ordonare pe centre universitare şi specialități urmate, dar concluziile sunt puțin relevante pe perioade mici de timp, cum e cazul nostru. Potrivit aşteptărilor, Parisul primează ca direcție pentru studii în mai toate domeniile şi deține chiar monopolul pentru ştiințele exacte şi studiile tehnice. În Italia se merge mai ales pentru drept, medicină şi arte, iar în Germania, pentru studii juridice şi filosofice.

Destinațiile tradiționale franco-germane

În perioada regulamentară studioşii din Principate, cu sau fără stipendii, se îndreptau în număr relativ mic spre centrele luminate din Austria, Germania şi Franța. Şi atunci Parisul era considerat *Oraşul Luminilor*, centrul intelectual şi monden al lumii civilizate, însă considerente de ordin ideologic şi măsurile profilactice antirevoluționare temperau atracția junilor români. Lucrurile se schimbă prin politica liberală a domnitorului moldovean Grigore Al. Ghica şi prin noile priorități de politică externă a Principatelor Unite impuse de Alexandru Ioan Cuza, astfel că în deceniile şase-şapte regăsim în Franța marea majoritate a bursierilor români; la mare distanță veneau universitățile şi şcolile speciale din Germania, Belgia sau Italia.

Față de toate celelalte variante de studii, Parisul exercita o gravitație fără echivalent în epoca modernă, pentru întreaga elită europeană; cu atât mai intens acționa acest magnetism pentru zonele de margine, aflate într-un proces de (re)descoperire a propriei identități şi în căutarea unor modele, cum era cazul Principatelor.

---

licențiat în matematici; la momentul întocmirii listei de către Melidon, urma de altfel o specializare în astronomie la Observatorul Imperial din Paris.

[105] Costache Negruzzi îşi trimisese fiii, pe Leon şi Iacob (de 13, respectiv 11 ani), sub îndrumarea preceptorului K. Fieweger, la studii secundare la Berlin în 1853. Cel din urmă s-a înscris în 1859 la Drept, trecându-şi doctoratul la 1863.

Mulți s-au întrebat, precum Pierre Moulinier, ce anume îi atrăgea pe studioşii din toată Europa în Paris: calitatea vieții universitare, valoarea diplomelor, deschiderea arătată studenților străini?[106]. Dacă asupra primului punct lucrurile trebuiesc nuanțate, celelalte două se pot accepta fără rezerve. Valoarea diplomelor pariziene era, fără îndoială, cea mai ridicată pe o piață intelectuală într-o continuă expansiune şi mai cu seamă în Estul şi Sud-Estul Europei; apoi, cu excepția Medicinei, unde presiunea corpului lucrativ determina o politică strictă față de străini, mediul general era unul liberal, fapt în măsură a încuraja prezența valurilor de studenți de peste hotare. Totodată, „turismul cultural" sau „studiile de agrement" pot fi considerate şi ele surse constante de studioşi, atât din francofilie, cât şi din mimetism sau din dorința de participare la mirajul occidental[107].

Capitala franceză reprezenta locul ideal în care tinerii români puteau descoperi viața publică modernă în toate componentele sale, sociabilitățile specifice, spectacolul străzii şi al saloanelor, evenimentul şi presa, dar mai presus de toate, libertățile, aşa cum numai *Oraşul Luminii* le putea oferi[108]. La fel de adevărat este că Parisul adăpostea cea mai numeroasă colonie românească din Europa (elevi, studenți, aristocrați etc.), ceea ce reproducea parțial sociabilități din țară şi, în ciuda dimensiunii oraşului, făcea înstrăinarea mai uşor de suportat[109].

Universitățile germane prezentau importante avantaje, de la apropierea geografică de Principate, la birocrația redusă, la costurile mai mici şi, nu în ultimul rând, la obținerea mai facilă a diplomelor. Interesul autorităților ar fi

---

[106] Pierre Moulinier, „Quand le Qartier latin accueillait la jeunesse étudiante du monde (1814-1914)", comunicare la Rencontres Jeunes & Sociétés en Europe et autour de la Méditerranée, Marseille, 24-25 octobre 2005 (http://www.jeunes-et-societes.com/public/archives/2005/MOULINIER.pdf, consultare la 10.06.2012).

[107] Idem, *Les étudiants étrangers à Paris au XIXe siècle*, ORGANON, 35:2006, p. 129-142. Cercetătorul francez aprecia că cele mai frecventate facultăți erau Medicina şi Dreptul, cu prezențe străine care variau, conform opiniei preluate din J.-Cl. Caron, *Générations romantiques: Les étudiants de Paris et le quartier latin (1814–1851)*, Paris, Armand Colin, 1991, de la 8-12% (Medicină) şi 6% (Drept), înainte de 1850, la 10%, respectiv 4% în timpul lui Napoleon III.

[108] Cf. Florea Ioncioaia, „Tineri români şi greci la studii în Franța (în deceniul III al secolului trecut)", în *Istoria ca lectură a lumii*, Profesorului Alexandru Zub la împlinirea vârstei de 60 de ani, volum coordonat de Gabriel Bădărău, Leonid Boicu şi Lucian Nastasă, Iaşi, 1994, p. 525. Vezi şi Ralph Schor, „Le Paris des libertés", în *Le Paris des étrangers: depuis un siècle*, sous la direction de André Kaspi et Antoine Mares, Paris, Imprimerie Nationale, 1989, p. 14-33, unde autorul analizează atât libertățile (a moravurilor, intelectuală, politică, economică etc.) cât şi limitele acestora, e drept, referindu-se în principal la perioada interbelică.

[109] Vezi, N. Iorga, „Colonia românească din Paris după condicele bisericii ei", în *Revista istorică*, 11, 1925, nr. 1-3, p. 7-9. Textul, în ciuda faptului că este greu inteligibil şi dezordonat, oferă o idee generală despre românii prezenți la Paris în epoca de care ne ocupăm.

trebuit, aşadar, să dicteze trimiterea tinerilor prioritar în această zonă. Dacă nu s-a întâmplat aceasta, faptul nu ține doar de considerentele de politică externă, care au avut, fără îndoială, un rol uriaş. Se ştie că în registrul ştiinţelor matematice, fizice, naturale etc., universităţile germane, mai mici şi cu resurse limitate, nu puteau concura Parisul. De altfel, Germania va face progrese uimitoare în acestă privinţă începând cu ultimele decenii ale secolului XIX. Să nu uităm apoi că spre Paris mergeau tradiţional membrii elitei în călătorii de cunoaştere sau loissir, aşa că tinerii de familie, mai ales cei din Muntenia, pun presiune pe factorii decidenţi şi impun Franţa drept principală destinaţie de studii; lucrul părea chiar convenabil prin aceea că se putea numi un corespondent al guvernului care să-i supraveheze pe bursieri.

Referidu-se la dimensiunea continentală a fenomenului deplasărilor studenţeşti, Pierre Moulinier nota că înainte de 1850 recrutarea studenţilor Universităţii din Paris (mai cu seamă la Medicină şi la Drept) fusese una „europeană", mai exact din ţările limitrofe Hexagonului. Dacă în vremea celui de-al doilea Imperiu, Parisul pierde din atractivitate în zonele dezvoltate, câştigă noi valuri de simpatie în zonele estice, Rusia, România, sau Turcia. Atunci se deplasează spre facultăţile „profesionale" (Medicină, Drept, Ştiinţe) efective tot mai numeroase de studenţi din „Europa săracă", atraşi de ideea obţinerii unei diplome de mare valoare în ţara lor, în vreme ce Literele îşi recrutează studenţii din „vechile naţiuni intelectuale"[110].

Fără a veni în contradicţie cu menţiunea cercetătorului francez, trebuie să spunem că Parisul fusese şi înainte preferat, atât de junii munteni[111], cât şi de moldoveni, dar şi de înşişi diriguitorii sistemului de educaţie[112]. La fel de adevărat este că, după Unire, orientarea studenţilor prioritar spre capitala franceză, urmând linia politicii externe, devine perceptibilă chiar pentru opinia

[110] Cf. Pierre Moulinier, „Quand le Qartier latin accueillait la jeunesse étudiante du monde (1814-1914)".

[111] Vezi, de exemplu, bursierii munteni trimişi la studii în 1856, în V. A. Urechia, *Istoria şcoalelor*, III, p. 210-211. Vezi şi Maria Stan, „Tineri bucureşteni la studii în străinătate în secolul al XIX-lea", în *Bucureşti*, IX, 1972, p. 173-180. Studiul reprezintă mai mult o înşiruire de date privitoare la studioşi, plus nelipsitul bagaj ideologic al perioadei, dar este util pentru informaţia primară, de arhivă. Din multitudinea de cazuri prezentate, rezultă clar că şi autorităţile de la Bucureşti preferau să-i trimită pe tineri pentru învăţătură la Paris şi înainte de 1859.

[112] Un contemporan constata că Parisul devenise după 1835 „centrul spre care se îndreptau toţi copiii, junii şi bărbaţii însetaţi de lumină şi civilizaţiune, care apoi ca albine, pline de sucul mirositor al florilor din câmpii culţi ai Occidentului cultivat (sic!) se întorceau în ţara lor stârpită de invaziuni şi fanarioţi şi reaprindeau între fraţii lor scânteia stinsă şi rece a civilizaţiunii care odinioară luminase şi aceste tărâmuri cu multă culoare" (G. Missail, „Şcolile şi învăţătura la românii din Moldova în vremea lui Mihail Sturza Vodă 1834-1848", în *Buletinul Instrucţiunii Publice*, 1865-1867, p. 279).

publică din epocă sau de mai târziu[113]. La 1862, arhimandritul Arhierescu, preotul bisericii române din *Oraşul luminilor*, remarca mulțimea de tineri moldo-valahi „în cele mai multe colegii şi pensionate din Paris şi mai ales la colegiul Luis-Le-Grand”[114]. În fond, nimic mai firesc pentru o cultură încă subordonată, fascinată de miracolul francez, în care călătoriile de studii erau favorizate de ceea ce un cercetător numea „multiple contacte preliminare”[115], mai exact lecturi, schimburi epistolare, prezența guvernantelor sau a profesorilor francezi, studiul limbii franceze (aproape generalizat în şcolile publice şi private, devansând studiul limbii germane şi, evident, a celei italiene), dar mai ales înființarea pensioanatelor franceze de la Iaşi şi Bucureşti, care ajunseseră a deține un rol esențial în educația elitelor locale[116].

De alfel această „hemoragie” de tineri către Paris, văduvind sistemul de instrucție autohton de largi şi stabile efective de populație şcolară, primise critici aspre deopotrivă în țară şi în străinătate. La Bucureşti, bunăoară, ziarul *Românul* din 16 noiembrie 1862 susținea că „trebuie copiii să învețe şcoalele secundare din țară”[117], iar în Franța, Ch. Vogel amenda la 1860, într-un studiu despre „noul stat românesc”, obiceiul familiilor cu stare de a-şi creşte copiii cu guvernante din Franța, Germania sau Elveția „pentru a-i trimite în străinătate şi mai ales la Paris”[118].

---

[113] Fără a fi un exeget în studiul peregrinărilor academice, Veniamin Pocitan Ploeşteanu nota în a sa *Biserica ortodoxă română din Paris*, Bucureşti, Tipografia Cărților Bisericeşti, 1941, p 29, că după Unirea Principatelor tinerimea română „năvăleşte într-un număr şi mai mare în Franța pentru perfecționarea studiilor”.

[114] Cf. G. Missail, *op. cit.*, p. 280. Este ceea ce constata, peste ani, alt autor, care nota că „de aceea, ca o recunoştință față de Napoleon III, care ne sprijiise cererile, boierii munteni şi moldoveni şi în genere românii cu dare de mână începuseră să-şi trimeată în mod regulat începând de la 1859 copiii pentru a-şi termina studiile secundare la liceele din Paris, în special la Liceul imperial Louis-Le-Grand” (Cf. Mateiu M. Fotino, „Elevi români premiați la liceele din Paris”, în *Omagiu lui Constantin Kirițescu*, Bucureşti, Cartea Românească, 1937, p. 536). Fotino face o trecere în revistă a premiilor acordate elevilor români între 1859 şi 1882, consultând exclusiv Anuarul distribuțiilor premiilor Liceului Louis-Le-Grand.

[115] Florea Ioncioaia, *Tineri români şi greci*, p. 525.

[116] N. Iorga descria fenomenul în termenii unei încercări de desnaționalizare, arătând că pensionatele franceze din Principate periclitau, mai ales în prima jumătate a secolului XIX „învățământul național înjghebat cu atâta greutate” (Cf. N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, ediție îngrijită, studiu introductiv şi note de Ilie Popescu Teiuşan, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1971, p. 120). Despre avansul limbii franceze şi învățământul în limba franceză din capitala Moldovei, vezi, Olivier Dumas, Felicia Dumas, „Enseignement du Francais et pensions Francaises à Iasi au XIXe siecle”, în Al. Zub, D. Ivănescu, *Franța model politic şi cultural*, Iaşi, Junimea, 2003, p. 117-127.

[117] Cf. A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, p. 97.

[118] N. Iorga, „Legături cu Franța în epoca unirii”, în *Revista istorică*, an XXI, 1935, nr. 4-6, p. 89-93.

Evident că fenomenul de *translatio studii* către Paris nu s-a redus cantitativ, ci dimpotrivă. Față de cei 300-500 de studenți români aproximați în vremea lui Alexandru Ioan Cuza, Mihail Obedenaru considera că în deceniul opt s-ar afla aproximativ 800 de români „dans les facultés, les lycées et les écoles spéciales de France", cifră care, deşi nu ne pare realistă, nu o putem controla din alte statistici[119].

Se ştie că domnitorul Alexandru Ioan Cuza avusese la un moment intenția canalizării spre Paris a efectivelor de tineri dornici de învățătură prin crearea în capitala franceză a unui stabiliment special („institut național") pentru tinerii români, care ar fi permis un control mai riguros asupra moralității şi a frecvenței studiilor, după modelul altor asemenea lăcaşuri din străinătate. La 20 august 1862, el îi adresa lui N. Kretzulescu, Preşedinte al Consiliului de Miniştri, o „epistolă" în care îşi expunea strategia pentru eficientizarea cheltuielilor asumate cu bursierii din străinătate, propunând construirea unui Colegiu român, aşezământ „în care s-ar uni toți bursierii statului", dar care ar putea fi util şi celorlalți studioşi români[120]. Locul cel mai nimerit pentru noua instituție era, în viziunea domnitorului, Parisul. O alegere perfect explicabilă, nu doar prin rolul determinant jucat de *Oraşul luminilor* în modernitatea românească, sau de numărul studioşilor români la Paris, ci chiar prin orientarea profranceză în politica externă şi raporturile privilegiate cu Napoleon al III-lea, căruia Cuza i-a solicitat constant sprijin logistic pentru proiectele sale de reformă. În vederea materializării viziunii sale, ceruse Agenției de la Paris culegerea de informații asupra celorlalte „aşezăminte străine ce se află în Francia în asemenea condițiuni", iar guvernului să facă un sacrificiu material „momentaneu" în condițiile în care suma stipendiilor de stat ar permite întreținerea edificiului[121].

Într-o perioadă de reforme accelerate şi de acute dificultăți financiare, proiectul asumat de domnitor nu s-a putut materializa, fiind mereu amânat în

[119] Mihail G. Obedenaru, *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes*, Paris, Leroux, 1876 p. 388, *apud* Dan Berindei, *Les Roumains en Europe au XIXe siècle*, p. 199-200. Autorul vorbea şi despre elitele româneşti formate în Franța (licențiați în drept, în litere şi ştiințe, doctori în drept şi doctori în medicină, ingineri, ofițeri) apropiate prin capacități, caractere, moravuri, de elitele franceze.

[120] Acest „centru național" trebuia să ofere părinților toate garanțiile „în privința administrației, învățăturii şi moralei" copiilor aflați la studii şi mereu în pericol de a fi „prea mult liberi". Mai mult, prin dorita includere a Capelei române de la Paris în Colegiu, dincolo de economia bugetară, statul se putea asigura că studioşii nu îşi uită „datoriile religioase şi datoriile către patrie". Inițiatorul proiectului aducea şi argumentul formării necesarului de cadre specializate (mai ales cunoscători de „limbi orientale") pe fondul amplificării contactelor cu străinătatea şi a dezvoltării treptate a aparatului indispensabil coordonării şi aplicării politicii externe.

[121] *Monitorul. Jurnal oficial al Principatelor Unite*, nr. 183, 20 august 1862.

favoarea altor priorități stringente. Ideea a fost reluată, într-un fel, peste decenii de N. Iorga, care a reușit să convingă autoritățile române să construiască, după Primul Război Mondial, Școala de la Fontenay-aux-Roses, de lângă Paris, menită a adăposti anual câțiva titrați români pentru specializare în diverse domenii[122].

Chestiunea tentativei din epoca Unirii ar merita investigată cu mai multă atenție. Conform datelor noastre, primul autor care a scris în cunoștință de cauză despre proiectul din 1862 este A. D. Xenopol. După ce constata dimensiunea fenomenului deplasărilor la studii („mare era îmbulzeala tinerilor în școlile străine"), el se referea și la inițiativa de creare la Paris a unui „colegiu românesc pentru privegherea bursierilor" sau a unui consulat românesc care să aibă în atribuții controlul tinerilor „care nu se prea vedeau pe la școală"[123].

Foarte probabil „Arhiva Cuza" conține date suplimentare, îndeosebi corespondența domnitorului cu frații Vasile și Ioan Alecsandri, ambii cu rol major în politica externă a statului român din acea vreme, detalii care ar trebui cercetate. Câteva indicii despre afacere ne-a lăsat R. V. Bossy în celebra sa lucrare, unde menționează interesul domnului pentru registrul învățământului și intenția acestuia de a fonda „o școală română la Paris"[124].

Italienistul Al. Marcu, aflând un exemplar al scrisorii în cauză la Biblioteca Academiei Române, considera, poate prea grăbit, că domnitorul este autorul *de facto* al proiectului[125]. Posibil, dată fiind experiența personală ca studios la Paris,

---

[122] Din nefericire, un studiu monografic dedicat așezământului de la Fontenay-aux-Roses (Petre Țurlea, *Școala română din Franța*, București, Editura Academiei, 1994) nu menționează absolut nimic despre tentativa lui Cuza din 1862. Fără să înțelegem de ce, expunerea începe abrupt cu proiectul legii alcătuit de N. Iorga la 1920, amintind doar că ideea înființării unor școli naționale în mari centre ale culturii ar data din secolul XIX (p. 8).

[123] Istoricul de la Iași amintea în textul său și de un articol pe această temă din ziarul *Constitutionnel*, 2 octombrie 1862 (A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 97).

[124] R. V. Bossy, *Agenția diplomatică a României în Paris și legăturile politice franco-române sub Cuza Vodă*, București, Editura Cartea Românească, 1931, p. 115. Autorul trimitea la rapoartele agenției din toamna lui 1862, aflate în volumul II al „Arhivei Cuza".

[125] Savantul publica textul, precedat de o scurtă introducere, fără a ne lămuri, din păcate, dacă varianta aflată de el era în limba franceză (așadar pregătit pentru autoritățile de la Paris, lucru ce ar fi indicat o formă avansată a proiectului) sau dacă l-a tradus el însuși pentru a fi compatibil cu politica revistei „dirijate" de N. Iorga. În orice caz, nu cunoștea faptul că „epistola" domnitorului fusese publicată chiar în epocă, urmând calea actelor oficiale, așa că se declara bucuros să poată contribui la istoria Institutului român de la Fontenay aux Roses (Al. Marcu, „Un institut roumain à Paris. Un project du prince Cuza (1861)", în *Revue Historique du Sud-Est Européen*, III, nr. 10-12, avril-juin 1926, p. 284-288). Proiectul este descris drept o inițiativă domnească și de D. Berlescu (*op. cit.*, p. 217) unde se trimite la textul din *Revue Historique du Sud-Est Européen* și nu la colecția *Monitorulu Oficial*. Nicio mențiune în schimb, nu doar despre această problemă, dar nici măcar despre politica statului față studiile în străinătate, la Vasile Cristian, „Alexandru Ioan Cuza

dar şi direcţia generală, centralistă, a politicii sale. Dar la fel de probabil, la origine poate sta o consiliere a fraţilor Vasile şi Ioan Alecsandri, şi ei cu stagii pariziene şi adânc implicaţi, prin poziţii oficiale, în viaţa studenţimii române de acolo[126].

E drept, Alexandru Ioan Cuza a cunoscut direct lumea scolastică a Parisului căci a fost trimis la studii în 1834 de părintele său, postelnicul Ioan Cuza. Viitorul domn fusese dat, alături de Vasile Alecsandri, Panait Radu, N. Docan şi pictorul Negulici (cu toţii învăţând pe cheltuiala familiei), în grija lui Filip Furnaraki, care i-a însoţit la Paris şi care trebuia să vegheze asupra tinerilor. Cuza şi-a trecut bacalaureatul în litere la Sorbona în 1835 şi s-a înscris la Drept, dar după scurt timp s-a întors intempestiv în ţară[127]. Aici continua studiul, dovadă jalba tatălui său care preciza că fiii Alexandru şi Dimitrie, cadeţi în miliţie, sunt „păsuiţi cu slujba până la săvârşirea cursului învăţăturilor scolastice cu care se îndeletnicesc în Principat" şi solicita totodată eliberarea paşapoartelor pentru cei doi în vederea plecării „la academiile din Paris"[128]. Astfel, Cuza consuma un nou stagiu la Paris din toamna lui 1837 până în primăvara lui 1839[129], când, mai matur, a putut observa direct comportamentul elevilor români şi piedicile principale în calea reuşitei lor la învăţătură. Rămâne de lămurit în cercetările viitoare contextul propunerii de la 1862 şi dacă experienţă personală a domnitorului a stat la baza acesteia sau dacă a primit sugestia înfiinţării acelui Institut român de la colaboratorii săi apropiaţi, din ţară sau de la Paris.

În ansamblu, Franţa câştigase relativ uşor bătălia purtată cu celelalte mari culturi europene, în atragerea legiunilor de tineri la învăţătură în şcolile sale, iar între aceştia românii se individualizau printr-o prezenţă constantă şi numeroasă. Este ceea ce spunea cu alte cuvinte, acum aproape trei sferturi de veac, Constantin Kiriţescu, unul dintre intelectuali de elită ai României:

„Înainte de război mergea universităţile din Franţa, mai ales la Paris, elita societăţii româneşti. Înaltele diplome eliberate de Universităţile franceze asigurau fericiţilor lor posesori o carieră strălucită. *Doctor de la Sorbona* era

---

faţă de problemele învăţământului şi culturii naţionale", în *Cuza Vodă in memoriam*, volum coordonat de L. Boicu, Gh. Platon, Al. Zub, Iaşi, Junimea, 1973, p. 445-463.

[126] În fond, ideea nu ar trebui privită drept excentrică sau izolată. În discuţiile purtate în vara lui 1860 în Camera Moldovei, Mihail Kogălniceanu propunea, în scopul dezvoltării învăţământului secundar autohton, înfiinţarea unui colegiu românesc în capitala Franţei care urma să se ocupe de instruirea elevilor români. Cf. D. Berlescu, *op. cit.*, p. 97.

[127] D. Ivănescu, *Alexandru Ioan Cuza în conştiinţa posterităţii*, Iaşi, Junimea, 2001, p. 23-25.

[128] Alexandru Ioan Cuza, *Acte şi scrisori*, ediţie de Dumitru Ivănescu şi Virginia Isac, Iaşi, Junimea, 1873, p. 18.

[129] D. Ivănescu, „Contribuţii la biografia lui Alexandru Ioan Cuza înainte de domnie", în *Cuza Vodă in memoriam*, p. 58-60.

talismanul magic care deschidea porțile spre catedra universitară, spre locurile de frunte din magistratură, spre banca ministerială. Marea majoritate a celor care au întemeiat și guvernat țara românească timp de o jumătate de veac au format-o vechii studenți ai Sorbonei, ai Școalei Politehnice și ai Școalei Centrale din Paris"[130].

La fel de adevărat este că Franța, ca destinație de studii, nu satisfăcea toate gusturile. Pe lângă imaginea ideatică a Parisului, cvasimajoritară, trebuie să amintim percepția unor anumite grupuri și categorii sociale, mai conservatoare, care resping ideea studiilor franceze pe motivul că orașul i-ar strica pe elevii români, de la natură liniștiți, serioși și cu moravuri curate. În timpul experienței pariziene, tinerii și-ar pierde aceste calități, întorcându-se în țară „nătărăi și doctori în viciuri și imoralitate, în disprețul societății"[131]. Cuvintele, destul de radicale și venind din partea unui aristocrat, ne arată în fond o realitate tot mai prezentă în anii la care ne referim, aceea a modernizării accelerate a societății și a promovării sociale rapide a posesorilor de diplome universitare, care încep a face concurență elitelor tradiționale. Oricum, ideea se regăsește peste ani, sub o altă înfățișare, la N. Xenopol, care îi scria lui Iacob Negruzzi la 1877: „studenții români o duc foarte rău cu învățătura; în adevăr Parisul îi strică", amintind inclusiv de unii tineri condamnați sau urmăriți de poliție[132].

Pentru spiritele conservatoare precum Locusteanu, capitala Franței era de evitat, cel puțin până în deceniul șase, din pricina complicațiilor ideologice (e vorba în primul rând de cariera ideilor Revoluției de la 1789, reluate, sub diverse înfățișări, în secolul XIX). Apoi, datorită mondenității cotidiene, a „desfrâului" în care puteau ajunge să trăiască unii studioși. Este una din cauzele pentru care supraviețuiește noilor vremuri reticența de a trimite bursieri în Teologie la Paris (preferându-se centrele germane), deși tradiția studiilor teologice pariziene era una multiseculară[133].

---

[130] Constantin Kirițescu, *Școala română într-o răscruce de istorie*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943, p. 308. Este drept că autorul exagera în altă privință, considerând că după Primul Război Mondial calitatea studenților români a scăzut „până la punctul de a denatura cu totul caracterul tradițional al legăturilor culturale dintre Franța și România". Nu era vorba doar de un anume elitism social („nu mai e floarea tineretului român, adolescenți de bună obârșie socială, de o calitate intelectuală verificată, ambasadori strălucițiai generației tinere din țară ..."), de înțeles până la un punct, ci de o perspectivă accentuat rasistă, după tiparul vremii: pentru Kirițescu, noul val de studenți de după 1918 era alcătuit majoritar din evrei („o invazie de indezirabili"), care compromiteau bunul renume al țării.

[131] *Amintirile colonelului Locusteanu*, ediție de Sande Virjoghe, Galați, Editura Porto-Franco, 1991, p. 127.

[132] *Scrisori vechi de studenți*, p. LXV-LXVI.

[133] Ne întrebăm dacă scrisoarea trimisă de la Paris de Eufrosin Poteca în 1822 boierilor din Eforia Școlilor, cu ironia sa muscătoare, semn al unui curaj rar întâlnit, ar fi fost posibilă din alt

Apoi, imaginea corpului profesoral sorbonez (pentru că acolo ajungea majoritatea studioşilor) era departe de a fi strălucită, comparativ cu lumea germană. Gh. Panu i se plângea lui Iacob Negruzzi, la 1876, de slaba pregătire a dascălilor de la Litere în clasicism şi se simţea dator să îl informeze rapid pe Maiorescu pentru ca acesta să nu mai recomande studiile literare la Sorbona[134].

Nici la Ştiinţe, mai ales la discipline precum fizica ori chimia, care presupuneau muncă de laborator şi acces nestingherit la aparatură modernă, Sorbona nu întrunea adeziunea tuturor studioşilor. Petru Poni nota în memoriile sale că învăţământul fizico-chimic „lăsa de dorit", pe de o parte pentru că profesorii de renume ai Sorbonei, în ciuda calificării, ţineau mai mult „cursuri de vulgarizare, însoţite de experienţe frumoase şi bine reuşite" menite în fapt a distrage publicul, a crea spectacol pentru zecile şi sutele de audienţi, studenţi sau nu; pe de altă parte, lipsa dotărilor necesare făcea ca experienţele necesare să fie duse la bun sfârşit în laboratoarele mai dotate ale altor instituţii precum Liceul Saint-Louis, Grădina Plantelor sau laboratorul privat al lui Pisani. După cum scria viitorul dascăl ieşean, „trebuia să caut aiurea învăţământul care lipsea la Sorbona", această instrucţie alternativă fiind plătită separat, din bursa fiecăruia[135].

Care erau, în perioada de referinţă, instituţiile cele mai frecventate în capitala franceză? Lăsând la o parte Liceul Louis-Le-Grand, bursierii români sunt trimişi în primul rând la Sorbona, unde urmează Dreptul, Ştiinţele, Medicina şi Literele, în proporţii ce variază de la o perioadă la alta. Fireşte că în cazul celor ce studiază pe cheltuiala familiei, sunt preferate specializări practice precum Medicina şi Dreptul; bursierii în schimb, sunt mai uniform repartizaţi, poate cu o uşoară deficienţă la Litere. De altfel, până la 1860, cum bine remarca Ioan Maiorescu într-o adresă către autorităţile muntene, care îl privea pe fiul său, foarte puţini străini (dar niciun român) avuseseră şansa a trece doctoratul în

centru. Probabil că nu, cel puţin nu până în a doua jumătate a secolului XIX (Vezi, *op. cit.*, p. III-IV).

[134] *Ibidem*, p. XXXV-XXXVIII.

[135] D. Ivănescu, „Memoriile lui Petru Poni" („Ce am voit să fac", I), p. 63. În schimb, viitorul dascăl era foarte mulţumit de caietele de cursuri procurate de la elevii de la Şcoala Normală Superioară, instituţie unde „fizica şi chimia se predau în mod admirabil" şi pe care o aşeza în uşoară antiteză cu Sorbona. Încă mai accentuată avea să fie această dihotomie la Pompiliu Eliade, care în schimbul epistolar cu Maiorescu se plângea de faptul că încă nu a descoperit la Sorbona „animalele superioare" la care se aştepta. „Oamenii aceştia, în numele inteligenţei, tâmpesc lumea" scria el cu privire la pedanteria exagerată a dascălilor şi declara sincer că „nu sunt amorezat de cursurile de la Sorbona". În schimb, intrarea la Şcoala Normală Superioară o considera „foarte importantă pentru mine", iar pe profesorii de acolo „încântători" (Vezi, Zigu Ornea (editor), *Titu Maiorescu şi prima generaţie de maiorescieni. Corespondenţă*, Bucureşti, Editura Minerva, 1978, p. 149, 154, 159 şi 166).

Litere[136]. Viitorul lider junimist reușise la Paris echivalarea diplomei de doctor în filosofie obținută la Giessen, cu licența în litere, dar nu și-a trecut și doctoratul[137]. Primul doctorat în litere a fost cel al lui I. Crăciunescu, în 1874, iar al doilea, la distanță de două decenii, a fost trecut de Pompiliu Eliade, în 1895[138].

Dintre profesorii celor trei facultăți de la Iași, foarte mulți au studiat sau au primit diplome în deceniile șase și șapte la Sorbona: N. Ionescu, V. A. Urechia, Titu Maiorescu, Șt. Vârgolici (Facultatea de Filsofie); N. Culianu, Petru Poni, Gr. Cobălcescu, I. M. Melik, Miltiade Tzony, C. Climescu (Facultatea de Științe); I. Ciurea, Gh. Mârzescu, M. Burada, Șt. Șendrea (Facultatea de Drept) etc.

Îi mai aflăm pe junii români la Școala Politehnică, la Școala de Mine sau, ca în cazul lui Miltiade Tzony, viitor profesor ieșean la Științe, la Școala de Poduri și Șosele, înainte de a-și trece examenele de licență tot la Sorbona[139]. Alții sunt trimiși la Metz, la Școala de Geniu și Aplicație sau la Liège, în Belgia[140], la

[136] Vezi scrisoarea lui Ioan Maiorescu în V. Grozav, *op. cit.*, anexa 1, p. 123. Spre deosebire de Medicină sau Drept, licența sau doctoratul în Litere sunt într-adevăr rare printre străini. Potrivit lui Pierre Moulinier, există doar 10 licențe în Litere între 1861-1867, adică 5,4% din totalul licențelor în demeniu acordate în respectiva perioadă. Interesant ar fi și că procentul scade odată cu trecerea anilor (Pierre Moulinier, „Les étudiants étrangers à Paris au XIXe siècle", p. 138).

[137] Vom reveni mai jos cu amănunte.

[138] Cf. Georges Bengesco, *Bibliographie Fraco-Roumaine du XIXe siècle*, tom 1, Bruxelles, Ed. Paul Lacombletz, 1895, p. 192. Autorul consemnează că doctoratul lui I. Crăciunescu, viitor profesor la Facultatea de Litere din București, fusese trecut cu două teze. Una în latină, o comparație între Plutarh, Herodot și Tucidide în privința metodei istorice, și alta în franceză, un eseu de 328 pagini despre poporul român privit prin prisma cântecelor naționale autohtone.

[139] Vezi și Anousheh Karvar, „La formation des élèves roumains dans les écoles militaire françaises: un enjeu de politique extérieure dans les Balkans?", în *Anuarul Institutului „George Barițˮ din Cluj-Napoca*, seria Historica, XLV, 2006, p. 71-82 și Idem, « L'École polytechnique et l'international : un bilan historique », *Bulletin de la Sabix*, 26, 2000, p. 9-19. Nu găsim însă informații cu privire la numărul românilor (iar articolul „Les élèves roumains de l'Ecole polytechnique et la politique extérieure de la France (1859-1914)"**,** *Revue d'Histoire diplomatique*, 107(4), 4e trimestre 1993, p. 309-324 ne-a fost inaccesibil), așa că le repetăm pe cele preluate din alte lucrări ale cercetătoarei franceze de Mihai Sorin Rădulescu („Les étudiants roumains à l'Ecole des Mines de Paris au XIXe siècle et au début du XXe", *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincaiˮ*, 3-4, 2000-2001, p. 162-173) care amintește (p. 165) la Școala Politehnică între 1852-1870 un număr de 32 de români, alți 18 elevi din Grecia, 7 din Rusia, 12 din Elveția, 6 din Serbia, urmând ca după 1870 proporția de români să crească.

[140] Pentru cazul belgian, vezi, Pieter Dhondt, "Foreign students at Belgian universities. A statistical and bibliographical approach", BTNG | RBHC, XXXVIII, 2008, 1-2, p. 5-44. Autorul insistă asupra echilibrului precar între opiniile unor profesori belgieni potrivit cărora este nevoie de măsuri pentru a reduce presiunea noilor veniți în domeniul medicinei și a dreptului (între prin altele prin restricționarea accesului studenților din Estul Europei la cele patru universități belgiene) și greutățile de recrutare a populației studioase din rezerva locală. El se referă și la explozia de studenți din Răsăritul Europei după 1860, dată de la care mobilitatea studioșilor sporește proporțional cu îmbunătățirea căilor de comunicație de lungă distanță și a condițiilor economice,

Şcoala de Mine. Peste toate însă, cea mai importantă instituţie se dovedea a fi Şcoala Normală Superioară din Paris, rezervată elevilor francezi destinaţi angajării în sistemul public, unde a încercat N. Culianu să intre şi nu a reuşit, dar la care au fost ulterior acceptaţi Şt. Vârgolici şi C. Climescu, printr-un act politic al Franţei menit a-i securiza, şi după instalarea principelui Carol I, poziţia privilegiată deţinută la Bucureşti.

Multă vreme s-a susţinut orientarea covârşitoare a tinerilor români spre universităţile francofone pe tot traseul modernităţii româneşti, lucru ce nu lăsa loc nuanţelor şi delimitărilor cronologice. În epocă se crease un soi de mitologie potrivit căreia studiile în străinătate se făceau ... la Paris, sau că nu există om realizat în România care să nu fi trecut, la un moment dat, printr-o formă de şcoala pariziană[141]. Dumitru Amzăr constata că până şi în Germania circulă „frecvent" opinia că românii merg „în totalitate" la studii în Franţa, atribuindu-li-se prin aceasta, o anumită orientare politică filofranceză[142].

Fireşte că această percepţie cu privire la studiile franceze neîndreptăţea o cultură fabuloasă, cu un aport fundamental la naşterea spaţiului academic de tip modern, inclusiv în România. În ultimele trei-patru decenii, dar beneficiind de contribuţiile deschizătoare de drum ale lui Dumitru Amzăr, se înregistrează un curent nou în literatura de specialitate (vom aminti doar cercetările Elenei Siupiur[143]) care tinde a reechilibra balanţa, şi promovează, pe baza consultării arhivelor unor universităţi germane, ideea că acestea erau tot atât de căutate ca universităţile franceze[144].

Belgia devenind una din cele mai atractive ţări pentru educaţia superioară (p. 8 şi 9), opinie pentru care trimite şi la Jean Claude Caron, „Paris, capitale universitaire de l'Europe (1815-1848)", în J. Schriewer, E. Keiner & C. Charle (eds.), *Sozialer Raum und akademische Kulturen: À la recherche de l'espace universitaire européen. Studien zur europäischen Hochschul-und Wissenschaftsgeschichte im 19. und 20. Jahrhundert: Études sur l'enseignement supérieur aux XIXe et XXe siècles*, Frankfurt, 1993, p. 439-454.

[141] Al. Rally, Getta Héllenè Rally, *Bibliographie Franco-Roumaine*, premiere part, t. 1, Paris, Ernest Leroux, 1930, pp. XLIX-L. Cu atât mai mult, doctoratul francez avea valoarea unui talisman, «un carte blanche», cum notează autorii, pentru viitorul şi cariera posesorului.

[142] La o cercetare mai atentă, lucrul s-ar dovedi însă neadevărat, afirma el pe bună dreptate. În fond, unii actori ai scenei culturale precum Mihail Kogălniceanu, Titu Maiorescu sau Mihai Eminescu, cu studii în mediul german, au făcut mai mult pentru alinierea culturii noastre la cea europeană comparativ cu marea majoritate a celor cu studii franceze, ceea ce face ca valoarea statistică a fiecărui student să fie foarte diferită (Cf. Dumitru Amzăr, „Studenţii români la Heidelberg. Importanţa instituţiilor de învăţământ superior germane pentru viaţa spirituală românească", în Dumitru Cristian Amzăr, *Din istoria relaţiilor româno-germane*, ediţie îngrijită de Dora Mezdrea şi Dinu D. Amzăr, Bucureşti, Mica Valahie, 2008, p. 324).

[143] Vezi studiile sale proaspăt reunite în volumul *Intelectuali, elite, clase politice moderne în Sud-Estul european. Secolul XIX*, Bucureşti, Editura Domino, 2004.

[144] Se face însă o medie pe tot secolul XIX, ceea ce nu lasă loc nuanţelor, mai ales că într-adevăr,

Studiile în Germania era mai populare în Moldova, unde, până la urcarea pe tron a lui Grigore Al. Ghica, bursierii par a fi trimiși în proporții echilibrate în centre germanofone și francofone. Lucrurile se modifică însă radical, cum aminteam mai sus, în deceniul șase și mai ales în cel următor, când Parisul câștigă întâietatea destinațiilor de studiu, lăsând mult în urmă restul centrelor universitare.

Spațiul german nu beneficia de prestigiul intelectual al unui focar de talia Parisului, unde factorul monden era dublat de multitudinea de instituții educative și culturale fără egal la acea vreme, dar aducea alte avantaje. Cu centre universitare mici, dispersate pe întreg teritoriul, Germania oferea un plus de siguranță tinerilor care plecau la învățătură; pe fondul reputației conservatoare, părinții sunt mai liniștiți cu privire la tentațiile și eventualele derapaje ale copiilor[145]. În afară de acest considerent, al securității personale și chiar identitare (prin raportare la sejurul francez, de cele mai multe ori aculturalizant, periculos pentru identitatea etno-culturală a tinerilor), universitățile germane atrăgeau prin câteva trăsături deloc de negliat: proximitate, spațiu ideal pentru modelarea caracterelor, studii ieftine și piedici birocratice reduse în obținerea titlurilor academice[146].

În plus, după aducerea Prințului Carol I la 1866 și după umilirea Franței de la începutul decenului opt, universitățile germane cunosc la noi o creștere de audiență, inclusiv în rândurile bursierilor, fără a detrona însă poziția franceză, dominantă în societatea românească[147].

Dacă privim lista profesorilor Universității din Iași la înființare, cei cu experiențe franceze se aflau în minoritate, predominând aceia cu studii germane (inclusiv austriece). Situația se modifică însă după 1860, când cei mai mulți

---

faima universităților germane pentru studii de perfecționare era cvasigenerală, dar mai cu seamă spre ultimul pătrar al secolului.

[145] Studiile germane putea fi o opțiune viabilă pentru cei care se adaptau mai greu la stresul și poluarea Parisului. Pompiliu Eliade mărturisea, la finele secolului XIX, că își imaginase un Paris ideal, dar a aflat acolo „lume multă, învălmășeală multă, mult zgomot ... mai ales mult zgomot" (Cf. Zigu Ornea, *op. cit.*, p. 149).

[146] Să nu uităm că primele titluri de doctori în filosofie sunt obținute de tinerii din Moldova sau din Muntenia (Titu Maiorescu, Samson Bodnărescu, A. D. Xenopol) în deceniile șase și șapte la universități germane și nu la Paris, unde chiar trecerea licenței era considerată o reușită extraordinară, iar obținerea doctoratelor întârzie multă vreme.

[147] În perioada aceea guvernul român intervenise pentru asigurarea unor condiții favorabile studenților români de la Berlin (lucru ce se petrecea în fapt în mod frecvent și pentru toate statele), dar consulul general al Prusiei la București nota că nu este nevoie de insistențe deoarece ei au parte de tratamentul „cel mai favorabil" (Cf. Stela Mărieș, „Interferențe culturale româno-germane în veacul al XIX-lea (studenți români la universități germane)", în *Romania and Western Civilization*, Edited by Kurt Treptow, Iași, Center for Romanian Studies, 1997, p. 41-42).

dintre noii veniți au beneficiat în principal de experiențe de studii pariziene. Sunt doar patru nume de posesori de diplome germane după această dată, distribuite în mod egal între Litere şi Drept: Titu Maiorescu – formația sa rămâne totuşi germană, în ciuda anilor petrecuți la Paris după 1859 –, cu studii secundare la Viena şi un doctorat în filosofie la Giessen, şi N. Quintescu, cu studii la Bonn şi Berlin, finalizate cu un doctorat în filosofie la Berlin, apoi Iacob Negruzzi, cu studii secundare şi superioare la Berlin şi un doctorat în drept la Heidelberg, urmat de Alexandru Şendrea, cu doctoratul la Berlin[148]. Cu excepția altor foşti studenți de la Torino (George Alexandrescu-Urechia, Al. Gheorghiu şi George Roşiu), Madrid (Andrei Vizanti) şi Atena (I. Caragianni), ceilalți sunt beneficiarii unor experiențe de studii francofone[149].

Schimbarea de cod din 1860: „spre țările neolatine"

În contextul Unirii şi a efluviunilor patriotice, a speranțelor nedisimulate într-un viitor radical îmbunătățit față de situația de moment a Principatelor, trebuie plasată această noua ideologie construită de V. A. Urechia, probabil cel mai neobosit creator român de forme şi instituții. El a conceput un program articulat, care avea în centru ideea fraternizării lumii latine în scopul atingerii obiectivelor de libertate, unitate națională şi progres. Nu cunoaştem cu precizie genealogia acestui proiect al tânărului V. A. Urechia. Probabil a luat naştere la Paris, în contextul contactelor diverse din vremea studenției şi a participării sale în culisele Congresului de Pace din 1856; cert este că şi-a promovat cu forță aceste idei până în ultimii ani. Potrivit propriilor amintiri, se întâlnise în 1858 la Madrid cu Emilio Castelar, care i-ar fi împărtăşit viziunea privind unitatea lumii latine[150]. Drept urmare, după ce a ajuns în funcția de director în Ministerul Instrucțiunii Publice de la Iaşi (1859), V. A. Urechia a avut ocazia de a-şi pune în aplicare proiectul.

În vara anului 1860 are loc prima expunere publică pe această temă, cu prilejul serbării de final de an şcolar. Acolo V. A. Urechia susținuse că „în interesul tot al formării spiritului public, ar fi nimerit ca junii ce se trimit în

[148] Întâmplarea făcea ca primii trei să părăsească Iaşul în căutarea unui mediu mai favorabil la Universitatea din București

[149] Cf. O. Bozgan, *L'Université de Bucarest et la France de 1864 aux années 1940*, în *Cahiers d'histoire* 37, 2/1992, p. 154, majoritatea membrilor corpului profesoral al Facultății de Drept din București au obținut până la 1914 doctoratul la Paris (*Apud* Pierre Moulinier, „Quand le Qartier latin accueillait la jeunesse étudiante du monde (1814-1914)").

[150] Cf. Paul Păltănea, „Interferences avec le monde espagniol", în *Revue Roumaine d'Histoire*, XXXI, 1992, nr. 1-2, p. 149. Tot V. A. Urechia însă dădea şi anul 1861-1862 pentru prima întâlnire cu Emilio Castelar (n. 21).

străinătate să se ducă pe cât mai mult la aceleaşi universităţi şi mai ales în ţări neolatine”[151]. Afirmaţie destul de timidă totuşi, faţă de fermitatea cu care a urmărit de-a lungul vremii realizarea planului său. După cum a arătat-o chiar derularea evenimentelor, se referea la Franţa, oricum o parteneră de studii privilegiată şi destinaţia cea mai importantă a peregrinărilor intelectuale în deceniile şase şi şapte, la Italia, unde studioşii români erau prezenţi şi înainte, în număr mic, la universităţi precum Pisa sau Padova, mai ales la studii de drept sau medicină, şi, în fine, la Spania, care reprezenta un teren de instrucţie cu desăvârşire necunoscut românilor.

Sucesiunea etapelor este descrisă de însuşi autorul programului, care îi consacra peste ani o scurtă secţiune în *Didactica* (p. 128-131). Imediat după serbarea şcolară din vară, el obţinea de la M. Kogălniceanu, în septembrie 1860, permisiunea de a trimite cinci tineri „bacalaureaţi” în Italia, la Universitatea din Torino: Petru Borşiu, George Alexandrescu, Romulus Scriban, Ioan Morţun şi George Roşiu[152]. Printr-un artificiu, deveneau disponibile şi fondurile necesare, relocând sumele rezervate bursierilor de la Paris[153].

La filiera italiană ori la trimiterea bursierilor moldoveni la Torino în 1860 s-au făcut referiri şi în epocă, mai importante fiind cele ale lui G. Missail, autorul foiletonului asupra istoriei şcolilor şi educaţiei, publicat în revista oficială a Ministerului Instrucţiunii, în 1866-1867. El vedea iniţiativa lui V. A. Urechia drept „un eveniment de o supremă însemnătate, pentru români şi italieni, cu un răsunet mai mult decât local”, considerând-o, alături de fondarea Universităţii din Iaşi, drept un act esenţial al anului 1860 şi, mai ales, „un reviriment în vechiul şi ponositul sistem de a trimite tinerii numai la şcolile germane sau franceze”[154].

După selectarea bursierilor, Mihail Kogălniceanu, ministrul ad-interim al Instrucţiunii de la Iaşi (şi, totodată, preşedinte al Consiliului de Miniştri) trimitea în luna august o scrisoare Consulului sard de la Bucureşti, cavalerul Strambio şi o alta, adresată în comun contelui Cavour, şeful guvernului de la Torino şi ministrului Instrucţiunii. În prima se sublinia „necesitatea de a strânge legăturile României cu Italia, sora ei”, lupta Italiei pentru unitate constituind un model de

[151] V. A. Urechia, *Didactica*, p. 21, „Discursul rostit ca membru al Consiliului Şcolar din Moldova cu ocazia distribuirii premiilor pe anul scolastic 1859-1860”.

[152] *Ibidem*, p. 128-131.

[153] Capitolul IX din bugetul şcolilor, referitor la „stipendii şi premii”, prevedea suma de 260.500 lei, reprezentând „stipendiarea la Paris a 25 bursieri a câte 260 # pe an” („Bugetul şcolilor pe anul 1860”, *Ibidem*, p. 116).

[154] G. Missail, „Şcolile şi învăţătura la românii moldoveni de la 1846-1860”, în *Buletinul Instrucţiunii Publice*, 1865-1867, p. 342 şi 344.

urmat pentru Principate. Scop pentru care „deocamdată" cinci tineri români (George Alexandrescu-Urechia, Romulus Scriban, Petru Borşiu, Ioan Morţun şi George Roşiu) erau deja în drum spre Torino unde aveau să se specializeze la universitatea de acolo şi, în paralel „să se adape din sorgintea ideilor italiene", fapt pentru care se cerea sprijinul guvernului sard[155].

În a doua, către Cavour şi către ministrul Instrucţiunii, se reitera urgenţa apropierii României de Italia, „tulpina din care a ieşit". Mijlocul cel mai potrivit aflat de autorităţile române era trimiterea la Torino a tinerilor studenţi destinaţi Parisului, „pentru a studia acolo, în şcolile italiene, diferite specialităţi" şi care, la finele stagiului, urmau să se întoarcă în patrie „cetăţeni devotaţi pentru binele şi viitorul ei"[156].

Reacţiile nu au întârziat să apară. Din partea Consulatului sard de la Bucureşti răspundea viceconsulul Cataneo, care anunţa că superiorii săi fuseseră înştiinţaţi de intenţiile părţii moldovene iar această dovadă de simpatie fusese primită la Torino cu „vie satisfacţie". Drept urmare, primul ministru Cavour îi recomandase deja ministrului Mamiani să se îngrijească de studioşii moldoveni.

La rândul său, ministrul Mamiani trimitea în septembrie 1860 o scrisoare autorităţilor moldovene, în care, invocând „identitatea de origine ce există între Moldova şi Italia", promitea tot sprijinul „şcolilor italiene" pentru studioşii amintiţi, care, nota tot el, „vor găsi în studenţii noştri amici şi fraţi, cu care sunt ca şi concetăţeni"[157].

Chiar şi presa italiană prezentase în mod elogios noua iniţiativă românească. *Gazetta di Turino* saluta „alianţa intelectuală între Italia şi România" şi interpreta prezenţa celor 6 (sic!) studenţi români ca o reîntoarcere a fiicei pierdute la patria mamă, Italia. Iar ziarul *Opinione*, mergea mai departe şi nota că „mai mulţi studenţi români au venit aici ca să studieze, nu atât ştiinţe, pe cât acel spirit de libertate de care însetează", fiind aproape momentul în care „rasa latină" se va elibera de dominaţia străină[158].

G. Missail mai aminteşte de scrisoarea unuia din cei trei studioşi de la Drept, probabil Romulus Scriban sau George Alexandrescu-Urechia, în care se descrie primirea entuziastă, „în triumf", la facultate şi sprijinul dascălilor de acolo. La data înscrierii lor (20 noiembrie 1860) profesorul Paolo Viora ţinuse să

---

[155] Vezi, SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 90. Un extras al scrisorii este prezentat şi de G. Missail, dar el vorbeşte doar de patru studenţi, uitând a-l aminti pe George Roşiu.

[156] Vezi, SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 91-92.

[157] G. Missail, *op. cit.*, p. 344-345 şi V. A. Urechia, *Didactica*, p. 128-130.

[158] G. Missail, *op. cit.*, p 346 şi V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 131. De altfel, Urechia prezentase în 1860 extrase din cele două articole torineze şi în gazeta creată chiar de el la Iaşi, *Ateneul român*.

anunțe celor 300 de tineri prezenți la cursul său, că noii veniți sunt „coborâtori din vechii romani" și că vor deveni „gloria Italiei și a patriei lor", îndemnând audiența să-i respecte și să le imite dragostea față de Italia[159].

Documentele arhivistice vin să retușeze însă acest tablou schițat în tonuri prea calde în publicațiile vremii. În primul rând, selecția celor cinci bursieri, destinați inițial Parisului, nu putea provoca nici pe departe entuziasm în rândurile lor. Nu doar cererile unora privind acordarea burselor, dar și declarațiile semnate de ei (după aprobarea suplicilor), amintesc drept destinație capitala franceză, și nu pe cea sardă, decizia autorităților de a face translația spre Torino venind treptat în timpul verii[160].

La 6 august 1860, V. A. Urechia îl recomanda pe P. Borșiu profesorului Collard, supraveghetorul de la Paris „pentru povățuirile de care poate avea trebuință în petrecerea sa acolo la învățătură"[161], ceea ce indică o fluență a grupului ce avea să plece spre Torino. Până la mijlocul lunii august însă se conturaseră cele patru nume amintite, la care se va adăuga mai târziu cel de-al cincilea, George Roșiu, destinat studiului arhitecturii.

În ciuda tonului triumfalist, acomodarea bursierilor nu a fost una simplă sau lipsită de incidente. Ioan Morțun, trimis pentru a se specializa în litere, renunțase total la ideea studiilor italiene pe motivul „necompletării facultății" și a timpului lung necesar trecerii licenței (șase ani), cerând, încă din 20 septembrie, transferul la Paris[162]. În plus, toți se plâng în mod constant de insuficiența stipendiilor,

[159] Audiența a reacționat pe măsură, emoționându-i pe tinerii moldoveni: „un aplaus frenetic izbucni în sală; strigări de vivat, de bravo România, vivat studenții români despicau sala" (G. Missail, *op. cit.*, 346). Era vorba despre deschiderea oficială a cursurilor, la care profesorul Viora a fost însărcinat cu o prelegere despre *Instituțiile dreptului ecleziastic* (Cf. Claudio Isopescu, *Il poeta Romulus Scriban e l'Italia*, Roma, Signorelli, 1943, *apud* Nicoleta Silvia Ioana, *Claudiu Isopescu (1894-1956). Monografie*, teză de doctorat, p. 133). O notă despre cursul juristului italian apăruse și în *Ateneul român*, nr. 12, 1860.

[160] În afară de grupul amintit depusese cerere și Panaite (scris Petru) Armășiu la 22 iulie 1860, notând că a trecut aproape un an de când a terminat colegiul și a solicitat „cel puțin o jumătate de bursă" pentru a studia în străinătate. I se răspundea că bursele erau deja completate iar cazul său se va avea în vedere anul viitor; aceasta în condițiile în care depusese cererea înaintea celorlalți, lucru ce poate fi interpretabil (Vezi, SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 30). Cf. Al. Marcu, „Mentorul studenților moldoveni de la Torino 1860-1861", în volumul *În memoria lui Vasile Pârvan*, București, Editura Cartea Românească, 1934, p. 183, în iunie 1861 tânărul se afla deja la Torino „plecat pe cheltuiala sa", fiind și el dat în grija lui Giovenale Vegezzi-Ruscalla.

[161] SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 60.

[162] SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 113. Motivele lui Morțun par să explice mai bine de ce românii erau aproape absenți din facultățile italiene de Litere. Unul din colegii săi de la Torino, Romulus Scriban, deplângea și el peste ani această stare de lucruri, militând pentru o apropiere mai consistentă de Italia în registrul academic și întrebându-se „pentru

considerabil mai mici decât ale altora, dar şi de inflaţia galopantă din Torino, devenit din centrul politic şi administrativ al Piemontului, capitala Italiei.

Informaţii utile pentru înţelegerea acestei prime etape găsim într-o epistolă adresată de bursierii în cauză autorităţilor moldovene. Pe vaporul *Alberta* se întâlniseră cu Strambio, consulul sard de la Bucureşti, care le-a oferit o scrisoare de recomandare către profesorul Giovenale Vegezzi-Ruscalla, „un adevărat filoromân", după cum notează tinerii. Vizita la acesta din urmă a fost de mare folos, căci el i-a prezentat rectorului, căruia i-au solicitat scutirea de examenul de admitere, explicând că în caz contrar ar pierde un an cu deprinderea limbii şi cu pregătirea lui[163].

De altfel, sprijinul deschis al lui Vegezzi-Ruscalla nu fusese întâmplător. Plecat în 1859 cu „misie politică" la Londra, Paris şi Torino, Vasile Alecsandri se întâlnise în capitala sardă[164] cu influentul profesor torinez, cititor fidel al poetului şi susţinător al ideii „familiei latine", care l-a introdus la Contele Cavour; peste scurt timp a fost primit şi de regele Victor Emanuel[165].

Pe deplin ataşat cauzei române, Vegezzi-Ruscalla îi scria în toamna anului 1860- primăvara anului 1861 lui C. D. Aricescu despre faptul că, neavând o relaţie oficializată cu autorităţile române, nu poate face decât puţine lucruri

---

ce şcolile de literatură italiene sunt goale de români?" (Vezi, Romul Scriban, „Despre Italia", în *Românul*, 1 septembrie 1867).

[163] SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 160.

[164] În urma vizitei sale, poetul de la Mirceşti ne-a lăsat şi o descriere sugestivă a oraşului: „Capitala Piemontului este unul din oraşele cele mai considerabile de peste Alpi. Aşezată la poalele acestor munţi, pe malul stâng al râului Po, ea cuprinde o populaţie activă de 180.000 de suflete. Străzile sale sunt drepte, casele nalte, magaziile elegante, însă afară de strada numită Po, care este formată de arcade, toate celelalte străzi nu au nici un sigiliu particular. Turinul e lipsit de monumente importante în privirea artei, precum le posedă Genova, Florenţa, Veneţia, Roma etc., însă el răsuflă un aer de libertate ce-i dă o superioritate măreaţă asupra surorilor lui. Pe pieţe nu se înalţă catedrale monumentale precum Domo la Milan, Santa Maria de Fiore la Florenţa, San Marco la Veneţia, San Petro la Roma etc., dar se ridică statui de eroi-martiri ai libertăţii naţionale" (Vasile Alecsandri, *Călătorii, misiuni diplomatice*, ediţia a III-a de Al. Marcu, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1944, capitolul „Extract din istoria misiilor mele politice", p. 282).

[165] Într-un studiu condensat, Al. Marcu considera prezenţa studenţilor români la Torino drept urmarea „aranjamentului dintre Vasile Alecsandri şi regele Victor Emanuel" (Vezi, Al. Marcu, *op. cit.*, p. 181). Într-adevăr, Alecsandri notase că, la finele întrevederii, regele îi spusese: „arată complimentele mele afectuoase Principelui Cuza şi spune-i din parte-mi că toate şcoalele civile şi militare din regatul meu sunt deschise pentru români, care vor fi primiţi ca nişte fraţi" (Vasile Alecsandri, *op. cit.*, p. 285). Credem totuşi că intenţia lui Alexandru Ioan Cuza fusese în 1859, an plin de provocări politico-diplomatice, aceea de a obţine o deschidere pentru ofiţerii români şi pentru şcolile militare (să nu uităm că la Torino exista una din cele mai convenabile asemenea instituţii, Şcoala Superioară de Război) şi nu atât pentru studiile universitare. Drept dovadă, la Torino se aflau în noiembrie 1860 şapte ofiţeri români ce vor lua parte activă la expediţia generalului Garibaldi în Sicilia (Cf. Nicoleta Silvia Ioana, *op. cit.*, p. 133).

pentru bursierii moldoveni. Se arăta deranjat de faptul că după ce le-a călăuzit primii pași, i-a primit în locuința sa și le-a obținut scutirea de examenul de admitere la universitate, cu o excepție notabilă (probabil George Alexandrescu-Urechia, pe care îl va lăuda cu altă ocazie și alături de care va traduce unele materiale publicistice n.n.), aceștia l-au igorat. Tinerii ar avea nevoie de un tutore care să le urmărească studiile, pentru a se achita de sarcina pe care au primit-o în schimbul întreținerii lor la școală de către statul român, aceea de a transplanta luminile învățăturii în țara lor[166]. Probabil însuși Aricescu a fost cel care, dată fiind poziția sa la *Românul*, favorizase apariția unui articol critic în numita gazetă, la adresa comportamentului bursierilor moldoveni de la Torino, ceea ce a atras obligația acestora de a da explicații autorităților.

Urmarea a fost aceea că ministrul moldovean al Instrucțiunii, Gh. Cuciureanu, îi adresa în perioada următoare lui Ruscalla invitația oficială de a juca rolul de supraveghetor al stipendiștilor moldoveni din capitala italiană. Prin epistola din 27 mai 1861 profesorul accepta misiunea de a deveni „l'avocat et le tuteur des jeunes étudiants roumaines", exprimându-și regretul că doi dintre juni au ratat înscrierea la facultate[167], lucru pe care el l-ar fi evitat dacă noua însărcinare ar fi sosit mai devreme; între tinerii studioși s-ar distinge Alexandrescu-Urechia, despre care scrie că „étudie avec une attention exemplaire et il réusirra à faire de l'honneur à sa patrie"[168].

Derularea evenimentelor este sintetic descrisă de Al. Marcu pe baza corespondenței lui Ruscalla cu autoritățile române. Un raport către Domnitor cu privire la această afacere era alcătuit la 24 iunie 1861, în el detaliindu-se

[166] „Ce que moi je puis à faire est fort peu, n'ayant aucun rapport avec Votre Gouvernement et étant ici un ancien Inspecteure en retraite. Il faudrait quelqu' un pour assister les jeunes étudiants moldaves. J'avais taché de lier avec eux de relations; je les ai invité chez moi; je les ai présentés à ma famille; au Ministère de l'Instruction Publique, au Recteur de l'Université etc. Mais, dès que je leur ai obtenu, d'etre admis sans subir l'examen porté par les règlements je ne les ai plus vu, à l'exception d'un seul qui chaque mois a bien voulu venir me trouver. Cependant ces jeunes gens livrés à eux mêmes auraient besoin que quelqu'un les surveillat ou – tout au moins – qu'il crussent à l'être. Il faut, puisque le Gouvernement roumain fournit à leurs frais, qu'ils étudient afin qu'ils puissent porter des lumières dans leur pays" (Cf. Matei Ionescu, „A nouveau au sujet de Giovenale Vegezzi-Ruscalla", în *Revue roumaine d' études internationales*, 1 (7), 1970, p. 97-111, Anexe, scrisoarea nr. 2 (nedatată) către C. D. Aricescu, p. 103-104). Autorul studiului face însă o greșeală evidentă așezând înaintea acestei epistole o alta, adresată la 3 octombrie 1861 aceluiași cărturar român, considerând-o posterioară pe cea la care ne referim. Ori, din iunie 1861 profesorul torinez exercita însărcinarea oficilă de supraveghetor al bursierilor români la Torino și de corespondent al guvernului moldovean.

[167] Unul știm că era Ioan Morțun, care ceruse transferul la Paris și considera, în consecință, inutile înmatricularea, studiul limbii italiene sau frecventarea cursurilor Facultății de Litere.

[168] Al. Marcu, *op. cit.*, p. 182.

iniţiativa trimiterii junilor la Torino („pe lângă cunoştinţele speciale ce vor căpăta vor putea totdeodată a se apropia şi încunoaşte cu o naţiune către care ca români suntem legaţi prin origine, tradiţiunile şi aspiraţiunile noastre naţionale") dar şi raţiunea numirii: pentru ca sacrifiiciile băneşti ale statului să nu fie zadarnice. Prezentându-l pe Ruscalla drept unul din italienii cei mai eminenţi şi mai favorabili românilor, Domnitorul era rugat să-l numească „îngrijitorul tinerilor români aflători la şcoalele din Turin şi corespondinte guvernului nostru în relaţiunile învîţământului ţării cu aşezămintele Italiei". Alexandru Ioan Cuza semna decretul de numire în aceeaşi zi iar la 30 iunie 1861 filoromânul era anunţat oficial cu privire la noile sale atribuţii[169].

Din acel moment, bursierii de la Torino sunt avertizaţi de calitatea oficială a profesorului Vegezzi-Ruscalla, cu toţii având obligaţia de a obţine „consentimentul şi autorizarea" acestuia pentru orice solicitare ar dori să o adreseze autorităţilor române[170]. Cert este că italianul şi-a îndeplinit cu seriozitate misiunea, apărând mereu interesul elevilor moldoveni, iar atitudinea sa constantă filoromână a convins factorii politici de la Bucureşti să îi acorde inclusiv indegenatul[171]. Mai mult, în 1862 el era invitat de guvernulul de la Bucureşti să susţină şi un curs liber de limbă şi literatură românească la Universitatea din Torino, văzut de autorităţi drept o necesitate mai ales în urma deschiderii oficiale a filierei torineze de studii şi a prezenţei bursierilor români[172]. Într-adevăr, bun cunoscător al limbii şi al producţiei literare

[169] *Ibidem*, p. 182-183. Italienistul îl consideră pe Alexandru Ioan Cuza drept iniţiatorul numirii lui Ruscalla, ceea ce este, totuşi, în absenţa unor dovezi sau argumente clare, forţat.

[170] Vezi scrisoarea bursierilor către tutorele lor din 18 septembrie 1861, în care îi solicită sprijinirea revendicărilor de augmentare a bruselor. La rândul său, Ruscalla prelua cererea şi o trimitea, însoţită de propriile comentarii (favorabile), autorităţilor de la Iaşi (SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 206, respectiv 205). Nu ştim cum s-a ajuns ca şi Vasile Alecsandri să intervină de la Paris în perioada următoare în favoarea cererilor stipendiştilor de la Torino (cf. scrisoarea din 18 martie 1862 către ministrul Barbu Bellu, în V. Grozav, *op. cit.*, anexa 5, p. 126). Să fi fost la mijloc raporturile excelente între poet şi mentorul bursierilor de la Torino?

[171] Într-o scrisoare din 27 octombrie 1863 către Mihail Kogălniceanu, Ruscalla îi mulţumea pentru acordarea indigenatului, notând că este conştient de sentimentele proitaliene ale politicianului român, pentru că el este cel care i-a trimis pe bursierii moldoveni la Torino şi tot el s-a gândit să-i propună lui Ruscalla însărcinarea de supraveghetor al junilor studenţi, unde se vede fericit a-i îndruma „à l'excelente conduite, à l'amour et aux progres dans les études" (Vezi, Matei Ionescu, *op. cit.*, scrisoarea nr. 5, p. 107).

[172] Al. Marcu, „Un prieten uitat: G. V. Ruscalla", extras din *Convorbiri literare*, sept.-oct. 1927, p. 10-11. Într-o epistolă, profesorul amintea că fusese abordat de guvernul român pentru a face România mai cunoscută tineretului italian prin respectivul curs şi acceptă, dar solicită să fie plătit pentru timpul alocat („questa proposta fu la sola che io chiedeva retribuita") pentru că pregătirea lecţiilor îl va răpi de la alte activităţi retribuite (*Ibidem*, p. 20, scrisoarea nr. 1 din 30 mai 1862).

românești, Ruscalla a ținut acel curs de la începutul anului universitar 1863-1864, publicând și cuvântul introductiv[173].

Același entuziast filoromân a avut în 1863 ideea constituirii, din rațiuni de politică europeană, a unei Societăți neo-latine, care să întrunească comitete din cele cinci state latine (Franța, Italia, Principatele Române, Spania, Portugalia)[174]. Implicarea bursierilor români de la Torino devenea evidentă la 1864, după înființarea Societății (*Società internazionale neolatina*) prin numirea lui Romulus Scriban în funcția de secretar al organizației, care ajuta și la publicarea jurnalului asociației[175]. De altfel, profesorul colaborase și în trecut cu unii dintre aceștia în acțiunile de propagandă pro-românească. Este cazul scrierii lui Al. Papiu Ilarian, *Independența constituțională a Transilvaniei*, trimisă în 1861 la Torino spre a fi popularizată în Italia și unde apare sub îngrijirea lui Vegezzi-Ruscalla, influent publicist, dar cu suportul direct al lui George Alexandrescu-Urechia[176].

Autoritatea lui Ruscalla s-a extins și asupra junilor aflați la studii militare sau medicale la Torino[177] precum și, vreme de câteva luni, asupra pictorul Năstăseanu, „fost bursier al statului", întors în patrie pentru scurt timp și retrimis apoi în Italia (la Roma) în 1860 cu un stipendiu anual consistent (12.000 lei),

---

[173] Vezi, Giovenale Vegezzi-Ruscalla, *Prolusione al libero corso de Lingua, Leteratura e Storia Rumana nella R. Universita di Torino detta il 15 decembre 1863*, Torino, Derossi e Dusso, 1863. Cursul era adresat studenților de la Litere cărora dorea să le facă cunoscut „un popolo fratello, ch'era […] perduto e fu ritrovato" (p. 8). Conținutul cursului se găsește descris într-o altă epistolă din anul 1863, redată tot de Al. Marcu, *op. cit.*, p. 21-23, scrisoarea nr. 2 din 20 martie 1863. Pentru alte informații despre acest curs, vezi, Matei Ionescu, *op. cit.*, p. 108-109, Anexe, scrisoarea nr. 6 expediată de Ruscalla lui Mihail Kogălniceanu la 21 noiembrie 1863.

[174] *Ibidem*, p. 108-109. Vezi și Claudio Isopescu, „La Società Internazionale Neolatina di Torino (1864) e i romeni", extras din *Atti del Congresso Nazionale di Storia del Risorgimento Italiano di Venezia, septembrie 1936-XIV*, Bologna, Coop. Tipografica Azzoguide, 1939, unde rolul lui Vegezzi-Ruscalla pare diminuat, el ocupând în fond una din cele trei poziții de vicepreședinte, președinte fiind Filippo Cordova.

[175] Cf. Al. Marcu, „Un prieten uitat", p. 6.

[176] Dacă ar fi să ne luăm după nota manuscrisă semnată de Pallady pe exemplarul aflat la Biblioteca Academiei Române, „traducerea e făcută de G. Alisandrescu Urechia, coresa de profesorele de italiană și de Vegezzi" (Cf. *Ibidem*, p. 17).

[177] În urma recunoașterii Școlii de Medicină și Farmacie de la București mai întâi de Franța, apoi de Italia, numeroși absolvenți ai Școlii conduse de Davila sunt trimiși cu subvenții de stat îndeosebi la Paris și Torino pentru a-și continua studiile și a-și trece doctoratul. Până la 1861-1862 la Torino își luaseră doctoratul 14 dintre ei (alți 14 l-au trecut la Paris și doi la Florența) (Cf. V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, III, p. 208). Subiectul bursierilor Școlii de Medicină și Farmacie merită o atenție specială, dar pe care nu o putem acorda aici.

pentru a se perfecționa în meşteşugul său şi a face reproduceri după tablurile celebre[178]. Şi despre aceştia profesorul are mereu cuvinte de laudă.

Întoarecerea primilor bursieri trimişi de la Torino este în epocă prilej de reafirmare a rolului pe care cei cu studii în străinătate trebuiau să îl joace în societate. Susținând în fond oportunitatea inițiativei de la 1860, G. Missail nota că după şase ani, şcolile italiene îşi arată roadele, căci stipendiştii George Alexandrescu-Ureche, Al. Gheorghiu, Romulus Scriban s-au întors doctori în drept, gata a-şi sluji țara ca profesori în specialitatea lor.

În fond, Italia a ştiut să se facă utilă nu doar în politica externă, unde a sprijinit majoritatea proiectelor româneşti, dar a contribuit şi la eforturile de modernizare, pentru că „modelele" italiene au jucat un oarecare rol, mai ales în organizarea vieții economice şi a celei administrative din Principate[179].

Interesant este că în deceniile care au urmat, esența inițiativei de la 1860 se pierduse, ea fiind văzută mai degrabă drept o reacție de respingere a exagerărilor francofile şi nu o încercare de întărire a coeziunii neo-latine. Cu toată implicarea autorităților din primii ani, direcția italiană s-a dovedit a fi una „efemeră", după cum bine nota A. D. Xenopol în mongrafia sa asupra epocii lui Alexandru Ioan Cuza, iar stipendiile oferite de statul român în centrele universitare din Peninsulă au revenit treptat în albia lor marginală[180].

Pe de altă parte, literatura de specialitate trece într-un plan secund, dacă nu ignoră cu totul, rolul lui V. A. Urechia în deschiderea oficială a filierei torineze. Între aceste lucrări trebuie inclusă din nefericire şi contribuția lui Al. Marcu („Mentorul studenților moldoveni"), care astfel ratează în bună parte startul cercetării asupra temei bursierilor români la Torino şi a mentoratului lui Giovenale Vegezzi-Ruscalla[181].

Despre intenția autorităților române de a trimite bursieri în Spania se ştiu mai puține amănunte, dar toate elementele converg spre viziunea pro-latinistă a

---

[178] Trimiterea sa trebuie pusă în relație cu înființarea şcolii de Belle-Arte din Iaşi (Vezi, V. A. Urechia, *Didactica*, p.71). Năstăseanu a decedat însă la scurtă vreme la Roma fără a apuca să-şi îndeplinească misiunea, parte din copiile în cauză fiind gajate la creditori.

[179] Cf. Dan Berindei, *Românii şi Europa în perioadele premodernă şi modernă*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1997, p. 301-316. Autorul reaminteşte faptul că în 1860 atât moldovenii cât şi muntenii hotărâseră înființarea unei agenții diplomatice în Italia (la Torino), similară cele de la Paris, dar lucrul s-a realizat abia în 1873, prin deschiderea agenției de la Roma.

[180] A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, II, p. 97. Descriind ruperea de ritm de la începutul domniei lui Cuza, istoricul de la Iaşi amintea că „de la o vreme" s-a încercat trimiterea de tineri în Italia drept răspuns la „galomania" ce cuprinsese societatea românească.

[181] Eroarea tactică a italienistului nici nu poate mira prea tare, de vreme ce îl considera pe V. A. Urechia nici mai mult, nici mai puțin, decât membru al grupului de bursieri din 1860, confundându-l cu nepotul de frate, George Alexandrescu-Urechia (p. 182, n. 1).

lui V. A. Urechia. Se înțelege că din rațiuni politice, Italia era preferată Spaniei de către autoritățile române, așa că întârzierea de câțiva ani între sosirea bursierilor la Torino și la Madrid pare firească. Se adăugau, în mod cert, cunoașterea incomparabil mai bună a centrelor universitare italiene, de lungă tradiție în Europa[182], lipsa între români a unor precedente de studii spaniole și, nu în ultimul rând, distanța considerabilă până în Spania, situată în celălalt colț al Europei.

Cu siguranță că experiența plăcută la Madrid a viitorului profesor de la Iași și București a avut și ea un oarecare rol, precum și perspectiva de specialist în literaturile romanice, care sesiza necesitatea existenței unor cunoscători competenți de limbă și literatură spaniolă în spațiul academic românesc. E drept că inițiativa sa de la 1864 de trimitere a bursierilor la Universitatea din Madrid a fost considerată nerealistă de unii, sau de-a dreptul ignorată – ca lipsită de esență –, de alții. Iacob Negruzzi era unul dintre cei dintâi, notând, cu privire la studiile junimistului Șt. Vârgolici: „niciun alt motiv nu se poate admite pentru alegerea acestei facultăți de litere așa de puțin celebre în zilele noastre ca aceea din Madrid, decât numai capriciul influentului director al Ministerului de Instrucțiune de atunci, dl. V. Alexandrescu-Urechia, care se plimbase în tinerețea sa prin Spania, se însurase cu o spaniolă și păstra oarecare cult pentru această țară”[183].

Așa că, spre crepusculul existenței sale și în fața unor asemenea critici, V. A.Urechia își declara încă odată suportul pentru prezența studioșilor români la Madrid, printr-un procedeu literar ingenios: „Ce fericit și mândru aș fi, totuși, dacă împrejurările, neducându-mă la Sorbona, m-ar fi făcut discipolul unei universități ca cea din Madrid, care a dat lumii pe un Emilio Castelar, pe M. de Molins, Zorilla, Eugenio Hartzenbusch”[184].

În toamna lui 1864 au fost selectați prin concurs doi tineri studenți ai Universității din Iași pentru a se perfecționa în litere la Madrid și apoi la Paris: Andrei Vizanti și Ștefan Vârgolici. Se pare că tot lor li s-ar fi eliberat, în premieră, certificate echivalente cu bacalaureatul[185].

---

[182] Se știe că între personajele cele mai influente din interiorul sistemului de instrucție moldo-valah s-au numărat și doi cărturari ardeleni, cu studii italiene: Al. Papiu Ilarian, fost student la Padova și Simeon Bărnuțiu, cu stagii inclusiv la Pavia.

[183] Iacob Negruzzi, *Scrieri*, II, Text ales și stabilit, note și comentarii de Andrei Nestorescu și Nicolae Mecu, Bucureşti, Minerva, 1983, p. 180.

[184] Cf. V. A. Urechia, „Din tainele vieței”, în *Apărarea națională*, an I, 1900, nr. 163, p. 1, *apud* Niculina Vârgolici, *V. A. Urechia. Cercetare monografică*, Târgovişte, Valachia University Press, 2008, p. 20.

[185] V. A. Urechia, *Didactica*, p. 303.

Odată ajunşi la Madrid celor doi li se echivalează titlurile din ţară cu cel de „bacalureat în arte", care le permitea înmatricularea la Universitate şi se ocupă de studiul limbii spaniole pentru trecerea examenelor. Nemulţumiţi însă de reglementările şi condiţiile de studiu, ei solicită să fie transferaţi la Paris, ceea ce li se şi aprobă. Şt. Vârgolici s-a mutat rapid la Paris, dar A. Vizanti, poate în urma unui schimb epistolar cu profesorul V. A. Urechia, s-a răzgândit. El îşi argumenta modificarea de optică şi intenţia de a rămâne la Madrid prin aceea că achitase deja taxele şi progresase suficient în studiul limbii spaniole, iar plecarea la Paris ar fi presupus reluarea acestor eforturi.

Momentul plecării tinerilor la studii în străinătate. Călătoria spre destinaţie

Referindu-se la curentul migraţiei şcolare aflat în plină desfăşurare, Vasile Alecsandri descria la 1862, cu subiectivitatea participantului, momentul plecării valurilor de tineri, amintind inclusiv ideologia care anima, măcar în parte, această mişcare mesianică în plin având în deceniile patru şi cinci:

„O inspirare dumnezeiască îndemnase pe părinţii noştri a-şi trimite copiii în străinătate la universităţile din Műnchen, Heidelberg şi de la Paris, spre a dobândi învăţături folositoare ţării lor. Deşi pe atunci mergerea în Francia era privită ca o ducere pe ceea lume; căci drumul acela lung ţinea, din lipsa căilor ferate, douăzeci de zile şi douăzeci de nopţi în diligenţă; deşi durerea despărţirii era crudă pentru bieţii părinţi, ei stăpâneau jalea sufletului lor amărât, însă împărtăşeau copiii la picioarele altarului dumnezeiesc şi apoi, cu ochii plini de lacrimi, îi îndrepta spre Apusul luminat al Europei ca pe nişte nemernici recruţi destinaţi a deveni soldaţi ai viitorului"[186].

După desemnarea lor ca bursieri ai statului, tinerii completau o declaraţie în care luau la cunoştinţă destinaţia şi specializarea pe care trebuiau să o urmeze, şi, după cum aminteam mai sus, se angajau să revină în patrie la finalul studiilor pentru a lucra o vreme în domeniul lor, acolo unde erau distribuiţi de stat. Uneori primeau în avans şi banii pentru cheltuielile drumului spre destinaţie, alteori sumele ajungeau cu întârziere, împreună cu bursa pe primul trimestru, direct la noua adresă din străinătate.

Având în vedere condiţiile de la jumătatea secolului, drumul spre centrele germane sau italiene, dar mai ales spre Paris, reprezenta un act temerar, o grea încercare pentru tânărul aflat, cel mai adesea, pentru prima oară într-un periplu

[186] V. Alecsandri, „N. Bălcescu", p. 309. Preluat apoi în G. Missail, *Şcolile şi învăţătura la românii din Moldova în vremea lui Mihail Sturza Vodă 1834-1848*, p. 279.

care să depășească granițele țării[187]. Dacă luăm în considerare că se modificase structura socială a grupului studioșilor, tocmai prin acordarea unui mare număr de burse celor de condiție materială modestă, impactul călătoriei, al primului contact cu alte civilizații mai dezvoltate (civic și tehnologic), cu alte limbi și alte norme, avea să fie cu atât mai semnificativ[188].

În prima jumătate a secolului XIX exista obiceiul ca grupurile de tinerii aflați la studii să fie însoțiți pe durata drumului, ajutați la cazare și la înscrierea la școală sau chiar supravegheați o vreme de o persoană matură și responsabilă, un mentor/tutore care să-i ferească de tentații și să comunice în mod obiectiv cu părinții. În mod firesc, acest personaj esențial în educația tinerilor, trebuia să fie un cosmopolit (grec sau occidental) care cunoștea bine țara și orașul de destinație, căci refăcuse cel mai probabil același traseu în vremea propriilor studii. Astfel, la Paris, pe Champs Elysees, se întâlneau în 1835 două grupuri de adolescenți din Principate dornici de învățătură, dar cu preocupări diverse, primul alcătuit din munteni și însoțit de dascălul Likiardopol (care îl adusese în *Orașul Luminii* pe Ion Ghica) și de alți unul sau doi „loghiotați", și cel de-al doilea grup, compus din moldoveni (printre ei și Alexandru Ioan Cuza) și îndrumat de Filip Furnaraki[189]. Statul a considerat foarte utilă această practică și a preluat-o rapid[190], după ce ea fusese deja adoptată de mediul învățământului ecleziastic, adânc interesat de conduita și instrucția tinerilor clerici aflați la studii teologice în țări străine.

Din partea autorităților moldave, la mijlocul deceniului șase, N. Ionescu, pe atunci profesor la Academia Mihăileană, îi conducea la Paris pe N. Culianu și pe Gh. Mârzescu, doi proaspeți absolvenți, pe care „îi instalează și îi înscrie la

[187] Din păcate, asemenea mărturii ale studioșilor din epocă sunt, în mod curios, foarte rare. Pe lângă amintirile lui N. Kretzulescu (la care ne vom referi mai jos), o succintă descriere a drumului până la Paris ne-a lăsat în memoriile sale V. A. Urechia, publicate în serie la 1900 în periodicul bucureștean „Apărarea națională".

[188] Să nu uităm că este epoca în care Europa își dezvoltă rapid „drumurile de fier", în vreme ce Principate nu își întrețineau cum se cuvine nici măcar șoselele. E de înțeles de ce șocul călătoriei pare să-l fi afectat chiar pe unul dintre cei care se va adapta rapid la condițiile din Apus (alegându-și chiar soția dintr-o familie de vază spaniolă); tânărul dornic de învățătură V. A. Urechia, în drumul său spre Sorbona, a luat de la Viena trenul în direcția opusă, pierzând astfel o zi (Cf. Niculina Vârgolici, *op. cit.*, p. 18).

[189] Vezi, Ion Roman, *Viața lui Ion Ghica*, București, Editura Albatros, 1970, p. 75.

[190] Chiar bursierii selectați în primăvara lui 1834 de Epitropia Învățăturilor Publice dintre absolvenții școlilor moldovene (T. Stamate, Anton Velini, Al. Costinescu, C. Zefirescu, Anastasie Fătu, Leon Filipescu), odată ajunși la Viena pentru urmarea cursurilor universitare (ultimul studiază la Hohenheim), sunt puși sub supravegherea doctorului A. C. Popp (Cf. Constantin I. Andreescu, *op. cit.*, p. 110).

cursuri"[191]. Mai târziu, pe fondul sporirii numărului de burse, dar mai ales a faptului că noul val din anii 60 era alcătuit din adulți, inclusiv foşti studenți ai Universității din Iaşi, aşadar obişnuiți să-şi poarte singuri de grijă, se renunță treptat la însoțirea studioşilor pe durata drumului. Se menține în schimb instituția mentorului (numit în textele vremii „îngrijitorul studenților"), plătit de statul român, mai ales din necesitatea resimțită de autorități de a avea un corespondent competent care să gestioneze obiectiv şi la fața locului problemele legate de bursieri. Mentorul prelua, aşadar, sarcina corespondenței cu autoritățile române şi verifica direct la sursă veridicitatea inscripțiunilor, a certificatelor de audiență sau de examinare; de asemenea, îi sprijinea pe stipendişti cu sfaturi, superviza împărțirea burselor şi le supraveghea conduita şi progresele.

Fireşte, nu existau fonduri suficiente pentru a asigura un asemenea mentor sau „îngrijitor" în fiecare centru universitar (ce ar fi însemnat aceasta în cazul numeroaselor universități gemane unde existau, destul de răsfirați, bursieri români?), dar statul încearcă să păstreze instituția măcar în centrele mari, cu o populație românească semnificativă, precum Paris sau, conjunctural, Torino. Mai mult, după un timp, stabileşte chiar controlul supraveghetorului asupra relației dintre autoritățile române şi bursieri[192]. Primul corespondent oficial al guvernului moldovean, mentor pentru elevii români din străinătate a fost doctorul A.C. Popp, care se îngrijea la Viena, începând cu 1834, de grupul de şase studioşi trimişi în Austria[193]. La Paris, această sarcină a fost îndeplinită o vreme de doctorul Piccolo (mai ales pentru studenții munteni), apoi, în deceniul şase, de profesorul sorbonez Royer Collard şi, după 1861, de agentul diplomatic român (Iancu sau Vasile Alecsandri)[194]. De asemenea, după cum am văzut, la Torino e angajat entuziastul filoromân Giovenale Vegezzi-Ruscalla, profesor la

[191] Cf. Rudolf Suțu, *Iaşii de odinioară*, vol. II, Iaşi, Viața Românească, 1928, p. 270. Celor doi ar trebui adăugat şi Gr. Melidon, care a obținut bursa în acelaşi timp.

[192] Printr-o decizie din 1861, studioşii erau obligați să obțină aprobarea mentorului în corespondența cu Ministerul. Astfel, la 18 septembrie 1861, bursierii de la Torino solicitau sprijinul profesorului Ruscalla, amintind că fuseseră notificați de faptul că „în toate cererile noastre pe viitor la guvern să cerem consentimentul şi autorizația D. Voastre" (SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 204-206).

[193] Vezi V. A. Urechia, *Istoria şcoalelor*, vol. I, p. 269 şi V. Popovici, *op.cit.*, p. 49.

[194] La serviciile lui Collard s-a renunțat din motive ce țin de insuficiența bugetară. Într-un act de la 1 septembrie 1861 se arăta că se suprimaseră două posturi bugetate la Paris, între care unul era al corespondentului Collard pentru studenții români. Pentru ambele poziții, îndatoririle erau preluate de Agentul Principatelor, Vasile Alecsandri, căruia i s-a transmis că „guvernul doreşte a avea notițe exacte asupra conduitei şi aplicării junilor care se află trimşi cu cheltuiala statului" (Vezi, SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 71/1859, f. 79. Vezi şi Nicolae Isar, „Le savant français Royer Collard – correspondant des Principautés unies pour les étudiants roumains de Paris", în *Analele Universității Spiru Haret*. Seria Istorie, nr. 12, 2009, p. 23-40).

Universitatea din oraş, care se oferise el însuşi de a fi „inspecteur des etudiants moldave".

Drumul spre cel mai frecventat centru universitar, Parisul, era cunoscut pentru dificultatea sa, mai ales până la apariția căilor ferate. În 1834, N. Kretzulescu îl străbătuse, după propriile relatări, „în vreo 24 de zile", schimbând „căruța fără arcuri şi cu aşternut de paie înăuntru ce ținea loc de scaun şi pernă" (Bucureşti-Iaşi) cu „căruciorul de poştă ... care mergea ca fulgerul, câteodată pe trei roate" (Iaşi-Cernăuți) şi, în fine, cu civilizata dar prea lenta diligență, ce nu ieşea defel „din trapul cel mic al cailor, deşi caii erau mari şi bine hrăniți şi şoselele pretutindeni" (pentru porțiunea Cernăuți-Viena-Paris)[195].

Durata era atât de mare şi din pricina pauzelor necesare în marile oraşe, în aşteptarea unui loc la diligență sau a formalităților la frontiere. Între timp însă, apariția căii de fier făcea drumul la studii mai rapid şi mai confortabil, măcar dincolo de hotare. Cea mai dificilă etapă pare să fi fost cea internă, dacă judecăm după amintirile medicului Kretzulescu, e drept, fiu de mare boier – spre deosebire de valul de studioşi din deceniul şapte – şi obişnuit, în consecință, cu anumite standarde. El se plângea mai ales de condițiile drumului de la Iaşi la granița Bucovinei, de-a lungul căruia „mâncâm ce găseam prin hanuri şi cârciumi murdare" şi percepea acut schimbarea în bine din Cernăuți, teritoriu austriac, unde, în sfârşit, „m-am putut odihni într-un hotel curat"[196].

Două trasee erau mai utilizate în epocă. Primul trecea de la Iaşi/Bucureşti prin Braşov, Cluj, Pesta, Viena şi mai departe, spre universitățile germane sau spre Paris. Este drumul ales de Ion Ghica la 1835[197] şi de alți studioşi, proveniți mai ales din sudul Moldovei sau din Țara Românească. Al doilea traseu era, se pare, urmat de majoritatea tinerilor care plecau din Moldova spre şcolile apusene; se pleca din Iaşi spre Viena (via Cernăuți, Liov, Cracovia) şi apoi mai departe, către destinația aleasă. Pe acest traseu a plecat N. Kretzulescu spre Paris, iar la Cernăuți s-a întâlnit cu un grup de „patru tineri compatrioți din Iaşi" care urmau să studieze, ca şi el, tot pe cheltuiala familiei (Nicolae Docan, Panait Radu, Vasile Alecsandri şi Alexandru Ioan Cuza), însoțiți de profesorul Furnaraki[198]. Este şi calea aleasă de V. A. Urechia la 1855, asupra căreia insistă în amintirile sale[199].

O terță variantă, şi ea rezonabilă, trebuie să fi fost traseul de pe Dunăre, cu vaporul până la Viena şi apoi cu trenul sau diligența până la destinație. Aşa

[195] N. Kretzulescu, *Amintiri istorice*, Bucureşti, Editura Universul, 1940, p. 49-54.
[196] *Ibidem*, p. 52.
[197] Ion Roman, *op. cit.*, p. 72.
[198] N. Kretzulescu, *op. cit.*, p. 54.
[199] Cf. Vistian Goia, *V. A. Urechia*, Bucureşti, Editura Minerva, 1979, p. 25.

plecase spre lumea germană N. Quintescu[200], aşa revenise în ţară N. Kretzulescu (cu vaporul de la Ratisbone la Viena, Pesta, Orşova şi de acolo cu trăsura)[201] şi tot aşa îi sugera Titu Maiorescu o variantă de transport amicului său din vremea studiilor, „bătrânului Rosetti", de la Iaşi la Berlin (dar până la Viena pe Dunăre) pentru a-l revedea[202]. Petru Poni nota despre propria călătorie la studii spre Paris, pentru care alesese, în mod destul de ciudat, tocmai traseul dunărean: „Am plecat din Iaşi împreună cu colegii mei Gh. Cernătescu şi Al. Odescu. La Giurgiu ne-am întâlnit cu alţi colegi din Bucureşti, care se duceau tot la Paris, cu Sergiu, cu Gr. Ştefănescu, cu Gr. Păucescu"[203]. Nu avem toate datele trebuincioase, dar probabil varianta era preferată de cei care doreau să ajungă în centrele italiene sau germane. În fond, alegerea ţinea cont de condiţiile concrete din zonele tranzitate, de preferinţe sau intoleranţe personale ale studiosului, dar putea fi vorba şi de un itinerar prestabilit, mai ales în cazul stipendiştilor din anii 1860, cărora li se deconta o sumă din cheltuielile de drum, calculată pentru un anumit traseu[204].

Oricum, dacă drumul lui Kretzulescu până în capitala Franţei a fost atât de incomod şi de îndelungat, cât de dificilă să fi fost călătoria studenţilor ieşeni Andrei Vizanti şi Ştefan Vârgolici până la Madrid în 1864? Cheltuiala mare, pericolele din tranzit şi timpul îndelungat par să fi fost motivele pentru care studiosul, şi mai cu seamă bursierul român, odată ajuns la destinaţie, revenea acasă doar la terminarea studiilor. „Părinţii care din Bucureşti sau Iaşi îşi

[200] Deşi nu cunoaştem vreo relatare despre drumul său la studii (Bonn şi Berlin), într-o broşură plină de învăţăminte unioniste (menită a-i linişti pe moldovenii iritaţi de pierderea avantajelor dinainte de 1862 şi de şicanele noului centru politico-administrativ) publicată după „transferul" său de Universitatea din Iaşi la cea din Bucureşti, aminteşte de o călătorie a sa cu vaporul pe Dunăre înainte de 1864; altminteri, oltean la origine, varianta pe fluviu era cea mai firească pentru viitorul filolog (Vezi, N. Quintescu, *De la Bonn la Coblenz pe apă şi pe jos*, Bucureşti, Tipografia Academiei Române, 1881).

[201] N. Kretzulescu, *op. cit.*, p. 64.

[202] Titu Maiorescu, *Jurnal şi epistolar*, vol. III, p. 45. Alt drum era totuşi „cel mai scurt", dar, e drept, mai puţin comod: Iaşi, Breslau, Berlin.

[203] D. Ivănescu, „Memoriile lui Petru Poni" („Ce am voit să fac", I), p. 63.

[204] Să nu se uite că sunt anii în care reţeaua de căi ferate se întinde cu repeziciune. Ca atare, de la an la an apar modificări, e drept, nu radicale, în variantele de traseu urmate de călători. Ion Ghica realiza la 1862 un amplu şi documentat studiu asupra extinderii reţelei de drumuri de fier în Europa, oferind şi date statistice; confrom unui asemenea tabel oferit de autor („Tablou de drumuri de fier şi pe surfaţă şi pe populaţie"), în fruntea clasamentului se afla Anglia, urmată de Franţa, Belgia, Germania, Austria, în coadă situându-se România, cu „0" km. Cărturarul român sublinia şi beneficiile sistemului, nu doar în registrele transporturilor, comerţului, a economiei în general, ci mai ales în sfera culturală. Căile ferate, considera el „au o misie şi mai mare", căci în ultimii ani „au devenit agentul cel mai puternic al civilizaţiei şi al libertăţii" (Cf. Ion Ghica, „Drumurile de fer", în *Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte*, an II, 1862, nr. 1, pp. 320 şi 321).

trimiteau copiii spre învățătură la Paris – nota un fost student – se despărțeau de dânşii pentru cinci-şase ani, de nu pentru totdeauna"[205]. Student la *Oraşul Luminilor*, N. Ionescu voia să îşi pregătească din timp drumul spre casă, dar constata că are nevoie, după cum îi scria lui G. Sion în iunie 1851, de „subvenția de la şcoală pe anul întreg deodată, ce încă odată pe-atâta ca să-mi pornesc cărțile şi să fac drumul"[206]. Excepțiile se întâlnesc cu precădere în cazul studioşilor de la Viena sau din lumea germană, mai aproape de casă şi care îşi permiteau – ipotetic – unele vacanțe în patrie.

Dacă pentru începutul deceniului şase decontarea cheltuielilor transportului bursierilor spre universitățile de destinație era lăsată la latitudinea autorităților (dar cel mai adesea nu era refuzată[207]), spre finele deceniului aceasta devine o regulă. Ajutorul pentru drum nu era în sumă fixă, precum stipendiul, ci varia în funcție de distanța parcursă sau de alte condiții specifice. În 1859, bursierilor I. Ciurea şi C. Codrescu li se aprobau câte 33, 3 galbeni „pentru cheltuiala drumului mergerii lor la Paris"[208], iar tinerii din grupul ce pleca în 1860 spre Universitatea din Torino primiseră câte 25 de galbeni pentru acoperirea transportului[209]. Se pare că una din cele mai ieftine destinații era capitala Greciei; costul transportului de la Iaşi la Atena era calculat la 20 de galbeni la 1859[210], pentru ca şase ani mai târziu, în ianuarie 1865, Constantin Erbiceanu şi Filaret Romanescu, absolvenții Facultății de Teologie a Universității din Iaşi, să primească dublu (câte 40 de galbeni, dacă nu e vorba de o încurcătură a funcționarilor) pentru a merge la specializare la Universitatea din Atena[211].

---

[205] N. Kretzulescu, *op. cit.*, p. 55.

[206] Un an mai târziu încă nu adunase banii necesari, motiv pentru care îi declara lui G. Sion, în martie 1852, că „într-un cuvânt sunt redus să mai rămân aici până ce din una alta voi capta la mână cu ce să mă pornesc" (Ştefan Meteş, *op. cit.*, p. 96, respectiv 104).

[207] Cu mai bine de un deceniu în urmă, pregătindu-se să se întoarcă în țară la finele studiilor sale pariziene, N. Ionescu îşi ruga în aprilie 1852 prietenul (pe G. Sion), să caute în arhivele Casei Şcoalelor pentru a documenta „asemenea precedente" şi a putea solicita oficial decontarea cheltuielilor de transport, înaintând şi o sumă pe care o vedea potrivită, undeva la 50-60 de galbeni, din care avea însă de gând să îşi acopere şi unele datorii şi chiar să cumpere câteva cărți. De altfel, chiar Sion îl anunțase de la Iaşi de posibilitatea „de a fi ajutat cu banii de întors", dar N. Ionescu se declara inițial rezervat, căci în acte era notat faptul că bursa era pe doi ani „şi nimic mai mult" (Ştefan Meteş, *op. cit.*, p. 110-111, respectiv 106-108).

[208] SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 37/1859, f. 5.

[209] P. Borşiu era singurul din grup, după propriile afirmații, care nu primise banii de drum (SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 37/1859, f. 159).

[210] Deşi grupul de trei „clerici" plecase la Atena în 1856, autoritățile moldovene nu reuşiseră să le ofere decât după trei ani, şi aceasta la insistențele studioşilor, banii de drum (Vezi, SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 7/1856, f. 101).

[211] ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 224/1865, f. 72.

Se poate lua în considerare şi stresul suplimentar, de natură sentimentală, resimţit de tineri (cu deosebire de ieşeni, mai puţin cosmopoliţi, în comparaţie cu bucureştenii), la plecare. De multe ori despărţirea de familie şi de cei dragi se întindea, cum aminteam mai sus, pe întreaga durată a studiilor[212]. Pentru dificultăţile de acest gen, de notorietate în epocă, şi mai ales pentru imaginea puternică din mentalul colectiv, recurgem la încă o exemplificare din teza de bacalaureat a lui I. M. Dospinescu, evident, amplificată de romantismul excesiv, specific vremii: „Nu se poate descrie, cât e de trist momentul în care un june e constrâns a părăsi pe rude şi pe amici şi pe conaţionali şi a se duce departe de ei spre a-şi continua studiile sale [...]. Prin această plecare se privează pentru un timp destul de îndelungat de îmbrăţişările cele fragede ale unei mame duioase, de preceptele şi consiliile cele utile ale unui părinte ce-i voieşte binele; pe lângă asta, el se privează de vorbele cele călduroase şi afabile a unor amici care ţin la el şi pe care el îi iubeşte atâta”[213].

De regulă confirmarea burselor venea destul de târziu, spre finele lunii septembrie sau chiar în octombrie, aşa că studioşii se grăbeau să înceapă formalităţile şi să ajungă mai curând la destinaţia fixată de autorităţi pentru a nu pierde înscrierea. În numele colegilor săi, C. Codrescu cerea la 18 septembrie 1859 „să se deruleze de la locul cuvenit slobozirea paşapoartelor şi traducerea legalizată a atestatului, fără plată, slobozirea subvenţiei şi cheltuiala drumului pentru ca să putem pleca cât mai curând”[214].

Între normă şi decizie conjuncturală: cuantumul şi durata burselor

Cuantumul stipendiilor primite de studenţii români a oscilat mult în deceniul şase, pentru a se stabiliza treptat după 1861 şi, cu deosebire, după 1864. În fond, nu atât sumele sunt importante, ci acoperirea lor în produse şi servicii, ceea ce este mai greu de documentat. Se fac simţite diferenţe nu doar odată cu trecerea anilor, ci şi între bursele tinerilor moldoveni şi munteni (până la unificarea administrativă), între variatele specializări şi, mai ales, între destinaţiile de studii. În fapt, până la Legea din 1864, aproape niciun grup care pleacă la învăţătură nu este finanţat la fel ca precedentul. La fel, trebuie făcută distincţia

[212] Unul dintre bursierii vremii, pictorul Năstăseanu, publica chiar un cuvânt de adio către ţară la plecarea spre Roma, unde era trimis cu misiunea de a-şi continua studiile de pictură şi de a copia tablouri celebre. La despărţire, el îşi exprima speranţa că în pofida opoziţiei inamicilor, patria îşi va continua „marşa către progres” (Vezi, *Ateneul român*, nr. 1, 15 sept. 1860, *apud* A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, II, p. 107-108).

[213] SJAN Iaşi, fond Rectorat, dosar 92/1869, f. 31.

[214] SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 72/1859, f. 9.

necesară între bursele propriu-zise şi excepția de la regulă, ajutoarele de studii, acestea din urmă mult mai reduse şi obținute cel mai adesea nu în urma unui concurs, ci prin aprobarea Ministerului, pentru terminarea studiilor deja începute[215].

Oscilațiile sunt extreme până la 1855, observându-se sume de 1480 lei alături de altele de 7000 de lei[216]. La mijlocul şi spre finele deceniului şase, subvențiile tinerilor moldoveni în străinătate se stabilizaseră – lăsându-le la o parte pe cele speciale, la şcoli ecleziastice sau militare, unde elevii deveneau interni[217] – în jurul valorii de 180 de galbeni/an[218]. Este suma pe care aveau să o primească, în două tranşe anuale şi în avans (cel puțin teoretic căci practic banii întârziau mereu) grupul de trei studioşi (Gr. Melidon, Gheorghe Mârzescu şi Nicolae Culianu) care plecau în toamna lui 1855 din Iaşi spre Paris[219]. În schimb, bursele celor trei „clerici" recomandați de Seminarul de la Socola pentru a urma filosofia şi literatura greacă la Universitatea din Atena nu depăşeau 120 de galbeni anual[220], exact jumătate din cât aveau să primească tinerii care luau în toamna lui 1859 calea Parisului, în număr mai mare decât în trecut (Bosie, Ciurea, Codrescu, Odescu, Cernătescu, Poni, Cobâlcescu), care se bucurau de stipendii de 240 de galbeni/an: 200 de galbeni, plus un supliment de 40.

---

[215] Nu ştim însă cu precizie care este situația juridică a celor „ajutați" în acest mod. E o certitudine că tinerii care obțineau de la începutul studiilor acest ajutor aveau – după cum arată documentele păstrate – aceleaşi obligații ca în cazul stipendiştilor cu bursă întreagă, de a trimite periodic „dovezi" despre progresul studiilor şi de a se pune la întoarcere la dispoziția autorităților; bănuim că prevederile se aplicau şi celor ce căpătau acest sprijin pe parcurs. Unul dintre ei era chiar A. D. Xenopol, care primea un ajutor de 40 de galbeni/an, în urma insistențelor părintelui său şi probabil, a intervenției junimiştilor. Despre încercările lui Dimitrie Xenopol pentru a obține „subvenția" de la stat, vezi, I. Tourouțiu, *Studii şi documente literare*, IV, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice Buvovina, 1933, p. 324, 332 şi 334. El era conştient că „oamenii promit uşor" dar îi transmitea fiului un aer de speranță, pentru că, nota acelaşi, „ce-i al nostru sau pentru noi nu e niciodată pierdut".

[216] Vezi tabloul creionat de Constantin I. Andreescu, *op. cit*, p. 148-149.

[217] Este cazul celor trei clerici (ierodiaconii Ieronim, Damaschin şi monahul Ghenadie) trimişi în 1856 la Şcoala Teologică din Halchi şi care, „după calcularea ce s-au făcut" primesc fiecare 80 de galbeni/an (SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 10/1856, f. 1).

[218] În acelaşi timp, studenții munteni primeau burse de 240 de galbeni, ca în cazul lui D. P. Vioreanu, care cerea în 1854 să plece la învățătura Dreptului „din princina lipsei de profesori" de care suferea Facultatea de profil din Bucureşti (cf. Maria Stan, *op. cit.*, p. 175), sau a lui Titu Maiorescu în 1859 (V. Grozav, *op. cit.*, anexa 1, p. 123-124).

[219] SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 12/1855, f. 6.

[220] Este vorba de Ierodiaconul Clement Nicolau, Gh. Erbiceanu şi Filaret Dimitriu, care, din pricina „neregulatei trimiteri a subvenției, a neajungerii sale şi mai în urmă chiar a căderii în datorii" au fost nevoiți să se întoarce înainte de a-şi finaliza studiile (Vezi, SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 7/1856, f. 1 şi 91).

Dacă Legea de la 30 mai 1861 fixa stipendiile pentru străinătate la 6300 lei/an, suma nu era modificată nici de legea Instrucţiunii din 1864, în ciuda solicitărilor, uneori dramatice, din partea tinerilor, de mărire a burselor[221]. În 1865 ele rămâneau la valoarea de 1575 de lei/50 galbeni/583 franci pe trimestru (sau 200 de galbeni/an), dar întâlnim şi destule cazuri de ajutoare de studii, de valoare mai mică (în general de 787 de lei), sau de subvenţii supradimensionate (2756 lei/trimestru), precum cea acordată tânărului N. I. Voinescu, compusă din bursa obişnuită, plătită din bugetul şcolilor, la care se adăuga un supliment de 1181 lei, achitat „din fondul de ajutoare de care dispune M. S. Domnitorul"[222].

Faptul că suplimentele de 40 de galbeni au apărut, după datele noastre, în 1859, ne duce cu gândul la o probabilă încercare de uniformizare a pieţii stipendiilor după Unire, deoarece bursele oferite de autorităţile muntene (multe în valoare de 240 de galbeni) erau evident mai ridicate decât cele moldoveneşti.

Simptomatic este şi faptul că până şi atunci când autorităţile moldovene urcau cuantumul burselor, încercând a oferi tinerilor condiţii mai prielnice învăţăturii, bugetul nu făcea faţă dezechilibrelor, fiind necesare ajustări drastice şi reduceri semnificative. Cazul cel mai la îndemână este al celor cinci bursieri din 1860 trimişi la Universitatea din Torino. Deşi se aşteptau, conform actelor semnate, la subvenţii de 260 de galbeni pe an, cele mai mari de până atunci, realitatea bugetară a limitat bursele la 173 de galbeni pe an. Cu mari eforturi şi insistenţe birocratice, înalţii funcţionari din Ministerul Instrucţiunii încercau să remedieze din defecţiune achitându-le (cu întârziere), plata drumului până în Italia, să vegheze la primirea periodică a burselor şi să încerce suplimentări extraordinare de 40 de galbeni atunci când le permiteau încasările bugetare.

La aceste burse se adăugau alte cheltuieli suportate de stat, de la costurile transportului spre destinaţie şi înapoi spre ţară, la plata inscripţiunilor şi a diferitelor taxe şi cheltuieli ce priveau susţinerea şi publicarea tezelor de licenţă sau de doctorat, etc. În 1865, într-un act intern al Ministerului Instrucţiunii, se notifica faptul că studentul George Alexandrescu (Urechia) – nepotul de frate al influentului profesor şi creator de instituţii culturale, V. A. Urechia – nu a primit încă la Torino banii „pentru inscripţiune şi teză" şi se solicita eliberarea a 30 de galbeni pentru onorarea acestei obligaţii[223]. Acelaşi tip de solicitare îl avea în 1865 şi Petru Poni (decontarea inscripţiunilor şi taxei examenului de licenţă, pe lângă banii de drum)[224], iar Eugen Stătescu, student în Drept la Sorbona, cerea ca

[221] Unele suplimente erau însă acordate în mod individual, în cazuri deosebite.

[222] Cf. lista de stipendii pe trimestrul ianuarie 1865: ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 224/1865, f. 63.

[223] ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 224/1865, f. 108.

[224] ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 227/1865, f. 73.

odată cu bursa pe trimestrul ianuarie-martie 1865 să i se deconteze și „spesele de studiu ce am avut a face la începutul acestui an scolastic" în valoare de 232 franci: o conferință plătită, două inscripțiuni și chiar cărțile „indispensabile pentru studiul materiilor ce compun examenul al doilea de doctorat"[225]. Lista solicitărilor bursierilor era destul de lungă. Unii cereau plata meditațiilor cu profesori privați (ca în cazul lui Șt. Vârgolici)[226], iar alții (mai ales de la științe) doreau să participe la excursii științifice costisitoare dar „foarte necesare".

Până la 1862, bursa se puteau transmite, de comun acord, familiei sau apropiaților celui plecat la studii, care gestionau mai bine, în cunoștință de cauză și în interesul studiosului, sumele respective. În 1854 și 1855 comisul Dimitrie Radu cerea ca banii cuveniți lui Panait Donici să-i fie lui înmânați, „precum s-au slobozit totdeauna tot prin mine"[227]. Și N. Culianu cerea în aprilie 1857 de la Paris ca „subvenția" ce i se cuvenea să-i fie înmânată fratelui său, Ștefan Stamatin[228]. La rândul său, într-o adresă către autoritățile moldovene din iunie 1862, Costache Negruzzi se declara la curent cu „noua dispozițiune" ce reglementa trimiterea banilor direct studenților din străinătate și solicita ca stipendiul fiului său Leon, student la Medicină în Viena (transferat de la Halle) să fie direcționat pentru anul în curs către sine „care ca părinte mă îngrijesc a-și primi ei regulat contingentul burselor lor la termene chiar când Ministerul, din împrejurări neprevăzute, zăboveşte cu răspunderea banilor"[229]. În general însă, și mai cu seamă după data menționată (1862), sumele în cauză se trimiteau (cu întârziere de câteva luni), fie mentorilor (la Torino profesorului Ruscalla, la Paris reprezentantului Principatelor-Unite, Vasile sau Iancu Alecsandri[230]) fie direct stipendiștilor, la adresele cunoscute.

---

[225] ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 224/1865, f. 112.

[226] După mutarea de la Madrid la Paris, Vârgolici cerea în iunie și apoi în august 1865 asemenea fonduri suplimentare invocând „ardenta mea dorință de a studia" și argumentând că „situația mea difereşte cu totul de a celorlalți stipendiști întreținuți de guvern la Paris", mai ales că era o măsură necesară pentru a recupera întârzierile și pentru a se pregăti de licență. Practic, cerea pe lângă bursa de 195 de franci/lună, alții 60. O rezoluție pe ultima cerere limita suma suplimentară anuală la 40-50 de galbeni (ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 226/1865, f. 254-255 și dosar 227/1865, f. 40). Interesant este și că Vârgolici forțează mâna autorităților, considerând lipsa lor de reație drept aprobare tacită, pe fondul „multelor Domniei Voastre ocupațiuni" și, voind „a profita cu scrupulozitate de timp" își angajează un profesor de la 15 septembrie 1865, după cum anunța la Bucureşti în octombrie 1865 (ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 228/1865, f. 126).

[227] SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 88/1854, f. 3 și 9.

[228] SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 12/1855, f. 74.

[229] V. Grozav, *op. cit.*, anexa 2, p. 124-125.

[230] Diferențele între sumele gestionate de cei doi erau uriașe și reflectau numărul tinerilor aflați în supravegherea fiecăruia. În iulie 1865 bunăoară, lui Vasile Alecsandri i se trimiseseră 27154 franci, în vreme ce mentorului de la Torino, doar 2861 (ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar

De departe principala problemă era întârzierea constantă cu care stipendiile ajungeau la destinație. Era o deficiență cvasigenerală, care ținea de proasta organizare birocratică şi care crea mari probleme bursierilor. De aici şi tensiunea care răzbate din corespondența studioşilor, cu prietenii sau finanțatorii privați sau cu autoritățile de resort. Tonul dramatic era însă perfect explicabil. Tinerii se simțeau vulnerabili în „mijlocul străinilor" cum scria unul dintre ei, în universuri nefamiliare, cu economii profund fiscalizate, în care nimic nu puteau întreprinde în absența banilor. Nu puține erau dramele reale care îi însoțeau pe cei scăpătați, de la refuzul de a li se mai da credit, la stricarea imaginii personale, asediul creditorilor şi, în final, la „sejururile" din închisoarea datornicilor[231]. N. Ionescu îi scria în iunie 1851, cu o disperare abia ținută în frâu, prietenului său G. Sion, că au trecut două luni de când ar fi trebuit să se primească bursele însă „nici până în minutul acesta n-am primit vreo ştire de ce s-au făcut cu banii noştri, ai mei şi ai lui Donici"[232].

Într-un sistem birocratic în curs de normare, nu lipseau nici defecțiunile datorate neatenției funcționarilor. Unele liste sunt întocmite greşit, fie în țară, fie în centrul de instrucție, iar cei care aveau de suferit erau, evident, tinerii. Într-un act intern, funcționarii de la Bucureşti aduceau în 1863 la cunoştința superiorilor discrepanțele dintre tabelele alcătuite la Bucureşti şi listele completate la Paris de Jacques Poumay, atât în privința sumelor plătite, cât şi a numelor astfel încât, „din neconformitatea acestor liste rezultă că mai mulți din bursierii statului se lasă în lipsă de mijloace de existență"[233].

În cazul unor sincope bugetare sau a unor încurcături bancare, întârzierile puteau fi seminificative, afectând evoluția şcolară a bursierilor. Aflat la Paris din 1855, N. Culianu a trimis o telegramă în numele studenților de acolo, în care se arăta că bursele nu au fost trimise de şase luni iar studenții riscă a fi întemnițați din pricina datoriilor[234]. Nici N. Chinez nu primise în vara lui 1860, după şase luni de aşteptare la Paris, stipendiul cuvenit, ceea ce îl făcea, după cum declara

---

227/1865, f. 19).

[231] Primul asemenea caz este documentat în 1839, când bursierul moldovean lui Leon Filipescu, student la Institutul agronomic de la Hohenheim (Württenberg) a fost închis pentru datoriile acumulate la creditori. Cf. V. A. Urechia, *Istoria şcoalelor*, vol. I, p. 269.

[232] Ştefan Meteş, *op. cit.*, p. 96.

[233] ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 213/1863, f. 25-26.

[234] D. Berlescu, *op. cit.*, p. 217, nota 411. Din păcate, autorul nu indică şi sursa, aşa că informația nu este uşor verificabilă. Probabil tema închisorii datornicilor era adusă în prim plan tocmai pentru a sensibiliza, dar e posibil să fi fost uneori mai mult decât o figură de stil. Pericolul părea să fi fost real şi pentru clericii aflați la mijlocul deceniului şase la studii în Constantinopol (la şcoala teologică de la Halchi) care, subfinanțați şi înglobați în datorii, ar fi reuşit să revină în țară doar „pe garanția unor persoane private" (Cf. SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 7/1856, f. 126).

el însuşi într-o adresă către Ministerul de la Iaşi, „foarte strâmtorat”[235]; judecând după rezoluţii, autorităţile nu păreau a conştientiza întotdeauna gravitatea problemei, motivând dificulăţi bugetare.

N. Quintescu, bursier la studii clasice la Bonn şi Berlin, ruga disperat în 1865 Ministerul „să înceteze astă stare de lucruri” (întârzierea banilor) care l-a însoţit mereu în cei trei ani de stipendiu, în ciuda numeroaselor sale petiţii. El scria că piedicile în studiul său datorate acestor întârzieri sunt reale şi nu exagerate, doar „demnitatea mea de om” reţinându-l de a prezenta adevărul „în toată goliciunea sa” dar venea şi cu o soluţie, aceea ca Ministerul să nu trimită doar mandatele la serviciile competente, ci să le urmărească punerea lor în aplicare[236].

Una din cele mai patetice scrisori pe această temă din corespondenţa studenţilor cu Ministerul era trimisă în mai 1865 de un grup de stipendişti de la Liège, între care şi fostul profesor de la secţia de Ştiinţe a Universităţii ieşene, Al. Călinescu, dacă nu este doar o coincidenţă de nume. Ei notau că întârzierea de două luni a bursei îi ameninţă „a muri de foame pe strade” sau, mai rău, a ajunge la închisoarea datornicilor, ceea ce însemna, în final, o atingere adusă „onoarei naţiunii”[237].

În favoarea plăţii la timp a burselor sau pentru mărirea lor interveneau atât unii funcţionari ai Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, cât şi personalităţi publice. Într-un act intern din 1861 către casierul Ministerului, directorul Secţiei Şcolilor, Georgie Melidon, solicita ca bursele externe să fie eliberate „din cei dintâi bani şi fix la termenul cuvenit”[238], ceea ce nu înseamnă totuşi că trimiterea la timp a stipendiilor a devenit o realitate[239]. După ce în octombrie 1861, „îngrijitorul” studenţilor români de la Torino, Vergezzi-Ruscalla, anunţa guvernul de starea dificilă în care se zbăteau tinerii[240], în martie 1862, V. Alecsandri se adresa de la Agenţia diplomatică română de la Paris ministrului Cultelor din Principatele Unite (Barbu Bellu), cerându-i şi el trimiterea urgentă a stipendiilor „celor patru sau cinci” tineri români de la Torino; întârzierea le provoca multiple neplăceri, dar cel mai grav era „pierderea

[235] SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 28/1860, f. 21 şi 29.

[236] Quintescu ameninţa inclusiv cu plângerea la Domnitor, câtă vreme nu i se face dreptate, mai ales că neachitarea inscripţiunilor, implicit pierderea examenelor putea fi însoţită de retragerea bursei (ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 226/1865, f. 89-90).

[237] ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 226/1865, f. 100.

[238] SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 37/1859, f. 86.

[239] Vezi şi Georgie Radu Melidon, *Relaţiune statistică*, p. 28, unde vorbeşte despre bugetul insuficient al Ministerului iar faptul că „stipendiştii din străinătate se văd expuşi la închisoare pentru datorii”, ar fi doar una din numeroasele probleme.

[240] SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 205.

drepturilor lor de înscriere la universitate pentru anul curent". Demnitarul dorea să fie viraţi banii pentru primele două trimestre, plus suplimentul de 40 (de galbeni) aprobat de ex ministrul moldovean „pentru fiecare dintre studenţi" printr-un ordin de la finele anului 1861[241]. Şi Carol Davila, directorul Şcolii Naţionale de Medicină şi Farmacie din Bucureşti, intervenea în decembrie 1864 în favoarea studentului medicinst N. Măldărăscu de la Paris, de data aceasta însă pentru trimiterea banilor necesari examenelor finale şi tezei, subliniind că „cele mai multe întârzieri în depunerea examenlor de către stipendişti" au drept cauză întârzierea expedierii acestor fonduri către Agenţia diplomatică din capitala Franţei[242].

Una din caracteristica deceniului şase este fluctuaţia însemnată a duratei lor de la un caz la altul, în contextul unei normări insuficiente şi a intervenţiei directe a factorilor politici. Campion pare să fi fost Gh. Panaiteanu, care în 1850 se afla la München în al 14-lea an de studii în pictură şi litografie, iar domnitorul Grigorie Al. Ghica, în ciuda recomandării inspectorului general, îi prelungea bursa până în 1856[243]. De altfel, nici nu se specifica întotdeauna timpul pe care urma a-l petrece stipendistul la învăţătură. Guvernul se aştepta ca acesta să-şi urmeze studiile şi să asimileze cunoştinţele necesare patriei într-un timp rezonabil, iar dacă la revenirea în ţară era însoţit şi de o diplomă, cu atât mai bine.

Celebru este cazul fraţilor Leon şi Iacob Negruzzi, trimişi cu bursă în 1852 la studii secundare în Berlin la o vârstă fragedă prin insistenţele părintelui lor, postelnicul Costache Negruzzi[244]. Acesta din urmă le obţine în 1855 de la domnitor încă o bursă pentru a urma şi studiile superioare; după mai bine de un deceniu de „subvenţie" de la stat, Iacob se întoarcea la 1863 în ţară cu doctoratul în Drept, spre deosebire de Leon, care, oscilând între medicină şi ştiinţe juridice, nu obţinuse nicio diplomă. Probabil la cazuri de acest gen se referea V. A.

---

[241] V. Grozav, *op. cit.*, anexa 5, p. 126. În martie 1862 criza financiară în care intrase Moldova, pe fondul reducerilor încasărilor bugetare – o urmare dramatică, dar anticipată de unii, a Unirii Principatelor şi a glisării elitelor locale spre Bucureşti – făcea ca nu doar bursele studenţilor de la Torino să nu poată fi eliberate la timp, ci, după cum declara contabilul Casei, şi ale celorlalţi stipendişti de la Roma, din Paris sau din Bavaria, totul „din cauză că casa au fost şi este cu totul lipsită de mijloace" (Cf. SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 37/1859, f. 153).

[242] Rugămintea era repetată aproape *ad-literam* şi în ianuarie 1865 iar peste alte câteva zile Davila revenea cu o nouă adresă, în care solicita decontarea taxelor pentru examenele a patru medicinişti, inclusiv Măldărăscu (ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 224/1865, f. 313-315).

[243] Cf. Constantin I. Andreescu, *op. cit.*, p. 148.

[244] Vezi suplica prin care solicita la 22 aprilie 1852 aprobarea domnitorului (MCIP Moldova, 12/1852, f. 1). Un an mai târziu cerea trimiterea subvenţiei de 9000 lei la Berlin fiilor Leon şi Iacob care învaţau în „colegiul de acolo" (f. 17).

Urechia în preajma Unirii, atunci când spera că bursele în străinătate nu se vor mai da pe alte criterii decât competența[245]. La antipozi se află stipendiile oferite inițial în 1850 pentru doar doi ani lui Panait Donici şi N. Ionescu, deoarece domnitorul aprobase încă o bursă pentru fiul postelnicului Boteanu[246]; este însă adevărat în vreme ce N. Ionescu revine în țară la finele perioadei prevăzute, fără o diplomă formală, lui Panait Donici i se aprobă prelungirea subvenției, şi îşi continuă studiile în perioada următoare[247].

Durata unei burse era stabilită în anii 60' de Minister la sugestia Consiliului Şcolar (în cazul Moldovei, până în 1862) sau a Consiliului Superior al Instrucțiunii. Într-un act oficial elaborat de Consiliul şcolar de la Iaşi în septembrie 1859 se arăta că unul din rosturile examenelor pentru selecția bursierilor este şi acela de a se observa „particulara aplicare a fiecărui elev" şi de a se stabili anii necesari pentru învățătură[248].

Având probabil informații din interiorul sistemului (de la unchiul său V. A. Urechia, pe atunci director în Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii), tânărul George Alexandrescu solicita la 6 august 1860, fără inhibiții, o subvenție pentru a se forma în străinătate în trei specialități şi anume: „trei ani legile la Turino, doi ani literatura la Paris şi doi ani filosofia în Germania", dar Consiliul Şcolar decidea să fie trimis doar la Torino pentru a studia Dreptul, iar „pentru celelalte studii să se reguleze după ce va fi urmat specialitatea" amintită[249].

Stipendiul se putea prelungi, în cazuri întemeiate, sau întrerupe înainte de termen, dacă tânărul nu făcea dovada audierii cursurilor şi trecerii examenelor. Bursele nu mai înregistrează, în general, fluctuații mari în privința duratei, precum în deceniul anterior, dar excepțiile nu lipsesc. Cu prelungiri, aceste stipendii puteau ajunge la şase ani, ca în cazul lui N. Quintescu sau chiar şapte ani, cum s-a întâmplat în situația specială a lui Miltiade Tzony.

---

[245] Unele modeste schimbări în bine erau totuşi vizibile iar personajele politice reuşeau mai greu a-şi impune protejații în rândul stipendiştilor. Bunăoară „văduva cămănească Bossie" insista din nou, la 26 noiembrie 1860, pentru ca fiul său, aflat deja la învățătură la Paris, să primească bursă „spre a-l feri de arest în străinătate şi de preacurmarea studiilor" motivând că primise dejacuvântul Ministerului şi sprijinul „a cinci deputați din Cameră" (SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 128).

[246] V. A. Urechia, *Istoria şcoalelor*, III, p. 34.

[247] Bursele de doi ani, deşi o excepție, sunt întâlnite în anii 1850' şi în Țara Românească (Cf. lui V. A. Urechia, *op. cit*., p. 85) în 1855 s-a organizat un concurs la Bucureşti şi au fost selectați patru tineri, doi pentru drept, unul pentru inginerie (cu subvenții pe patru ani) şi unul pentru pedagogie (cu bursă pentru doar doi ani).

[248] SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 73/1859, f. 24

[249] SJAN Iaşi, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 26.

Un motiv serios pentru prelungire prezenta Eugen Stătescu, student în Drept la Paris, care beneficiase inițial de un ajutor de 70 de galbeni/an, apoi, în al treilea an, de bursa întreagă (200 galbeni, cu condiția obținerii titlului de doctor). El solicita încă un an de stipendiu, invocând boala prin care tocmai trecuse şi care îl împiedicase „printr-un şir neîntrerupt de silințe, de griji şi de privațiuni" în promovarea examenelor. În sprijinul cererii sale, aducea argumentele asiduității la învățătură şi precedentelor prelungiri în cazuri trecute: „totdeauna înaltul guvern a acordat termene suplimentare bursierilor care din cauze binecuvântate nu şi-au putut termina studiile lor în termenul fixat la început"[250]. Se pare că demonstrația sa a convins la Bucureşti şi studentului i s-a aprobat încă un an de bursă, în baza bunelor rezultate şcolare şi a certificatului de boală emis la Paris.

Totuşi, în ciuda părerii lui Stătescu, aceste prelungiri nu se aprobau foarte uşor, atât din pricina fondurilor limitate, cât şi complicațiilor birocratice sau legislative aferente[251]. Miltiade Tzony, viitor profesor al Facultății de Ştiințe din Iaşi, pe atunci bursier la Paris, făcuse demersurile pentru o asemenea suplimentare, e drept, cu alte motivații, dar primise inițial de la ministerul de resort un răspuns negativ[252]. Invers au stat lucrurile cu tânărul Constantin Erbiceanu, care ar fi dorit în 1868, după absolvirea Teologiei la Atena şi „pentru a combate efectele misticismului" să urmeze şi cursuri de filosofie „la o

[250] ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 227/1865, f. 15-16.

[251] Am constatat pe parcursul investigației că, cel puțin până spre finele deceniului VII, prelungirile se acordă în special celor care se găseau foarte aproape de trecerea licenței sau acelora care, luând acest titlu, doreau să-şi susțină doctoratul; aşadar ele trebuiesc întotdeauna raportate la iminența obținere a unei diplome.

[252] Cazul este unul special şi interesant de urmărit, atât din perspectiva motivațiilor, cât şi a procedurilor. Potrivit unui act intern din iulie 1865, tatăl studiosului se adresase Ministerului, arătându-se indignat de faptul că fiului i s-a pus în vedere să se întoarcă în țară, deşi la început nu i s-a precizat timpul alocat. Pentru că tânărul era insuficient pregătit la şcolile din patrie, a fost nevoit să intre mai întâi nu la Şcoala de Poduri şi Şosele, ci la Şcoala Politehnică (pe cale a o absolvi), urmând a se înscrie în toamnă la prima instituție, dacă s-ar renunța la rechemarea lui acasă. Rezoluția autorităților pe acest act era însă negativă: „Consiliul este de părere că prelungirea nu se poate acorda" (ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 227/1865, f. 116-117). Drept urmare, suplicantul era anunțat în august de hotărârea fermă a Ministerului, iar Constantin Tzony revenea cu un referat prin care relata că fiul a primit la plecare decizia pentru şase ani de studiu, aşa că a făcut un an preliminar şi doi de Şcoală Politehnică, unde a obținut note şi calificative foarte bune, ceea ce nu justifică acțiunea de a fi „condamnat la suprimarea bursei". El cerea ferm rediscutarea cazului şi respectarea condițiilor contractuale între june şi autorități, dar decizia rămânea neschimbată. A fost nevoie ca Miltiade Tzony să se adreseze de la Paris domnitorului, căruia îi descria pe larg situația şi traiectoria studiilor sale; apelând la „înalta justiție" a lui Alexandru Ioan Cuza, îi cerea să ordone „revocarea deciziunii" Ministerului, lucru ce s-a şi întâmplat, printr-o rezoluție domnească (ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 228/1865, f. 104-109).

universitate din Germania"; el căpătase inițial aprobarea Consiliului Superior al Instrucțiunii, dar contabilii Ministerului au intervenit arătând lipsa de fonduri, așa încât subvenția este anulată[253].

Nu lipseau nici erorile birocratice. Una dintre acestea s-a comis în cazul lui Gh. Săvescu care, după ce absolvise cursurile de Drept ale Universității din Iași[254], fusese înscris la 1 iulie 1863 în bugetul școlilor cu o bursă de doi ani și jumătate la Universitatea din Torino, unde urma a-și completa cunoștințele. Cu toate că își îndeplinise obligațiile, i s-au trimis în decembrie 1864, prin mentorul Ruscalla, bani de drum pentru a se întoarce în țară înainte de termen[255].

Students and Professors of the University of Iași Studying Abroad (seventh decade of the 19th century) (I)

(Summary)

Keywords: students, professors, University of Iași, studies abroad

In the mid 19th century, the Western universities held the monopoly of education of the Romanian cultural and scientific elite and certain dependency of the local academics on great European universities, for teachers' training or retraining, was maintained even after the foundation of the two modern universities in Iași (1860) and Bucharest (1864).

During that period the Romanian education system faced several deficiencies (e.g. outdated infrastructure and curricula; absence of an audience

[253] ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 124/1868, f. 18, 19, 22.

[254] Săvescu este unul din studioșii care au urmat Dreptul atât la Academia Mihăileană, cât și la Universitatea din Iași. *Anuariul Universității 1895-1896* îl arată înscris în 1858-1859, alături de George Alexandrescu și Petru Borșiu, și ei stipendiști la Torino (p. 58). Și în „Codicele matricullariu" al Universității îl aflăm pe tânărul de 28 de ani înscris în anul III la Drept (SJAN Iași, fond Rectorat, dosar 12/1860, f. 2-3).

[255] Bursierul s-a întors și, în urma unei discuții cu V. A. Urechia, greșeala este corectată iar revenirea în țară, considerată concediu de studii (Vezi, ANIC Bucureşti, fond MCIP, dosar 225/1865, f. 122).

ready to receive knowledge; poorly trained teachers etc.) so that, because of the lack of an alternative, serious instruction in European institutions was necessary and also preferred by the Romanian young people eager of education.

The Romanian authorities in educational system used to select young people and send them abroad to study in educational or social domains that contributed directly to the modernization and proper functioning of the state. The policy of training abroad was at its climax during the period of the foundation of the two universities, in Iaşi and Bucharest, especially for the legitimation and increase of visibility and quality of local institutions. Since for a long period of time the faculties were not complete because of the absence of some departments (determined by shortage of budget or staff), several specializations were not available in the country and the phenomenon of scholarships for studies abroad was maintained with varying intensity throughout the modern period.

In fact, the present research deals mainly with the Romanian scholars abroad as they were target for recruiting teachers for higher education. They were sent to study abroad especially for being recruited in the country for academic training, a fact which determined their high interest in obtaining a bachelor or PhD degree, which allowed them to join the well paid elite.

For more than a century, the Romanian researchers became aware of the importance of the thematic universe of studying abroad; the subject has been and still remains fascinating for the history of education and the history of elite and cultural transfers. However, the investigations were not very efficient for reasons mainly related to the lack of a uniform methodology and chronological widespread of sources (and their dissipation in various European universities).

The best research in this field should be accomplished in two stages. By collective effort and appeal to sociological methods, the first stage, chronological, nominalist and thus, bare, should gather prosopographic data of the universities' registers and other edited material, and publish lists of names, age, geographical origin, religion etc. The second one, mainly retrospective, very useful in terms of cultural transfers and formative processes, should provide a theoretical dimension, which to conceptualize, raise questions, lead to a genuine debate on key issues and answer to the growing series of questions.

Unfortunately, for the moment, such a totalizing approach remains utopian in the Romanian scientific space, which lacks mainly prosopographic data, not to mention the scarcity of retrospective attempts. It is easy to see that the Romanian research results are negligible compared to the actual dimension of the topic, despite the publishing of several essential papers. It is also relevant that information on the instruction of modern Romanian personalities is often either under rated or wrong. In fact, the present research deals with the difficulty of

obtaining accurate data on the education of teachers in Iaşi in the mid 19th century and their entering the teaching profession.

The first part of the present study deals with official regulations of the institution of scholars abroad in the 1860's, the people involved in the process and preferred destinations for study, with the process of selecting the scholars, the amount and duration of scholarships and the students' travel to education institutions.

The chronological range in discussion (the 1860's) is particularly significant for the Romanian modern history and the phenomenon of studying abroad. It represents a new era, an optimistic one, as also perceived by the contemporaries, when the time begins to run faster for the Romanians. It is the time of the Union, of reforms, of institutional innovation and the first decade of the University of Iaşi, thus interesting years both in terms of organizational challenges and education of students, a very mobile time, marked by unpredictability and uncertainty about the future of the institution.

The seventh decade also records, in an unprecedented fluency, the greatest numbers of students abroad, among which the future academics of the universities of Iaşi and Bucharest were also included. Moreover, it is the time when the policy of stipends, following closely the direction of the foreign policy, is primarily oriented to centers in neo Latin countries, such as France, which has a special relationship with the United Principalities, then Italy and even Spain.

In 1850, only 9 Moldavian scholars were studying abroad, while in 1862 there were 31, in 1865 the number of scholars in both principalities (Moldavia and Wallachia) increased to 70, and then decreased until the end of the decade.

Most of the scholars benefiting of stipends were trained for a career in public education system. Among them there were future academics of the University of Iaşi, namely N. Culianu (in 1855), Petru Poni, Grigore Cobălcescu (in 1859) who were studying natural sciences in Paris; Iacob Negruzzi (Berlin, 1859-1863), George Alexandrescu (Torino, since 1860) and Al. Şendrea (Berlin, since 1861) studied law; Ioan Ciurea (future professor of forensic medicine at the Faculty of Law since 1865) studied medicine in Paris and George Roşiu (future professor of Sciences) studied architecture in Torino.

Sorting the universities and studied disciplines is also possible, but the conclusions are less relevant for short periods, as it is our case. As expected, Paris was preferred for studying most of the domains, and was even the only one chosen for sciences and technical studies. Italy was preferred for studying law, medicine and arts, while Germany for juridical and philosophical studies.

By 1848, a relatively small number of students in the Romanian Principalities, benefiting or not of stipends, were studying in universities of

Austria, Germany and France. At that time also, Paris was considered *The City of Light*, the intellectual and fashionable centre of the civilized world, although ideological considerations and antirevolutionary preventive measures tempered the attraction of Romanian youth to it. Things changed due to the liberal policy of the Moldavian ruler Grigore Al. Ghica and the new priorities in the foreign policy of the United Principalities later imposed by Alexandru Ioan Cuza; thus, during the 6th and 7th decades, most of the Romanian scholars studied in France, while universities and special education institutions in Germany, Belgium and Italy were less preferred.

The French capital was the ideal place for the Romanian young to discover modern public life under all its aspects, specific sociability, the spectacle of streets and salons, events and media, and, above all, the freedom as only the *City of Light* could have offered. It is also true that Paris housed the largest Romanian colony in Europe (pupils, students, aristocrats etc.), which determined partial sociability in the country and, despite of the city size, made alienation easier to bear.

However, in 1862, Prince Alexandru Ioan Cuza intended to found in Paris a particular establishment ("national institute") for the Romanian youth, which would have allowed a more stringent control on their morality and frequency of studies, following the model of other similar institutions abroad.

As for the German universities, they provided important advantages, related to the geographical proximity of the Romanian Principalities, reduced bureaucracy, lower costs and a easier way of obtaining final diplomas. The authorities' interest should have, therefore, dictated to sending the young mainly in this area. This was not the case and not only because of foreign policy considerations which were undoubtedly, very important. But it is known that in terms of mathematics, physics, natural sciences etc. German universities, small and with limited resources, were not able to compete the Paris University or the special schools.

The universities in Italy and Spain were less attractive, despite the support offered by the influential director in the Ministry of Cults and Public Instruction, V. A. Urechia, as his initiative in 1860 of sending scholars priority to schools in Latin countries was not a successful one and was thus abandoned towards the end of the decade.

Once appointed scholars of the state (usually in a competition), the young filled a statement of taking note of the destination and specialization to study; they were also committed to return in the country after completing their studies and to accept a job assigned by the state for a certain period. They sometimes received money in advance for travel expenses, while some other times the sums

arrived late, along with the grant for the first trimester, directly at the new address abroad.

Taken into considerations the conditions of the mid-century, the journey to German, Italian and particularly to Parisian schools was a daring act, a difficult test for the young who were, often, traveling for the first time abroad. If we consider that the social structure of the young scholars had changed, just by assigning a large number of scholarships especially to those with low income, the impact of the journey, of the first contact with other (civic and technological) advanced civilizations, with foreign languages and rules had a particular significance.

Un moment de reconciliere politică? Câteva considerații cu privire la inaugurarea statuii lui Mihai Kogălniceanu din Iaşi

LIVIU BRĂTESCU

Cuvinte cheie: Universitate, monument, elită politică

Preliminarii

Reveniți în a doua jumătate a secolului al XIX-lea dintr-o lume ce acorda o atenție deosebită nu doar vieții politice şi economice, ci şi celei artistice, tinerii paşoptişi români manifestau o preocupare reală pentru modul în care avea să fie percepută de către posteritate întreaga activitate desfăşurată de ei. Ceea ce înțeleseseră liderii politici români din exemplele oferite de lumea occidentală era faptul că inaugurarea unei statui, aparținând unui precursor sau coleg de generație nu trebuia, în nici un caz, să fie doar expresia entuziasmului unui grup restrâns de simpatizanți ai celui astfel onorat, ci să devină o formă de recunoştință colectivă pentru acțiuni politice desfăşurate în timpul vieții. Racordarea la un model de cultură şi civilizație occidentală presupunea, în mod conştient, preluarea fenomenului ridicării monumentelor publice din lumea occidentală şi adaptarea lui la spațiul românesc.

Într-o societate preocupată să identifice calea optimă pentru evoluția sa, monumentele publice ridicate la nordul Dunării ilustrau, fără nici un dubiu, preluarea modelului francez de cultură şi civilizație. În lipsa unei şcoli de sculptură românească, artiştii francezi erau cei care dezvăluiau publicului românesc, prin operele lor, capacitatea de mobilizare şi potențare politică a statuilor liderilor politici ce contribuiseră la modernizarea societății româneşti. Ceea ce devenea remarcabil pentru aceasta din urmă era faptul că, începând de la sfârşitul secolului XIX, autoritățile locale şi liderii naționali de pe cuprinsul întregii țări au intrat într-o adevărată competiție simbolică, fiecare dintre ei încercând să ocupe un rol cât mai important în panteonul național. Întreaga desfăşurare de forțe din preajma inaugurării unei statui dezvăluia intenția inițiatorilor de a obține un capital de imagine cât mai mare, ca urmare a asocierii simbolice cu personajul omagiat de către comunitatea întreagă. Astfel de

strategii presupuneau şi asumarea unor riscuri pentru că, evocarea unei personalităţi putea fi urmată de aducerea în actualitate de către adversari a unor acţiuni politice controversate din timpul vieţii. Indiferent de temeincia reproşurilor formulate la adresa eroilor omagiaţi, în preajma unor astfel de evenimente, realitatea era că sfera artistică devenea treptat locul unor noi competiţii, ca o prelungire a adversităţilor politice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Practic, fiecare formaţiune politică îşi concepea o adevărată strategie prin care urmărea să arate că ea era moştenitoarea testamentului politic lăsat de cel căruia i se ridica la un moment dat o statuie. Nota caracteristică tuturor statuilor ridicate la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului al XX-lea, indiferent de familia politică din care făcea parte cel omagiat, devenea parcurgerea unor etape prin care se încerca transformarea unui moment, precum era inaugurarea unei statui, dintr-un eveniment oarecum partizan într-unul public, şi care căpăta o semnificaţie aparte prin numărul mare de persoane implicate (comitet de subscriere publică, juriul – uneori chiar internaţional, public obişnuit care admira exponatele înainte de a se decide asupra uneia dintre ele).

Elementele amintite se regăsesc în bună măsură şi în cazul inaugurării statuii lui Mihail Kogălniceanu din faţa Palatului Universitar de la Copou, iar maniera în care autorităţile statului român au gestionat evenimentele inaugurale reprezintă o dovadă a încercării urmaşilor liberalului moldovean de a-l impune pe acesta drept model pentru generaţiile viitoare. Atenţia acordată unor manifestări, precum era inaugurarea unei statui, avea ca explicaţie convingerea celor implicaţi asupra faptului că, prin asocierea cu numele celui omagiat, puteau câştiga un plus de imagine. Pentru atingerea unui astfel de obiectiv nici un detaliu din cadrul întregii ceremonii nu trebuia scăpat din vedere, ţinând cont de contribuţia fiecărui amănunt la formarea unei anumite percepţii asupra celui care era readus, printr-o astfel de manifestare, în atenţia publică. Statuia lui Mihail Kogălniceanu, deşi era inaugurată într-un moment politic agitat, nu contribuia la repunerea pe tapet a acţiunilor politice controversate din activitatea celui care fusese numit o bună perioadă de timp „omul de la 2 mai”, aşa cum se întâmplase în cazurile celorlalţi lideri politici, cărora urmaşii le ridicaseră din diferite motive monumente publice. Fără a anticipa viitoarea desfăşurare de forţe, simţim totuşi nevoia să spunem, de pe acum, că exista într-un mod fericit un anumit consens la 1911 în privinţa activităţii desfăşurate de omul politic Mihail Kogălniceanu.

Contextul politic

Preluând guvernarea în decembrie 1908, datorită retragerii precipitate a lui D. A. Sturdza[1], I. I. C. Brătianu trebuia, într-un timp cât mai scurt, să rezolve nu doar probleme ce țineau de buna funcționare a guvernului, dar să decidă şi în privința continuării sau nu a politicii externe a României, în condițiile în care state precum Austro-Ungaria păreau nerăbdătoare să vadă poziționarea în politica internațională a guvernului liberal. Ales preşedinte al PNL la 11 ianuarie 1909[2], I. I. C. Brătianu căpăta autoritatea şi legitimitatea necesară. Preluarea conducerii guvernului şi a Partidului Național Liberal în acelaşi timp, de către fiul lui I. C. Brătianu, asigura echipei ministeriale din jurul acestuia coerența de care avea nevoie. Urmările unei astfel de mişcări politice nu puteau întârzia prea mult, iar activitatea legislativă remarcabilă din lunile ce au urmat preluării puterii şi diversitatea domeniilor vizate (reglementarea dreptului de asociere a funcționarilor şi meseriaşilor, crearea caselor de ajutor şi asigurare pentru salariații statului, codul silvic, organizarea şi administrarea teatrelor din România, repausul duminical[3]) dovedeau că liderul informal până în ianuarie 1909 al liberalilor acționase corect asumându-şi responsabiliatea conducerii partidului. Succesele din plan intern, dublate de numeroase contacte externe, mai ales în lumea germană, reprezentau premise pozitive pentru ca noua guvernare liberală să aibă o existență îndelungată. În condițiile enunțate, retragerea cabinetului liberal la 28 decembrie 1910 constituia o mare surpriză pentru lumea politică românească, deşi ea fusese oarecum anunțată la 15 decembrie 1910 prin demisia lui Emil Costinescu[4].

Plecarea intempestivă a liberalilor de la guvernare necesita măcar o explicație publică. Presa liberală, dar nu numai ea, vorbea în egală măsură despre încheierea legislaturii, de necesitatea unui răgaz pentru întocmirea unui nou program al PNL, dar invoca, în acelaşi timp, şi nerăbdarea conservatorilor şi a conservatorilor democrați de a ajunge la guvernare[5]. O mişcare de tipul celei inițiate de I. I. C. Brătianu reprezenta şi o modalitate din partea acestuia de a-şi testa autoritatea în propriul partid, mai ales că retragerea de la guvernare nu putea să stârnească entuziasmul în rândurile liberalilor. Noul guvern condus de

---

[1] Sorin Cristescu, *Carol I – Corespondența privată*, Bucureşti, Editura Tritonic, 2005, p. 456.

[2] Apostol Stan, *Putere politică şi democrație în România 1859-1918*, Bucureşti, Editura Albatros, 1995, p. 307.

[3] Ion Bulei, Ion Mamina, *Guverne şi guvernanți 1866-1916*, Bucureşti, Editura Silex, 1994, p. 130.

[4] *Ibidem*, p. 131.

[5] Anastasie Iordache, *Viața politică în Romania 1910-1914*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1972, p. 20-21.

Petre P. Carp (29 decembrie 1910-27 martie 1912), reunea în cadrul său personalități conservatoare precum Alexandru Marghiloman (interne), Titu Maiorescu (externe), Constantin C. Arion (culte), Barbu Ştefănescu Delavrancea (lucrări publice). Intervalul amintit permitea conservatorilor să promulge câteva legi importante pentru societatea românească şi care erau în strânsă legătură cu filosofia lor politică: scutirea de impozit funciar a proprietăților rurale mai mici de şase hectare, legea contra trusturilor şi cartelurilor, legea împotriva instituirii prețurilor de monopol la produse de primă necesitate, legea meseriilor ş.a., care sugerau destul de clar direcțiile pe care trebuia să le urmeze societatea românească în viziunea conservatorilor.

Desfăşurată în parametri normali, competiția politică din aceşti ani dintre liberali şi conservatori atingea cote destul de tensionate atunci când Parlamentul dominat de conservatori vota, la 16 şi 17 decembrie 1911, o lege prin care erau desființate Statutele Societății de Tramvaie din 1909, înlocuindu-le cu altele favorabile primăriei Capitalei şi nu acționarilor[6]. Punctul culminat al conflictului deschis între liberali şi conservatori era reprezentat de reproşurile directe formulate de P. P. Carp la adresa lui I. I. C. Brătianu, la 27 şi 28 noiembrie 1911, cu trimiteri chiar la viața privată a liderului liberal, urmat de retragerea din Parlament a lui Take Ionescu şi a lui I. I. C. Brătianu, pe 16 decembrie 1911[7]. Din acest moment, opoziția muta lupta împotriva guvernului în stradă, ajungându-se chiar la distrugerea sediului Partidului Conservator din Capitală, pe 8 ianuarie 1912.

Dată fiind forța opoziției, Regele Carol I încerca o nouă calmare a spiritelor încurajând o apropiere a tuturor conservatorilor, motiv pentru care a purtat mai multe discuții cu Take Ionescu, P. P. Carp şi Titu Maiorescu[8]. Lovitura de grație primită de P. P. Carp venea în primavara lui 1912 din partea Curții de Casație, care respingea legea privind statutele Societății de Tramvaie considerată neconstituțională. Noul guvern de esență conservatoare, condus începând cu 28 martie 1912 de către Titu Maiorescu, nu reuşea rezolvarea tensiunilor existente în cadrul familiei politice conservatoare şi nici a celor dintre liberali şi conservatori[9].

---

[6] Alexandru Marghiloman, *Note politice*, Bucureşti, Editura Scripta, 1993, p. 52.

[7] Nichita Adăniloaie, Parascheva Cîncea, Apostol Stan *et alti* (coord.), *Istoria parlamentului şi a vieții parlamentare din România până la 1918*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1983, p. 439.

[8] Ion Bulei, Ion Mamina, *op. cit*., p. 135.

[9] *Ibidem*, p. 137.

Jubileul Universității din Iaşi şi proiectul statuii lui Mihail Kogălniceanu

Această privire asupra atmosferei politice interne din lunile care au precedat evenimentele din 25-28 septembrie 1911 poate ajuta, credem, la înțelegerea cauzelor ce au contribuit la transformarea unui eveniment preconizat ca un moment de solidaritate, într-un prilej de noi dispute pe frontul putere-opoziție.

Pentru un oraş care aştepta, încă de la 1859, dovezi ale aprecierii factorilor politici de la Bucureşti privind sacrificiul său pe altarul Unirii, aniversarea celor cincizeci de ani de la fondarea Universității ieşene devenea o bună ocazie de afirmare a vechii capitale a Moldovei în plan național. Evenimentul urma să capete o greutate deosebită prin participarea familiei regale la întrega ceremonie ce urma să aibă loc, dar şi prin dezvelirea statuii lui Mihail Kogălniceanu. Cât de mult conta pentru autoritățile centrale dorința ieşenilor de a marca, într-un mod solemn, trecerea unei jumătăți de veac din activitatea primei universități moderne devenea evident în scurt timp şi din sumele modeste alocate de guvern manifestărilor ce urmau să aibă loc la Iaşi, în toamna anului 1910. Dorind să evite apariția oricăror surprize negative generate de lentoarea administrației centrale româneşti, rectorul Universității din Iaşi insista, încă din primavara anului 1910, pe lângă reprezentanții Ministerului Instrucțiunii Publice şi al Cultelor pentru deblocarea a 6.000 de lei, dintr-un total de 12.000[10] şi decidea formarea unei comisii pentru pregătirea întregii acțiuni. Aceasta era alcătuită din profesori reprezentativi ai facultăților existente în acel moment, precum A. D. Xenopol, Gr. Socor, I. Th. Burada, D. Pompeiu[11], pentru a cita pe doar câțiva dintre ei. Deşi organizatorii ieşeni păreau să-şi fi luat toate măsurile pentru ca evenimentul să aibă loc la timp, îmbolnăvirea bruscă a Regelui contribuia la amânarea pentru o dată necunoscută a tuturor festivităților. Ținând cont de implicarea înaltului cler în desfăşurarea evenimentelor publice din această perioadă, devenea un fapt firesc ca decizia luată la nivelul conducerii Universității să fie comunicată printr-o telegramă pe 6 septembrie 1910 şi către IPS Pimen, Mitropolitul Moldovei[12].

Amânat în mod repetat, jubileul părea să intre, din punct de vedere organizatoric, în linie dreaptă în toamna anului 1911, când asistăm la o intensificare a pregătirilor şi la formarea unui comitet alcătuit din C. Climescu,

[10] Ionuț Nistor, „Aniversarea semicentenarului (1910)", în Gheorghe Iacob şi Alexandru-Florin Platon (coordonatori), *Istoria Universității din Iaşi*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2010, p. 259.

[11] Jubileul de 50 de ani al Universității din Iaşi, nr. 422, 21 mai 1910, în Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iaşi, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza". Rectorat (în continuare: Rectorat), dosar 748/1909-1910, f. 41.

[12] Ionuț Nistor, *op. cit*., p. 260.

G. Bogdan, C. Negruzzi. Ceea ce părea să pună în mişcare întregul angrenaj era vestea sosirii Regelui la Iaşi, transmisă pe 14 septembrie 1911 de primarul Iaşului, în cadrul unei întâlniri cu rectorul Universității[13]. Din acel moment, nu aveau să mai treacă decât două săptămâni până la evenimentul mult aşteptat.

Depăşind faza declarațiilor de intenție de la 1891, ideea ridicării unui monument prin care să fie glorificate faptele şi acțiunile politice ale celui care fusese, alături de „domnitorul Unirii", autor al marilor reforme de la jumătatea secolului al XIX-lea fusese repusă pe tapet cu mai multă forță la 1898. Încă de la apariția în spațiul public românesc, proiectul omagierii lui Mihail Kogălnicenau era prezentat ca o datorie morală a întregii națiuni române față de memoria acestuia. Prima solicitare publică de sprijinire a acestui demers era făcută de un comitet executiv la 10 octombrie 1898, din care făceau parte Neculai Culianu, rector al Universității, Petru Poni, vicepreşedinte al Comitetului, Theodor Burada, prim preşedinte al Curții de Apel, generalul Leonida Iarca, comandant al Corpului 4 de armată, A. D. Xenopol, C. Botez, Petru Misir, decan al Baroului, A. B. Brandea, director al Liceului Național, C. Penescu, prefectul poliției Iaşi, A. C. Cuza, profesor şi publicist[14]. Adresantul era administratorul financiar al județului Neamț căruia i se amintea contribuția adusă de Mihail Kogălniceanu la formarea şi modernizarea statului român. Inițiatorii şi susținătorii proiectului din acel moment erau ferm convinşi de faptul că nu putea exista vreun român care să nu contribuie la un gest ce se dorea a fi unul reparator față de Mihail Kogălniceanu. În timp, avea să se demonstreze că aşteptarea lor constituia expresia unui optimism exagerat şi că oricât de mult s-ar fi făcut apel la formule deja clasice precum „Iaşul – a doua capitală a României", „Iaşul – leagăn al Unirii", ideea construirii unui monument pentru Mihail Kogălniceanu nu a fost urmată de o reacție de solidaritate generală.

Diferitele dificultăți organizatorice întâmpinate de Comitetul aminit, dar şi greutatea strângerii fondurilor necesare, contribuiau desigur la structurarea echipei organizatorice în diferite formule, din care după bunul obicei al epocii nu puteau lipsi reprezentanții a două instituții simbol, Universitatea şi Mitropolia Moldovei. Aceasta era, de altfel, explicația pentru care din rândurile Comitetului pentru ridicarea statuii lui Kogălniceanu, la 7 decembrie 1909, făceau parte Mitropolitul Moldovei, rectorul Universtății, alături de profesorii deja cunoscuți mediului academic ieşean precum Petru Poni, Theodor Burada, Principesa Moruzzi, A. D. Xenopol, A. C. Cuza, şi, nu în ultimul rând, primarul oraşului Iaşi, Nicolae Gane[15].

---

[13] *Mişcarea*, Iaşi, nr. 200, 14 septembrie 1911, p. 3.
[14] Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 4.
[15] Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 32.

Profesorilor li se rezerva un loc important, nu doar în comitetul organizatoric, ci şi în acela de colectori ai sumelor necesare ridicării statuii fostului prim ministru al Principatelor Române. Modalitatea prin care cadrele didactice de la Universitatea ieşeană urmau să ducă la îndeplinire o asemenea misiune era aceea a susținerii unor conferințe publice pe diferite teme, la capătul cărora celor prezenți avea să li se solicite donarea unor sume de bani. Cel căruia îi aparținea o asemenea inițiativă era chiar rectorul universității, Gh. Bogdan. Pentru a nu rămâne nici un semn de îndoială asupra motivelor pentru care se considera necesar un asemenea gest al urmaşilor lui Mihail Kogălniceanu, rectorul invoca, în epistola sa către profesorii de la care aştepta un sprijin real în sensul amintit, contribuția lui Mihail Kogălniceanu la „ridicarea țării noastre", scopul ridicării unei statuii de bronz fiind acela „de perpetuare a memoriei acestui ilustru barbat". Rectorul Jubileului – 50 accentua, dincolo de motivațiile înălțării statuii-simbol, pe propriile simțăminte de recunoştință față de marele bărbat de stat[16].

Reluată cu mai multă energie la începutul anului 1910, operațiunea de ridicare a unei statui în memoria lui Mihail Kogălniceanu întâmpina mai multe dificultăți, dintre care cea financiară ocupa locul cel mai important, deşi întreaga problemă era prezentată ca fiind una de manifestare a recunoştinței întregii națiuni față de cel care „mai bine de o jumătate de secol i-a încălzit cu focul patriotismului lui". Într-o încercare de imortalizare a tuturor faptelor ce erau invocate apărea, ideea ca basoreliefurile să reprezinte marile momente la care Kogălniceanu contribuise[17]. Devenită tot mai populară, ideea omagierii publice a lui Kogălniceanu suscita un anumit interes şi în rândul sculptorilor vremii. Dacă sugestia basoreliefurilor aparținea lui Filip Marcu, artist şi profesor la Şcoala Superioară de Arhitectură ce-şi anunța la, 24 februarie, nu doar disponibiliatea de a realiza o lucrare de o asemenea anvergură, ci şi operațiunile concrete pe care le va efectua[18], nu peste mult timp sosea pe adresa Comitetului de Subscripție o nouă ofertă din partea lui Constantin Bălăcescu, sculptor, profesor la Şcoala de Arte Frumoase din Iaşi. Printre realizările sale se aflau şi bustul lui Tudor Vladimirescu din Târgu Jiu, monumentul lui Mircea cel Bătrân din Tulcea, monumentul lui Treboniu Laurian din Bucureşti, bustul Regelui Carol I din Turnu Severin. Calitățile artistului erau dovedite şi prin premiul obținut la Academia de Belle Arte din Veneția, Milano, şi la expoziția internațională din Paris[19]. În primăvara anului 1910 A. D. Xenopol şi Teodor Burada au primit

[16] Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 33.
[17] Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 4.
[18] Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 11.
[19] Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 14.

oferta maestrului Clemente Santalena, specialist în prelucrarea pietrei şi a marmurei, pentru a executa soclul şi postamentul monumentului[20].

La nivelul ţării, reacţiile de solidaritate au luat forme diferite. Se oferea, bunăoară, piatra pentru statuia unuia „din cei mai de seama bărbaţi ai ţării”[21]. Preşedintele Comitetului primea scrisori şi schiţe care sugerau implicarea lui Mihail Kogălniceanu în reformarea societăţii româneşti[22]. Omagierea lui Kogălniceanu lua forme diverse, precum includerea imaginii sale pe unul din cele opt timbre jubiliare pregătite să apară cu ocazia aniversării universităţii ieşene. Alăturarea lui Kogălniceanu Regelui Carol I şi Reginei, Prinţului şi Prinţesei moştenitoare, lui Cuza şi doamnei Elena era o plasare simbolică într-o galerie de personalităţi[23].

Pornind de la imaginea pe care o aveau asupra fostului om politic, personaje precum colonelul Constantin Langa cerea să nu se ridice statuia cu suma mica ce se adunase pâna în acel moment, pentru că, astfel, „chiar patriotica voastră iniţiativă şi-ar pierde din valoarea sa”. Fară să o spună explicit, ofiţerul român cerea, într-un fel, ca toţi cei care beneficiaseră de reformele din timpul domniei lui Cuza să sprijine acum o astfel de acţiune. Intuind că prin acţiuni de mare amploare, precum se aştepta să afie inaugurarea statuii lui Kogălniceanu, puteau fi lezate anumite orgolii, Langa simţea nevoia să omagieze, în acest context, şi gloria Regelui Carol I, în domnia căruia România devenise un stat respectat de toată Europa. Opinând că statuia trebuia să fie, prin monumentalitate, potrivită cu faptele lui Mihail Kogălniceanu, colonelul Langa trimitea un avertisment Comitetului de Subscripţie privitor la siguranţa banilor colectaţi, pentru a nu se repeta întâmplarea nefericită din 1891, când o acţiune similară a eşuat ca urmare a gestului condamanabil săvârşit de un membru al Comitetului care şi-a însuşit o sumă de bani[24] .

Cel puţin ciudat, comparativ cu situaţia celorlalţi lideri politici ce fuseseră omagiaţi în anii precedenţi, este absenţa oamenilor politici din acţiunea de strângere a fondurilor necesare ridicării unui asemenea monument. Chiar dacă nu ştim cum s-a soldat solicitarea rectorului Bogdan către profesorii Universităţii

[20] Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 15-16.

[21] Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 44 verso.

[22] Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 11.

[23] Pe 23 iunie 1910 era semnat un acord între rectorul Universităţii din Iaşi şi Fany Şaraga, proprietar al Editurii Autorii Români din Iaşi pentru imprimarea timbrelor. Întreaga acţiune urma să se facă sub controlul unui reprezentant al Direcţiei Generale a Poştelor şi al unui reprezentant al doamnei Şaraga (Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 30).

[24] Consiliul Comunal Iaşi dăduse, încă din 5 iulie 1891, suma de 2000 lei pentru statuia lui Mihail Kogălniceanu, primar fiind chiar Constantin Langa. Acum tot el oferea încă 1000 lei din fonduri proprii (Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 76, 3 ianuarie 1910).

de a se implica şi ei în acțiunea de stringere de fonduri[25], important era începutul manifestării unei anumite solidarități, cel puțin regionale, cu proiectul care-şi propunea evocarea într-un mod aparte a personalității lui Mihail Kogălniceanu. În aprilie 1910, profesorul C. Climescu, în calitatea sa de casier al Comitetului, era autorizat să ridice de la casieria Casei de Depuneri şi Consemnațiuni mai multe sume ce se adunaseră începând cu anul 1898, printre deponenți aflându-se rectorul Gh. Bogdan, A. D. Xenopol, A. Teodoreanu[26], gestul lor fiind urmat şi de alte notabilități. Un semn important al ecolului pe care îl avea încă numele lui Kogălniceanu în rândul românilor obişnuiți venea din partea mai multor comune din judetul Neamț, care trimiteau la Iaşi, prin intermediul Prefecturii, suma de 275 de lei pentru statuia ce urma să se ridice în fața noului Palat Universitar de la Copou[27]. Fără să fi fost vorba de dispoziții oficiale, CEC-ul şi Biserica Ortodoxă se implicau activ în strângerea de fonduri. După ce pe 23 iunie 1910, Consiliul de conducere al CEC hotăra să acorde, pentru statuia lui Kogălniceanu, suma de 800 de lei adunată prin subscripție publică[28], Mitropolia Moldovei şi Bucovinei anunța, la 13 septembrie 1910, colectarea unei sume de 720 de lei, adunată cu ajutorul eparhiilor din subordine[29]. Implicarea bisericii se datora, cu siguranță, şi cooptării a doi preoți în Comitetul format pentru inaugurarea statuii lui Mihail Kogălniceanu, dar şi faptului că încă de la sfârşitul lui 1909 Mitropolitul primea din partea rectorului Universității propunerea de a fi preşedinte de onoare al Comitetului[30], din care mai făceau parte, pe lângă cei trei profesori deja menționați, şi Petru Poni, Th. Burada, C. Climescu, D. Cădere, P. Paşcanu, A. D. Xenopol[31] etc. Rectorul trimitea şi mitropolitului o sută de liste de subscripție în vederea strângerii de fonduri pentru statuia lui Kogălniceanu, încă din decembrie 1909[32].

[25] Rectorat, dosar 747/1909-1910, f. 60.

[26] Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 56-67, 28 aprilie 1910. Secretarul comisiei C. Climescu anunță la 27 aprilie 1910 ridicarea unei sume de 1000 lei de la Banca Națională din Bucureşti pentru statuia lui Mihail Kogălniceanu (Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 35). Tot C. Climescu anunță şi primirea unei sume de 1160 lei de la rectorul Bogdan (Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 36).

[27] Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 62, primit la 18 iunie 1910.

[28] Secretarul Comisiei C. Climescu anunța că a primit de la Casa de Depuneri suma de 800 de lei prin rectorul Gh. Bogdan, în Rectorat, dosar 749/1909-1910, f. 37.

[29] Rectorat, dosar 743/1909-1910, vol. II, f. 184, 13 septembrie 1910; f 186, 11 septembrie 1910.

[30] Rectorat, dosar 752/1909-1910, f. 46, 31 decembrie 1909; Rectorul anunța pe mitropolit că a decis să îl numească preşedinte de onoare al acestui comitet pentru ridicarea unei statui lui Mihail Kogălniceanu, în Rectorat, dosar 752/1909-1910, f. 44, 30 decembrie 1910.

[31] Rectorat, dosar 748/1909-1910, f. 19, 5 mai 1910.

[32] Rectorat, dosar 752/1909-1910, f. 44, 30 decembrie 1909.

Privită în ansamblu, întreaga acțiune părea să fie mai degrabă acceptată, decât susținută de autoritățile statului român, în condițiile în care rectorul trimitea mai multe depeşe primarului oraşului Iaşi pentru a nu cere taxele obişnuite unei inițiative private a fraților Remeder[33], a căror firmă de construcții se angaja să suporte cheltuielile pentru realizarea fundației statuii lui Mihail Kogălniceanu[34]. Pe 23 iunie 1910, Gh. Bogdan cerea profesorilor Universității ieşene desemnarea a patru reprezentanți care să țină cuvântări la inaugurarea statuii lui Kogălniceanu[35]. În primăvara anului 1910, membrii Comitetului au acceptat, prin consens, ca statuia să fie executată de sculptorul Rafael Romanelli[36] şi au făcut toate diligențele pentru ca inaugurarea să aibă loc cât mai curând. Primul demers s-a îndreptat către guvern, care a dezamăgit atât prin momentul reacției, cât şi prin contribuția bănească, în valoarea de o sută de lei[37]. Onorabil a fost răspunsul primăriei oraşului Bucureşti, care a virat în contul prenumerației suma de 4000 de lei. Gestul făcut de edilii bucureşteni a fost răsplătit de rectorul Universității din Iaşi printr-o invitație la festivitatea de dezvelire a statuii[38]. Nedorind să lase nici un amănunt la voia întâmplării, conducerea Universității discuta, încă din vara anului 1910, şi despre profesorii care urmau să țină discursuri, unul dintre ei fiind A. D. Xenopol, desemnat de conducerea Facultății de Filosofie şi Litere[39].

Primavara anului 1911 readucea, odată cu discuțiile despre jubileul Universității şi problema inaugurării statuii lui Kogălniceanu. Inițiativa de a lega simbolic cele două evenimente apăruse şi din dorința factorilor decizionali ieşeni de a asigura participarea familiei regale alături de profesori şi oficialii străini. Unii dintre ei şi-au dorit chiar rezervarea unor locuri speciale la spectacolul ce urma să aibă loc în fosta capitală a Moldovei, în fața Teatrului Național, unde trebuia să fie amplasată chiar o scenă specială[40]. Jubileul era programat, potrivit discuțiilor din acel moment, între 3 şi 6 octombrie 1911.

---

[33] I se cerea primarului autorizația de a ridica statuia lui Mihail Kogălniceanu, amintindu-se că monumentul era o operă națională în memoria unui mare român, motiv suficient de bun pentru a se cere o scutire de taxe venită chiar din partea rectorului Universității (vezi, Rectorat, dosar 749/1909-1910, f. 59, 22 iunie 1910).

[34] Frații Remeder, firma de construcții publice, anunța rectoratul Universității Cuza că este dispusă să realizeze fundația monumentului Kogălniceanu în mod gratuit (Rectorat, dosar 749/1909-1910, f. 72, 19 iunie 1910).

[35] Rectorat, dosar 749/1909-1910, f. 23.

[36] Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 69, 1 martie 1910.

[37] Rectorat, dosar 743/1909-1910, f. 117, 8 iulie 1910.

[38] Rectorat, dosar 750/1909-1910, f. 11, 3 noimebrie 1910.

[39] Rectorat, dosar 750/1909-1910, f. 76, 21 iunie 1910.

[40] Rectorat, dosar 746/1909-1910, f. 14, 10 martie 1910; f. 31, 19 martie 1911.

Inaugurarea statuii lui Mihail Kogălniceanu

La fel ca şi în cazul altor acțiuni publice şi de această dată autoritățile române nu doreau să lase nimic la voia întâmplării, motiv pentru care au redactat un amplu program al manifestărilor ce devenea public la 17 septembrie cu ajutorul ziarului Opinia[41]. Ceea ce era evident din simpla parcurgere a textului, apărut mai intâi în ziarul ieşean amintit, era faptul că întregul spectacol fusese astfel conceput încât să asigure o vizibilitate maximă Regelui şi familiei sale. Dovada cea mai clară a faptului că aşa stăteau lucrurile era chiar primirea făcută Regelui şi Reginei pe 25 septembrie la sosirea în gara din Iaşi, urmată de deplasarea la Mitropolie şi oficierea aici a unui *Te Deum* de către Mitropolitul Moldovei[42]. Au urmat dejunul de la Palat, spectacolul de artificii din Copou şi retragerea cu torțe. Organizatorii ieşeni doreau, prin toate aceste manifestări, să asigure prezența Regelui Carol I în cât mai multe medii sociale, motiv pentru care întâlnirile private, precum cele de la Universitate, din 26 septembrie, erau urmate de participări la acțiuni publice de mare amploare (de exemplu, întrecerile hipice de pe hipodromul de la Abator)[43].

Spre deosebire de inaugurările statuilor celorlalți lideri politici de la începutul secolului al XX-lea, evenimentul din 28 septembrie, ce urma să arate recunoştința societății româneşti față de Mihail Kogălniceanu, nu era unul distinct, ci făcea parte dintr-un ansamblu de acțiuni menite să marcheze jubileul Universității din Iaşi. Dacă privim cu atenție la câte eforturi făcuseră autoritățile centrale şi locale pentru marcarea jubileului primei Universități a țării, comparativ cu inaugurarea statuii lui Kogălniceanu, putem spune că primul eveniment ocupa un loc central în timp ce al doilea juca un rol secundar. Cu toate acestea, era evident că autoritățile locale nu priveau chiar cu indiferență ridicarea statuii lui Mihail Kogălniceanu. Primarul Iaşului, D. A Greceanu, trimitea în august 1911 Comitetului o listă pentru o subscripție şi pentru o medalie care să aibă pe o parte chipul lui Cuza şi al lui Kogălniceanu, iar pe a partea a doua un pergament cu un cuvânt din partea Regelui Carol I: „popoarele se onorează pe ele însele când păstrează şi înconjoară cu dragoste memoria marilor lor patrioți”[44]. Sumele trebuiau trimise până pe data de 16 octombrie 1911, aceasta urmând să fie singura medalie oficială legată de acest eveniment.

Constatările de mai sus sunt susținute, printre altele, şi de mobilizarea făcută de organizatori, care doreau prin toate acțiunile pregătite să aducă nu doar un

[41] *Opinia*, Iaşi, nr. 1400, 17 septembrie 1911, p. 3.
[42] *Mişcarea*, Iaşi, nr. 211, 27 septembrie 1911, p. 3.
[43] *Opinia*, Iaşi, nr. 1400, 17 septembrie 1911, p. 3.
[44] Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 27.

omagiu lui Mihail Kogălniceanu, prin inaugurarea statuii sale, sau Universității ieşene, ci oraşului Iaşi. Curse de cai, balul organizat la Teatru, devenit tradițional, deschiderea festivă a cursurilor universitare, concursurile hipice[45] etc. arătau că în ciuda unei decăderi economice evidente comparativ cu perioada de dinainte de 1859, fosta capitală a Moldovei rămăsese un oraş viu, cu o viață socială dinamică. Ca un semn al recunoaşterii locului pe care oraşul îl ocupa încă în plan național era şi prezența la toate manifestările ce urmau să aibă loc a unor reprezentanți ai instituțiilor similare din țară şi străinătate, dar şi politicieni sau trimişi ai puterilor europene[46]. Evident că de la o asemenea sărbătoare nu puteau lipsi liderii politici români, mai ales cei aflați în poziții guvernamentale[47]. Unii demnitari au simțit nevoia să-şi motiveze absența, precum ministrul agriculturii, care îşi anunța plecarea în străinătate pentru a petrece un concediu în perioada 26-29 septembrie, ceea îl împiedica să fie prezent la inaugurarea statuii şi la jubileul Universității[48].

Inaugurarea statuii lui Mihail Kogălniceanu era prefigurată şi de pelerinajul din 26 septembrie, organizat împreună cu un parastas la mormântul acestuia. Cu o zi înainte de dezvelirea statuii urma să aibă loc o conferință în cadrul Universității, susținută de profesorul A. C. Cuza, sugestivă prin însăşi titlul ei, *Rolul studenților în epoca de regenerare*, care trimitea la perioada în care activase fostul liberal căruia urma sa îi fie dedicat monumentul din Iaşi[49].

Prezenți la toate manifestările din Iaşi, reprezentanții familiei regale nu puteau lipsi tocmai de la ceremonia dezvelirii statuii lui Mihail Kogălniceanu. Liderii liberali ai momentului, conduşi de I. I. C. Brătinau aveau să participe şi ei la marea sărbătoare alături de Regele Carol I şi de principele moştenitor Ferdinand. Ceea ce devenea surprinzător în acest context era gestul inexplicabil pe care avea să-l săvârşească nimeni altul decât suveranul român, care chiar în aula Universității, cu ocazia deschiderii cursurilor, nu amintea nimic despre contribuția lui Mihail Kogălniceanu şi Alexandru Ion Cuza[50] la fondarea şi

[45] *Opinia*, Iaşi, nr. 1400, 17 septembrie 1911, p. 3.

[46] *Ibidem*, nr. 1404, 22 septembrie 1911, p. 2.

[47] P. P. Carp, Al. Marghiloman, N. Filipescu, C. C. Arion, B. Şt. Delavrancea şi Nenițescu (*Ibidem*, nr. 1404, 22 septembrie 1911, p. 2).

[48] Rectorat, dosar 767/1911, f. 427.

[49] „Mişcarea", Iaşi, nr. 209, 25 septembrie 1911, p. 3.

[50] În ciuda sincopei lui Carol I, un semn de recunoştință pentru memoria lui Alexandru Ioan Cuza venea chiar în 1910 când se trimitea o scrisoare de mulțumire din partea membrilor Comitetului de inaugurare a statuii lui Mihail Kogălniceanu către un exponent al guvernului pentru suma de bani de 300.000 dată de Camera Deputaților în vederea ridicării unei stauii dedicată unirii. Propunerea prevedea ca grupul să fie dominat de figura lui Alexandru Ion Cuza, în Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iaşi, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza". Facultatea de

dezvoltarea Universității. Atitudinea aceasta a monarhului român era cu atât mai surprinzătoare dacă ținem cont de faptul că regele Carol I obişnuia în mod frecvent, în momente precum cele desfăşurate la Iaşi, să invoce numele şi personalitatea predecesorilor săi. Fără să ştim motivele pentru care suveranul adoptase tocmai acum o asemenea atitudine, credem că gestul Regelui Carol I a contribuit la o creştere a tensiunii existente deja în toamna anului 1911 la Iaşi. Sursele acestei tensiuni veneau nu doar din zona politică, ci şi din cea universitară. Rectorul Universității, Gh. Bogdan, simpatizant al Partidului Conservator, acumulase în primele luni ale anului 1911 o adversitate deosebită din partea a numeroşi universitari. Nume importante ale vieții academice ieşene, dar şi apropiate de mediul politic, mai precis de cel al Partidului Conservator Democrat, profesorii Petru Poni, A. D. Xenopol, M. Cantacuzino, C. Stere, C. Climescu, P. Bujor[51], îi reproşau rectorului acte de corupție şi crearea la nivelul prestigioasei instituții ieşene a unui mediu clientelar. Modalitatea lor de reacție față de ceea ce ei considerau a fi un şir întreg de abuzuri avea să fie neparticiparea la mult aşteptatul jubileu[52]. Ținând cont nu doar de greutatea numelor celor care formulau astfel de reproşuri, dar şi de faptul că prin intermediul unor ziare precum *Opinia* se asigura punerea în circulație a unor asemenea afirmații, putem spune că Gh. Bogdan avea cu adevărat o situație deosebit de delicată într-un moment care trebuia să fie unul al concordiei. Relația dintre corpul profesoral şi rectorul Gh. Bogdan nu fusese tot timpul atât de încordată. Acest lucru este dovedit de implicarea unor membri din cadrul Comitetului ridicării statuii, acum aflați între contestatari, într-o serie de inițiative, precum cele care au dus la atribuirea edificării soclului sculptorului Clemente Santalena, Th. Burada şi A. D. Xenopol fiind autorizați să avanseze suma de 2000 lei[53].

Contestatarii ignorau până şi realitatea potrivit căreia Gh. Bogdan încercase să rezolve, prin diferite modalități, problema lipsei fondurilor necesare inuagurarii statuii lui Mihail Kogălniceanu[54]. Dar, faptul că în septembrie 1910 mulțumea fraților Ramider pentru că acceptaseră să realizeze *pro bono publico*

Filosofie şi Litere (în continuare: Facultatea de Filosofie şi Litere), dosar 69, 1909-1910, f. 1.

[51] Facultatea de Litere anunța la 21 iunie 1910 că în şedința din 16 iunie 1910 fusese desemnat A. D. Xenopol ca reprezentant al ei pentru a ține o cuvântare la inaugurarea statuii lui Mihail Kogălniceanu (Facultatea de Filosofie şi Litere, dosar 70/1909-1910, f. 140).

[52] *Opinia*, Iaşi, nr. 1407, 25 septembrie 1911, p. 1.

[53] Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 78.

[54] Gh. Bogdan cerea profesorilor Universității să țină conferințe în teritoriu la sfârşitul cărora să strângă bani pentru statuia lui Mihail Kogălniceanu. A. C. Cuza a ținut conferințe la Fălticeni, A. D. Xenopol la Craiova, I. Găvănescul la Piteşti, Paul Bujor la Constanța (Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 82).

fundaţia statuii[55] era o dovadă a modului în care au fost depăşite aceste greutăţi. Comitetul şi-a indeplinit onorabil misiunea, dacă avem în vedere faptul că se colectase în total suma de 36.424 lei şi se cheltuise doar 33.251, incluzând aici şi inaugurarea. După efectuarea tuturor plăţilor rămânea suma de 2.600 de lei care era depusă la banca Iaşilor, urmând să fie folosită pentru eventuale reparaţii[56]. Acest bilanţ financiar pozitiv a fost posibil graţie mobilizării unui mare număr de donatori din capitala Moldovei, între care profesorul A. D. Xenopol, senatorul A. Vizanti, P. Missir, decanul baroului, Vasile Pogor, director la Creditul Urban, Gheorghe Radu, dirigentele Telegrafului, Dimitrie Cotescu, şeful Vămii, Ion Averescu, A. C . Cuza[57].

Aşa cum s-a arătat mai sus, tensiunea din momentul inaugurării statuii lui Mihail Kogălniceanu[58] a atins cote înalte, mai ales dacă luăm în calcul şi faptul că nu doar profesorii universităţii ieşene îl contestau pe rectorul Gh. Bogdan, ci şi lideri politici ai Partidului Naţional Liberal şi ai celui Conservator-Democrat din localitate. Colportând acuzaţii similare, reprezentanţii celor două partide au decis să protesteze prin boicotarea festivităţilor care urmau să aibă loc[59]. Realizând că prin lipsa de la manifestări se puneau oarecum în afara jocului politic, liderii liberali anunţau, printr-un comunicat, că intenţioanu totuşi să ia parte doar la primirea familiei regale în gara din Iaşi şi la dezvelirea statuii lui Mihail Kogălniceanu. La fel ca şi în alte ocazii, conservator-democraţii adoptau şi de această dată o poziţie similară cu aceea a liberalilor[60].

Regele Carol I a urmărit, la rândul său, să se poziţioneze în raport cu aceste atitudini politice. Avantajaţi în mod evident, ca exponenţi ai guvernării, de organizarea serbărilor într-un cadru oarecum izolat de mediul politic, aşa cum era cel al jubileului Universităţii din Iaşi, conservatorii conduşi de P. P. Carp se vedeau puşi în dificultate de perspectiva sosirii în localitate a lui I. I. C. Brătianu. Un lider politic de anvergura acestuia putea deturna atenţia publicului care urma să asiste la evenimentul din 28 septembrie, în detrimentul conservatorilor, care erau totuşi principalii organizatori ai jubileului. Încercând să-l ţină şi pe suveran departe de zbuciumul politic, liderul conservator sugera

[55] Rectorat, dosar 754/1909-1910, f. 42, 29 septembrie 1910.
[56] Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 72.
[57] Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 55-63.
[58] Statuia lui Mihai Kogălniceanu era operă a sculptorului italian Raffaelo Romanelli (Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 69). Comitetul ridicării statuii hotăra să se facă lucrarea la Romanelli Rafael din Florenţa (Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 74), după o deliberare în cadrul căreia fusese luate în calcul şi nume precum sculptorul Dumitru Pavelescu, care studiase în Italia şi care lucrase la bustul lui Nicolae Filipescu.
[59] *Opinia*, nr. 1407, 25 septembrie 1911, p. 3.
[60] *Ibidem*.

Regelui Carol I să nu-şi mai rostească discursul la momentul inaugurarii statuii, deşi acesta fusese prevăzut în program[61]. Faptul că suveranul a acceptat o asemenea solicitare era expresia unei opțiuni vizând o oarecare apropiere de gruparea conservatoare, chiar dacă aceasta se făcea cu prețul sacrificării memoriei fostului prim-ministru al Principatelor Române.

Concluzii

Privit în ansamblu, evenimentul supus aici analizei apare ca rodul unei negocieri, dar poate fi apreciat şi ca un gest reparatoriu, dacă luăm în calcul unele intervenții din presă care exprimau sentimente de vinovăție față de modul în care fusese tratat Mihail Kogălniceanu după 11 februarie 1866.

De acum putem spune că la nivelul anului 1911, factorii decizonali erau puşi în situația de a găsi soluții pentru ca lupta politică să nu ducă la dispariția oricărui interes pentru manifestări publice de tipul celei care face obiectul acestui studiu. Mobilizarea care a avut loc, atât din partea autorităților locale, cât şi a celor centrale reprezintă un argument în favoarea afirmației de mai sus. Reținerea celor din opoziție de a participa la astfel de acțiuni era însoțită de tendința puterii de a se legitima, prin organizarea unor asemenea manifestări, în fața electoratului, considerând că poate profita de pe urma capitalului de simpatie de care se bucurau personaje precum Mihail Kogălniceanu devenite istorice. Antiteza dintre grupările aflate la putere şi în opoziție iese în evidență şi prin faptul că în timp ce guvernanții încercau să se plaseze cât mai mult în apropierea unui personaj intrat deja în panteonul național precum Kogălniceanu[62], pentru a obține o victorie de conjunctură, ceilalți invocau moştenirea aceluiaşi om politic cu scopul de a-i denigra pe decidenții politici contemporani. Nemulțumirea exprimată voalat de liberali era determinată de faptul că, neparticipând la luarea deciziilor privitoare la organizarea ceremoniilor legate de inaugurarea statuii lui Mihail Kogălniceanu, se vedeau excluşi de la beneficiile politice care decurgeau de pe urma evenimentului. Opoziția ştia foarte bine că, în condițiile unei puternice contestații, grupul aflat în posesia puterii va stabili regulile jocului în aşa fel încât toate profiturile de imagine să îi aparțină[63]. Criticați chiar din interiorul familiei lor politice, conservatorii conduşi de P. P. Carp intuiau că menținerea la putere nu se putea face doar organizând şi câştigând alegeri. Pentru a obține credibilitate era nevoie de o diversificare a

[61] *Ibidem*, nr. 1415, 4 octombrie 1911, p. 3.
[62] *Luceafărul*, nr. 21, 1911, 1 noiembrie 1911, p. 490.
[63] C. Sălăvăstru, *Discursul puterii*, Iaşi, Editura Institutul European, 1999, p. 39.

formelor şi mecanismelor de legitimare[64]. Retorica politică trebuia dublată de realizări notabile şi fapte memorabile. Inaugurarea statuii lui Mihail Kogălniceanu şi marcarea a cincizeci de ani de la înfiinţarea Universităţii din Iaşi, aşteptată în mod real de ieşeni şi nu numai, oferea ocazia guvernanţilor de a utiliza un simbol naţional în propriul folos. Pentru conservatori, dar şi pentru Regele Carol I, ceremonia inaugurării statuii era mijlocul cel mai nimerit pentru consolidarea legitimităţii politice. Aceasta avea să se facă evocând un personaj politic, revendicat deopotrivă de moldoveni, cât şi de întreaga societate, ceea ce întărea impresia de coeziune şi sprijin popular pentru cei care organizau evenimentul. Măsura în care această strategie a dat rezultatele scontate de conservatori avea să se vadă în anii următori. Dacă luăm în considerare sporirea contestărilor şi apoi părăsirea guvernării de către P. P. Carp, în martie 1912, putem conchide că „planul“ nu a reuşit.

A Moment of Political Reconciliation? Notes on the Inauguration of Mihai Kogălniceanu's Statue of Iaşi

(Summary)

Keywords: University, statue, political elite

During the second half of the 19th century, the Romanian political leaders adopted the Western practice of raising statues meant to mark the activity of significant politicians. Since the end of the century local authorities and national leaders entered a serious symbolic competition for the creation of such monuments. The entire deployment around the inauguration of a statue revealed the promoters' intention of raising image capital due to the association with the celebrated character. This also happened in the autumn of 1911, on the inauguration of Mihail Kogălniceanu's statue in front of the University Palace in Iaşi. The moment coincided with the 50th anniversary of the founding of this academic institution, seen as a compensation for the fact that the city of Iaşi had lost its status of capital after the union in 1859 between Moldavia and Wallachia.

[64] *Ibidem*, p. 43.

The character who was to be honored had had an extremely important role in the founding of the first modern Romanian university, as in the autumn of 1860 he was the Minister of Education in the new state. Regarding Mihail Kogălniceanu's political activity, the contemporaries wanted to express their gratitude for the one who, as prime-minister, seconded Prince Alexandru Ioan Cuza in the reforms adopted after the union of the Romanian Principalities. In 1911, when the statue was inaugurated in Iaşi, the main Romanian politicians were Petre P. Carp, leader of the Conservative Party which held the power, I. I. C. Brătianu, leader of the National Liberal Party which was in opposition and King Carol I, a constitutional monarch and the guarantor of political equilibrium. The statue's unveiling reunited all these political personalities, but the greatness of the honored one did not allow the power to acquire exclusively the symbolic earnings from the event.

Asociaţionism cultural şi academic în perioada interbelică: Reuniunea Femeilor Creştine din Cluj, 1925-1931

ANA-MARIA STAN

Cuvinte cheie: asociaționism, elită, naționalism, studenți

I. Argument:

După unirea Transilvaniei cu România, peisajul social şi cultural al acestei provincii a suferit transformări semnificative, deoarece intrarea sub administrarea autorităților de la Bucureşti a impulsionat pătrunderea elitei româneşti în mediul urban şi totodată în activitatea acesteia, echilibrând treptat raportul de forțe dintre români şi maghiari. Prin înființarea Universității româneşti din Cluj, începând din toamna lui 1919[1], oraşului de pe Someş i s-a conferit statutul de „capitală culturală" românească a Transilvaniei, fapt care s-a reflectat imediat şi în plan public.

Astfel, dacă în 1920 populația clujeană se cifra la 85.509 persoane, dintre care 29.644 erau români, 42.168 erau maghiari şi 10.638 evrei etc., în anul 1930 se înregistra un total de 103.840 locuitori, dintre care 37.029 erau de naționalitate română, 48.271 de naționalitate maghiară, iar 13.094 erau de evrei[2]. Membrii corpului academic, alături de alți numeroşi intelectuali români care s-au stabilit la Cluj după Unire[3], au constituit un nucleu foarte dinamic, din ce în ce

[1] Pentru înființarea universității româneşti din Cluj vezi: Marcela Sălăgean, *Universitatea din Cluj între 1919-1944*, în Ovidiu Ghitta (coord.), *Istoria Universității Babeş-Bolyai*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2012, p. 127-165; Vasile Puşcaş (coord.), *University and society*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999, p. 64-115 şi p. 124-129; Onisifor Ghibu, *Universitatea Daciei Superioare*, Bucureşti, Atelierele Grafice Cultura Națională, 1929, p. 27-60.

[2] Apud Varga E. Árpád, *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850-1992)*, informații demografice accesibile online la http://varga.adatbank.transindex.ro/?pg=3&action=etnik&id=5290 (3 mai 2012). Pentru anul 1930 s-au utilizat datele care consemnează naționalitatea şi nu limba maternă a locuitorilor Clujului, între cele două tipuri de înregistrări statistice existând mici diferențe. Pe lângă aceste grupuri etnice, mai erau înregistrate în oraş şi altele, nemenționate însă în studiul de față.

[3] Cei mai mulți români au venit la Cluj dinspre București, Iaşi şi Braşov. În legătură cu prezența braşovenilor, în special a absolvenților de la Liceul Andrei Şaguna, care au devenit cetățeni ai Clujului în perioada interbelică (vezi, Ana-Maria Stan, „Maialul braşovenilor

mai influent, atât în viaţa comunităţii locale, cât şi a întregii regiuni înconjurătoare. Ei şi-au exprimat poziţiile de cetăţeni şi de profesionişti prin intermediul unei pleiade de organizaţii, care au conferit mediului social clujean calitate şi varietate.

Cercetarea de faţă reprezintă un *studiu de caz*, care analizează evoluţia uneia dintre structurile asociative ale elitei româneşti din Clujul interbelic, apărute în jurul Universităţii şi ca răspuns la anumite probleme pe care le-a ridicat existenţa acestei instituţii.

II. Statutele şi componenţa Reuniunii Femeilor Creştine (R.F.C.)

Aşa după cum îi indică şi numele, societatea pe care o vom analiza este una cu o componentă preponderent feminină. Înfiinţată la 15 februarie 1925 şi primind calitatea de persoană juridică la 30 septembrie 1926, aceasta îngloba „în sânul ei pe cele mai distinse doamne române din Cluj", care lucrau „cu tot dorul numai spre binele şi propăşirea neamului românesc" [4]. *Reuniunea Femeilor Creştine* se alătura celor peste 10 asociaţii locale conduse de femei[5], distingându-se, însă, de la început prin obiective specifice şi prin persoanele implicate.

a) Scopuri şi obiective ale R.F.C.:

Într-adevăr, încă din expunerea de motive ce îi explica crearea, se face referire la situaţia socio-economică din deceniul trei, precum şi la particularităţile Clujului ca oraş gazdă al unei Alma Mater: „într-un moment de dezorientare a tinerimii universitare, departe de familie, neglijată de profesorii şi educatorii ei, trebuind să se zbată într-o societate ameţită de vârtejul grijilor materiale, femeile care vegheau în umbră, simţind **că mai ales în noile ţinuturi trebuie sprijinită orice iniţiativă de muncă şi cultură românească** [sublinierea noastră], au răspuns în număr mare unui apel ad-hoc…"[6].

Anul universitar 1924-1925 reprezenta, de altfel, o primă etapă de bilanţ pentru viaţa academică din Cluj, deoarece trecuse o jumătate de deceniu de la

---

«şagunişti» stabiliţi la Cluj – o sărbătoare academică şi culturală din perioada interbelică", în *Ţara Bârsei*, serie nouă, nr. 9, 2010, p. 136-146).

[4] „Istoricul societăţii Reuniunii Femeilor Creştine", în *Calendarul femeii-1927*, Cluj, Editura Carmen, 1927, p. 71.

[5] Pentru o listă non-exhaustivă a societăţilor feminine şi feministe din Clujul interbelic, vezi *Clujul, viaţa culturală românească*, Editura Ligii Culturale, secţiunea Cluj (cu ocazia Congresului Anual al Ligii, Cluj, 22-24 iunie 1929), p. 113-116.

[6] „Istoricul societăţii…", în *op. cit.*, p. 69.

începerea activității universității româneşti, iar rezultatele începeau să fie vizibile, atât în plan ştiinţific, cât şi în privinţa organizării instituţional-administrative. Aşa după cum afirma profesorul Onisifor Ghibu, primul specialist preocupat de istoria universității clujene, aceasta putea să stea „cu fruntea ridicată în fruntea tribunalului universal al Ştiinţei", nivelul de dezvoltare atins depăşind în multe privinţe estimările iniţiale[7]. Se reuşise ca majoritatea catedrelor să fie ocupate de personal didactic bine pregătit, provenit din România, dar şi din străinătate, proporţia titularilor pe posturi fiind covârşitoare[8]. Fuseseră înfiinţate institute, centre de cercetare şi laboratoare care studiau domenii ştiinţifice de actualitate, multe fiind introduse pentru prima oară în structura universității clujene (istoria artei, speologie, igienă socială, bizantinologie, psihologie experimentală, biochimie etc.). De asemenea, numărul semnificativ al revistelor de specialitate care au început să fie tipărite aici – ca de ex. *Clujul Medical*, *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, *Dacoromania*, *Anuarul Institutului de Geografie* etc. – precum şi al cursurilor şi manualelor pentru studenţi, dar şi de alte articole şi cercetări publicate de corpul profesoral în ţară şi străinătate, dovedeau seriozitatea comunității academice clujene[9]. Nici cooperarea ştiinţifică cu alte universități din Europa şi din lume nu a fost neglijată, doar în anul 1924-1925 derulându-se şase vizite ale unor mari personalități francofone (patru profesori francezi şi doi elveţieni)[10].

Dacă funcţionarea universității româneşti din Cluj şi a personalului ştiinţific şi administrativ intrase treptat pe un făgaş conform cu idealurile exprimate la momentul inaugurării din februarie 1920, condiţiile de viaţă ale studenţilor au progresat mult mai lent.

---

[7] Onisifor Ghibu, *Universitatea românească a Daciei Superioare. Cu prilejul împlinirii a cinci ani de activitate*, Cluj, Tipografia Viaţa, 1924, p. 19.

[8] La începutul anului universitar 1924-1925 situaţia personalului didactic universitar de la Cluj se prezenta după cum urmează: Facultatea de Drept – 10 profesori titulari, 3 profesori agregaţi, dar şi 6 catedre vacante; Facultatea de Medicină şi Farmacie – 19 profesori titulari (18 la secţia de medicină şi 1 la secţia de farmacie), 3 profesori agregaţi (la secţia medicină), 3 conferenţiari (2 la medicină şi 1 la farmacie), numeroşi şefi de lucrări, asistenţi, preparatori; Facultatea de Litere şi Filozofie – 21 de profesori titulari, 4 profesori agregaţi, 3 conferenţiari şi 2 lectori; Facultatea de Ştiinţe – 18 profesori titulari (17 români şi unul din Franţa – René Jeannel), 1 profesor detaşat de la Universitatea din Bucureşti, 3 profesori agregaţi, 2 conferenţiari (unul român şi unul francez) şi numeros personal didactic ajutător. Datele au fost preluate din *Anuarul Universității din Cluj pe anul universitar 1924-1925*, Institutul de Arte Grafice Ardealul, Cluj, 1926 (am luat în considerare listele detaliate de la fiecare facultate şi nu cifrele vehiculate în raportul rectorului Camil Negrea).

[9] Apud Onisifor Ghibu, *Universitatea*…, 1924, p. 20-23.

[10] *Anuarul Universității…1924-1925*, p. 8.

Deşi se făcuseră eforturi considerabile pentru crearea de cămine şi asigurarea de resurse financiare pentru studenţii săraci care doreau să studieze la Cluj, problemele persistau. Această situaţie se repercuta vizibil asupra frecvenţei la cursuri şi seminarii, care era nesatisfăcătoare, în pofida cifrei mari de tineri înscrişi la cele patru facultăţi; spre exemplu, pentru anul 1923-1924 se înscriseseră un total de 2018 studenţi, dintre care 960 la Drept, 533 la Medicină şi Farmacie (472 la secţia Medicină şi 61 la secţia Farmacie), 330 la Litere şi 195 la Ştiinţe[11]. Absenteismul ridicat îi nemulţumea pe profesori, însă nu puteau decât să îl consemneze şi să îl explice tocmai prin „situaţia precară materială a studenţimii şi lipsa de cuartiruire [adică de cazare - n.n.] în oraşul Cluj”[12]. Un alt factor determinant pentru mediul studenţesc clujean îl constituia prezenţa masivă a studenţilor minoritari, adesea mai înstăriţi, ceea ce crea frecvent tensiuni şi rivalităţi între diferitele grupuri de tineri; astfel, dacă în anul universitar 1919-1920 din totalul de 1871 de studenţi înscrişi în primul semestru erau 1288 de români, 281 de evrei, 225 germani şi 77 maghiari, iar din cei 2152 de studenţi înscrişi în semestrul al doilea erau 1433 români, 428 evrei şi 291 germani şi maghiari[13], în 1924-1925, din cei 2175 de studenţi înscrişi pe toată durata anului universitar doar 69,8% erau de naţionalitate română, înregistrându-se 158 de evrei şi 399 de maghiari şi germani[14]. Nu trebuie uitat faptul că oraşul Cluj a fost puternic zguduit în perioada 1922-1924 de mişcările studenţeşti antisemite, pornite de la chestiunea disecţiei cadavrelor, procesul didactic fiind frecvent perturbat şi întrerupt din cauza manifestaţiilor şi a revendicărilor lansate cu acest prilej[15].

Având în vedere acest context complex, apariţia şi rolul *Reuniunii Femeilor Creştine* devin de importanţă majoră. Asociaţia nu avea doar un caracter feminin, ci şi unul tradiţionalist, ba chiar uşor naţionalist. Folosirea sintagmei *creştin* în titulatura ei echivala în fapt cu afirmarea, indirectă, a unor sentimente

---

[11] Onisifor Ghibu, „Universitatea din Cluj. Date statistice despre cei dintâi cinci ani de activitate a ei”, în *Societatea de mâine*, an II, nr. 45, 8 noiembrie 1925, p. 794.

[12] *Anuarul Universităţii din Cluj, anul şcolar 1922-1923*, Imprimeria dr. Bornemisa, Cluj, 1924, p. 20.

[13] *Anuarul Universităţii din Cluj. Anul I (1919-1920)*, Tipografia Institutului de Arte Grafice Ardealul, Cluj, 1921, p. 15.

[14] *Anuarul Universităţii…1924-1925*, p. 8-9.

[15] Pentru detalii privind revoltele studenţeşti de la Cluj, vezi Maria Ghitta, „The 1922-1923 Student Revolt at Cluj University and Its Anti-Jewish Aspect”, în *Jews in Russia and Eastern Europe*, no. 1-2 (54-55), 2005, Jerusalem, p. 91-108; Idem, „Guerra dopo guerra. L’autunno 1922 all’Università di Cluj”, în Gheorghe Mândrescu şi Giordano Altarozzi (ed.), *Războiul şi societatea în secolul XX/Guerra e società nel XX secolo,* Cluj-Napoca, Editura Accent, 2007, p. 167-178.

antisemite şi antimaghiare, lucru şi mai evident după ce parcurgem statutele *Reuniunii*, care repetă la rândul lor, aproape obsesiv, acest cuvânt.

Existau practic trei mari direcții de acțiune pe care R.F.C.-ul şi le fixase încă de la început şi anume: „unirea sufletească a femeilor creştine din Cluj" (urmărea, aşadar, crearea unei solidarități de gen, dar şi a unei solidarități religioase, adică național-locale); apoi „ajutorarea studenților lipsiți de mijloace"[16], mai precis a „studențimii creştine care se zbate azi în mizerie pentru a-şi putea asigura un viitor cât de modest"[17], (asistența socială în mediul universitar constituind, de altfel, principala preocupare a acestei organizații); iar în cele din urmă, dar nu pe ultimul plan, „sprijinirea industriei şi comerțului creştin", cu precădere a cooperației (avea în vedere, de fapt, încurajarea apariției unei elite economice şi sociale româneşti în oraşul Cluj şi în Transilvania, unde la acea dată predominau comercianții şi antreprenorii maghiari şi/sau evrei). Erau obiective ambițioase şi complexe, care necesitau aplicarea mai multor măsuri concrete pentru a putea fi duse la îndeplinire.

În privința dezvoltării comerțului şi industriei, doamnele din *Reuniunea Femeilor Creştine* preconizau următoarele: să sprijine „micile prăvălii româneşti care se deschid în Cluj", bineînțeles, utilizându-le cât mai des serviciile; să încurajeze „industria casnică" prin acțiuni precum purtarea în ocazii cât mai diverse a costumului național românesc, folosirea țesăturilor populare – covoare, pânză de casă etc. – în gospodărie; să susțină anumite întreprinderi cu caracter comercial românesc, ca de exemplu *Consumul funcționarilor publici din Cluj*[18].

Dacă pe latura economică strategia a fost definită încă din primii ani, în chestiunea ajutorării studenților, care forma de fapt nucleul activităților *Reuniunii*, metodele s-au diversificat treptat, adaptându-se la realitățile din teren. La început, adică în anii 1925-1927, membrele R.F.C. îşi propuseseră doar să înființeze o cantină studențească „unde să poată găsi o masă ieftină şi bună studenții şi studentele creştine din Cluj"[19]. După numai câțiva ani apar şi alte servicii de asistență care erau furnizate de către asociație: studenții putea primi diferite tipuri de ajutoare materiale şi morale (spre exemplu, li se plăteau o parte din taxele de şcolarizare, din chirie, sau li se asigura un sejur într-o stațiune balneoclimaterică, cum ar fi Colibița din județul Bistrița). De asemenea, au

[16] „Istoricul societății Reuniunii Femeilor Creştine", în *Calendarul femeii-1927*, Cluj, Editura Carmen, 1927, p. 69-70.

[17] „Activitatea societății Reuniunea Femeilor Creştine din Cluj pe anul 1929-1930", în *Calendarul femeii-1931*, anul V, Cluj, Editura Carmen, 1931, p. 66.

[18] „Istoricul societății Reuniunii Femeilor Creştine", în *op. cit.*, p. 70.

[19] *Ibidem.*

început demersuri şi pentru înfiinţarea unui cămin-internat pentru studenţi[20]. Şi mai importantă era însă „acordarea de împrumuturi pe care fiecare solicitator era obligat să le restituie în 10 ani de la începutul carierei”[21], deoarece în acest mod se oferea un sprijin substanţial tinerilor pentru a porni în viaţă, fiind stimulaţi cu precădere intelectualii români din Transilvania.

Pe lângă cele trei mari direcţii de acţiune pe care le-am detaliat aici, se regăsesc în statutele *Reuniunii* anumite prevederi general valabile pentru societăţile feminine româneşti de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi prima jumătate a secolului XX, care reliefează faptul că aceasta nu se despărţea în mod radical şi ineluctabil de postura tradiţională a femeii în societate. R.F.C. îşi luase ca sarcină şi protejarea morală şi materială a văduvelor şi orfanilor de război, precum şi a familiilor sărace din Cluj. Mai milita deopotrivă, cu multă însufleţire, pentru terminarea catedralei ortodoxe din Cluj şi clădirea bisericii de la Mausoleul de la Mărăşeşti[22].

b) Conducerea R.F.C, categorii de membri (observaţii biografice şi prosopografice)

În fruntea *Reuniunii Femeilor Creştine* s-a aflat, ca *preşedinte executiv*, Elena Bratu. Avocat şi doctor în drept, lucrând în acelaşi cabinet de avocatură cu Amos Frâncu[23], Elena Bratu era soţia profesorului universitar Gheorghe Bratu[24], care preda la Facultatea de Ştiinţe din Cluj. Pe lângă R.F.C., dr. Elena Bratu a condus, simultan, şi *Gruparea Naţională a Femeilor Române*, filiala Cluj[25]. Spre deosebire de *Reuniune*, *Gruparea Naţională a Femeilor Române* avea un caracter mult mai progresist, fiind creată în 1929 de către Alexandrina

[20] „Activitatea societăţii Reuniunea Femeilor Creştine din Cluj”, în *Calendarul femeii-1929*, anul III, Cluj, Editura Carmen, 1929, p. 74.

[21] „Activitatea societăţii Reuniunea Femeilor Creştine din Cluj pe anul 1929-1930”, în *Calendarul femeii-1931*, anul V, Cluj, Editura Carmen, 1931, p. 66.

[22] „Istoricul societăţii Reuniunii Femeilor Creştine”, în *op. cit.*, p. 70-71.

[23] *Calendarul femeii-1931*, anul V, Cluj, Editura Carmen, 1927, p. 73.

[24] Gh. Bratu (1881-1941), matematician şi astronom. Studii universitare la Iaşi şi Paris (doctorat în matematici în 1914, sub conducerea lui Paul Appel), apoi profesor universitar la Iaşi, iar după 1919 la Facultatea de Ştiinţe a Universităţii din Cluj. Aici a predat astronomie şi analiză matematică, fiind totodată şi directorul-fondator al Observatorului Astronomic din Cluj (1920-1921; 1928-1941). Între anii 1923-1924 şi 1938-1939 a fost decan al Facultăţii de Ştiinţe. A întemeiat „Alliance Française” filiala Cluj. Date preluate din *Anuarul Universităţii Regele Ferdinand I Cluj-Sibiu, în al doilea an de refugiu 1941-1942*, Tipografia Cartea Românească din Cluj, Sibiu, 1943, p. 276 şi de la Facultatea de Matematică şi Informatică a Universităţii Babeş-Bolyai, pagină accesibilă online la http://www.cs.ubbcluj.ro/www/index.php?module=pagemaster&AGE_user_op=view_page&PAGE_id=111 (3 mai 2012).

[25] *Calendarul femeii-1931*, anul V, Cluj, Editura Carmen, 1931, p. 73.

Cantacuzino cu scopul de a milita pentru emanciparea politică a femeilor şi pregătirea lor pentru a lua parte la conducerea treburilor publice, pe picior de egalitate cu bărbații[26]. Dubla calitate deținută de dr. Elena Bratu ne indică faptul că era o persoană dinamică, cu opinii bine conturate față de poziția şi contribuția pe care trebuiau să o aibă femeile în cadrul societății româneşti şi demonstrează că avea o rețea extinsă de contacte atât la nivel local, cât şi la nivel național, care i-au permis să asigure cu succes îndeplinirea obiectivelor pe care şi le asumase în cadrul societăților pe care le dirija.

Dr. Elena Bratu era secondată în munca ei la *Reuniunea Femeilor Creştine* din Cluj de o altă binecunoscută personalitate a feminismului românesc, anume Elena Pop Hossu-Longin[27], născută „de Băseşti", care deținea funcția de *preşedintă de onoare*. Comitetul de conducere al R.F.C. era completat cu două vicepreşedinte: Marietta Cătuneanu (soția profesorului Ion C. Cătuneanu[28], de la Facultatea de Drept, care se remarcase public în epocă prin opiniile sale antisemite[29]) şi Virginia Gh. Pamfil, precum şi de o *secretară*, Elena Tofan şi de o *casieră*, Iordana Blebea[30].

Încă de la început, *Reuniunea* s-a bucurat de popularitate în rândul reprezentantelor elitei feminine clujene. După aproape trei ani de activitate, asociația avea *40 de membre active*[31], nucleul principal fiind alcătuit din soțiile de profesori universitari (majoritatea provenind de la Facultatea de Drept şi de la cea de Ştiințe) sau de intelectuali şi înalți funcționari români din Cluj. Membrele

---

[26] Ştefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc*, Iaşi, Editura Polirom, 2002, p. 46.

[27] Elena Pop Hossu-Longin (1862-1940), personalitate feminină interbelică. Fiică a fruntaşului politic transilvănean Gheorghe Pop de Băseşti, s-a remarcat prin activitatea ei în plan public, participând la înființarea *Reuniunii Femeilor Române Sălăjene* (1881) şi a *Reuniunii Femeilor Române Hunedorene* (1886), asociație pe care a şi condus-o între 1895 şi 1919. Date despre personalitatea ei la Marin Pop, „Elena Pop Hossu-Longin (1862-1940). Reprezentantă de marcă a mişcării feministe din Transilvania (I-III)", în *Caiete Silvane*, mai-august 2007, accesibile online la adresa: http://www.caietesilvane.ro/indexcs.php?cmd=cauta&searchstring=elena+pop (5 mai 2012). Vezi şi Elena Pop Hossu-Longin, *Amintiri. 1880-1930*, Tipografia P. Barițiu, Cluj, 1932.

[28] Ion. C. Cătuneanu (1883-1937), jurist. Doctor în drept de la Universitatea din Berlin şi din 1919 profesor de drept roman la Facultatea de Drept a Universității româneşti din Cluj (*Universitatea Regele Ferdinand I Cluj. Anuarul 1935-1936*, Tipografia Ardealul, Cluj, 1937, p. 18).

[29] Vezi, în acest sens, Maria Ghitta, „Ideologi antisemiți interbelici: un necunoscut (I. C. Cătuneanu) şi „locotenentul din Ardeal" (Ion. I. Moța)", în Nicolae Bocşan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav, (ed.) *Tentația istoriei. În memoria Profesorului Pompiliu Teodor*, Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2003, p. 255-287.

[30] Această componență a biroului de conducere este documentată începând cu anul 1929 („Activitatea societății Reuniunea Femeilor Creştine din Cluj", în *Calendarul femeii-1929*, anul III, Cluj, Editura Carmen, 1929, p. 72-73, anterior neexistând funcția de vicepreşedintă).

[31] *Ibidem.*

active aveau obligaţia de a participa la patrimoniul R.F.C. prin plata unei taxe de 200 de lei/an, însă, pe lângă aceasta, ele contribuiau „totdeauna în toate împrejurările şi la toate ocaziile spre a se restabili buna stare a fiecărui solicitant, dacă cererea e întemeiată”[32].

Dintre membrele provenite din lumea universitară enumerăm pe: Elisa Abramescu (soţia profesorului N. Abramescu[33]), Maria V. Onişor (soţia profesorului Victor Onişor[34]), Livia Boilă (soţia profesorului Romul Boilă[35]), Veturia Borza (soţia profesorului Alexandru Borza[36]), Lucia Bologa (soţia profesorului Valeriu Bologa[37]), Maria G. Dima, (văduva profesorului Gheorghe Dima[38]), Zina G. Moroianu (soţia profesorului Gheorghe Moroianu – rector al Academiei de Înalte Studii Comerciale şi Industriale din Cluj), Miţi dr. Haţieganu (din familia profesorilor universitari Iuliu Haţieganu şi Emil Haţieganu), Ana I. Lupaş (soţia profesorului Ioan Lupaş[39]), dr. Alma Popoviciu-

[32] „Dare de seamă despre scopul şi activitatea societăţii Reuniunea Femeilor Creştine din Cluj”, în *Calendarul femeii-1930*, Cluj, Editura Carmen, 1930, p. 65-66.

[33] Nicolae Abramescu (1884-1947), matematician. Conferenţiar la Şcoala Politehnică din Bucureşti, apoi din 1919, cadru didactic la Facultatea de Ştiinţe a Universităţii din Cluj, unde a deţinut catedra de geometrie (*Anuarul Universităţii Regele Ferdinand I Cluj-Sibiu, în al doilea an de refugiu 1941-1942*, Tipografia Cartea Românească din Cluj, Sibiu, 1943, p. 566-567).

[34] Victor Onişor (1874-1932), jurist şi om politic. Din 1919 profesor titular de drept administrativ şi financiar la Universitatea din Cluj. A suplinit, de asemenea, şi catedra de Istoria Dreptului Român. Decan al Facultăţii de Drept clujene între 1922-1923 şi 1928-1929 (*Anuarul Universităţii Regele Ferdinand I Cluj 1931-1932*, Institutul de Arte Grafice Ardealul, Cluj, 1932, p. 89-94; Luminiţa Dumitrescu, *Victor Onişor (1874-1932), juristul şi profesorul. Monografie Istorică*, teză de doctorat, 2011, Universitatea din Oradea).

[35] Romul Boilă (1881-19?), jurist şi om politic. Din 1919 şi până în 1940 profesor titular de drept constituţional la Facultatea de Drept a Universităţii clujene, unde a deţinut între, 1923-1924 şi 1929-1930, funcţia de decan. A fost în mai multe rânduri deputat şi senator, ajungând chiar şi vicepreşedinte al Senatului (*Universitatea Regele Ferdinand I din Cluj, Anuarul 1938-1939*, Tipografia Cartea Românească, Cluj, 1940, p. 71-72).

[36] Alexandru Borza (1887-1971), botanist. Profesor de botanică la Facultatea de Ştiinţe clujeană, director-fondator al Grădinii Botanice şi al Institutului Botanic. Decan al Facultăţii de Ştiinţe între 1935-1938 şi rector al Universităţii clujene în anii 1944-1945.

[37] Valeriu Bologa (1892-1971), medic, istoric al medicinei. Şi-a început cariera didactică la Cluj în 1920, ca asistent al profesorului francez Jules Guiart, iar din 1932 a devenit profesor de istoria medicinei la Facultatea de Medicină a universităţii clujene. Între 1949-1971 a fost preşedinte al Societăţii Internaţionale de Istoria Medicinei.

[38] Gheorghe Dima (1847-1925), muzician. După studii la Conservatorul din Leipzig a fost profesor de muzică şi animator al vieţii culturale din Sibiu (1881-1899), apoi din Braşov (1899-1916). În vara lui 1919 a ajuns la Cluj, unde a primit misiunea de a înfiinţa şi conduce Conservatorul de Muzică şi Artă Dramatică din localitate. Date consultate şi accesibile online pe http://old.muzeulmuresenilor.ro/mureseni_ro/index-gheorghedima-detalii.html (5 mai 2012).

[39] Ioan Lupaş (1880-1967), istoric şi om politic. Profesor de istoria modernă a românilor şi de istoria Transilvaniei la Facultatea de Litere şi Filozofie a Universităţii clujene. Co-director al

Mohora (prima femeie stomatolog din România, ea însăşi asistent universitar la Facultatea de Medicină şi soție a dr. Traian Popoviciu, cadru didactic în aceeaşi instituție, ajuns mai târziu profesor universitar de obstetrică-ginecologie[40]). În timp, lor li se vor mai alătura şi alte personalități academice, precum Annie dr. Iacobovici, (soția profesorului Iacob Iacobovici[41]) sau dr. Eliza Constantinescu-Bagdat (cadru didactic la Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale din Cluj[42]), pe care le regăsim în *Reuniunea Femeilor Creştine* începând din anul 1930. Alte nume sonore care au activat în cadrul acestei organizații şi care pot fi identificate ca soții de înalți funcționari publici români din Clujul interbelic, de întreprinzători români sau de militari din Armata română aflați în regiune sunt: Lucreția dr. Barbul (soția lui Eugen Barbul, directorul Bibliotecii Universitare din Cluj în perioada 1920-1935), Maria P. Bariţiu (văduva lui Petru Bariţiu, nepot al cărturarului George Bariţ şi patron al unei imprimerii româneşti, pe care o crease la Cluj încă din 1904[43]), Maria A. Ciortea, Natalia colonel Vlaşca, Natalia maior Strat[44].

Alături de categoria membrelor active, R.F.C. avea în organizarea ei şi un grup consistent de *membri de onoare*. Deşi atribuțiile nu le fuseseră clar definite prin statute, membrii de onoare erau, după cum se poate documenta din dările de seamă, persoane care contribuiau în mod deosebit la derularea activităților acesteia – fie prin contribuții financiare consistente, fie prin alte sfaturi sau acțiuni practice. Se remarcă faptul că printre membrii de onoare întâlnim nu doar femei, ci şi intelectuali de vază ai Clujului, în special profesori universitari, precum Gh. Bratu, Camil Negrea[45] sau Petre Sergescu[46]. Tot ca membri de

Institutului de Istorie Națională din Cluj, alături de Alexandru Lapedatu. Ioan Lupaş a fost ales membru al Academiei Române în 1916, iar între 1932 şi 1935 a deținut preşedinția Secției Istorice a Academiei.

[40] Simeon-Petru Moşoigo, „Alma Mohora-Popoviciu (1896-1990)", în *Clujul Medical*, vol. 84, nr. 2, 2011, Cluj, p. 292-293.

[41] Iacob Iacobovici (1879-1959), medic, specialist în chirurgie. Numit în 1919 profesor titular de chirurgie la Facultatea de Medicină a Universității clujene. A fost rector al Universității între 1922-1923, decan al Facultății de Medicină în 1921-1922. În 1933 s-a transferat la Universitatea din Bucureşti, iar în 1934 a înființat în capitală primul spital de urgență din România.

[42] Ana-Maria Stan, „Eliza Constantinescu-Bagdat, portretul unei feministe din lumea academică interbelică", în *Anuarul Institutului de Istorie Gheorghe Bariţiu din Cluj-Napoca*, vol. XLIX, seria Historica, 2010, p. 245-257.

[43] „Jubileul Tipografiei Carmen", în *Calendarul femeii-1930*, Cluj, Editura Carmen, 1930, p. 53-55.

[44] „Activitatea societății Reuniunea Femeilor Creştine din Cluj pe anul 1929-1930", în *Calendarul femeii-1931*, anul V, Cluj, Editura Carmen, 1931, p. 67.

[45] Camil Negrea (1882-1956), jurist, avocat. Din 1919 profesor titular de drept civil la Facultatea de Drept a Universității clujene. A deținut funcția de decan al Facultății în anii 1920-1921 şi 1926-1927, iar în 1924-1925 a fost rectorul Universității.

onoare ai *Reuniunii* sunt înregistrate numele Olgăi general Prezan, al Sabinei ing. Hoisescu din Bucureşti, al lui Francis Hossu-Longin – care acordau constant „ajutor material şi moral" –, al lui Pavel Tofan – care strânsese peste 12.000 lei pentru *Reuniunea Femeilor Creştine* şi crease cu aceşti bani un fond special denumit „Fondul Mureşanu" etc[47]. De asemenea, doamnele care făcuseră parte din *Reuniunea Femeilor Creştine* din Cluj, dar care din diferite motive părăsiseră oraşul, deveneau din membre active, membre de onoare, rămânând, aşadar, implicate în viaţa asociaţiei şi făcând adesea donaţii importante pentru aceasta. Printre membrii de onoare sunt mereu menţionate în documente şi câteva personalităţi decedate, dar care jucaseră un rol esenţial în constituirea *Reuniunii*, cum ar fi Gabriela dr. Negrea (soţia profesorului Camil Negrea) sau avocatul Alexandru Breban, care ajutase la elaborarea statutelor şi la obţinerea calităţii de persoană juridică[48].

O a treia mare categorie de membri din cadrul R.F.C. a fost cea a *membrilor donatori*. La fel ca şi în cazul membrilor de onoare, nu am regăsit în statute o definiţie clară a atribuţiilor avute de aceştia, însă, după cum indică şi numele, este vorba despre persoane care participau la activitatea societăţii prin donaţii de bani, care trebuiau să depăşească un anumit nivel; potrivit estimărilor şi datelor pe care le deţinem, suma minimă era de 1000 de lei (fiind uneori acceptate produse în valoare echivalentă). Printre aceşti membri donatori, rapoartele consemnează atât femei, cât şi bărbaţi, din Cluj şi din alte zone ale Transilvaniei, ca de exemplu, dl. Modrigan, preşedinte al Cooperativei „Zorile" din Luduş, care a acordat *Reuniunii* 1500 de lei „în memoria surorii sale"[49]. În unele cazuri, membrii de onoare erau deopotrivă şi membri donatori de prim ordin ai R.F.C., cum se întâmplă, spre exemplu, cu Ana Lazăr, care pentru o perioadă a îndeplinit funcţia de secretară a R.F.C., apoi s-a mutat de la Cluj la Sibiu, iar la moartea sa a lăsat prin testament 20.000 lei pentru această asociaţie[50]. Era o sumă importantă, aproape o mică avere, care stă mărturie nu numai pentru nivelul social al doamnelor care au acceptat să facă parte din *Reuniune*, dar şi

---

[46] Petru Sergescu (1893-1954), matematician şi istoric al ştiinţei. A fost conferenţiar (din 1926) şi apoi profesor titular de calcul diferenţial şi integral la Facultatea de Ştiinţe a Universităţii clujene. Din 1937 a fost membru corespondent al Academiei Române. Foarte cunoscut pe plan internaţional, după instaurarea comunismului s-a refugiat în Franţa, unde a şi murit.

[47] „Dare de seamă despre scopul şi activitatea societăţii Reuniunea Femeilor Creştine din Cluj", în *Calendarul femeii-1930*, Cluj, Editura Carmen, 1930, p. 60.

[48] *Ibidem*, p. 61.

[49] *Ibidem.*

[50] „Activitatea societăţii Reuniunea Femeilor Creştine din Cluj pe anul 1929-1930", în *Calendarul femeii-1931*, anul V, Cluj, Editura Carmen, 1931, p. 67.

pentru amploarea activităților pe care aceasta le putea desfăşura, având la dispoziție asemenea fonduri.

Forța financiară şi deopotrivă organizațională a R.F.C. este dovedită şi de transformările statutare intervenite în urma adunării generale din 1927-1928, când apar noi categorii de membri în cadrul societății. Pe lângă cele trei categorii descrise anterior – membrii *activi*, cei de *onoare* şi cei *donatori* – s-au mai înființat alte patru categorii de membri, şi anume: „*membri fondatori*, care achită odată pentru totdeauna 5000 de lei. *Membre şi membri pe viață*, care plătesc odată pentru totdeauna o taxă de 3000 lei. *Membre şi membri benevoli*, care dau 10 lei pe lună; *membre şi membri ajutători*, care contribuie lunar, anual ori accidental cu diferite sume sau în diferite ocazii”[51]. Această diversificare şi specializare atestă din nou atât nivelul de dezvoltare pe care l-a atins *Reuniunea Femeilor Creştine* în scurt timp de la înființare, cât şi succesul financiar pe care ea l-a înregistrat, deoarece sumele despre care se face vorbire erau unele semnificative, chiar şi membri benevoli ajungând la o contribuție de 1200 lei pe an. Cu toate că nu deținem şi informații privind numărul, proveniența socială sau numele noilor categorii de membri introduse după 1928 în cadrul R.F.C., instituirea acestora trebuie interpretată ca o etapă marcantă în viața organizației.

III. Tipuri de activități caritative şi social-culturale desfăşurate de către Reuniunea Femeilor Creştine din Cluj

În concordanță cu obiectivele complexe pe care şi le fixase şi beneficiind totodată, de sprijinul unor variate şi destul de largi categorii de membri, *Reuniunea Femeilor Creştine* a desfăşurat, în perioada 1925-1931, o multitudine de acțiuni şi manifestări.

Pentru fiecare punct înscris în statutul fondator, Reuniunea a căutat şi a găsit metode inovative de îndeplinire. Astfel, în planul ocrotirii intereselor feminine şi al realizării preconizatei „unități sufleteşti a femeilor creştine din Cluj”, dr. Elena Bratu şi colegele sale au gândit şi pus în practică o strategie eficientă.

În primul rând, membrele din cadrul R.F.C. şi-au asumat, în mod conştient, participarea la mai multe societăți feminine din Cluj. Pornind de la această bază, ele au căutat „la toate ocaziile, să meargă în mijlocul studenților, sfătuindu-i la unire, muncă cinstită şi în afară de şcoală, la dragoste de neam şi de adevăr”[52]. De asemenea, într-un exemplu de solidaritate de gen, membrele R.F.C. invitau

[51] *Ibidem*, p. 68.

[52] „Societatea Reuniunea Femeilor Creştine din Cluj”, în *Calendarul femeii-1928*, anul II, Cluj, Editura Carmen, 1928, p. 58.

de obicei la adunările lor generale şi celelalte asociaţii feminine din oraş, reuşind să adopte unele măsuri comune, benefice pentru viaţa socială a Clujului interbelic. Astfel, în urma şedinţei anuale care a avut loc la 3 februarie 1929, R.F.C., alături de restul organizaţiilor feminine locale au decis să organizeze „un birou prin care să se poată coordona activitatea artistico-literară desfăşurată de Societăţile feminine în Cluj, pentru a se evita coincidenţa datelor reprezentaţiilor sau sărbătorilor cu scop de binefacere organizate de diferitele Societăţi feminine, coincidenţe supărătoare şi dăunătoare”[53]. Era un pas nu doar către eficienţă, ci şi către o colaborare menită să ridice prestigiul elitei locale, oferindu-se totodată un exemplu pentru alte oraşe din jur, care priveau înspre Cluj – capitala culturală românească a Transilvaniei –, ca la un model de urmat.

Aceeaşi idee de solidaritate feminină o regăsim şi în chestiunea participării femeilor la viaţa politică interbelică. Cu toate că *Reuniunea Femeilor Creştine* nu milita în mod special pentru emancipare politică, aceasta era totuşi o temă discutată de către membrele ei. În urma analizelor făcute, R.F.C. adoptase următoarea strategie: femeile nu trebuiau să se înscrie în partidele politice din România, deoarece considera că acestea nu făceau decât să despartă doamnele în mai multe grupări şi astfel să le slăbească influienţa şi vocea în plan public. În schimb, membrele *Reuniunii* „au făcut propagandă atât în scris, cât şi prin viu grai” pentru ca femeile să îşi păstreze „libertatea de gândire şi de acţiune” şi să îşi dea voturile numai „pentru înfăptuirea unei idei cu folos naţional. […] Este de dorit ca în orice chestiune de ordin naţional sau social, femeile să se sfătuiască între ele şi apoi să decidă ca toate să voteze în bloc pentru acea idee”[54].

Problemele de actualitate ale perioadei interbelice erau aduse la cunoştinţa doamnelor din R.F.C. atât în cadrul întâlnirilor periodice pe care le aveau, cât şi al adunărilor generale anuale, dar şi prin intermediul „Calendarului Femeii”. Această publicaţie, pe care *Reuniunea Femeilor Creştine* a început să o tipărească în 1927, servea ca buletin de informare asupra activităţilor deosebit de variate ale R.F.C., şi ca o tribună de dezbatere şi de manifestare a valorii şi diverselor talente ale membrelor sale, ori ale altor doamne din elita locală şi naţională, aici regăsindu-se articole pe diverse teme – de la politică la literatură. Totodată, „Calendarul Femeii”, scos pe piaţă într-un tiraj destul de mare pentru acele vremuri, respectiv 2000 de exemplare, era destinat obţinerii de fonduri

[53] „Dare de seamă despre scopul şi activitatea Societăţii Reuniunea Femeilor Creştine din Cluj”, în *Calendarul femeii-1930*, Cluj, Editura Carmen, 1930, p. 62.

[54] „Activitatea societăţii Reuniunea Femeilor Creştine din Cluj pe anul 1929-1930”, în *Calendarul femeii-1931*, anul V, Cluj, Editura Carmen, 1931, p. 68.

pentru *Reuniune* (cu precădere pentru înființarea Cantinei Studențeşti), periodicul fiind oferit spre vânzare către foarte multe persoane[55].

În paginile „Calendarului Femeii" întâlnim în perioada 1927-1931 analize, discursuri şi studii care au dezbătut subiectul rolului şi locului femeii în societatea românească. Semnate de nume de prim rang ale mişcării feministe interbelice, precum Alexandrina Cantacuzino, Calypso Botez, Maria Baiulescu, aceste texte salutau activitatea culturală şi de asistență socială derulată cu atât succes şi entuziasm de către *Reuniunea Femeilor Creştine* din Cluj, dar în acelaşi timp introduceau în discuție idei privind statutul femeilor din România, încurajând participarea lor în spațiul public şi necesitatea ca ele să fie considerate cu adevărat „colaboratoare ale statului" în anumite domenii[56]. Tot în „Calendarul Femeii" mai întâlnim şi numeroase portrete ale doamnelor care s-au aflat în primele rânduri ale mişcării de emancipare a românceloг, fie în Ardeal – precum Clara dr. Maniu (mama lui Iuliu Maniu, care prezidase pentru o vreme Reuniunea Femeilor Sălăjene), Emilia dr. Rațiu (soția memorandistului Ion Rațiu, implicată şi ea în multe asociații feminine din zona Turda), fie în Moldova – precum Ana Conta-Kernbach (acesteia fiindu-i publicat în „Calendarul Femeii" un discurs privind drepturile femeilor[57]) sau Mariana Conta-Kernbach.

Drepturile femeilor sau alte teme de interes pentru ele – ca, de exemplu, creşterea copiilor, religia şi rolul ei în educație, ori problema alcoolismului şi a impactului său în societate –, erau discutate de către membrele R.F.C. şi în cadrul unor conferințe publice, unde erau invitate personalități diverse precum dr. Nicu Minovici din Bucureşti (care a făcut o prezentare despre alcoolism, în 5 aprilie 1929) sau Lucia Costin, „profesoară de pedagogie şi filozofie la Iaşi, actuală inspectoare a şcolilor secundare de fete din România Mare" (care a avut o intervenție despre „Isus ca educator", publicată ulterior în „Calendarul femeii")[58].

Reuniunea Femeilor Creştine din Cluj nu s-a mărginit doar la partea teoretică în privința statutului femeilor, ci a avut şi câteva inițiative practice foarte interesante, în care au fost îngemănate atât ideile solidarității feminine, cât şi ocrotirea şi asistența socială, ambele menționate în regulamentele ei

[55] „Societatea Reuniunea Femeilor Creştine din Cluj", în *Calendarul femeii-1928*, anul II, Cluj, Editura Carmen, 1928, p. 61.

[56] Vezi, în acest sens, Calypso Botez, „Femeile colaboratoare ale statului", în *Calendarul femeii-1928*, anul II, Cluj, Editura Carmen, 1928, p. 26-28.

[57] Ana Conta-Kernbach, „Despre drepturile femeilor", în *Calendarul femeii-1929*, anul III, Cluj, Editura Carmen, 1929, p. 34-38.

[58] „Dare de seamă despre scopul şi activitatea Societății Reuniunea Femeilor Creştine din Cluj", în *Calendarul femeii-1930*, Cluj, Editura Carmen, 1930, p. 63.

fondatoare. Astfel, încă din 1926 a fost vehiculată ideea creării unui „cămin pentru doamnele din societate [adică membre ale R.F.C. – n.n.], care ar dori să aibă o cameră confortabilă pe timpul bătrâneții", cămin denumit sugestiv „Casa Femeii"[59]. Pentru construirea lui s-au întreprins demersuri pe lângă primăria Clujului, fiind solicitat un teren. Clădirea căminului „avea să fie ridicată îndată ce se vor găsi zece persoane care să adere la această idee", iar finanţarea urma să fie obținută prin încheierea unor asigurări de viață în valoare totală de 100.000 lei, la societatea „Prima Ardeleană". Se preconiza ca femeile care ar fi acceptat această propunere să cotizeze în fiecare lună, până la vârsta de 60 de ani, când s-ar fi putut retrage în cămin[60]. Deşi nu putem documenta dacă acest proiect a fost suficient de atractiv pentru a fi pus efectiv în aplicare sau a rămas la simplul stadiu de propunere, nu putem să nu subliniem cât de progresistă era ideea căminului de bătrâne pentru anii 1920-1930, precum şi nivelul de dezvoltare atins de organismele financiare din România Mare; societatea „Prima Ardeleană" a fost una dintre cele mari şi mai solide din domeniu, cu filiale atât în majoritatea oraşelor din Transilvania, cât şi la Bucureşti şi Cernăuți. Publicitatea pentru „Casa femeii" apare constant în „Calendarul Femeii" din 1929 şi până în 1931 şi dovedeşte, pe lângă toate aspectele evidențiate anterior, şi modul în care membrele acestei asociații înțelegeau să încurajeze dezvoltarea întreprinderilor româneşti, prevedere înscrisă de altfel în statute.

Obiectivul primordial al activităților *Reuniunii Femeilor Creştine* din Cluj, adică sprijinirea tineretului „fără mijloace" (în special a studenților şi elevilor), a fost îndeplinit prin nenumărate activități şi acțiuni.

Aşa după cum am menționat anterior, membrele R.F.C erau interesate să asigure cu prioritate „sănătatea trupească şi sufletească" a tineretului şi de aceea s-au interesat, încă din 1925-1926, de modul în care se putea crea o Cantină Studențească. Dându-şi seama că pentru aceasta aveau nevoie de „un local şi de fonduri anuale de întreținere" dr. Elena Bratu şi colegele sale au căutat să le obțină cât mai repede. Membrele R.F.C. au identificat mai multe locuri în Cluj unde s-ar fi putut amenaja cantina: în general era vorba despre spații formate din două încăperi, care erau deținute fie de către Primăria Cluj, fie de către Universitatea clujeană sau de către mediul privat, mai precis de către Consumul Funcționarilor. Ele au cerut în repetate rânduri instituțiilor şi autorităților în drept să le pună la dispoziție aceste spații, dar având în vedere criza imobiliară

[59] „Casa Femeii. Apel", în *Ibidem*, p. 58.

[60] *Ibidem.* Se calculase că pentru *Casa Femeii*, potrivit formei în care se gândise proiectul, puteau să cotizeze doamne cu vârsta între 30 şi 45 de ani, ceea ce ne oferă şi o indicație indirectă asupra mediei de vârstă a membrelor care făceau parte din *Reuniunea Femeilor Creştine* din Cluj.

din acei ani, nu au avut succes[61]. În anul 1931 cantina nu se înființase încă, dar, din vânzările „Calendarului femeii", precum şi din donații, baluri ori conferințe se continua strângerea de fonduri pentru aceasta.

O altă inițiativă eşuată, dar nu mai puțin utilă şi menită să asigure condiții bune de viață studenților, era construirea unui internat. Pentru aceasta *Reuniunea Femeilor Creştine* îşi propunea să utilizeze resurse lăsate prin testament de către două personalități feminine: Ana Bădilă şi Ana Moldovan. Cele două doamne, originare din Sibiu şi colaboratoare ale „Astrei", formaseră un fond special pentru crearea unui cămin universitar la Cluj, însă negocierile purtate între „Astra" şi R.F.C. pe această temă nu s-au concretizat[62].

Prin contrast, acțiunile de asistență financiară sau materială directă către studenți şi elevi ale R.F.C.-ului au înregistrat un mare succes în perioada interbelică. Aşa după cum mărturiseau chiar membrele societății, ele „ajutau în toate împrejurările pe oricare creştin sau creştină care îi solicită ajutorul, când cererea e justă", pe lângă sprijinul în bani, haine sau alimente fiind acordate, la nevoie, şi consultații juridice gratuite[63]. Lista celor care au fost subvenționați de către *Reuniune* este foarte lungă, rapoartele anuale din perioada 1928-1931 descriind multe cazuri de persoane care au primit sume importante sau alte înlesniri pentru a-şi rezolva dificultățile. Din studierea documentelor se pot desprinde câteva tipuri de ajutoare acordate de doamnele care făceau parte din R.F.C. Astfel, studenții erau sprijiniți în general prin plata taxelor de studii, a taxelor de examene, a cazării sau hranei, uneori chiar a drumului la şi de la universitate până acasă. Se acordau şi câte două subvenții pe an pentru tratamente în stațiunea balneoclimaterică Colibița din județul Bistrița[64], în valoare de 2100 lei/persoană (la sanatoriul de aici fiind tratate mai ales bolile pulmonare şi, în special, tuberculoza, de care sufereau mulți tineri). Nu doar studenții de la Universitatea clujeană beneficiau de generozitatea *Reuniunii Femeilor Creştine*, ci şi aceia care studiau la alte instituții de învățământ din oraş – precum Academia Comercială sau Conservatorul. Membrele R.F.C. au reuşit să formeze, încă din 1928, trei depozite financiare speciale, „cu scopul de a ajuta pe elevii [a se înțelege studenții – n.n.] săraci şi valoroşi de la Conservatorul de Artă Dramatică şi Muzică din Cluj. Aceste fonduri sunt: Fondul Gh. Dima cu

[61] Vezi, în acest sens, *Calendarul Femeii-1928*, anul II, Cluj, Editura Carmen, 1928, p. 61, precum şi *Calendarul femeii-1929*, anul III, Cluj, Editura Carmen, 1929, p. 73-74.

[62] *Ibidem*, 1928, p. 61-62 şi *Ibidem*, 1929, p. 74.

[63] „Dare de seamă despre scopul şi activitatea societății Reuniunea Femeilor Creştine din Cluj", în *Calendarul femeii-1930*, Cluj, Editura Carmen, 1930, p. 68.

[64] „Activitatea societății Reuniunea Femeilor Creştine din Cluj", în *Calendarul femeii-1929*, anul III, Cluj, Editura Carmen, 1929, p. 75.

20.000 lei, Fondul Stănescu Papa cu 22.000 lei, Fondul Popovici-Bayreuth cu 40.000 lei"[65]. Din nou, se remarcă faptul că unele sume erau consistente, stând mărturie a succesului *Reuniunii* şi a eficienţei cu care aceasta a fost organizată, astfel încât la puţină vreme după înfiinţare să poată dispune de asemenea mijloace de acţiune.

Alături de studenţi erau ajutaţi şi mulţi elevi de liceu, de la şcoli profesionale sau chiar secundare. Majoritatea celor care intrau în atenţia R.F.C. erau fie orfani sau proveneau din familii sărace. În cazul elevilor, membrele din *Reuniune* acordau mai ales ajutoare care constau în haine, încălţăminte, hrană, uneori, pentru elevii eminenţi, fiind cumpărate şi manuale şcolare sau cărţi. De asemenea, pentru mulţi dintre tinerii care frecventau şcoli profesionale se făceau eforturi, cel mai adesea reuşite, de a le găsi un loc de muncă în instituţii sau în mici întreprinderi, oferindu-li-se astfel autonomia socială atât de necesară[66].

Cât priveşte al treilea mare obiectiv al *Reuniunii Femeilor Creştine*, respectiv încurajarea industriei şi comercianţilor creştini, acesta a fost îndeplinit şi el în mod satisfăcător. Prin intermediul „Calendarului femeii" se publica şi se difuza, printre membrele asociaţiei şi nu numai, reclama comercială a unor mici întreprinderi cu patroni români (florării, coafor de dame, magazine de lenjerie, de haine, băcănii etc.). În majoritatea lor, textele de publicitate conţineau în mod expres precizarea că acel magazin era „unicul românesc din Cluj" – spre exemplu, o bomboneriе se prezenta ca fiind „bomboneria preferată a tuturor românilor din Cluj" – iar numele proprietarilor sau proprietarelor apărea cu litere clar vizibile, pentru a le dovedi apartenenţa etnică. Membrele R.F.C. făceau propagandă şi la şedinţele lor ca toate doamnele române din oraş să nu cumpere decât de la magazine româneşti, şi în special de la „Consumul funcţionarilor publici", un magazin de alimente şi articole menajere organizat pe principiul cooperaţiei. De altfel, în reclama dedicată acestuia se îndemna pe un ton cvasi-imperativ: „Aprovizionaţi-vă cu cele necesare gospodăriei numai de la această cooperativă a funcţionarilor publici"[67]. Mai mult, prin intervenţia conducerii R.F.C. se reuşise ca preşedinţia Consiliului de Administraţie al „Consumului Funcţionarilor Publici" să fie deţinută de către profesorul universitar I. Cătuneanu, ceea ce a impulsionat şi a oferit prestigiu activităţii sale comerciale.

Tot în sprijinul formării şi dezvoltării elitei economice româneşti, *Reuniunea* a făcut demersuri pentru a deschide „un atelier pentru industrie

[65] „Societatea Reuniunea Femeilor Creştine din Cluj", în *Calendarul femeii-1928*, anul II, Cluj, Editura Carmen, 1928, p. 60.

[66] Vezi „Dare de seamă…", în *op. cit.*, p. 64-65.

[67] Reclama „Consumului Funcţionarilor Publici" din *Calendarul Femeii*, 1930, Editura Carmen, 1930, p. 73.

națională: covoare, pânză, cusături româneşti, combinat cu croitorie pentru doamne, lenjerie, lucratul plapumelor, lucrarea blanei, unde să învețe cei săraci şi să găsească de lucru femeile nevoiaşe, în care consumatorul să găsească cu un preț convenabil orice ar avea lipsă”[68]. O asemenea inițiativă răspundea, în fapt, atât laturii de asistență socială din cadrul R. F. C. – prin oferirea de locuri de muncă pentru nevoiaşi –, cât şi dorinței asociației de a contribui la întărirea puterii şi influenței socio-economice a românilor în urbea de pe Someş.

Nu putem încheia prezentarea variatelor activități derulate în anii interbelici de către *Reuniunea Femeilor Creştine* din Cluj fără a pomeni şi câteva dintre acțiunile culturale în care aceasta s-a implicat, manifestând aceeaşi energie pe care a afişat-o şi în îndeplinirea obiectivelor sale. Înainte de toate, trebuie să notăm faptul că prin evenimentele culturale – serbări, concerte, baluri etc. – R.F.C. îşi asigura atât vizibilitate în plan public, cât şi o mare parte dintre fondurile folosite apoi pentru principalele ei obiective.

Printre cele mai interesante manifestări pe care *Reuniunea* le-a sponsorizat şi coordonat s-au numărat, în toamna lui 1930, mai multe spectacole care celebrau relațiile cordiale dintre Franța şi România. Mai precis, sub patronajul *Reuniunii Femeilor Creştine* conduse de către dr. Elena Bratu şi din inițiativa domnişoarei Milița Georgăneanu, care în timpul Primului Război Mondial luptase în armata franceză, dobândind gradul de locotenent, în noiembrie 1930 a luat ființă în Cluj o asociație denumită „Amicii Franței – Societatea Strasbourg”, având drept scop întărirea legăturilor dintre România şi Franța. Domnişoara Georgăneanu reuşise să pună bazele unei orchestre cu peste 30 de membri şi solişti, alături de care îşi propunea să întreprindă un turneu prin toată Transilvania. Prin intermediul unor aşa-zise „şezători franco-române”, se făcea nu doar propagandă culturală în favoarea Franței, ci se urmărea şi obținerea de donații pentru înființarea unei cantine ca şi pentru „a-i ajuta pe membrii grupului materialiceşte şi moraliceşte”. Datorită contactelor avute de către domnişoara Georgăneanu, Franța oferea pentru cei înscrişi în „Societatea Strasbourg” cinci burse de studiu la Paris[69], fiind, în acest fel, accentuată latura educațională a activităților patronate de către R.F.C. şi de structurile care îi erau subordonate.

Prima „şezătoare” organizată de către „Societatea Strasbourg” sub egida R.F.C. a avut loc la Turda, fiind salutată cu interes şi aprecieri de către presa locală din județul Cluj[70]. La doar o lună distanță, adică în decembrie 1930, o şezătoare franco-română asemănătoare s-a desfăşurat în sala Teatrului Național

[68] „Activitatea societății…”, în *op. cit.*, p. 77.

[69] „Grupul Strasbourg - Secția Societății Reuniunea Femeilor Creştine, Cluj”, în *Patria*, anul XII, nr. 244, 14 noiembrie 1930, p. 4.

[70] *Ibidem.*

din Cluj, plasată iarăşi sub auspiciile *Reuniunii Femeilor Creştine* şi a „Societății Strasbourg". Pe lângă membrele R.F.C., la eveniment au participat personalități de prim rang ale vieții publice din România, printre care profesorul universitar Valeriu Moldovan[71], care deținea demnitatea de director ministerial al Ardealului, generalul Hanzu, şeful Corpului VI armată, profesorul Petre Sergescu, precum şi consulul Franței la Cluj[72]. Spectacolul a avut un „program foarte bogat, executat cu o perfectă erudiție, cu aranjament de orchestră, dansuri de stil, declamație şi solo de celo, vioară, flaut şi voce". La finalul serii, Milița Georgmăneanu a fost decorată cu Legiunea de onoare „ca răsplată a vitejiei şi muncii depuse pe front"[73].

Nu putem încheia prezentarea activităților culturale pe care le patrona *Reuniunea Femeilor Creştine* din Cluj fără a aminti şi numeroasele manifestări (colecte, serbări publice etc.) în favoarea pomenirii eroilor căzuți în războiul din 1914-1918, precum şi participarea acestei organizații la sărbători naționale şi/sau patriotice precum Ziua Unirii ş.a.

IV. Concluzii

Încă de la începutul analizei am constat că *Reuniunea Femeilor Creştine* din Cluj reprezintă un caz special printre celelalte societăți din perioada interbelică. Ea se diferențiază atât prin componenta socio-profesională – doamne care proveneau în majoritate din mediul academic –, cât şi prin obiectivul primordial pe care şi-l fixase – ajutorarea studenților şi a elevilor. Din dările de seamă pe care le avem la dispoziție, precum şi din relatările de presă, reiese în mod clar faptul că R.F.C.-ul se bucura de o mare influență publică în deceniul al treilea, fiind atât una dintre cele mai importante asociații feminine din Cluj, cât şi una dintre cele mai bogate, mai eficiente şi mai bine conduse. Faptul că începuseră să fie înființate societăți subordonate direct *Reuniunii* – cum este „Societatea Strasbourg" – ori chiar filiale ale R.F.C. – cum se întâmplă la Bistrița, în anul 1930[74], dovedeşte la rândul său acest lucru.

---

[71] Valeriu Moldovan (1875-1954), jurist şi politician. A fost profesor titular de drept bisericesc la Facultatea de Drept a Universității clujene începând din 1933. Ca membru al P.N.R şi apoi al P.N.Ț a fost deputat în cinci legislaturi, senator în patru legislaturi şi vicepreşedinte al Senatului, între 1929-1930 fiind şi membru al guvernului. A murit în temnița comunistă de la Sighet.

[72] „Festivalul Grupului Strasbourg. O manifestație a amiciției franco-române", în *Patria*, anul XII, nr. 274, 20 decembrie 1930, p. 2.

[73] „Activitatea Societății...1929-1930", în *op. cit*, 1931, p. 70.

[74] „Dare de seamă…", în *op. cit.*, 1930, p. 67.

Din păcate, nu putem documenta deocamdată nici activitatea, nici evoluția *Reuniunii* conduse de dr. Elena Bratu dincolo de anul 1931, pentru a avea o imagine completă şi detaliată asupra acestei organizații şi, mai ales, pentru a şti cum şi când şi-a încetat existența. Se impun însă cercetări ulterioare, în arhivele şi bibliotecile celorlalte centre academice – Bucureşti, Iaşi, eventual Timişoara –, pentru a constata dacă *Reuniunea Femeilor Creştine* din Cluj rămâne un exemplu singular de asociaționism academic şi cultural sau se poate înscrie într-o tipologie mai largă, caracteristică societății româneşti interbelice.

Cultural and Academic Associationism in the Interwar Period: The Meeting of Christian Women in Cluj, 1925-1931

(Summary)

Keywords: associationism, elite, nationalism, students

This paper is an in-depth study dedicated to a very special interwar feminine association – The Reunion of Christian Women (R.F.C.). The association was created in the Transylvanian city of Cluj in 1925, after a series of economic and social difficulties – including massive anti-Semitic demonstrations requesting Numerus Clausus – had shaken the Romanian universities and aimed from its very beginning to focus on helping ”Christian students and pupils” or, in other words, to encourage and protect the education of Romanians, in a city which was still largely dominated by the Hungarian and Jewish elites. The peculiarity of the R.F.C. also resided in the fact that most of its members were wives of the academic staff working at the Romanian University of Cluj or highly trained, even academic women themselves.

The author has split the article in three main parts. First, there is a short presentation of the socio-economic and cultural scene of the city of Cluj in the 1920s, arguing about the necessity of such an organism as the R.F.C. In the second part, we present the rules which governed this society, its main and secondary objectives, as well as provide a biographical and prosopografical analysis of its ruling committee and its different types of members. The third part describes in detail the strategies and activities which were decided upon and carried out by the Reunion of Christian Women, commenting upon their success

and/or efficiency. These data outline that the R.F.C. had significant financial funds and was one of the most influential, respected and well-managed civil associations in the interwar Cluj. Besides struggling to set up a student restaurant and a student hostel, the R.F.C provided ample and varied support to the youngsters, paying tuitions and exam fees, providing clothes, food and teaching supplies and even helping them to find jobs and start an independent life. Its members were also very interested in debating the role and place of women in the modern society, considering that women had to be taken into account as "partners or collaborators of the State", especially in the educational and cultural fields.

Unfortunately, there is no documentary evidence of the Reunion of Christian Women beyond the year 1931; consequently a complete look at its evolution is not possible. Despite this circumstance, the present research offers enough information in order to situate the Reunion of Christian Women from Cluj at its due place in the academic, cultural and feminine Romanian history and stimulate further studies on similar topics.

Diplomatie culturelle et militantisme idéologique. L'Université de Iaşi et le milieu académique est-allemand à la fin des années '50 et au début des années '60 du XXe siècle

IONUȚ NISTOR

Mots-clés: la culture, l'idéologie, le communisme, la diplomatie

L'instauration du communisme en Roumanie a eu des conséquences directes et profondes sur le système d'enseignement et sur le milieu universitaire, dans son ensemble. L'exigence du modèle soviétique d'organisation de la société et des institutions, la nécessité, ressentie par le nouveau régime, de former et de placer des personnes fidèles dans des positions clés et de contrôler en détail la production scientifique et l'activité didactique des universités ont généré des ruptures dans le développement normal des institutions d'enseignement supérieur. L'éloignement des professeurs indésirables (soit d'anciens collaborateurs du régime du roi Carol II et du général Antonescu, soit des sympathisants du Mouvement légionnaire et de l'Allemagne nazie, soit des personnes avec d'autres opinions que celles d'extrême gauche), la constitution d'une nouvelle « élite », asservie au parti et contrôlable, l'unification et la soviétisation des programmes d'enseignement, la centralisation et la planification de la recherche ont été des phénomènes qui ont marqué L'Université de Iaşi à la fin des années 40 et au début des années 50 du XXe siècle.

Dans ce contexte, les relations externes développées durant quelques décennies ont souffert, à leur tour, des changements significatifs. La période de l'entre-deux-guerres, avait consacré la position de l'institution de Iaşi dans le circuit international, les échanges académiques avec des dizaines d'universités et d'instituts de différents pays ayant à la base un procès ouvert d'affiliation et les critères de choix des partenaires externes compte tenu des intérêts scientifiques , des opportunités, du prestige. Une première altération de cet équilibre s'est produite à partir de l'automne de 1940, sur le fond des modifications au niveau des directions de politique extérieure de la Roumanie. L'alliance avec

l'Allemagne et l'Italie est reflétée aussi dans la collaboration plus étroite que l'Université de Iaşi avait entretenue avec des institutions similaires de ces deux pays. Les visites et les conférences de quelques chercheurs et professeurs de ces deux espaces témoignent de cette nouvelle orientation. Le changement des alliances, en 1944, et « la fermeture successive de l'horizon » sont reflétés aussi dans la dynamique des relations extérieures de l'Université de Iaşi. Le nouveau régime, notamment au début de 1948, a restreint les échanges avec les Etats démocrates et avec les « démocraties populaires ». Le manque de confiance dans les professeurs instruits à « l'école de l'entre-deux-guerres » et la précarité du contrôle du système d'enseignement et des enseignants ont mené à la prudence, peut-être même à la peur, de la part de la direction communiste. L'annulation, en 1948, des revues de tradition de l'Université, comme « La Revue Adamachi », « Les Annales Scientifiques de l' Université de Iaşi », « La Revue Médico-chirurgicale » et « Le Bulletin de l'Institut de Philologie Al. Philippide », qui représentaient des espaces de manifestation des préoccupations, de présentation de la recherche et des instruments efficients de l'échange interuniversitaire, mais aussi la limitation des visites à l'étranger, sont autant de symptômes de l'anxiété des leaders communistes vis-à-vis des possibles dérapages et des « contagions » avec « des idées erronées » de certaines personnes, qui n'avaient pas encore passé la preuve de la fidélité et de « l'engagement ».

Les essais successifs « d'épuration », l'exigence du contrôle absolu de la part des dirigeants communistes sur la vie académique, mais aussi l'essai de détermination du lieu unique que la Roumanie devait détenir dans le cadre du blocus de l'Est - procès qui a débuté en 1958, au moment de la retraite des armées soviétiques et l'élimination de l'obligation d'étudier le russe à l'école et qui est accompli en 1964, par « La Déclaration d'Avril » - tous ceux-ci ont modifié, de nouveau, la perspective du rôle des relations externes de l'université. A la fin des années 50, le régime de Roumanie était plus solide qu'au début de la sixième décennie, avec un « appareil » fonctionnel et « vérifié », ainsi que les déplacements à l'étranger et le contact immédiat avec les milieux de « démocratie populaire » ne représentaient plus des problèmes insurmontables.

Évidemment, les échanges interuniversitaires étaient utiles aux enseignants, tout comme au parti. D'une part, les mécontentements manifestés par quelques professeurs concernant « le fait de rester en arrière » sous le rapport des technologies, des méthodes et des informations du circuit international recevaient une résolution, d'autre part, les déplacements à l'étranger et les visites de quelques délégations en Roumanie pouvaient assurer à l'Etat roumain une propagande efficiente et une image cosmétisée des réalités.

Jusqu'à la moitié des années 50, les départs des professeurs de Iaşi à l'étranger ont été assez rares. Entre 1950 et 1955, par exemple, les évidences de l'Université ont comptabilisé seulement six déplacements, quatre en République Populaire de Hongrie, un déplacement en l'Union des Républiques Socialistes Soviétiques et un autre en République Démocrate Allemane. De ceux-ci, quatre ont été mis au nom du mathématicien Mendel Haimovici, un déplacement au nom du géographe Mihai Apăvăloaie et un autre, au nom de Ion Şandru, à un congrès de géographie[1]. Depuis 1956, les échanges sont devenus plus intenses et plus diversifiés. En 1956 sont partis à l'étranger cinq enseignants, en 1957 - 12 enseignants, en 1958 - 6, et en 1959 - 15[2], une partie des professeurs visitant même deux universités par an. Les pays les plus visités étaient URSS, comptant 16 déplacements, la Tchécoslovaquie, avec 5 déplacements, la RDA, la Hongrie et la Bulgarie, avec trois déplacements chacun, la République Populaire de Chine et la République Socialiste Soviétique Moldave avec deux déplacements chacun. La liste des pays visités comprenait aussi la Suisse, le Brésil, les Pays-Bas, la Belgique, la France, la Grèce, le Royaume-Uni, la Pologne et l'Italie. Les enseignants partaient surtout aux congrès et pour des échanges d'expérience, les plus dynamiques spécialisations étant les mathématiques et la physique. Il suivait ensuite, en ordre décroissant, la chimie (4 déplacements), la philologie (4 déplacements), la géographie et la géochimie (3 déplacements chacune), l'anthropologie, la psychologie, l'histoire et la biologie (deux déplacements chacune).

La situation a encore changé depuis 1960, quand l'Université a signé les premières conventions de collaboration directe avec des partenaires externes - l'Université de Pecs (la République Populaire de Hongrie) et l'Université « Friederich Schiller » de Jena (RDA). Ont suivi, en 1961, les accords avec l'Université « Kossuth Lajos » de Debrecen, (la R.P. de Hongrie) et avec l'Université « Maria Sklodowska-Curie » de Lublin (la R.P. Pologne). Les buts suivis par l'institution d'enseignement de Iaşi étaient, comme il était précisé dans « Le compte rendu » rédigé par le Rectorat, d'établir des collaborations directes avec ces universités, de réaliser des échanges d'expérience sur des problèmes scientifiques et didactiques, de réaliser des échanges de publications périodiques et non périodiques, des plans d'enseignement et d'assurer la pratique d'été pour les étudiants[3]. Suite à la signature de ces accords et à l'ouverture plus

[1] Arhiva Universităţii «Alexandru Ioan Cuza» din Iaşi, fond Rectorat (de suite Rectorat), dosar 847, 1967, f. 5 (*Lista cadrelor didactice care au fost în străinătate în anii 1950-1962*).

[2] Rectorat, dosar 847, 1967, f. 5-9.

[3] Rectorat, dosar 698, 1958, f. 401 (Rectoratul, *Dare de seamă asupra desfăşurării relaţiilor de colaborare între Universitatea din Iaşi şi universităţile străine* - copie).

grande montrée par le parti, en 1960, 17 enseignants se sont déplacés à l'étranger, en 1961 – 18, en 1962 – 36, en 1963/1964 – 14 enseignants par les conventions de collaboration directe et 10 aux congrès et symposiums[4], et en 1964/1965 – 7 enseignants par des accords de collaboration, 3 à différentes manifestations scientifiques et 9 à des spécialisations[5].

Dans ce cadre, les relations avec les universités de la RDA et spécialement celles avec l'Université de Jena ont été privilégiées. Les premiers déplacements en RDA, après la chute du « Rideau de fer » ont eu lieu en 1954, quand Mendel Haimovici a participé à un congrès de mathématiques. Les contacts entre les deux milieux académiques se sont multipliés et diversifiés graduellement. En mai 1958, le Recteur de l'Université de Iaşi, Ion Creangă, recevait l'invitation de participer à la célébration des 400 ans de la fondation de l'Université de Jena[6], et en août-septembre 1958, une délégation de la spécialisation géographie de l'Université de Iaşi participait à un stage d'applications pratiques en Allemagne de l'Est, aux frais de l'Université et des participants[7].

La collaboration entre les deux institutions est entrée dans une nouvelle étape depuis 1960, alors qu'un accord de collaboration directe a été conclu. Il a remplacé les échanges occasionnels par des rapports bilatéraux rigoureusement réglementés, qui offraient la possibilité des relations institutionnalisées, même si limitées à un nombre restreint de disciplines. En mars 1960, Gheorghe Gheorghiev, le Doyen de la Faculté de Mathématiques, signa, de la part de l'Université de Iaşi, la convention de collaboration avec l'Université de Jena[8]. Par cet accord, les deux institutions s'engageaient à envoyer, chacune deux enseignants à la spécialisation en Roumanie et en RDA et 6 étudiants à la pratique, pour un intervalle compris entre un et trois mois, chaque université prenant en charge les frais de transport et de séjour. En même temps, on prévoyait encore la réalisation des échanges de publications, la consolidation des

[4] Rectorat, dosar 847, 1967, f. 51 (Rectoratul, *Plecări în străinătate 1963-1964*).

[5] La spécialisation durait entre un mois et un an. Des 9 spécialisations, une était chimie, une histoire, deux biologie et 5 physique; voir Rectorat, dosar 847, 1967, f. 100 (Rectorat, *Situaţia cadrelor didactice de la Universitatea « Alexandru Ioan Cuza» din Iaşi plecate în străinătate în anul universitar 1964-1965* - copie).

[6] Ion Creangă demandait au Ministère de l'Enseignement et de la Culture d'approuver le déplacement « d'autant plus que l 'Université de Iaşi prépare bientôt, elle aussi, son centenaire »; voir Rectorat, dosar 698, 1958, f. 422 (Rectorul Ion Creangă către Ministerul Învăţământului şi Culturii, Direcţia Relaţii Externe, 12 mai 1958).

[7] Rectorat, dosar 698, 1958, f. 433 (Rectorul Ion Creangă către Ministerul Învăţământului şi Culturii, Direcţia Relaţii Externe, 9 aprilie 1958).

[8] Rectorat, dosar 672, 1959, f. 71 (Rectoratul Universităţii «Alexandru Ioan Cuza» către Otto Schwarz, Rectorul Universităţii din Jena, 11 martie 1960).

liaisons entre les bibliothèques universitaires et la collaboration entre les instituts et les laboratoires des deux centres, pour un accès plus rapide aux informations concernant l'enseignement, la recherche et la mise en pratique des thèses scientifiques[9]. A l'occasion de la rencontre des deux recteurs - le professeur docteur Ion Creangă et le professeur docteur Otto Schwarz - le 29 octobre 1960, plusieurs possibilités de compléter et d'améliorer cette convention ont été discutées, d'où il résultait que, depuis 1961, chaque université enverrait pour des stages pratiques 25 étudiants, accompagnés par 3-4 enseignants, pour 20 jours[10].

Dans la première année de fonctionnement de l'accord bilatéral Jena a été visitée par le professeur Vasile Arvinte, de la Faculté de Philologie, par Constantin Dobrescu, de la Faculté de Biologie et Gh. Gheorghiev, de la Faculté de Mathématiques[11], et à Iaşi sont arrivés toujours trois professeurs, spécialisés en biologie, physique et chimie. Pour l'année 1961, ont été proposés, de la partie allemande, des enseignants des domaines de la biologie, de la physique, de la chimie, de la minéralogie et de la philologie germanique, et de la partie roumaine, des domaines des mathématiques, de la physique, de la biologie, de la géochimie et des langues romanes[12].

Jusqu'à la moitié des années 60, ont encore visité l'Université « Friederich Schiller » 15 enseignants, dont Elena Jeanrenaud, de la Faculté de Biologie, Constantin Mihul, de la Faculté de Physique, Vasile Macovei, Eugen Papafil et Radu Ralea de la Faculté de Chimie, Al. Dima de la Faculté de Philologie, Pierre Jeanrenaud de la Faculté de Géologie, Corneliu Zolyneak, Mircea Sandulovici, Mihai Haba[13], Aurel Loghin et Leonte Candiano[14]. A côté d'eux, deux lecteurs de la Faculté de Physique inscrits au stage de boursier de recherches, ont fait des stages, en 1963, à Leipzig[15].

Il est intéressant que, de l'analyse comparée des documents, résultent des différences majeures entre les propositions avancées par le Rectorat au Ministère

---

[9] Rectorat, dosar 672, 1959, f. 76-77 (*Proiect de protocol între Universitatea « Alexandru Ioan Cuza» din Iaşi şi Universitatea «Friederich Schiller»* - copie).

[10] Rectorat, dosar 698, 1958, f. 211 (Propuneri de completare la convenţia între Universitatea «Friederich Schiller» din Jena şi Universitatea «Alexandru Ioan Cuza» Iaşi).

[11] Rectorat, dosar 847, 1967, f. 7 (Rectoratul Universităţii «Alexandru Ioan Cuza», *Lista cadrelor didactice care au fost în străinătate în anii 1950-1962*).

[12] Rectorat, dosar 698, 1958, f. 210 (*Propuneri de completare la convenţia între Universitatea «Friederich Schiller» din Jena şi Universitatea «Alexandru Ioan Cuza» Iaşi*).

[13] Rectorat, dosar 847, 1967, f. 8-9 (Rectoratul Universităţii «Alexandru Ioan Cuza», *Lista cadrelor didactice care au fost în străinătate în anii 1950-1962*).

[14] Rectorat, dosar 847, 1967, f. 100 (Rectorat, *Situaţia cadrelor didactice de la Universitatea «Alexandru Ioan Cuza» din Iaşi plecate în străinătate în anul universitar 1964-1965* - copie).

[15] Rectorat, dosar 647, 1962, f. 6 (Rectorat, *Cadre didactice în străinătate - 1963*).

de ressort et les personnes qui sont parties en RDA[16]. Ainsi, en 1960, conformément à la lettre envoyée par le recteur Ion Creangă au Ministère de l'Enseignement et de la Culture ont été proposés pour le déplacement à l'Université « Friederich Schiller » les professeurs Mircea Savul, Constantin Mihul et Elena Jeanrenaud[17]. De « La liste des enseignants qui ont été partis à l'étranger entre les années 1950-1962 » il résulte que sont allés en RDA Vasile Arvinte (philologie), Constantin Dobrescu (biologie) et Gh. Gheorghiev (mathématiques)[18]. En 1961, l'Université « Alexandru Ioan Cuza », par la signature du Recteur Ion Creangă, a proposé pour le déplacement à l'Université « Friederich Schiller » les professeurs Mircea Savul, Constantin Mihul, Petru Jitariu et Ioan Zugrăvescu[19] et sont partis Elena Jeanrenaud, Vasile Macovei, Eugen Papafil et Constantin Mihul – le dernier étant le seul de ceux proposés[20].

Même après la signature des accords de collaboration avec les partenaires étrangers, les sciences exactes sont restées au « sommet » des échanges académiques. La chimie, les mathématiques, la physique et la biologie ont été les spécialisations les plus dynamiques, fait explicable par l'intérêt spécial que la direction politique montrait pour ces domaines. L'édification de la nouvelle société socialiste supposait un effort d'exploitation des ressources du pays, d'industrialisation, de technologisation, et la recherche devait, dans ces conditions, seconder la compétition de l'Etat avec les autres économies du « bloc communiste » aussi avec ses propres possibilités. On n'est donc pas surpris de l'attention particulière dont bénéficiaient les sciences exactes, ni du fait qu'elles ont eu le privilège d'avoir des contacts directs avec le milieu étranger.

Dans la première moitié de la septième décennie, l'intérêt de la plupart des chercheurs de Iaşi a visé l'espace soviétique, 23 enseignants visitant des universités d'URSS. Le fait est explicable par le rôle joué par la science soviétique au niveau mondial, par les multiples relations que le système roumain d'enseignement entretenait avec celui-ci, mais aussi par le reflexe acquis pendant les années '50, quand le modèle imprimé par Moscou était devenu le seul utilisable dans la science et dans l'éducation. Dans le classement des pays

[16] Ce phénomène est généralisé, mais on s'est concentré seulement sur l'analyse du cas des échanges avec la RDA.

[17] Rectorat, dosar 672, 1959, f. 72 (Rectoratul către Ministerul Invăţământului şi Culturii, 10 martie 1960).

[18] Rectorat, dosar 847, 1967, f. 7 (Rectoratul Universităţii «Alexandru Ioan Cuza», *Lista cadrelor didactice care au fost în străinătate în anii 1950-1962*).

[19] Rectorat, dosar 698, 1958, f. 425 (Rectorul Ion Creangă către Ministerul Învăţământului şi Culturii, Direcţia de Relaţii Externe, 29 martie 1961).

[20] Rectorat, dosar 847, 1967, f. 8 (Rectoratul Universităţii «Alexandru Ioan Cuza», *Lista cadrelor didactice care au fost în străinătate în anii 1950-1962*).

les plus visités, la RDA occupe, a côté de la R.P.de Hongrie, la deuxième place, avec 18 déplacements. A une première analyse, on pourrait considérer que les bonnes relations avec le milieu est-allemand et l'échange considérable de professeurs s'inscrivent dans une tendance « naturelle », pour le contexte de l'époque. La précarité des relations avec la Tchécoslovaquie (3 déplacements), avec la Bulgarie (deux déplacements) ou l'Albanie (un déplacement) infirme cette supposition. Le niveau élevé des échanges entretenus avec la RDA peut être mis sur le compte de l'accord de collaboration directe conclu par l'Université de Iaşi avec celle de Jena, mais aussi de l'intérêt politique assumé, dans cette étape, par l'URSS et « les démocraties populaires », de sortir de l'isolement et d'offrir une légitimité au nouvel Etat allemand[21].

Le souhait de collaboration n'a pas été unilatéral. Entre 1960 et 1963, sont venus à Iaşi 8 professeurs et chercheurs de l'Université « Friederich Schiller »[22]. Parmi ceux-ci on compte: Peter Kadura, de l'Institut de Chimie Physique de l'Université « Friederich Schiller »[23], l'assistant Gunter Jäger, du même Institut, qui a finalisé sa thèse scientifique dans Le laboratoire de Spectroscopie de Iaşi[24], le professeur docteur Dunkan, le directeur de l'Institut de Chimie Physique[25] et le professeur Otto Stamfort, le Vice Recteur de l'Université « Friederich

[21] Dans le contexte de la division de l'Allemagne, de la dénégation de la RDA par l'Occident et de l'admission de la République Fédérale dans le OTAN, il est devenu essentiel pour l'URSS et pour les autres pays du bloc communiste de sortir de l'isolement l'Allemagne d'Est. La fonction des Etats satellite a été, dans ces conditions, de substituer la communauté internationale, dont la RDA était exclue, de favoriser l'intégration des est-allemands dans le monde communiste et d'offrir de la légitimé au nouvel état. Pour des détails sur les rapports politiques et économiques roumain-allemands dans cette période voir: Alexander Rubel, Cătălin Turliuc (ed.), *Totalitarism, ideologie şi realitate socială în România şi RDG* [*Totalitarisme, idéologie et réalité sociale en Roumanie et en RDA*], Iaşi, 2006; Cezar Stanciu, *Devotaţi Kremlinului. Alinierea politicii externe româneşti la cea sovietică în anii 50* [*Dévoués au Kremlin. L'alignement de la politique externe roumaine à celle soviétique dans les années '50*], Târgovişte, 2008; Ulrich Burger, «Conflicte profunde şi serioase divergenţe de păreri. Ulbricht şi România în anul 1965», [«Des conflits profonds et des divergences sérieuses d'opinion. Ulbricht et la Roumanie durant l'année 1965»], dans *Analele Sighet* 9. *Anii 1961-1972: Ţările Europei de Est între speranţele reformei şi realitatea stagnării*, [*Les années 1961-1972: Les Pays de l'Europe de l'Est entre les espérances de la reforme et la réalité de la stagnation*], Romulus Rusan (ed.), 2001.

[22] Rectorat, dosar 698, 1958, f. 402 (*Dare de seamă asupra desfăşurării relaţiilor de colaborare între Universitatea din Iaşi şi universităţile străine*).

[23] Rectorat, dosar 857, 1963-1966, f. 243 (*Vizita la Universitatea din Iaşi a dr. Peter Kadura de la Institutul de chimie fizicală a Universităţii din Jena*).

[24] Rectorat, dosar 698, 1958, f. 403 (*Dare de seamă asupra desfăşurării relaţiilor de colaborare între Universitatea din Iaşi şi universităţile străine*).

[25] Rectorat, dosar 698, 1958, f. 342 (Facultatea de Chimie către Rectorat, 12 iunie 1963).

Schiller ». Il a visité Iaşi, à côté d'un comité, pour étudier le processus de formation des professeurs de mathématiques de l'Institut Pédagogique[26].

En octobre 1962, sont venus à Iaşi le professeur docteur Gersch et l'assistant E. Hentschel, qui ont visité la Faculté de Sciences Naturelles, le Laboratoire de Zoologie, l'Institut de Médecine, l'Institut Agronomique, le Musée d'Histoire Naturelle, la Station Pângărați et la Station Agigea[27]. En octobre 1963, dans le cadre de l'accord de collaboration scientifique, sont arrivés à Iaşi les assistants Rolf Gase et Heinz Böttcher. Pendant douze jours, ils ont participé aux cours, en essayant de s'adapter à la manière d'enseigner la physique à une faculté du même profil et ils se sont rencontrés avec tous les enseignants agrégés à la thématique de recherche de la faculté[28]. Un mois plus tard, la Faculté d'Histoire a reçu la visite du professeur Ioachim Steisand, le chef de la Chaire d'Histoire Allemande de l'Université Humbold, de Berlin, qui a soutenu trois conférences sur: « La République de Weimar et son appréciation dans le domaine de l'historiographie » , « Des tendances progressistes et réactionnaires dans l'historiographie allemande depuis l'époque des Lumières jusqu'à présent » et «Des problèmes de stratégie et de tactique dans le mouvement ouvrier allemand au XIXème siècle»[29].

En 1965, sont venus à l'Université « Alexandru Ioan Cuza » le docteur Rolf Kühmstadt, collaborateur scientifique à l'Institut de Chimie Organique et Biochimie, qui recherchait « L'étude de la spectroscopie infrarouge »[30] et Günter Hauker, collaborateur scientifique à l'Institut de Chimie Physique, qui étudiait l'analyse spectrale des isotopes stables[31]. La même année, 1965, sont encore venus à Iaşi docteur Sigfried Dümel, maître de conférences à l'Ecole Technique de la ville Karl Marx, qui a visité la Chaire de Mécanique[32] et l'assistant Krebe

---

[26] Rectorat, dosar 698, 1958, f. 263 (Rectoratul Universității «Friederich Schiller» către Rectoratul Universității «Alexandru Ioan Cuza», Jena, 27 septembrie 1963).

[27] Rectorat, dosar 64, 1963, f. 64 (*Programul vizitei profesorului doctor Manfred Gersch şi a asistentului E. Hentschel la Universitatea «Alexandru Ioan Cuza», în perioada 28 septembrie-12 octombrie 1962*).

[28] Rectorat, dosar 857, 1963-1966, f. 200 (*Plan de muncă a tovarăşilor asistenți Rolf Gase şi Heinz Böttcher de la Universitatea din Jena*).

[29] Rectorat, dosar 857, 1963-1966, f. 187 (*Programul vizitei profesorului doctor Ioachim Steisand de la Universitatea Humbold din Berlin, noiembrie 1963*).

[30] Il a visité la Faculté de Chimie, la Faculté de Physique, l'Institut de Chimie Petru Poni et l'Institut Polytechnique; à voir Rectorat, dosar 857, 1963-1966, f. 89 (*Programul vizitei profesorului Rolf Kühmstadt de la Universitatea din Jena la Iaşi*, mai 1965).

[31] Il a visité la Faculté de Chimie, la Faculté de Physique et l'Institut Petru Poni; à voir Rectorat, dosar 857, 1963-1966, f. 58 (*Programul vizitei domnului Günter Hauker de la Universitatea din Jena*, noiembrie 1965).

[32] Rectorat, dosar 857, 1963-1966, f. 108 (*Programul vizitei dr. Sigfried Dümel, conferențiar*

Dieter, de l'Université Humbold, qui s'est rencontré avec les enseignants de la Chaire de Géographie économique[33].

L'horaire des invités allemands était attentivement organisé par la partie roumaine, mais aussi par les universités partenaires. Par exemple, le recteur de l'Université « Friederich Schiller » s'est directement impliqué dans l'organisation de la visite des assistants Rolf Gase et Heinz Böttcher, ceux-ci se conformant aux propositions venues de la part de la direction, d'assister aux cours de physique et de se rencontrer avec les professeurs de la faculté[34]. De l'autre côté, l'université de Iaşi déléguait un enseignant responsable pour l'horaire de chaque invité. Les voyages en Roumanie étaient organisés en détail, par jours et heures, on fixait nettement les rencontres et les visites à caractère professionnel, mais aussi celles touristiques, d'habitude dans la ville et aux environs, au nord de la Moldavie, sur le littoral et dans le Delta du Danube. Tous ces détails étaient connus et approuvés par le Recteur.

Les échanges académiques, qui impliquaient le contact avec l'étranger, même communiste, étaient attentivement contrôlés au niveau local, par la direction de l'université, mais aussi au niveau central, par La Direction de Relations Externes du Ministère de l'Enseignement[35] et par la Securitate (la Direction Générale de la Sécurité de l'Etat). L'Université de Iaşi devait communiquer au Ministère, la liste de manifestations internationales, auxquelles les enseignants allaient participer[36], et le Ministère approuvait tour à tour ces déplacements. Les personnes proposées par l'Université pour des déplacements déposaient à la Direction de Relations Externes un formulaire rempli, qui contenait des informations sur les études, l'occupation, la fonction, le lieu de travail, le domicile, les langues étrangères connues, le pays dans lequel ils se déplaçaient, le but du déplacement, la période, l'activité professionnelle et scientifique, les objectifs suivis et le titre de la conférence[37].

---

la Şcoala Tehnică din oraşul Karl Marx, aprilie 1965).

[33] Rectorat, dosar 857, 1963-1966, f. 139 (*Programul vizitei asistentului Krebe Dieter de la Universitatea Humbold*).

[34] Rectorat, dosar 857, 1963-1966, f. 200 (*Plan de muncă a tovarăşilor asistenţi Rolf Gase şi Heinz Böttcher de la Universitatea din Jena*, octombrie 1963).

[35] Les déplacements des professeurs à l'étranger étaient payés par l'état roumain. Ainsi, en 1961, l'Université de Iaşi proposait à la Direction de Relations Externes que pour le déplacement en RDA de ces 4 professeurs proposés, soit accordée la somme de 33.640 lei, montant dans lequel étaient inclus le transport, l'hébergement, les repas et l'interprète.

[36] Rectorat, dosar 854, 1963-1967, f. 26 (Ministerul Învăţământului, Direcţia Relaţii Externe către Universitatea «Alexandru Ioan Cuza», 16 februarie 1965).

[37] Rectorat, dosar 854, 1963-1967, f. 49 (Ion Dragomir, Director în Direcţia Relaţii Externe din Ministerul Învăţământului către Universitatea «Alexandru Ioan Cuza», 20 noiembrie 1964).

De retour au pays, les enseignants présentaient à la direction un rapport sur la visite effectuée, dans lequel ils offraient des détails sur les contacts scientifiques et personnels. Par exemple, le professeur C. Martiniuc a rédigé deux rapports sur le déplacement effectué en RDA, à l'Université de Jena, dans la période 17-31 octobre 1966. Dans l'un de ces documents, il précisait qu'un professeur allemand avait été délégué s'occuper de tous les problèmes organisationnels établis par le protocole envoyé de Bucarest et que, pendant les 15 jours passés en RDA[38], il avait étudié la géographie et la végétation de la zone[39]. Il a constaté, dans son rapport, la valeur pratique des études de géographie et de géologie, il a apprécié l'exploitation rationnelle des terrains, il a évoqué les discussions sur la terminologie de spécialité, mais il a fait aussi des appréciations sur le système éducatif est-allemand. Le professeur Martiniuc observait qu' « en Allemagne le tout est l'institut, et non pas la faculté », que la recherche, aux niveaux élevés, était l'apanage de ces instituts du cadre de l'Université et il constatait qu'il y avait même parmi les étudiants, des différences entre ceux axés sur la partie didactique et ceux spécialisés dans la recherche[40].

Il constatait l'étroite interdépendance entre les mathématiques et la géographie et le fait qu'un « étudiant – professeur », après quatre ans d'études, avait une double spécialisation: la géographie première spécialisation et les mathématiques, deuxième spécialisation[41]. Le système allemand était, évidemment, totalement différent par rapport à celui roumain, l'Université de Iaşi, formant en proportion accablante des professeurs avec une seule spécialisation et aspirant, seulement, à cette date-là, aux programmes interdisciplinaires.

Dans le deuxième rapport[42], le professeur Martiniuc décrit surtout les liaisons personnelles en RDA et les impressions après les discussions avec de différents enseignants de l'Université « Friederich Schiller ». Le professeur de Iaşi remarquait le fait qu'on lui avait souvent posé des questions sur les rapports ethniques de Transylvanie, d'autant plus que les géographes hongrois qui

[38] C. Martiniuc a visité en cette période les villes Jena, Berlin, Leipzig, Greifswald, Halle, Karl Marx Stadt etc.

[39] Rectorat, dosar 899, 1965-1968, f. 299 (*Raport informativ asupra rezultatelor obţinute în urma vizitei făcute în Republica Democrată Germană de către prof. C. Martiniuc, între 17-31 octombrie 1966*).

[40] Rectorat, dosar 899, 1965-1968, f. 303-304.

[41] Rectorat, dosar 899, 1965-1968, f. 304.

[42] Le document invoqué est une copie, celui-ci ne portant pas la signature du professeur Martiniuc.

visitaient Jena soutenaient que « La Transylvanie appartient à la Hongrie »[43]. Les interlocuteurs allemands étaient aussi intéressés de la nouvelle politique de la Roumanie, de son éventuel impact positif sur le grand public et si les sympathies du peuple roumain se dirigeaient plutôt vers l'URSS ou vers la France. C. Martiniuc n'a rien écrit sur les réponses données à ces problèmes-là, en concluant au final qu' « il faudrait qu'on s'occupe plus de la publication de quelques livres, des cartes ethnolinguistiques sur le peuple roumain », quand les Etats voisins « cherchent à créer une opinion favorable à leurs pays, en dépassant parfois les limites de la vérité scientifique »[44].

Les relations avec la RDA ne se sont pas limitées, dans cette période, seulement aux échanges de professeurs, mais elles ont consisté aussi dans la formation des jeunes chercheurs de Roumanie et dans des stages pour les étudiants. En 1961, Mihail Haba, chargé de cours à la Faculté de Physique s'est inscrit en aspiranture[45], à l'Université de Leipzig, suivant la spécialisation biophysique[46], et en 1963, Corneliu Zolyneak, chargé de cours à la Faculté de Biologie-Géographie, s'est inscrit en aspiranture, en RDA, à la spécialisation génétique végétale[47]. Le nombre d'aspirants qui ont opté pour l'espace est-allemand peut sembler réduit, mais, rapporté à la situation générale, il se situe en deuxième place, après la position occupée par URSS[48].

Une fois la signature de l'accord de collaboration entre l'Université « Alexandru Ioan Cuza » et l'Université « Friederich Schiller » accomplie, on a aussi établi les détails concernant les déplacements des étudiants en Allemagne de l'Est. Conformément à la convention, chaque année, un nombre de places devaient être distribuées pour la pratique d'été à Jena et à Iaşi, dans la première

---

[43] Rectorat, dosar 899, 1965-1968, f. 295 (*Raport informativ confidențial asupra vizitei în RDG a prof. C. Martiniuc de la Universitatea din Iași*).

[44] Rectorat, dosar 899, 1965-1968, f. 296.

[45] Dans le système d'éducation (selon le modèle soviétique), programme d'études conduisant à l'obtention d'un doctorat dans les diverses branches scientifiques et pédagogiques.

[46] Rectorat, dosar 894, 1965, f. 22 (Facultatea de Fizică, *Tabel cu cadrele didactice înscrise la aspirantură în străinătate*).

[47] Rectorat, dosar 894, 1965, f. 29 (Facultatea de Biologie-Geografie, *Situația nominală a cadrelor didactice de la Facultatea de Biologie-Geografie înscrise la aspirantură în străinătate*).

[48] En 1963, des 4 aspirants inscrits en aspiranture à l'étranger, de la Faculté de Biologie-Géographie, 3 étaient inscrits aux universités en URSS et une personne dans la RDA; à voir Rectorat, dosar 894, 1965, f. 29 (Facultatea de Biologie-Geografie, *Situația nominală a cadrelor didactice de la Facultatea de Biologie-Geografie înscrise la aspirantură în străinătate*). Dans l'année 1964-1965, des 8 enseignants inscrits en aspiranture à l'étranger, 6 étaient en URSS et deux en RDA, à physique et biologie; à voir Rectorat, dosar 847, 1967, f. 100 (Rectorat, *Situația cadrelor didactice de la Universitatea «Alexandru Ioan Cuza» din Iași plecate în străinătate în anul universitar 1964-1965*).

année trois étudiants bénéficiant des prévisions de l'accord direct. Les plus dynamiques spécialisations étaient toujours celles exactes: les mathématiques, la physique, la chimie et les sciences naturelles. Suite à la collaboration à ce niveau, dans le cadre de la XIème session des réunions scientifiques des étudiants, ont été présentées deux œuvres réalisées en commun par des groupes d'étudiants de Iaşi et de Jena[49].

Vues en ensemble, les relations de l'Université « Alexandru Ioan Cuza » avec le milieu académique est-allemand ont été bonnes et en continuel développement, à la fin des années 50 et au début des années 60. On ne peut pas affirmer la même chose sur les rapports avec les institutions similaires de l'Allemagne Fédérale, avec laquelle l'Université de Iaşi n'a pas entretenu, dans cette étape, des liaisons scientifiques. Dans la période de la première décennie après la guerre, l'Allemagne Fédérale a été, d'après la perspective des autorités communistes, le symbole de l'ancien régime nazi, coupable et ennemi, responsable d'une guerre qui s'était justement achevée[50]. A peine en mars 1955, le présidium de la Grande Assemblée Nationale du RPR a décrété l'arrêt de l'état de guerre avec l'Allemagne et a commencé le procès de normalisation des rapports bilatéraux, premièrement sur le plan économique[51]. En plus, la propagande est-allemande accréditait l'idée de la supériorité culturelle, dans la compétition avec les ouest-allemands, les relations externes étant l'arène propice pour démontrer qu'il représentait « l'Allemagne meilleure et plus progressiste »[52]. L'intérêt pour le développement des liaisons académiques entre la Roumanie et la RDA était, alors, biunivoque: d'une part, l'Etat allemand[53] se

[49] Rectorat, dosar 698, 1958, f. 404 (*Dare de seamă asupra desfăşurării relaţiilor de colaborare între Universitatea din Iaşi şi universităţile străine*).

[50] Le 6 octobre 1949, le Ministère Roumain Externe, à la suggestion de Moscou, a publié une déclaration, dans laquelle on précisait que la formation du gouvernement RFA « crée un foyer d'inquiètude en Europe, de nature à menacer le travail tranquille créateur du peuple roumain et d'autres peuples » ; à voir Cătălin Turliuc, «Relaţii româno-germane în perioada democraţiei populare» [« Les relations roumain-allemandes dans la période de la démocratie populaire »], dans Alexandru Rubel, Cătălin Turliuc (ed.), *op. cit.*, p. 142.

[51] En 1960, la pondération des relations commerciales avec la RDA, dans le contexte des relations commerciales de la Roumanie avec l'Europe Occidentale était de 30%, à voir Claudiu Mihail Florian, «RSR – RFG. 12 ani de tatonări» [« RSR – RFA. 12 ans de tâtonnements »], în *Magazin istoric*, serie nouă, nr. 3 (420), martie 2002, p. 18.

[52] Peter Ulrich Weiss, «Război rece cultural. Concurenţa literară germano-germană în România anilor 60» [« La guerre froide culturelle. La concurrence littéraire allemande-allemande dans la Roumanie des années 60 »], dans *Intelectualii şi regimul comunist: istoriile unei relaţii* [*Les intellectuels et le régime communiste: les histoires d'une relation*], în *Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România*, vol. IV, 2009, p. 66.

[53] J'ai inclus dans cette catégorie la direction du parti et de l'état, mais aussi les institutions d'enseignement et de culture.

présentait comme un Etat légitime, et d'autre part, il offrait aux institutions d'enseignement et de culture roumaines la possibilité d'entretenir des relations externes, étant donné que d'autres Etats ne se montraient également disponibles[54].

Les rapports avec les universités de la RDA et spécialement, avec l'Université « Friederich Schiller » ont été parmi les plus importants pour l'institution de Iaşi. Les échanges de professeurs et d'étudiants ont été, durant toute cette période, au sommet des relations externes que l'université « Alexandru Ioan Cuza » avait entretenues. La signature de l'accord a dynamisé d'autant plus les échanges, spécialement sous le rapport du nombre d'enseignants et d'étudiants qui avaient visité Jena. Quant à la diversification des domaines de collaboration, l'évolution n'a pas été trop spectaculaire. Les autorités communistes étaient intéressées surtout au développement dans le domaine de la technique et des sciences exactes, qui pouvaient être mises au service des projets économiques, fait qui avait favorisé, durant toute la période, des disciplines comme les mathématiques, la physique et la chimie. Vers la moitié des années 60, sur le fond d'une relative ouverture politique, les échanges dans le domaine de la germanistique et de la romanistique se sont intensifiés, et en 1964 a été renouvelée la section de langue allemande à la Faculté de Philologie.

Bien évidemment, ces contacts académiques, la circulation des gens et des livres ont été contrôlés par le Rectorat, par le Ministère et par la Direction Générale de la Sécurité de l'État, et ceux qui partaient, devaient répondre à certains critères de sélection. L'état actuel des recherches ne nous permet pas des conclusions et des jugements plus amples concernant la façon dont on faisait la sélection, on donnait les accords ou on vérifiait l'activité de ceux partis. On ne peut qu'être persuadés que rien n'échappait à l'attention des autorités communistes, même si la relative détente politique avait entrouvert les portes vers autres Etats.

[54] La Pologne a sous-estimé, dans cette étape, les possibilités culturelles roumaines et elle a eu une préoccupation constante pour le développement des relations de ce type avec la Roumanie. Les représentants de l'état roumain observaient la réticence de quelques officiels polonais vis-à-vis de la « popularisation de notre pays » (à voir Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond 220, dosar Polonia 8 – secţia RP Polonă, DR I dosar special. Vizita delegaţiei Marii Adunări Naţionale a Republicii Populare Române în Republica Populară Polonă, confidenţial – anexă la 3612/57, f. 8 *apud* Cezar Stanciu, *op. cit*., p. 166), en constatant qu'en 1957, malgré les insistances de Bucarest, on avait republié un œuvrage signé par Janusz Meissner, qui décrivait la Roumanie de façon négative et parlait du sous-développement du pays et de l'inculture du peuple (à voir Cezar Stanciu, *op. cit*., p. 166).

Un autre défi serait l'analyse de la finalité de ces échanges académiques, de la manière dont les visites en dehors des frontières ont influencé, réellement, la recherche de Iaşi sous le rapport de la performance ou de la qualité et des modifications produites au niveau de l'acte didactique. Ce ne sont que quelques problèmes, avec des réponses encore fragmentaires et plutôt spéculatives. Connaissant partiellement les mécanismes de fonctionnement du système d'enseignement, on pourrait affirmer qu'au niveau institutionnel l'impact a été minimum. Les normes étaient imposées de Bucarest, les échanges étaient faits de façon contrôlée, et les modèles étrangers n'étaient pas bien vus, surtout après l'expérience des années 50, de l 'influence soviétique et dans le contexte d'une recherche animée du « spécifique » roumain. En revanche, on peut parler, des possibles influences au niveau personnel, dans la mesure où le professeur ou l'étudiant parti en Allemagne de l'Est a assimilé pour soi-même des méthodes d'enseignement ou a appris des informations et des techniques qu'il pouvait appliquer dans ses recherches. Il est difficile, toutefois, de contrôler de telles influences et elles supposent encore un effort d'investigation supplémentaire.

Cultural Diplomacy and Ideological Militancy. University of Iaşi and the East-German Academic Environment in Late 1950s and Early 1960s

(Summary)

Keywords: culture, ideology, communism, diplomacy

The instauration of the communist regime in Romania had direct and profound consequences on the educational system and on the academic environment in general. The imposition of the Soviet model in the organisation of the society and institutions, the need of the new regime to instruct and instal loyal people in key positions and to control in detail the scientific production and the didactic activity within the universities led to fractures in the normal development of the upper education institutions. The removal of undesirable professors from the didactic activity, the formation of a new "elite", subservient to and controllable by the party, the unification and the Sovietisation of the educational curricula, the centralization and planning of the research activity

represented phenomena that impacted on the University of Iaşi at the end of the 1940s and the beginning of the 1950s.

Eespecially as from 1948, the new regime restricted exchanges with the foreign countries, either democratic or featuring a "popular democracy". The lack of confidence in the professors formed by "the inter-war school" and the precariousness of the control exerted on the educational system and on the teaching staff led to prudence, maybe even fear, on behalf of the Communist leadership. The restriction of visits abroad is one symptom of the Communist leaders' anxiety so as to possible sideslips and "contaminations" with "wrong ideas" of certain people, not having passed the loyalty and "engagement" tests. By the end of the 50s though, the Romanian regime was a more solid one compared to that of the 60s, displaying a functional and verified „apparatus" so as the travels abroad and the unbiased contact with the environments featuring "popular democracy" did not represent insurmountable issues anymore.

Until the mid 1950s, the travels abroad of professors from Iaşi were quite rare. The situation changed in 1960, when the University signed the first direct collaboration agreements with external partners – the University of Pecs (People's Republic of Hungary) and "Friederich Schiller" University of Jena (German Democratic Republic). Within this framework, the relations with universities from GDR and with the University of Jena in particular were privileged. The Convention replaced the occasional exchanges with rigorously regulated bilateral liaisons that offered the possibility of institutionalised relations, though limited to a restricted number of disciples, particularly from the domain of exact sciences. The high level of the contacts maintained with the GDR may be attributed to this collaboration agreement but also to the political interest assumed in this stage by the USSR and the "popular democracies", i.e. to de-isolate and legitimate the new German state.

MUZEOLOGIE ŞI PATRIMONIU

*

MUZEOLOGY AND PATRIMONY

Un manuscris inedit despre cercetările efectuate la Cucuteni în 1895[*]

VASILICA ASANDEI

Cuvinte cheie: Cucuteni, săpături arheologice, 1895, raport

În fondul Ministerului Cultelor şi al Instrucţiunii Publice de la Arhivele Naţionale ale României, dosarul 182/1897, f. 247-279, se află un raport inedit privitor la săpăturile întreprinse în 1895 la Cucuteni (judeţul Iaşi) de către doi dintre primii cercetători ai acestei aşezări preistorice, respectiv profesorii de istorie Neculai Beldiceanu[1] şi Grigore C. Buţureanu[2] din Iaşi.

Amenajarea unui muzeu dedicat civilizaţiei Cucuteni în cadrul actualului Muzeu al Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi necesită şi o intensificare a eforturilor de cunoaştere a primelor investigaţii arheologice consacrate eneoliticului moldovenesc. Deşi istoricul cercetării este cunoscut în linii generale, începând cu descoperirea staţiunii eponime, în anul 1884, persistă încă numeroase incertitudini privitoare la explorările de pionierat. Pe lângă cronologia săpăturilor şi biografiile iniţiatorilor, rămân de precizat sursele financiare ale acestor investigaţii şi, mai ales, rezultatele obţinute. Raportul întocmit în anul 1895 de către cei doi pasionaţi arheologi are rolul de a aduce date noi şi detalii despre o cercetare puţin cunoscută până în prezent[3]. Materialul

---

[*] Pe această cale, mulţumesc domnului profesor Bogdan-Petru Maleon pentru amabilitatea cu care mi-a pus la dispoziţie o fotocopie a acestui document, în vederea cercetării şi publicării.

[1] N. Beldiceanu (1844-1896) a fost profesor de istorie la Gimnaziul „Ştefan cel Mare" din Iaşi, începând din anul 1885, fiind cunoscut şi ca poet. Pasiunea pentru trecut l-a îndemnat să realizeze cercetări arheologice, în urma cărora a procurat un mare număr din obiectele preistorice (Lelia Nicolescu, *Beldicenii*, Editura Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj-Napoca, 2010, p. 14-29).

[2] Grigore C. Buţureanu (1855-1907) şi-a început cariera ca profesor de istorie în anul 1878, la Piatra- Neamţ. Aceasta a fost continuată, din anul 1880, la câteva şcoli şi licee din Iaşi: Şcoala Normală „Vasile Lupu", Şcoala Normală de Fete din Iaşi, Liceul Naţional, Liceul Internat, Institutele Unite şi „Liceul Nou de Domnişoare" (A. D. Atanasiu, „Către cititori", în *Arhiva Societăţii Ştiinţifice şi Literare din Iaşi*, XXV, 1914, p. XIV-XV).

[3] Mădălin-Cornel Văleanu, „Descoperirile de la Cucuteni şi Societatea de Medici şi Naturalişti din Iaşi (1884-1891)", în *Studii de preistorie*, 3, 2006, p. 199-213; vezi şi forma rezumativă a acestui studiu în *Cronica*, an XLI, nr. 1563, 3 martie 2006, p. 2-3.

la care facem trimitere reprezintă o dare de seamă despre utilizarea unui fond pus la dispoziția lui Neculai Beldiceanu şi Grigore C. Buțureanu de către Ministrul Cultelor şi al Instrucțiunii pentru efectuarea de cercetări arheologice în anul 1895. Redactarea raportului s-a realizat în urma cercetărilor efectuate la Cucuteni, prin care s-au descoperit numeroase vestigii, acestea trebuind să fie puse în valoare şi completate prin noi cercetări. Prin acest raport avem prima relatare explicită asupra rezultatelor acestora.

După primele săpături pe care le-a întreprins la Cucuteni, în 1885, Neculai Beldiceanu, având nevoie de fonduri pentru continuarea cercetărilor, l-a asociat în 1887 pe Grigore C. Buțureanu. Între cei doi s-a legat o prietenie şi o colaborare durabilă, care a facilitat continuarea explorărilor arheologice la Cucuteni. Grigore C. Buțureanu a început prin a se documenta cu privire la natura descoperirilor, muncă pe care a întreprins-o timp de aproximativ un an, devenind, în acelaşi timp, membru în Societatea de Medici şi Naturalişti din Iaşi, unde Neculai Beldiceanu activa deja. Pe lângă materialele rezultate din propriile săpături, cei doi au studiat şi o colecție de antichități de la Cucuteni, cumpărată de Neculai Beldiceanu de la anticarii Şaraga, cu suma de 1000 de lei[4]. Cei doi profesori au extins cercetările de teren şi la alte stațiuni preistorice din Moldova, pentru a-şi compara observațiile de la Cucuteni. Din păcate, Societatea de Medici şi Naturalişti nu a putut sprijini financiar săpăturile arheologice de la Cucuteni.

Din acest motiv, Grigore C. Buțureanu şi Neculai Beldiceanu, împreună cu Eugeniu Rizu, O. Botez şi T. Codrescu au pus bazele unei noi societăți, la Iaşi, în toamna anului 1888, numită Societatea Ştiințifică şi Literară, al cărui preşedinte a fost profesorul paleontolog Grigore Cobălcescu. Din păcate, Grigore Cobălcescu nu a acordat atenție vestigiilor descoperite la Cucuteni, deoarece credea că acestea aparțin unei perioade mult mai vechi şi, în consecință, n-ar fi prezentat importanță deosebită pentru cunoaşterea preistoriei[5]. În acest context se părea că autorii inițiativei de explorare sistematică a stațiunii de la Cucuteni nu vor găsi resursele băneşti necesare începerii cercetărilor, după cum transpare chiar din mărturia lui Grigore C. Buțureanu, care ajunsese să creadă că proiectul lor nu reprezintă „decât o continuă încercare şi care nu putea să aducă alt rezultat decât pierderea de bani şi muncă zadarnică”[6].

---

[4] Panait I. Panait, „Începuturile cercetării culturii Cucuteni reflectate în izvoare arhivistice bucureştene”, în *Revista muzeelor şi monumentelor*, seria Muzee, 4, 1982, p. 65.

[5] Mircea Petrescu-Dîmbovița, Mădălin-Cornel Văleanu, *Cucuteni-Cetățuie. Săpăturile din anii 1961-1966. Monografie arheologică*, Piatra-Neamț, 2004, p. 16.

[6] Grigore C. Buțureanu, „Notiță asupra săpăturilor şi cercetărilor făcute la Cucuteni”, în *Arhiva Societății Ştiințifice şi Literare din Iaşi*, I, 1889-1890, p. 226.

Cu toate acestea, Grigore C. Buțureanu a participat, pe propria cheltuială, la cel de-al X-lea Congres Internațional de Antropologie şi Arheologie Preistorică de la Paris din 1889, unde a prezentat o comunicare despre rezultatele cercetărilor de la Cucuteni, publicată, după doi ani, în volumul dedicat Congresului[7]. Tot în anul 1889, Buțureanu a publicat această comunicare la Iaşi, în limba română[8].

Pentru a procura fondurile necesare întreprinderii săpăturilor, Neculai Beldiceanu, la îndemnul lui Grigore C. Buțureanu, a vândut, în 1890, Muzeului de Antichități din Bucureşti colecția personală de piese arheologice (cu un număr de 564 piese), primind suma de 2500 lei[9]. În 1897, acelaşi muzeu a preluat şi colecția de arheologie preistorică a profesorului Buțureanu, evaluarea fiind făcută de Grigore Tocilescu şi Teohari Antonescu[10].

Dorința de a face cunoscute preocupările lor, dar şi necesitatea de a atrage fonduri i-au determinat pe cei doi pasionați să susțină o serie de prelegeri şi cursuri pe teme de istorie în cadrul „Societății Ştiințifice şi Literare din Iaşi”[11]. Lipsa banilor a făcut ca soluția să vină din partea lui Grigore C. Buțureanu, care a finanțat cu suma de 1000 lei săpăturile, urmând să restituie cu dobândă banii împrumutați. Neculai Beldiceanu a condus săpăturile propriu-zise, iar Grigore C. Buțureanu a studiat materialul prelevat. Aceste fonduri au fost repede epuizate, fiind executată doar o secțiune în situl de la Cucuteni. Buțureanu a apelat la A. D. Xenopol, pentru ca acesta să obțină fonduri de la Academia Română, însă fără succes, deoarece nu existau resursele necesare. În aceste condiții cei doi arheologi au fost nevoiți să întrerupă lucrările[12]. La 18 septembrie 1892, în cadrul unei şedințe a Societății, Neculai Beldiceanu a comunicat membrilor rezultatele cercetărilor, precizând că acestea au fost efectuate pe propria sa

[7] Grigore C. Butzureano, „Notes sur Coucouteni et plusieurs autres stations de la Moldavie du Nord”, în *Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistoriques. Compte-rendu de la dixième session à Paris 1889*, Paris, 1891, p. 299-307; Nicolae Ursulescu, Mădălin-Cornel Văleanu, „Debutul culturii Cucuteni în arheologia europeană”, în *Dimensiunea europeană a civilizației neolitice est-carpatice* (ed. Nicolae Ursulescu), Iaşi, 2007, p. 21-62.

[8] Grigore C. Buțureanu, *op. cit*., 1889, p. 257-271.

[9] *Ibidem*, p. 268-269; Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 68-69.

[10] Arhivele Naționale ale României, fond Ministerul Cultelor şi al Instrucțiunii Publice (în continuare Ministerul), 182/1897, f. 173r.v.

[11] Aceste cursuri au fost prezentate, în anul 1891, de Neculai Beldiceanu (cu tema *Preistorie*) şi Grigore C. Buțureanu (un curs de *Istoria civilizației*, cu 8 lecții), vezi A. D. Atanasiu, *op. cit.*, p. XII; I. Andrieşescu, „O pagină din istoria arheologiei preistorice în România: Gr. Buțureanu şi introducerea sa la Preistoria în România. Studiu de arheologie preistorică şi etnografie”, în *Revista de preistorie şi antichități naționale*, an I, nr. 1, sept. 1937, p. 18.

[12] A. D. Atanasiu, *op. cit.*, p. XIV.

cheltuială şi că, din cauza lipsei fondurilor, nu mai pot continua, cerând ajutorul participanţilor.

Grigore C. Buţureanu nu şi-a pierdut speranţa şi în anul 1894 s-a adresat lui Take Ionescu, pe atunci ministru al Instrucţiunii Publice, prezentându-i stadiul săpăturilor arheologice. Ministrul l-a însărcinat pe Ştefan Vârgolici, inspector general al învăţământului secundar, să întocmească un raport privind situaţia semnalată de Buţureanu. Putem presupune că referatul întocmit a fost unul favorabil, deoarece în bugetul Ministerului pentru anul 1895 a fost prevăzută suma de 5000 de lei pentru cercetările preistorice din Moldova[13]. Din acest fond au fost efectuate şi câteva sondaje în aşezările preistorice de la Răbâia, Rafaila şi Epureni (jud. Vaslui), dar partea principală a sumei a fost alocată pentru săpăturile de la Cucuteni[14]. Cu aceste resurse Neculai Beldiceanu şi Grigore C. Buţureanu au reluat, în 1895, cercetările la Cucuteni, după procurarea instrumentelor necesare (un aparat de fotografiat, aparate de preciziune, instrumente de săpat) şi plata suplinitorului lui Beldiceanu, care a supravegheat lucrările şi a notat rezultatele[15]. Rezultatul a constat în decopertarea unei jumătăţi din staţiunea de pe Cetăţuia. Printre materialele descoperite în acel an se numără şi cinci schelete umane, din care unul aproape întreg, care a fost fotografiat *in situ* de către dr. Obreja, profesor din Bucureşti. Aceste schelete au fost considerate preistorice de către antropologul elveţian E. Pittard, ulterior fiind predate Muzeului din Iaşi[16].

Raportul, care a fost adresat Ministerului de resort după această campanie de săpături, se găseşte în manuscris la Arhivele Naţionale ale României, în fondul Ministerul Cultelor şi al Instrucţiunii Publice, dosar 182/1897, cuprinzând filele de la 247 la 279. Textul este ilustrat prin 30 de fotografii şi desene, precum şi două planuri ale secţiunii cercetate. Scrisul caligrafic al manuscrisului a permis citirea şi transcrierea integrală a textului.

Raportul a fost organizat în patru capitole, fiecare având mai multe diviziuni, care oferă explicaţii despre descoperirile realizate. După un scurt istoric al descoperirii şi cercetării aşezării preistorice, prezentat în primul capitol,

[13] Ministerul, 430/1896, f. 1; I. Andrieşescu, *op. cit*., p. 20.

[14] Din suma de 5000 lei alocată pentru săpăturile de la Cucuteni s-au acordat, în avans, 2860 lei pentru începerea lucrărilor. Aceşti bani au fost folosiţi, în prima parte a campaniei, la efectuarea mai multor sondaje şi săpături, în localităţile menţionate (Ministerul, 676/1895, f. 4).

[15] Din actele justificative trimise de Gr. C. Buţureanu, Ministerului Instrucţiunii Publice reiese că: 1500 lei au folosit la cheltuielile de săpături, în primul trimestru, 500 lei pentru aparatul de fotografiat, 300 lei pentru aparate de preciziune, 200 lei instrumente de săpat şi 360 lei plata suplinitorului lui Beldiceanu (profesor la gimnaziul Ştefan cel Mare din Iaşi) (*Ibidem*, 676/1895, f. 1, 9).

[16] A. D. Atanasiu, *op. cit*., p. XIV.

în cel de-al doilea a fost realizată localizarea geografică detaliată şi s-a arătat maniera sistematică în care au fost efectuate cercetările la Cucuteni. Descrierea vestigiilor descoperite ocupă cea mai mare parte a textului – capitolul al treilea –, în cadrul căruia sunt prezentate descoperirile în funcţie de materialul din care au fost prelucrate, precum şi după utilitatea lor (instrumente de piatră, lut şi os, vase de ceramică, idoli antropomorfi şi zoomorfi, schelete de oameni, oase şi coarne de animale, resturi vegetale, cenuşa şi cărbunii etc.). În încheiere, autorii au stabilit apartenenţa descoperirilor la epoca pietrei şlefuite. Această atribuire s-a realizat pe baza uneltelor şi a vaselor de ceramică, fiind luate în discuţie similitudinile descoperirilor de la Cucuteni cu formele şi motivele pictate şi incizate ale ceramicii din Grecia, Germania, Franţa, Spania, Anglia etc. Munca celor doi arheologi amatori a fost riguroasă, după cum o dovedesc concluziile, apropiate celor exprimate de specialiştii care vor cerceta în anii următori această enigmatică civilizaţie preistorică. Totuşi, clasificarea artefactelor din anul 1895 nu a condus şi la stabilirea periodizării descoperirilor de la Cucuteni, operaţiune realizată pentru prima dată de arheologul german Hubert Schmidt, în urma cercetărilor întreprinse aici în anii 1909 şi 1910.

An Inedited Manuscript on the Archeological Research at Cucuteni in 1895

(Summary)

Keywords: Cucuteni, archeological research, 1895, account

An inedited account on the archeological research undertaken at Cucuteni (county of Iaşi) in 1895 by two amateur archeologists, the history teachers Neculai Beldiceanu and Grigore C. Buţureanu in Iaşi is to be found in the Romanian National Archives, the fund of the Ministry of Cults and Public Instruction, file 182/1897, pages 247-279.

The account, written in 1895, reveals new data and details on a less known research on the most famous civilizations belonging to the Romanian Eneolithic. The text is an account on the usage of the fund placed at the two's disposal by the Ministry of Instruction. The record also contains 30 images and drawings, as well as two plans of the researched area.

[**f. 247**]

Raport

asupra săpăturilor preistorice din anul 1895-96 şi în special asupra acelor făcute la Cucuteni Jud. Iaşi[17]**.**

[**f. 248**]

Iaşi, 1895 Decemvre 26

Domnule Ministru,

Închizindu-să sezonul săpăturilor pentru cercetarea staţiunelor preistorice anul financiar 1895-96; şi în marginele creditului de 5,000 lei ce ni s-a încredinţat pentru săpături preistorice; cu deosăbit respect venim a Vă da samă de mersul lucrărilor şi rezultatele dobândite.

Nu avem pretenţiunea de a Vă prezenta un studiu, pentru care să cere timp mai îndelungat, ci numai un raport ştiinţific bazat pe obiectele dezmormîntate; iar pentru mai bună înţălegere a celor spuse, am intercalat şi câteva figuri, luate în fotografii de noi în mărimi naturale sau reduse. – Cât priveşte pentru studiul amănunţit al staţiunei Cucuteni, lucrările pregătitoare le-am început şi sperăm să-l putem duce la sfîrşit. –

Importanţa cea mai mare în studiul staţiunelor preistorice cunoscute de noi până acum, având-o staţiunea Cucuteni, ne-am propus să începem lucrările la această staţiune; însă ea aflîndu-să pe proprietate particulară, am căutat mai întăi să căpătăm învoirea D-lui proprietar [**f. 249**] I. Zarifopol; iar până atunci am întreprins cîte-va cercetări izolate, pentru a ne încredinţa, dacă cele aduse la cunoştinţa noastră asupra staţiunelor din alte judeţe sunt întemeete.

Ast-feliu s-au întreprins câte-va sondage, precum:

La Răbîia în judeţul Falciu, unde s-au constatat prezenţa unor şanţuri şi întărituri, care spre a fi determinate, au nevoe de săpături, de vreme ce mare parte din ele sunt dărîmate şi astupate; s-au găsit hîrburi de oale cu o pastă omogenă şi lucrate cu roata, nu s-au putut face săpaturi sistematice, fiind ploi îndelungate.

La Rafaila în judeţul Vaslui, unde mai dinainte s-au întreprins săpături, acum s-a făcut o fîntînă lîngă vechile săpături; din această săpătură s-a extras un

[17] Transcrierea documentului a păstrat integral ortografia folosită de autorii raportului, ca şi particularităţile lor lingvistice. Acolo unde au existat lipsuri evidente, am trecut completările necesare între paranteze drepte. Tot cu paranteze drepte a fost indicat numărul fiecărei noi file. Figurile şi planurile au fost plasate la sfârşitul documentului, păstrând numerotarea din text. Deşi raportul este semnat de ambii arheologi amatori, totuşi se pare că, cel puţin forma finală a redactării aparţine lui Gr. C. Buţureanu.

vîrf de lance de bronz şi un număr de hîrburi de oale cu culori şterse, pastă omogenă, bine arsă, cu figuraţiuni în linii roşietice. – Nu s-au putut continua săpăturile din cauză că staţiunea să întinde pe pămîntul locuitorilor, pămînt cultivat şi cu toate încercările noastre n-am fost în stare să ne putem înţălege cu locuitorii, pentru a putea face săpături pe el.

Staţiunea de la Rafaila prezintă o mare însămnătate, căci după încercările făcute de noi acum trei ani, am putut estrage: un topor, 1 fîrf de săgeată, o fibulă mică şi una mare cu multe arcuri în formă Halstadiană; toate acestea în bronz.

La Epureni în judeţul Tutovei am dat peste o bogată staţiune cu numeroase hîrburi, din care unele cu o pastă mai grosolană, altele cu o pastă mai omogenă. N-am putut însă întreprinde săpăturile din cauza ploilor continue, care ne-au prins în drum cătră staţiune şi a continuat mai multe zile.

În vreme cînd să făceau aceste sondaje, intervenisem prin Dl. Profesor Alex. Xenopol pentru a căpăta învoirea de a face săpături la [**f. 250**] Staţiunea Cucuteni.

Pe la jumătatea lunei lui Mai 1895, căpătîndu-să învoirea din partea proprietarului moşiei Cucuteni Dl. I. Zarifopol, am prigătit toate cele trebuitoare pentru a face o săpătură sistematică şi continuă şi la 28 Mai s-au început lucrările, care au continuat, afară de mici întreruperi, până la căderea iernei, sfîrşitul lui octomvre.

Materialul dezmormîntat din această staţiune este foarte bogat, pentru clasificarea şi studiarea lui trebueşte un timp mai îndelungat; totuşi vom încerca în mod sumar să facem o dare de samă cît să poate de conştiincioasă.

Staţiunea Cucuteni

I. Istoricul

Încă din anul 1884, cu ocaziunea estragerei petrei calcare pentru şosele din dealul Cucuteni, lucrătorii au dat peste hîrburi, ulcele, idoli şi alte obiecte; pe unele din ele le-au adus lucrătorii în Iaşi şi aici găsindu-le profesorul N. Beldiceanu, s-a interesat de locul de unde au fost aduse şi în curînd mergînd la faţa locului, a făcut primele săpături. Tot în vara acelui an[18] a făcut săpături cu Dl. Butculescu, care l-a rugat ca să bine-voiască a-l însoţi; cu această ocaziune s-au estras mai multe obiecte importante.

În 1887 Dl. Gr. Tocilescu a stăruit la Societatea de Medici şi Naturalişti din Iaşi, ca să însărcineze pe Dl. N. Beldiceanu de a continua săpăturile începute, în interesul acelei societăţi.

[18] În realitate, prima săpătură la Cucuteni a lui N. Beldiceanu, însoţit de D. Butculescu, a avut loc la 29 mai 1885 (Neculai Beldiceanu, „Antichităţile de la Cucuteni", în *Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie*, III, vol. V, 1885, p. 187-192).

În 1892 după stăruinţele D-lui Gr. C. Buţureanu, aceste săpături au fost din nou continuate de Dl. N. Beldiceanu în interesul Societăţei ştiinţifice [**f. 251**] şi literare din Iaşi.

În anul 1895 după stăruinţele D-lui Gr. C. Buţureanu şi cu sprijinul Ministeriului Instrucţiunei Publice, Camera a înscris un credit de 5,000 lei, cu care Dl. N. Beldiceanu a continuat săpăturile la această staţiune, după cum să poate vedea în planul alăturat litera A.

II Staţiunea

Staţiunea Cucuteni să află pe moşia Cucuteni în margina către moşia Băiceni, în Comuna Băiceni, plasa Bahlui, judeţul Iaşi. Ea să află pe înalţimea unui deal, care din trei parţi este abrupt şi numai prin o parte să leagă cu alte înălţimi.

Locuitorii de prin prejur şi mai ales acei din satul Băiceni îi dau numele de Cetăţue.

În ziua de 25 iunie 1895 la oarele $2{,}45^{m}$ p.m. s-a luat înalţimea din vatra satului Băiceni cu barometrul Fortin, regulat după nivelul Mării Mediterane, fiind termometrul la 25° şi a dat înălţimea 74,0; în aceiaşi zi la 3 oare p.m fiind termometrul la 26° s-a luat înălţimea barometrică de pe dealul Cucuteni, unde e staţiunea, şi a dat înalţimea 73,5.

După planul alăturat litera A orientaţiunea este $S \leftarrow \overset{V}{\updownarrow}_{O} \rightarrow N$, în care, linia VO este de 190 metri, iar NS este de 64 metri la mijloc, de 45 metri la estrămitatea O şi de 87 metri la estrămitatea V (şanţ).

În lucrarea anului acestuia săpăturile s-au făcut de la ost la vest, începîndu-să pe linia AB (vezi plan litera A) către centru pe o lungime de 55,40 metri. Pe linia sudică s-a săpat către estrămitatea ostică pe o linie de 84 m cu o lăţime de 30 m, îngustîndu-să pînă la 7 m.

În afară de acropola A.B.C.D.E.F.G. să întinde pe o linie spre nord [**f. 252**] de 56 metri iar spre sud de 65 de metri, continuarea staţiunei cu urme de locuinţi preistorice pănă în pădure.

În porţiunea A.B.C.D.E s-au găsit urmele a 15 locuinţi, iar în porţiunea D.E.F.G. s-au găsit urmele a 7 locuinţi (vezi planul litera A).

În porţiunea A.B.C.D.E s-au găsit 4 schelete, iar în porţiunea D.E.F.G. la o distanţă de 40 metri de F.G. pe linia H.I. s-a găsit al cincilea schelet, care a fost fotografiat în poziţiunea găsită (vezi fotografia la punctul Schelete omeneşti), plan lit. B.

Dăm aici în fig. 1 o schiță de plan vertical A.B.C.D. în direcțiunea AR pe planul orizontal M.N. reprezentînd vatra satului Băiceni. În această schiță A reprezintă tăetura transversală a Cetățuei, iar B,C,D a dealurilor care să continuă mai încolo spre satul Cucuteni.

Pe un plan orizontal paralel la bază fig. 2, dăm forma stațiunei, în care linia FG reprezintă lungimea de 190 metri, iar linia IK lărgimea de 64 metri, formînd în totul o suprafață cam de 13,000 metri patrați. În partea despre sud-ost în direcțiunea X.Y stațiunea să prelungeşte cam pe o suprafață de 6,600 metri, unde să găsesc resturi preistorice, ceia ce dovedeşte că stațiunea era încunjurată de locuinți. Pe de altă parte stațiunea forma o stațiune compactă, aceasta să dovedeşte prin aceia, că ea să desparte de restul [**f. 253**] celor alte locuinți prin un şanț m n care tae linia de unire a stațiunei de restul înconjurător.

Ca stratificațiune generală a stațiunei de la Cucuteni dăm o schemă, prin care reprezentăm o tăetură transversală pînă la bază, fig. 3, în care avem A B de o grosime de la 30 la 40 cm, formînd o pătură de pămînt arabil negru, amestecat pe ici colea cu hîrburi. Al doilea strat C D de o adîncime ce variază între 1m50 pănă la 2m alcătuit din pămînt negru amestecat în mare parte cu cenuşă, lut ars, năsip, oase calcinate, hîrburi în stare de fuziune, cremene opace prin ardere; cărbuni, hîrburi, idoli, vase, oase, oase lucrate, arme, unelte şi altele. Al treilea strat E F format dintr-o stratificațiune de Calcar şi care formează baza întregului deal Cucuteni.

Din aceste 3 straturi acel mijlociu este acel ce are interes pentru cercetările noastre căci în el se găsesc resturile ce ne-au lăsat oamenii trăitori în vremi bătrîne prin acele părți.

De şi stațiunea să numeşte de popor Cetățue, totuşi ea nu ne înfățoseză decît resturile unei stațiuni preistorice, fără zidiri în peatră, ci numai resturi de locuinți făcute în gard şi lipite cu lut, care însă arzînd, s-au ruinat rîsipindu-să, fără a ne da de cît urmele acelor locuinți.

Că un foc mare a consumat stațiunea, să constată după cantitatea mare de cenuşă şi pămînt ars, care se întîlneşte mai în tot pasul, formînd oare cum pete numeroase în suprafața stațiunei, pete mai mari sau mai mici, după cum şi locuința era mai mare sau mai mică şi cantitatea de lemn ce a ars fiind în aceaşi măsură.

[**f. 254**]

III. Materialul găsit în stațiune.

Materialul găsit pănă acum în stațiunea de la Cucuteni este foarte bogat; pentru a ne putea da seama despre el, este de nevoe de a-l clasifica şi anume: 1. Instrumente de peatră; 2 Instrumente de lut; 3 Instrumente de os; 4 Vase şi

Hîrburi; 5 Idoli; 6 Schelete de oameni; 7 Oase de animale, coarne; 8 Pămînt cu resturi vegetale; 9 Hîrburi arse şi 10 Cenuşă cu cărbuni.

1. Instrumente de peatră sunt de 2 feliuri: Întîi în peatră şlefuită şi servind ca instrumente sau pentru luptă, sau pentru nevoile casnice, precum: a) topoare, b) bardiţi, c) piluge, d) dălţi şi e) Cute. Aceste toate sunt făcute în mare parte din grez din ţară şi numai un număr mic din silex. Al doilea feliu de instrumente sunt cioplite, servind ca instrumente pentru luptă sau nevoile casnice, precum: a) vîrfuri de lanci, b) săgeţi, c) cuţitaşe, d) răzătoare etc., aceste toate sunt făcute din silex şi foarte puţine de grez.

Din peatră şlefuită:

a) Topoare de marimi variate avînd unele lungime pănă la 18^{cm}, şi cu largimi pănă la 6^{cm}, care largime la unele să păstrează aceeaşi, altele precum fig. 4 mai late la gură sau cum e în fig. 5 unde lăţimea este şi mai pronunţată; aceste topoare să întrebuinţau întroducîndu-să în coadă şi anume, să dispica coada, să întroducea în dispicătură toporul şi apoi să lega cu un curmei sau vînă de bou pentru a să fixa mai bine; alte topoare sunt mai mici şi mai subţiri. Mai toate topoarele pe care le avem sunt de grez şi multe din ele sunt foarte uzate, aşa încît sunt ştirbate şi roase [**f. 255**] după cum să poate videa în fig. 5, prezentînd şi aşchieri pe suprafaţă. În această serie de topoare (s-au colectat 24 topoare) să poate observa cu uşurinţă formele treptate de dezvoltare a artei de fabricare a acestor unelte, ast-feliu, unele sunt simple aşchii de grez aşa cum să culeg din albia râului şi numai puţin ascuţite la gură, lîngă acestea avem forme mai îngrijite prin şlefuire, făcute tot din aşchii din albia rîurilor, apoi forme scoase din cioplirea directă a aşchiilor de grez, fiind mai potrivite de a să prinde în coadă, şi ajungînd pănă la forme foarte îngrijite atît ca aspect, cît mai ales ca şlefuire, şi unele chiar prin o mare îngrigire a formei gurei şi ascuţitul ei. În studiul început, vom dovedi cu figuri amanunţite acest progres al meşteşugului de a face topoare, aici numai căutăm să indicăm observaţiunele noastre.

b) Bărdeţi începînd cu lungimea de 6^{cm} şi ajungînd să să scoboare pănă la 3^{cm}, sunt făcute din grez şi puţine din silex; toate sunt şlefuite. Aceste instrumente aveau de sigur o întrebuinţare casnică; unele din ele sunt lucrate cu mare fineţă şi mai ales gura este atît de bine ascuţită, încît şi asta-zi ar putea să aibă o întrebuinţare în gospodăria noastră. S-au colectat 10 bucaţi.

c) Piluge de forma unor trunchiuri de con cu axa prelungită; partea mai voluminoasă este rotunjită la capăt şi foarte tare roasă, dovadă că a avut multă întrebuinţare; partea mai subţietă a instrumentului este bine rotunjită şi şlefuită, aşa încît putea cu uşurinţă fi ţinută în mînă. Pilugele sunt făcute din grez încă din cel mai compact, cu forme îngrijite, servind a pisa cu ele grîne sau fructe, de aceia au [**f. 256**] şi oare-care ştirbături. S-au găsit 3 bucaţi.

d) Dălți de forme foarte regulate, ridicîndu-să pînă la lungimi de 16^{cm}, făcute din grez; din care, unele ascuțite numai pe o parte, iar altele pe două părți, după cum este fig. 6; ascuțișul este în deobşte foarte bine lucrat, unele au o gură în formă rotundă ca un arc de cerc. Grezul din care sunt făcute este compact şi foarte rezistent. S-au găsit 7 bucăți.

e) Cute sau polissoirs, au două forme: late şi cilindrice; acele late sunt lucrate cu mai puțină îngrijire, la mijloc mai roase, din cauza îndelungatei întrebuințări; acele cilindrice sunt făcute în deobşte din un grez foarte tare, bine şlefuite, iar la una din estrămități are o bortă prin care să poate introduce un fir, pentru a fi legat la gît sau la brîu pentru a nu să perde sau căzînd jos să să strice.

S-au găsit 2 bucăți, însă nici una complectă, cu toate acestea ne pot reprezenta cele două tipuri caracteristice.

Din peatră cioplită:

a) Vîrfuri de lănci făcute din silex, de forme şi mărimi variate, bine lucrate, cu dințarea sau barbelura foarte regulată, mai toate în forma unui triunghi isoscel, fără a avea gîtuitură la bază. Vîrfurile de lănci s-au găsit puține, avem complecte 5.

b) Vîrfuri de săgeți făcute din silex, de forme variate sau a unor triunghiuri isoscele cu înălțimea pănă la 25^{mm} sau a unor triunghiuri equilaterale; cu o dințare foarte regulată; unele mici tare pănă la 12^{mm}. Vîrfuri de săgeți s-au găsit mai multe, avem complecte 15.

c) Cuțitaşe făcute din silex şi numai cîte-va în grez compact, de lungimi variate, avînd unele din ele amîndouă laturile tăetoare cu [**f. 257**] ascuțişul la unele foarte bine dințat ca şi un ferăs[tr]ău, la altele dinții la distanțe mai mari şi dispuse neregulat; mai în deobşte cu vîrful sau puțin curbat, sau cu o mică rîdicătură, de care să sprijinea degetul pentru a fi mai bine fixat cuțitaşul în mînă.

S-au găsit 100 cuțitaşe lucrate, unele întregi, altele numai bucăți, unele cu fețe lucii, altele cu fețe cioplite.

d) Răzătoare făcute din silex, de marimi variate, cu gura bine ascuțită şi făcute din aşchii prin o singură lovire, sau prin mai multe, ceia ce le dă şi aspect variat, avînd sau o față lucie, sau o față aşchiată.

Tot aici trebue să punem şi un număr de nucleoli din silex, material prigătit, pantru ca apoi din el să să facă vîrfuri de lanci, săgeți, cuțitaşe sau răzătoare; unia din aceşti nucleoli sunt întregi şi acoperiți în totul de o materie calcaroasă, alții sunt ştirbați, semn că au fost supuşi lucrărei. S-au găsit 15 nucleoli.

Pe lîngă aceştia s-au găsit un număr mare de bucați de silex ca rămaşiți din fabricațiune; de aseminea s-a găsit un număr mare de aşchii de diferite dimensiuni, toate în silex.

Aceste resturi ne dovedesc, că în staţiunea de la Cucuteni era un atelier de fabricaţiunea acestui feliu de instrumente în silex; căci aşchiile şi resturile de nucleoli sunt rămăşiţi din fabricaţiune, iar nucleolii întregi ne dovidesc pregătirea şi adunarea materialului, care avea apoi să fie supus fabricaţiunei.

2. Instrumente de lut care servesc mai ales la trebuinţele casnice, le împărţim în 4: a) greutăţi, b) fusaiole, c) suveici şi d) mărgele.

[**f. 258**] a) Greutăţi toate făcute din lut, din o pastă puţin îngrijită şi fără a fi arse la foc, au forme foarte variate; ast-feliu unele sunt rotunde turtite fig. 7 cu o bortă în mijloc, altele au forma unui trunchiu de con cu borta în direcţiunea axei, altele au forma unui trunchi de piramidă, iar altele a unui cilindru. S-au găsit un număr mare de ast-feliu de greutăţi, avem 150 bucaţi întregi, afară de resturi.

Întrebuinţarea acestor greutăţi este bine cunoscută; ast-feliu unele, mai ales acele rotunde, erau întrebuinţate la păscuit, aninîndu-să de năvod sau voloc, altele, cele trunchiate, serveau ca greutăţi la ţesut.

b) Fusaiole de aseminea făcute din lut şi care au două forme: trunchiuri de con, străbătute prin axa lor de o bortă prin care să introducea băţul fusului fig. 8 şi care în mare parte au incrustaţiuni atît în faţa bazei, cît şi pe marginile ei; sunt însă şi simple fără incrustaţiuni. Avem fusaiole şi de altă formă fig. 9 făcute din 2 trunchiuri de con suprapuse pe baza lor şi care par a fi servit mai ales la torsul materiilor mai grosolane, de vreme ce băţul fusului era crapat şi în crăpătură să introducea ascuţisul fusului; această formă să întîlneşte însă prin escepţiune. S-au găsit 25 fusaiole întregi afară de bucăţi numeroase şi sting[h]ere.

c) Suveici făcute din lut, unele avînd dimensiuni mari cam la 23^{cm} cu o bortă în mijlocul feţei late, prin care să trecea firul de ţăsut; suveicile sunt făcute din o pastă omogenă şi bine arse. Pănă acum nu s-a găsit o bucată întreagă ci numai fragmente, aceasta din cauza fragilitaţei mari, caci fiind late şi subţiri în păreţi, la cea mai mică presiune pe suprafaţa lată, să rupe.

[**f. 259**] d) Mărgele făcute din lut, din o pastă omogenă şi arsă în foc, au două forme: sau rotunde şi cu o bortă prin mijloc, sau în forma a două trunchiuri de con suprapuse pe baze şi străbătute în înălţimea lor prin o bortă. S-au găsit puţine mărgele, abia 3; s-a mai găsit şi o mărgea făcută din peatră roşietică foarte bine şlefuită.

Tot la instrumente în lut putem pune şi nişte discuri mici facute din lut, bine arse, cu un diametru cam de 50^{mm} avînd în centru o bortă, fără a se cunoaşte întrebuinţarea.

3. Instrumente în os, sunt destul de numeroase în staţiunea Cucuteni, le vom împărţi în 3: a) Ciocane, b) răzătoare şi c) sule.

a) Ciocane făcute în mare parte din corn de cerb, sunt puţine făcute din os. În ceia ce priveşte forma şi mărimea sunt foarte variate; ast-feliu, unele sunt

făcute din partea de jos a cornului păstrînd chiar creşterile naturale de aplicare pe cranii, avînd la mijloc o bortă, fig. 10, în care să introducea coada ciocanului, nu are pe el alte ciouplituri, de cît tăetura din partea superioară, prin care s-a dispărţit din lungimea cornului întreg. Alte ciocane au o formă mai îngrijită fig. 11, puţin rotunjite la gura ciocanului şi mai ascuţite cătră vîrf, ba unele atît de ascuţite la vîrf, încît au forma unei dalte, servind în acest scop şi ca ciocan şi ca topor. Observînd mai de aproape aceste ciocane, constatăm că ele au fost foarte mult întrebuinţate, dovadă rosătura cea mare a gurei şi luciarea ei prin lovire. S-au găsit 10 ciocane aproape cu totul întregi, sunt şi numai părţi.

[**f. 260**] b) Răzătoare, sub forma unor dalte, însă şlefuite numai pe o parte, sunt făcute; sau din corn de cerb, cînd au o lungime şi grosime mai mare, putîndu-să prinde cu mîna întreagă, sau din dinţi mari de porc salbatic, cînd sunt mai mici şi mai lustruite. Lustruirea lor mare ne dovedeşte că au fost mult întrebuinţate, de sigur la curăţitul părului de pe pei, sau chiar a cărnurilor şi a grăsimei de pe ea. Sunt răzătoare mici făcute din os şi care sunt ascuţite pe două părţi, făcute în muchi, de acestea s-au găsit numai două bucăţi necomplete. S-au găsit pănă acum la 50 razătoare de os.

c) Sule lucrate din oase subţiri şi mai ales coaste, sunt de dimensiuni variate; ast-feliu, unele sunt mai groase şi avînd un feliu de mănunchiŭ, care în deobşte este capătul noduros al coastei, sau sunt mai subţiri, cu un vîrf şi mai subţire ajungînd la unele cît vîrful unui ac; ceia ce dovedeşte că serveau la lucrări de multă fineţă. Vîrful la unele este lung, la altele scurt. S-au găsit 40 de bucăţi.

4. Vase şi hîrburi, formează partea cea mai bogată a materialului adunat de la Cucuteni. Vasele proprii le împărţim în 3 grupe: a) vase pentru trebuinţa casnică; b) vase simbolice şi c) afumători.

[**f. 261**] a) Vase pentru trebuinţa casnică formează două grupe bine deosebite şi anume: acele care sunt formate din o pastă rudimentară cuprinzînd granulaţiuni de quarţ, fiind răŭ arse şi lucrate cu mîna, dese ori dinstingîndu-să urma degetului pe ele; altele care sunt formate din o pastă omogenă, fără granulaţiuni, bine arse, prezentînd urme de întrebuinţarea roatei în fabricaţiunea lor.

Cît priveşte clasificarea după formă şi motive, aceasta nu o putem face, fiind nevoe de un studiu special comparativ; dăm aici un model de vas sub fig. 12.

b) Vase simbolice, care serveau mai ales la trebuinţele cultului, formează şi ele 2 grupe, ca şi vasele pentru trebuinţele casnice, adică vase cu pastă rudimentară şi vase cu pastă omogenă.

Cît priveşte forma aici întîlnim o variaţiune mult mai mare, avînd şi mărimi foarte variate, dăm aici fig. 13 un tip de vas simbolic. Clasificarea după formă şi motive nu o putem face, fiind nevoe de un studiu special.

c) Afumători (Reucher-gefässe) sunt vase în care să introduceau cărbuni şi peste ele materii mirositoare, iar prin bortele cu care erau prevăzute, eşa fumul. Pasta din care sunt făcute aceste vase este omogenă, bine arsă şi sunt lucrate cu multă îngrijire, unele sunt de o complicaţiune mare de forme, reprezentînd vase mari şi cu mai multe deschideri, altele sunt mai simple.

Hîrburi sunt foarte numeroase şi variate, totuşi vom încerca a le clasifica în 4: a) hîrburi simple şi grosolane b) hîrburi cu inciziuni c) hîrburi colorate şi d) hîrburi fără colorație dar bine lucrate.

a) Hîrburi simple şi grosolane formate din o pastă rudimentară, cu granulaţiuni şi năsip, unele făcute din pămînt arabil, puţin arse [**f. 262**] sau numai uscate la soare, cu urmele degetelor care le-a fabricat, sunt în deobşte foarte friabile.

Numărul acestor hîrburi este mare avem 210 bucaţi.

b) Hîrburi cu inciziuni făcute din pastă mai îngrijită, însă nu sunt atît de bine arse, ceia ce le face să fie friabile; inciziunile sunt făcute sau cu unghia, sau cu ajutorul unui vîrf ascuţit, cînd avem desenuri mai complicate. În fig. 14 inciziunile sunt făcute cu un vîrf lat de 2^{mm} urmînd linii drepte şi curbe cu punctuaţiuni; în fig. 15 inciziunile sunt făcute cu două feliuri de vîrfuri, mai ascuţit şi mai gros. În deobşte vasele care alcătuiau aceste hîrburi formau parte din grupa celor simbolice.

Motivele desenurilor pe de hîrburi nu sunt aşa de variate, aş putea chiar zice, fondul este acelaş: linia şi punctul, cu variaţiuni de întretaere şi curbură.

c) Hîrburi colorate aparţin la vase, care din punctul de vedere al mărimei variază foarte mult, atît ca dimensiuni de volum cît şi ca grosime de păreţi. Desenurile de pe ele le-am putea clarifica ast-feliu: 1) desenuri de linii roşietice sau negru deschis, care sunt paralele vertical sau orizontal; 2) desenuri din linii negre sau roşietice care se întretae între ele; amîndouă aceste forme de decor sunt aplicate direct pe hîrb, fără ca ele să fie colorate; 3) desenuri geometrice în triunghiuri sferice, cu linii [**f. 263**] variate în colori şi grosimi, predominînd mai ales coloritul roş; unele sunt aplicate direct pe pastă, altele pe pastă zugrăvită cu roş sau cenuşiu; 4) desenuri în linii curbe variind în grosimi, unlele avînd în mijlocul desenurilor semnul crucii sau întretaerea lor fiind în formă de cruce; 5) desenuri în linii curbe pe fond colorat, iar liniile colorate în cîte 2 feliuri sau mai multe; 6) desenuri de plante precum: frunze sau ramuri.

În privinţa coloraţiunii observăm: unele hîrburi aparţin la vase fine cu o coloraţiune variată şi foarte vie; altele sunt colorate pe amîndouă feţele, dovadă că vasul, din care fac parte aceste hîrburi, era larg, pentru că numai aşa putea fi colorat. Avem peste 300 hîrburi colorate.

d) Hîrburi necolorate dar bine lucrate, care aparţin mai ales vaselor pentru trebuinţele casnice, sunt numeroase; pasta este omogenă şi fără granulaţiuni, pe multe din ele se observă urmele roate, ceia ce dovedeşte că aparţin unor timpuri înaintate în dezvoltarea artei olăriei în staţiunea de la Cucuteni. Avem peste 150 hîrburi de acestea.

Ne oprim la această descriere sumară asupra vaselor şi hîrburilor, de oare ce este greu fără un studiu comparativ, să putem a indica evoluţiunea lor ca formă, material şi întrebuinţare.

5) Idoli s-au găsit în număr mare, îi putem clasa în trei grupe mari: a) Idoli-conuri, b) idoli animale şi c) idoli oameni. Toţi aceşti idoli sunt făcuţi din lut bine ars.

a) Idoli conuri făcute din lut, figuri simbolice, dînd cele întîi forme primitive, care reprezintă principiul adoraţiunei fecundaţiunei şi focul.

b) Idoli animale, reprezentînd în m[ed]ie [**f. 264**] cam la 12^{cm} lungimea corpului şi reducîndu-să pînă la 3^{cm}, figuri mai ales de animale casnice; aşa: fig. 16 ne înfăţoşază o vacă, însă în care coarnele nu sunt întregi, ci rupte, numai cornul din dreapta este mai bine păstrat; fig. 17 reprezintă o oae, însă la care coarnele sunt ciuntite, păstrează însă urmele ţîţelor; de observat că pasta din care este făcut acest idol, este slab arsă şi mai puţin îngrijită; fig. 18 reprezintă un porc, însă nu avem de cît jumătatea de dinapoi a idolului, la acest idol este de observat intenţiunea artistului de a pune în evidenţă testiculele porcului; fig. 19 reprezintă o oae, însă în spatele sale să află o rîdicătură gaunoasă, ca şi cum ar fi ghebul unei cămile, ceia ce dovedeşte că idolul servea şi ca vas, şi anume vas cu întrebuinţare de cult religios, servind de sigur ca în vas să se ardă grăsime ca în o candelă din zilele noastre. Aceasta să poate constata şi de pe urmele de ardere pe partea internă a vasului.

În afără de reprezentarea animalelor s-au găsit şi un cap cu plisc de pasere şi balaur. Pe lîngă animale casnice s-au găsit idoli, care reprezintă animale sălbatice şi anume dintre acelea, care aveau mai multă înrăurire asupra vieţei omului; ast-feliu fig. 20 reprezintă [**f. 265**] un cerb, dovadă cornul din dreapta, care este păstrat aproape în întregime şi care are reprezentate ramificările. De sigur adoraţiunea acestui animal vine de acolo, că omul trăgea mari foloase din el şi anume, din carnea, pelea, oasele şi mai ales coarnele sale, din care-şi făcea instrumente de primă necesitate cu mai multă înlesnire, de cît în grez şi silex; fig. 21 reprezintă un cap de lup sau de vulpe, amîndouă aceste animale erau adorate pentru a le îmblînzi, faţă cu neajunsurile ce aduceau omului de la Cucuteni prin prăzile lor aceste animale rîpitoare.

Am dat descrierea pe scurt a acestor idoli animale caracteristice; în afară de ele sunt şi altele, însă reprezentarea lor nu este atît de complectă, aşa încît nu le

putem descrie. S-au găsit în totul la 15 idoli animale, unele complecte, altele numai părți.

c) Idoli oameni, reprezentînd, pe cît era în puterea artiştilor din acele vremi, figura omenească; în toată colecțiunea stațiunei de la Cucuteni, de alt-feliu îndestul de numeroasă, nu s-au găsit pănă acum de noi de cît 2 idoli întregi, cea mai mare parte sunt jumătăți, mai ales partea de jos a corpului de la brîu în jos. Forma cea mai simplă ne-o dă fig. 22, în care capul şi gîtul sunt indicate prin un cilindru, a cărui parte superioară esă puțin în afară de contur indicînd capul şi o proeminență transversală indicînd [**f. 266**] fața şi mai ales nasul, iar coşul reprezentînd umerii puțin proeminenți şi două rîdicături pe piept, ceia ce dovedeşte că idolul reprezintă o femee, proeminențele indicînd sînul.

Tot la forma simplă putem pune fig. 23, în care să reprezintă jumătatea de la brîu în jos a unui idol, fără alte forme de recunoscut de cît proeminența şoldurilor, iar picioarele formînd un tot ce să sfîrşeşte prin un vîrf ascuțit şi conic.

Alăturea cu aceste forme simple, întîlnim altele mai complicate, precum fig. 24, care ne dă forma capului mai distinctă decît fig. 22 şi anume sub forma unui cerc cu două borte, reprezentînd ochii, şi cu o proeminență destul de pronunțată reprezentînd nasul şi gura, fără însă a să face deosebirea între ele, de aseminea din umeri esă două proeminenți indicînd mînele, fără continuare. În fig. 25 avem reprezentată partea din jos de brîu, în care avem indicată partea genitală femeiască prin o deschidere longitudinală, iar în colo picioarele rămîn unite pentru a forma o mică bombare, regiunea genunchilor, şi apoi a să termina prin un vîrf ascuțit ca la fig. 23 şi care servea, ca idolul să să poată înfinge în năsip şi a sta vertical.

În fig. 26 ne lipseşte numai capul şi estrămitatea ascuțită a picioarelor; acest idol femee, dovadă sînul şi deschiderea genitală femeească, prezintă în umeri şi la coapse, cîte 2 borte, care serveau ca să poată [**f. 267**] fi aninat idolul, trecîndu-să probabil prin aceste 4 borte cîte un fir şi apoi legîndu[-]să la un loc.

În fig. 27 avem un idol, în care capul are 6 borte, ceia ce indică, că acest idol servea sau ca amuletă, purtîndu-să legat la gît, pretrecîndu-să un fir prin acele 6 borte, iar prin borțile de la umeri un alt fir, şi ast-feliu amîndouă firele putînd mai bine fixa şi păstra amuleta de stricaciune.

În fig. 28 avem un idol, la care lipseşte capul cu umerii şi partea de jos a picioarelor; deosăbeşte însă mult de cele alte reprezentări prin aceia că, nu este pe o linie în lungime, ci este acrupi[19], şăzînd, îndoit fiind de la mijlocul corpului.

[19] Chircit (în franceză).

În fine în figura 29 avem un idol reprezentînd numai partea de la brîu în jos, dîndu-ne înfățișarea unui idol mai cu forme plastice; e caracteristic însă prin aceia că, picioarele nu să sfîrşesc prin un vîrf ascuțit, ca idolii de pînă acum, ci prin o umflătură mare, care-i serveşte oare cum ca bază; aceasta ne arată că, idolul nu să împlînta în pămînt sau năsip, ci să putea aşeza pe baza sa pe un plan orizontal; afară de aceasta, idolul fiind mai mare, nu este masiv, ci părțile mai groase sunt deşerte, dovadă de perfecțiunea artei.

Idolii întregi reprezintă 2 faze: 1) complet reprezentarea fig. 24 şi 25 avînd peste piept încrucişate o dungă ca o lentă de pe umăr la coapsă şi 2) reprezentînd o figură de femee, cu oare care găteală de păr, cu părțile figurei [**f. 268**] mai bine deosăbite, sinul proeminent, regiunea abdomenului bine înfățoşată, reprezentînd o femee. Acest idol este forma cea mai complectă şi mai artistic lucrată din toată colecțiunea adunată.

Din această scurtă descriere a idolilor, întovărăşită de cîte-va figuri, să poate vedea transformarea continuă ce a luat reprezentarea chipului omenesc prin idolii de la Cucuteni.

S-au găsit 2 idoli întregi, 15 părți reprezentînd capul cu umerii, 20 reprezentînd coşul cu picioarele, 110 reprezentînd partea de la brîu în jos.

6) <u>Schelete de oameni</u>. – Dintre rezultatele fericite ale săpăturilor de la Cucuteni, avem de semnalat mai ales găsirea a 5 schelete aproape în totul complecte de oameni.

În planul litera B să arată locurile unde au fost găsite aceste schelete, pe care noi le însămnăm cu numirile S^1, S^2, S^3, S^4 şi S^5.[20]

<u>Scheletul S^1</u> s-a găsit culcat pe dreapta, fața spre nord, creştetul spre sud şi la o adîncime de 45^{cm}.

<u>Scheletul S^2</u> s-a găsit găsit culcat pe dreapta, fața spre nord-ost, creştetul spre sud, la o adîncime de 80^{cm}.

<u>Scheletul S^3</u> s-a găsit culcat pe stînga, fața spre sud, creştetul spre ost, la o adîncime de 50^{cm}.

<u>Scheletul S^4</u> s-a găsit culcat pe dreapta, fața spre ost, creştetul spre nord, la o adîncime de 1^{m}.

<u>Scheletul S^5</u> s-a găsit culcat pe dreapta, fața spre vest, creştetul spre nord, la o adîncime de 2^{m}.

Păstrarea scheletelor în stare aproape complectă, după atîta timp, să esplică prin faptul că, ele s-au găsit în mijlocul unui teren prielnic conservării şi anume în cenuşă amestecată cu puțin pămînt, afară de aceasta, în mare parte suprafața

[20] În document, din greşeală, S^3 se repetă de două ori.

lor este acoperită de un strat de calcar [**f. 269**], ceia ce a făcut, ca ele să să poată păstra ne alterate şi descompuse.

Dăm ca tip fig. 30, care reprezintă scheletul S^5 aşa cum s-a găsit. D. N. Beldiceanu asistat de Dl. Dr. Alex. Obreja profesor Universităţei din Bucureşti a procedat la dezmormîntarea scheletului, îndepărtînd cenuşa şi pămîntul de pe ele, ast-feliu curăţit Dl. Dr. Obreja l-a fotografiat după cum să vede în fig. 30; după aceasta numai a fost rîdicat împreună tot materialul găsit în jurul lui, după care a fost transportat în Iaşi.

Stratele terenului în care au fost găsite scheletele sunt: pămînt amestecat cu cenuşă, fragmente de oale, unele întregi, altele topite prin ardere, cărbuni, idoli, cremeni opace şi altele.

[**f. 270**] Aceste 5 schelete prezintă pentru studiul antropologic al neamurilor vechi o mare însămnătate, ele trebuiesc studiate cu deamaruntul, pentru a să putea scoate mai apoi rasa şi neamul cărora aparţin. Pănă atunci noi am căutat să ne dăm sama prin cîte-va măsurători asupra craniului, obiectul cel mai principal pentru ast-feliu de cercetări şi rezultatul este următorul.

Craniul S^1 are diametrul antero-posterior maximum 196 şi diametrul transversal maxim ___ de unde avem indicele cefalic___ prin urmare aparţine tipului problematic dolihocefal[2].

Craniul S^2 are diametrul antero-posterior maximum 173 însă diametrul transversal maxim nu s-a putut lua lipsind parietalii, aşa încît nu să poate determina indicile deci nici tipul de cît aproximativ sub-brahicefal.[2]

Craniul S^3 are diametrul antero-posterior maximum 163 şi diametrul transversal maxim 132, de unde avem indicile cefalic 80.98, prin urmare aparţine tipului sub-brahicefal.

Craniul S^4 are diametrul antero-posterior maximum 183 şi diametrul transversal maxim 138, de unde avem indicile cefalic 75.82, prin urmare aparţine tipului sub-dolihocefal.

Craniul S^5 are diametrul antero-posterior maximum 184 şi diametrul transversal maxim 132, de unde avem indicile cefalic 72,12, prin urmare aparţine tipului dolihocefal.

Din aceste date putem scoate următoarele: Craniul S^1 şi S^5 dolihocefale, Craniul S^2 şi S^3 sub-brahicefale şi Craniul S^4 sub dolihocefale; prin urmare aparţin la două tipuri deosebite, care de sigur s-au întîlnit în staţiunea de la Cucuteni. Tipul dolihocefal este foarte bine reprezentat prin cranii foarte caracteristice, la care însă nu să observă prognatismul pronunţat ca la alte cranii de prin staţiunile străine, prubuşirea frunţei să observă la două cranii, sunt şi alte caractere, care să vor determina prin studiu.

[**f. 271**] **7. Oase de animale şi corn**. În staţiunea de la Cucuteni s-au găsit multe oase de animale, precum oase mari de la picioare, vertebre, coaste, cranii, fălci, dinţi, copite, unchii etc. Pentru studierea acestor oase, trebueşte un osteolog special, care să le poată determina. Noi după simpla observare, putem spune că aparţin la multe şi variate ordine, specii şi genuri, precum: Carnasieri, rumegători, edenţaţi, rozători etc. Determinarea acestor oase ar fi de mare nevoe în studiul ce ni-l propunem, pentru că după speciile ce s-ar constata, s-ar putea mai bine determina staţiunea.

Coarne sunt numeroase, multe aparţinînd mai ales cervizilor, din care unele în bucaţi, iar altele mai întregi; unele din aceste corne sunt foarte tari şi uscate, acele care au fost în mijlocul cenuşii, altele sunt însă în stare de desfacere. Mult corn este lucrat, adecă tăet în bucăţi pentru ca apoi să fie lucrat.

S-a găsit o ladă întreagă de oase şi coarne.

8. Pamînt cu resturi vegetale. Locuinţele din staţiunea Cucuteni, fiind în parte făcute din lemn şi lipite cu lut, arzînd, a fost supus acestui element tot materialul, prin urmare şi lutul cu care erau lipite, păstrîndu-să prin carbonizare materialul ce era în lut. Să vede că lutul şi atunci ca şi astăzi pentru a să putea ţine lipit de lemn, fiind în grosime mai mare, să amesteca cu pae; aşa încît găsim în acel lut, păstrîndu-să prin carbonizare, paele şi chiar fructele acelor pae. S-au colectat 7 bucăţi mari de ast-feliu de pămînt ars, în care să recunosc numeroase pae şi chiar fructe mici cam cum e grîul, orzul sau ovăzul. Un studiu special asupra acestor resturi vegetale făcut cu competenţă, ar contribui la fixarea speciilor vegetale contimporane cu omul staţiunei Cucuteni.

[f. 272] S-au găsit şi 2 bucăţi de nuele, care erau aderente la un pămînt uscat şi încunjurat din toate părţile cu cenuşă, ceia ce a făcut ca aceste nuele să să poată păstra pănă asta-zi; de şi sunt mai în totul putrede şi usoare, totuşi să poate determina de specialişti, cărei specii de arbore aparţin.

9. Hîrburi arse s-au găsit mai ales în mijlocul cenuşei abondente; unele din aceste hîrburi au fost supuse la o aşa de mare căldură, încît au intrat în topire, îndoindu-să, sau prinzînd pe suprafaţa lor zgură. Hîrburile arse şi topite ne dau dovada cea mai evidentă că staţiunea de la Cucuteni a fost nimicită prin foc şi că populaţia din ea să servea de locuinţi făcute în lemn, care a produs prin ardere acea căldură cumplită, care a putut să topească pănă şi hîrburile.

10. Cenuşă şi cărbuni. Mai toată suprafaţa staţiunii Cucuteni este presurată de locuri acoperite de cenuşă amestecată cu cărbuni; în multe locuri cenuşa este în aşa mulţime, încît ajunge la grosimea de 3^{dm}, iar sub această cenuşă să gaseşte în tot de-a una pămînt ars pănă la 2^{dm}. În unele locuri să găseşte cenuşă amestecată cu pămînt, aceasta provine din spulberarea vîntului, care a carat cenuşa amestecînd-o cu pămînt. In alte locuri să găseşte pamînt negru peste un

strat de pămînt ars derect, ceia ce dovedeşte că, cenuşa de pe acel pămînt ars a fost spulberată de vînt şi dusă în altă parte, sau amestecată cu pămînt arabil, iar pe pămîntul ars s-a depus direct pămîntul adus de vînturi în vremi de mai apoi.

[f. 273]

IV Încheiere.

Din o scurtă ochire asupra materialului dezmormîntat pănă acum din staţiunea Cucuteni, putem scoate următoarea închiere:

1. Staţiunea Cucuteni după materialul dezmormîntat pănă acum, aparţine timpurilor preistorice în formaţiunile periodului actual şi anume epocei întăia numită Neolitică sau a petrei Şlefuite.

2. În staţiune a trăit o populaţiune în un timp îndestul de îndelungat, care la început avea puţine cunoştinţi, dovadă instrumentele, vasele şi idolii, făcuţi dintr-un material puţin ales, lucrate cu puţină îngrijire şi cu forme rudimentare; că această populaţiune, fie prin dobîndirea cunoştinţelor aduse prin vreme, aparţinînd unei rase vrednică, fie prin atingerea cu alte neamuri mai civilizate, ş-a tot îmbunătaţit traiul, dovadă instrumentele, vasele şi idolii, făcuţi din pastă mai aleasă, lucrate cu îngrijire, cu forme artistice, colorate chiar cu multă măestrie; că această populaţie îşi făcea ea singură obiectele trebuitoare, dovadă aschiile numeroase de cremine, rezultatul fabricărei silexului pentru arme şi unelte, fusaiole pentru tors, greutăţi pentru păscuit şi ţesut, bucaţi de corn tăete pentru a să face din el apoi instrumentele trebuitoare etc.

3. Din o scurtă comparaţiune a uneltelor, idolilor, vaselor, formei acestora, motivelor de desen etc, cu acele găsite în Germania, Austro-Ungaria, Rusia sud-vestică, Grecia şi în special Micena, Tirint, Santorin şi chiar Troia, cu acele din Italia şi chiar Franţa, Spania şi Anglia; să observă pucte comune **[f. 274]** bazate pe aceleaşi motive, ba chiar în raport cu acele din Micena, Tirint, Santorin şi Troia să găseşte o mare asămănare dăcă nu chiar identitate, după cum am observat noi între idolii animale şi mai ales forma idolului om din fig. 22 cu idolii primitivi din Micena. Aceste împrejurări ne îndrituesţte a pune staţiunea de la Cucuteni în legătură cu acele staţiuni asămănătoare din celalte ţări aratate; bine înţăles fiind că, noi n-am dat aci de cît un simplu esemplu, căci ele sunt îndestul de numeroase, chiar din puţinele comparaţii făcute pănă acum.

4. După cele 5 schelete găsite încă am putea scoate concluziuni şi mai sigure; însă aceste schelete trebuesc studiate cu amănunţimi şi înscrise toate caracterile dobîndite, pentru a scoate apoi prin comparaţiune legătura de neam; cu toată această lipsă, după masurătoarea facută de noi putem zice că, avînd cele 2 tipuri: dolihocefali şi brahicefali în staţiunea de la Cucuteni, a împrejurărei că

staţiunea a fost distrusă prin foc, a împrejurărei că scheletele sunt găsite în acropolă şi nu în necropolă, pe care credem că o vom putea da la lumină în viitor, că scheletele sunt dispuse variat, rezultat de sigur al căderei lor în o luptă; apoi deducem că prezenţa acestor schelete nu o putem atribui altei împrejurări, de cît unei lupte între populaţiunea din staţiune şi o populaţiune năvălitoare. Să naşte întrebarea carui neam de populaţiune aparţine acea din staţiunea Cucuteni şi cărui neam aparţine populaţiunea năvălitoare? Pănă în prezent nu putem da răspuns la această întrebare, chestiunea însă se va limpezi, de îndată ce să va dezmormînta necropola, atunci după neamul necropolei, vom putea spune şi pe al acropolei, prin urmare al staţiunei şi atunci vom putea spune, căruia din cele 2 neamuri, reprezentate prin cele 5 schelete găsite pănă acum, aparţine populaţia din staţiune şi caruia populaţia năvălitoare.

[f.275] 5. Staţiunea neolitică de la Cucuteni a fost distrusă prin foc, şi anume: populaţiunea năvălitoare, care a lasat urme de luptă prin scheletele lasate pe cîmpul de luptă, alăturea cu scheletele populaţiunei din staţiune, a dat foc staţiunei şi a distrus traiul din acea staţiune, populaţiunea din ea fugind, iar năvălitorii părăsind-o, ne mai putînd trăi în mijlocul cenuşei şi a pămîntului ars; iar timpul a acoperit cu un strat de pămînt arabil staţiunea neolitică.

6. Poziţiunea avantajoasă traiului din dealul Cucuteni, a fost recunoscută mai apoi ca ast-feliu; au mai trăit oameni şi în timpurile vechi şi medievale pe pămîntul care acoperea staţiunea, dovada avem o jumătate monedă din timpul imperiului Roman, apoi o sageată şi un instrument de fer, găsite toate acestea în pămîntul arabil, care alcătueşte stratul de deasupra al staţiunei.

D[l.] N. Beldiceanu în săpăturile ce a făcut mai înainte în staţiunea de la Cucuteni a dat de instrumente în bronz şi anume: braţale şi fibule, aceste însă foarte puţine, în totul 9 bucăţi, şi reprezentînd numai obiecte de găteală; aceste instrumente în bronz, însă numai pentru găteală, ne dovedesc că era în cea întîi fază a cunoaşterei bronzului. Să poate ca populaţiunea năvălitoare şi care a distrus staţiunea să fi fost acea, care a lăsat acele obiecte de bronz, dar lipsa de instrumente de bronz arată, că acea populaţiune abia cunoaştea bronzul cînd a năvălit asupra populaţiunei de la Cucuteni, care să servea numai de instrumente de peatră şi nici nu avea cunoştinţe despre bronz.

7. Materialul de la staţiunea Cucuteni este îndestul de bogat pentru ca cu ajutorul său să să poată da caracterul unei staţiuni neolitice în Romînia.

[f. 276] Domnule Ministru, Credem că, din această mică schiţare de raport, să poate constata, importanţa cea mare, care o are staţiunea preistorică de la Cucuteni, pentru ştiinţa istoriei vremilor vechi de la noi din ţară; însă staţiunea nu este dezmormîntată de cît pe jumătate; Sperăm că cu bine-voitorul D-voastră D-le Ministru să să poată dezmormînta restul staţiunei şi necropola ei.

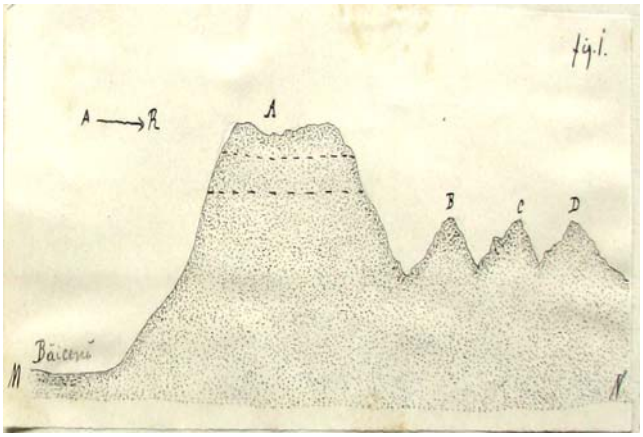
Afară de aceasta ţinem a vă face cunoscut D-le Ministru că lucrarea pentru studierea materialului adunat este începută, vor fi credem mai bine de 1000 tipuri fotografiate, clasificate şi comparate. Acestea pentru staţiunea Cucuteni, avem deja studiate înca 3 staţiuni, unde s-au făcut săpături şi anume: Belceşti judeţul Iaşi, Preoteşti şi Rădăşeni judeţul Suceava; pe lîngă acesta s-au întreprins sondage mai înainte în mai multe localităţi, aşa încît în mod precis Vă putem arăta că cunoaştem următoarele staţiuni: Sîrca, Stroeşti, Belceşti, Găunoasa, Băiceni judeţul Iaşi; Rădăşeni, Preuteşti, Basarabia, Dolhasca judeţul Suceava; Rafaila şi Cetatea judeţul Vaslui; Răbîia judeţul Falciu; Barboşi judeţul Covurlui; Ruginoşii judeţul Neamţ; Gîdinţi şi Bradu judeţul Roman; Epurenii judeţul Tutova; Pîrîul Negru şi Schimeni judeţul Dorohoi; Borzeşti judeţul Bacău; Blînzii judeţul Tecuci; Belcinu Judeţul Dolj etc.

Ceia ce este primejdios pentru aceste staţiuni, e faptul următor: sătenii în necunoştinţa însămnătăţei lucrurilor din staţiuni, strică şi împraştie hîrburile, cenuşa şi chiar vasele cu cenuşa şi oase arse, topesc topoarele şi uneltele de bronz şi aramă, pentru a-şi face obiecte pentru trebuinţele lor; aşa încît unele staţiuni sunt espuse să despară în curînd şi nici urmă să mai rămîe din ele. Ar trebui, credem, numită o comisiune, care să adune cunoştinţele despre existenţa staţiunilor, să meargă **[f. 277]** să le constate de fapt şi apoi determinîndu-le în mod precis, să le pue sub protecţiunea autorităţilor pănă cînd vor putea fi dezmormîntate. Ar fi o perdere mare pentru ţară, dacă aceste dovezi a unor vechimi atît de mari ar fi distruse tocmai în timpurile noastre.

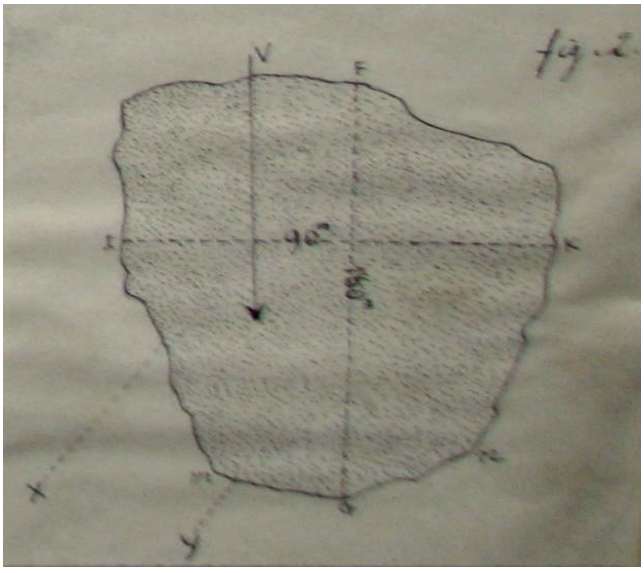
Materialul arhiologic adunat pănă acum de noi ar putea face un frumos început unui Muzeu în Iaşi, în care s-ar putea aduna cu timpul tot ce este vechiu şi vrednic de păstrat în partea nordică a Romîniei; în acest scop ne îndreptăm cu rugămintea către D-voastră D-le Ministru, ca să puneţi început unei aseminea Instituţiuni în Iaşi.

Primiţi Vă rugăm D-le Ministru asigurarea înaltului nostru respect ce vă datorăm.

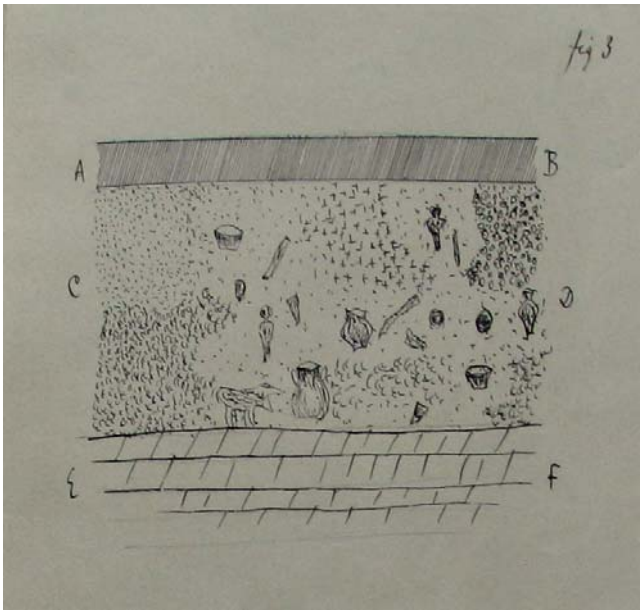
Grigore C. Buţureanu N. Beldiceanu

[**f. 252**] Fig. 1

[**f. 252**] Fig. 2

[**f. 253**] Fig. 3

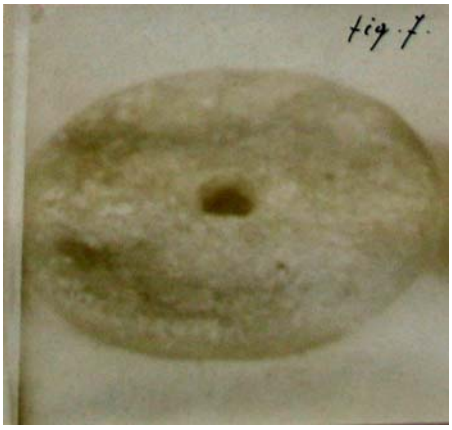

[**f. 254-255**] Fig. 4-5

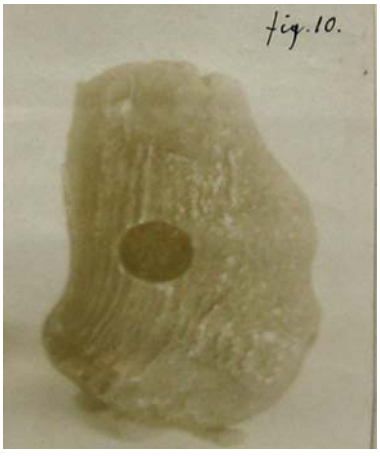

[**f. 256**] Fig. 6

[**f. 257**] Fig. 7

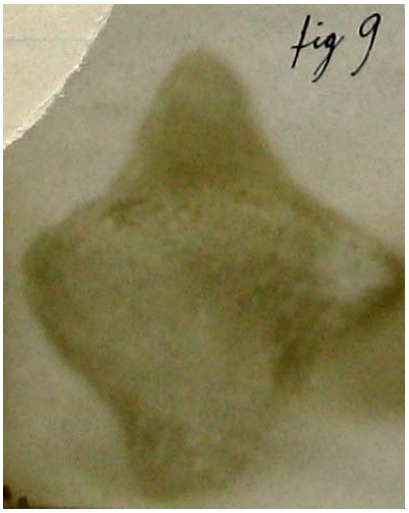

[**f. 258**] Fig. 8

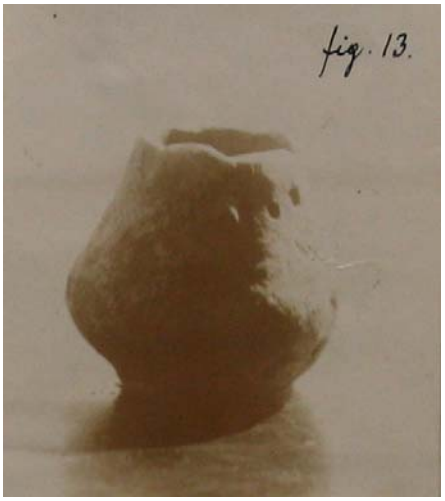

[**f. 259**] Fig. 10

[**f. 260**] Fig. 11

[**f. 258**] Fig. 9

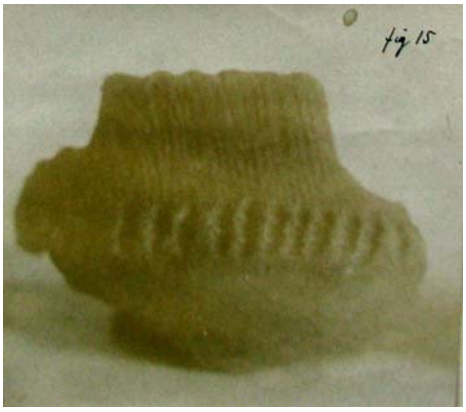

[**f. 261**] Fig. 13

[**f. 260**] Fig. 12

[**f. 262**] Fig. 14

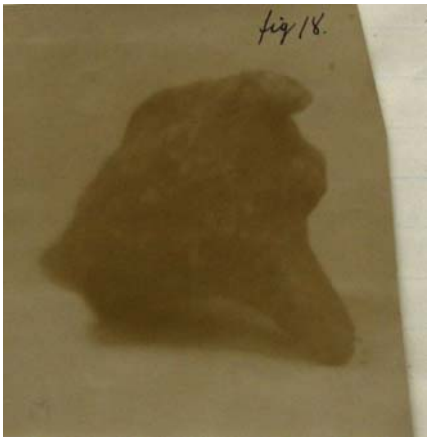

[**f. 262**] Fig. 15

[**f. 263**] Fig. 16

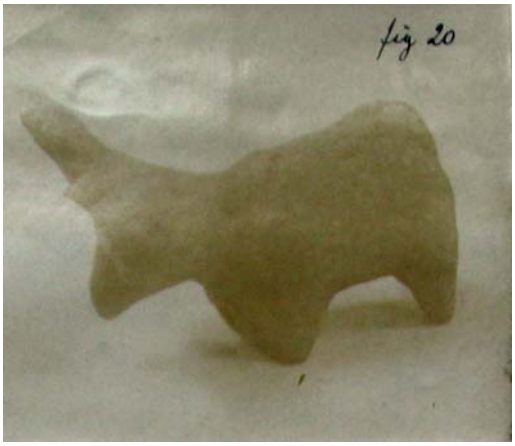

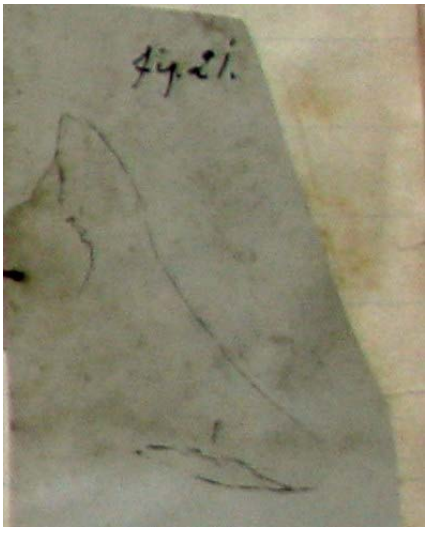

[**f. 264**] Fig. 17-18

[**f. 264**] Fig. 19

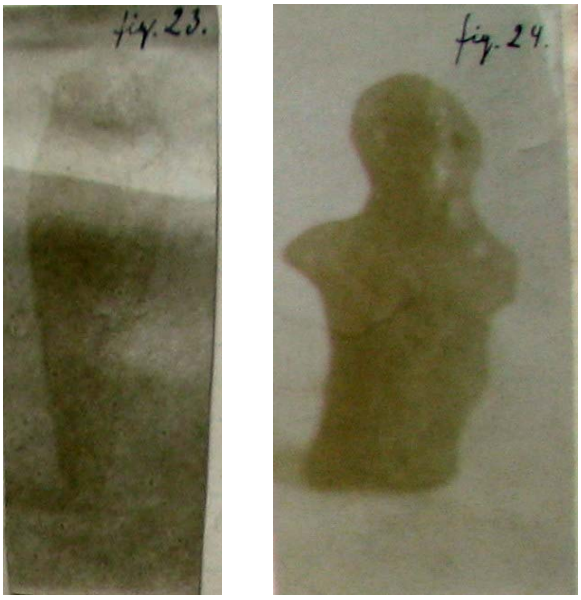

[**f. 265**] Fig. 20

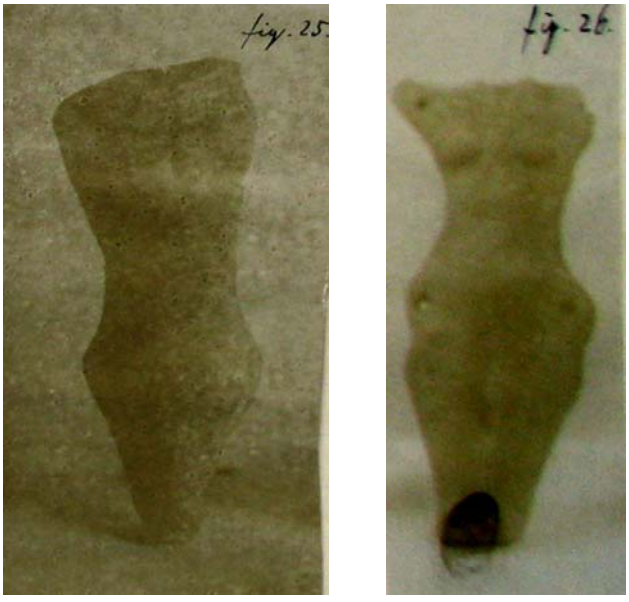

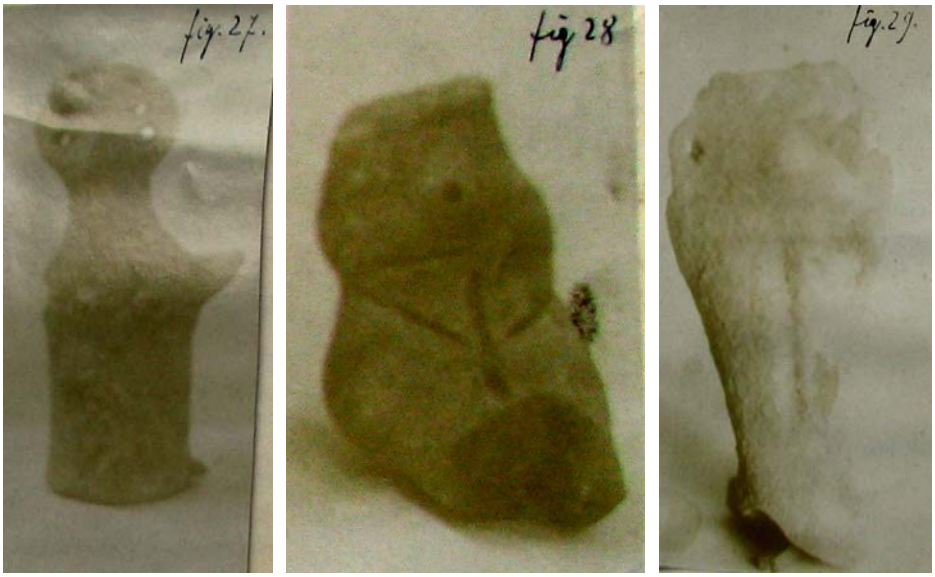
[**f. 265**] Fig. 21-22

[**f. 266**] Fig. 23-24

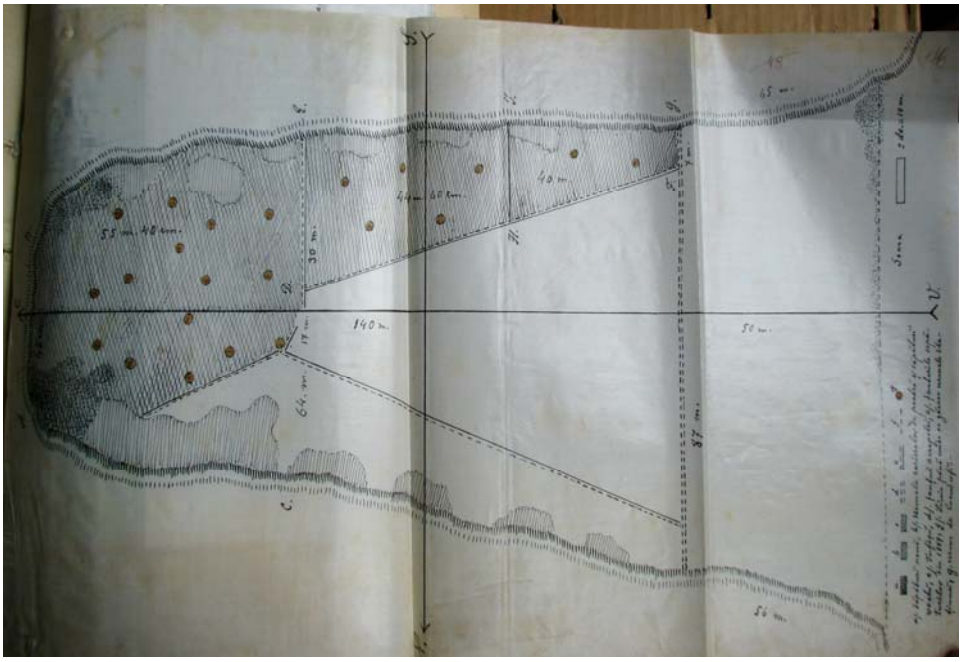

[**f. 266**] Fig. 25-26

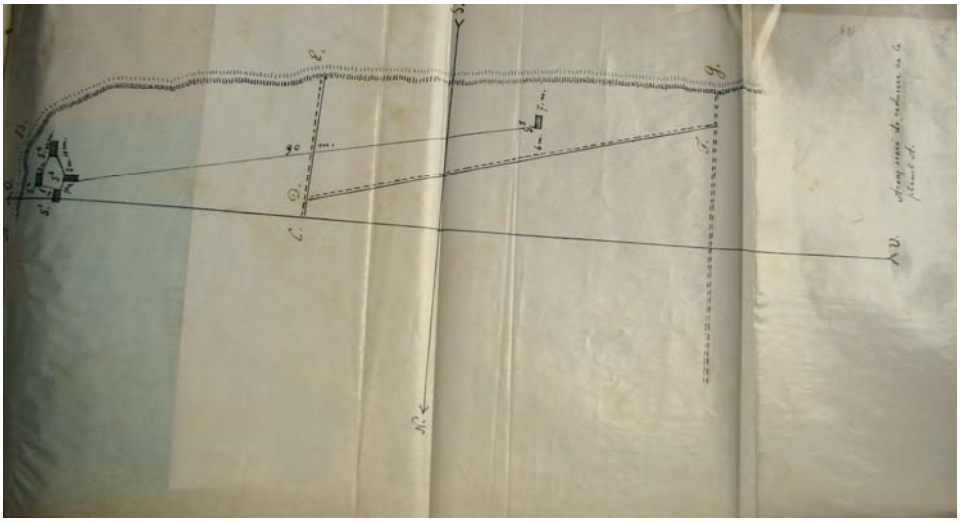

[**f. 267**] Fig. 27-29

[**f. 269**] Fig. 30

[**f. 278**] Plan A

[**f. 279**] Plan B

Consideraţii privitoare la galeria de portrete a Muzeului Universităţii din Iaşi

SORIN IFTIMI

Cuvinte cheie: galerie de portrete, donaţii, patrimoniu muzeal

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi – clădită pe tradiţii mai vechi – a fost întemeiată în 1860, fiind considerată cea dintâi instituţie românească de învăţământ superior. Prestigiul său a fost clădit pe valoarea profesorilor care au ilustrat catedrele „Almei Mater Iassiensis". Aceştia au oferit modele academice demne de urmat. Pentru a-i onora pe înaintaşi a apărut ideea alcătuirii unui „Pantheon" al Universităţii ieşene. Iniţiativa înfiinţării unei galerii de portrete a aparţinut istoricului A. D. Xenopol, pe când era rector al Universităţii (1899-1901). Se ştie că până în luna octombrie 1901 s-au adunat „50 de portrete, dintre care 15 au fost şi fotografiate". Nu se cunosc detalii despre această serie de portrete şi nici care a fost soarta lor. Probabil că ele erau doar litografii sau fotografii, o culegere de chipuri şi nu o serie de portrete de şevalet. Acest proiect se dorea a fi o galerie a profesorilor Universităţii, figuri ilustre care au jalonat evoluţia instituţiei.

Bazele actualei galerii de portrete a Universităţii din Iaşi au fost puse în anul 1909, prin generoasa donaţie a colonelului Constantin Langa, fostul primar al oraşului Iaşi (1891-1892)[1]. Portretele de şevalet care alcătuiesc donaţia au fost pictate de C. D. Stahi, ceea ce le asigura valoarea artistică, dar şi uniformitatea cuvenită unei asemenea galerii. Un studiu special asupra portretelor lui Stahi de la Universitate a fost publicat în 1971, de Emilia Armeanu[2]. Nucleul acestei galerii s-a constituit ca o iniţiativă particulară, în afara cadrului Universităţii, fiind concepută ca un Pantheon naţional (care putea decora şi sala de consiliu a Primăriei, de exemplu) şi nu doar ca o galerie a profesorilor Universităţii. În timp, s-a încercat o adaptare a acestei colecţii la necesitatea Universităţii de a-şi ilustra propria istorie.

---

[1] „Lt. colonelul C. Langa", în *Opinia*, Iaşi, anul VII, nr. 1047, din 26 iunie 1910.

[2] Emilia Armeanu, „Portrete inedite de C.D. Stahi din colecţia Universităţii Al. I. Cuza din Iaşi", în *Comunicări Ştiinţifice*, Universitatea „Al. I. Cuza" Iaşi, Institutul Pedagogic, 1971, p. 270.

C. D. Stahi (1844-1920) era cel mai de seamă pictor din capitala Moldovei, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, fiind considerat un artist talentat, conştiincios, bine pregătit şi laborios[3]. Stilul său este marcat de academismul münchenez, în urma studiilor de şapte ani făcute de artist în capitala Bavariei. Stahi a ajuns, la maturitatea sa artistică, directorul Şcolii de Arte Frumoase din Iaşi, între anii 1892 -1902, fiind succesorul lui Gh. Panaiteanu-Bardasare.

Portretistica ocupă un loc important în creaţia lui Stahi, atât ca număr de lucrări, cât şi ca nivel artistic. În jurnalul său, redactat în 1909, artistul precizează că a pictat 154 de portrete originale şi 31 de portrete copiate după mai mulţi maeştri. Pictorul a mai trăit încă 11 ani, până în 1920, continuând să lucreze, aşa că numărul portretelor rămase de la el este şi mai mare[4]. Dintre cele 22 de portrete care se aflau în colecţia Universităţii din Iaşi în 1971, doar trei sunt consemnate în jurnalul pictorului: Ioan Ciurea, Ştefan Vârgolici şi Petru Poni. Faptul este surprinzător, deoarece acesta pictase până atunci nouă dintre portretele aflate în prezent în colecţia Universităţii (la care se adaugă alte şase portrete, pictate chiar în 1909). Valentin Ciucă aprecia la peste 50 numărul portretelor pictate în perioada 1909-1920[5]; astfel, totalul portretelor realizate de Stahi în întreaga sa carieră poate fi evaluat la circa 200.

Privitor la stilul pictorului, Emilia Armeanu observa „ca o trăsătură generală, care se desprinde cu pregnanţă, caracteristică de altfel întregii creaţii, este pasiunea pentru un desen minuţios, de o exactitate fotografică. Stahi redă cu meticulozitate, adesea excesivă, toate detaliile, fără nici o selecţie sau putere de sinteză şi simplificare expresivă, adevărat *trompe l'oeil*. Culoarea este aşternută cu migală, în pensulaţii mărunte, urmărindu-se conştiincios imitarea naturii. Acestea sunt, de fapt, particularităţile specifice tehnicii müncheneze, pe care Stahi a folosit-o cu consecvenţă, deşi unii dintre contemporanii săi, mai receptivi la înnoirile de limbaj tehnic introduse de artiştii moderni, după afirmarea impresionismului, o consideră depăşită"[6].

---

[3] Din bibliografia privitoare la opera pictorului C. D. Stahi pot fi citate urmatoarele lucrări: Ileana Zară, *G. Panaiteanu-Bardasare şi C. D. Stahi*, Bucureşti, Monitorul Oficial, 1937; Maria Hatmanu, *Constantin D. Stahi (1844-1920). Catalog*, Muzeul de Artă Iaşi, 1971; Valentin Ciucă, *Constantin D. Stahi*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1983, 60 p + 20 planşe; Maria Hatmanu, „Actualitatea lui C. D. Stahi", în *Cronica*, Iaşi, 1995, 30, nr. 17, p. 12; „Viaţa şi activitatea pictorului Constantin D. Stahi scrisă de el însuşi, pe când era în etate de 60 de ani", (partea I), text transcris de Maria Hatmanu, editor Cristian Livescu, în *Antiteze. Revistă de literatură şi artă*, seria III, anul XX, 2010, nr. 2, p. 11-24; Cristian Livescu, „C. D. Stahi, pictor, profesor", în *loc. cit.*, p. 25-29.

[4] Emilia Armeanu, *op. cit.*, p. 255.

[5] Valentin Ciucă, *Constantin D. Stahi*, p. 16.

[6] Emilia Armeanu, *op. cit.*, p. 255.

S-a arătat că Stahi a realizat portrete după natură, după alte portrete mai vechi şi după fotografii sau chiar după medalii. „Cele mai izbutite lucrări sunt, desigur, cele în care modelul a participat la mai multe şedințe de pozat. Celelalte sunt compuneri oneste, prin exactitate figurativă, impresionează prin meşteşug, dar păcătuiesc prin lipsa unor sugestii analistice mai ample (...). Multe dintre aceste portrete sunt ocazionale, festive, comandate. Altele sunt rodul unei îndelungi observații”[7]. Tehnica folosită cu predilecție este aceea a clarobscurului; lumina este distribuită în mod egal pe chip şi pe mâini. Vestimentația este tratată cu atenție, rămânând, totuşi, într-un plan secundar față de figuri.

Portretistica lui C. D. Stahi trebuie să fie abordată diferențiat pentru a fi evaluată aşa cum se cuvine. Formația münchenează a pictorului era cea mai bună recomandare pentru realizarea portretelor de tip efigie, aşa cum sunt cele de la Universitate. Execuția acestora este exactă, minuțioasă, de o tehnică foarte bună. Chiar etichetele limitative care i-au fost aplicate de-a lungul vremii – acelea de „pictor academist”, „pictor de imitație” – îl recomandau pentru acest gen de comenzi. În universul portretului artistic, C. D. Stahi este mai creativ şi mai rafinat, dând măsura adevăratei sale valori. Dar acel Stahi trebuie căutat în altă categorie de portrete, făcute după natură, bine reprezentată în colecțiile Muzeul de Artă din Iaşi.

În 1971, colecția de portrete a Universității ieşene număra 32 de portrete, dintre care 22 erau pictate de C. D. Stahi, între anii 1885 şi 1911[8]. Emilia Armeanu face referire, în studiul său, la doar 12 dintre acestea, pe care le-a considerat mai importante atât din punct de vedere documentar, cât şi artistic: Ştefan cel Mare, Vasile Lupu, Grigore Al. Ghica, Elena Cuza, Gh. Săulescu, I. M. Melik, Petru Poni, Ştefan Vârgolici, Spiru Haret, Ioan Th. Burada, Carol Davila, Vasile Adamachi. Astăzi în colecția Muzeului Universității mai sunt doar 17 dintre portretele realizate de Stahi.

Donatorul portretelor realizate de C. D. Stahi este colonelul Constantin Langa. Acesta a fost un personaj însemnat pe scena politicii locale, ajungând şi primar al oraşului Iaşi, în anul 1882. El este şi ctitorul vechii Şcoli Generale de la Miroslava, unde îşi avea reşedința de vară. Este surprinzător faptul că o colecție de portrete de asemenea dimensiuni a fost inițiată de un particular şi nu de o instituție publică (Primărie, Universitate ş.a.). Potrivit datelor inscripționate pe aceste lucrări, începuturile colecției colonelului Langa datează

[7] Valentin Ciucă, *op. cit.*, p. 22-23.

[8] Emilia Armeanu, *op. cit.*, p. 253. Astăzi în colecția Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi mai sunt doar 18 dintre portretele realizate de C. D. Stahi.

din anul 1885, când a fost făcută prima comandă către C. D. Stahi. Efortul de a constitui această galerie de personalităţi a durat vreme de 35 de ani, fiind susţinut doar prin cheltuieli din veniturile proprii, asigurate de moşia Miroslava, de lângă Iaşi.

Constantin Langa şi-a început demersul de a dona Universităţii colecţia sa de portrete în prima zi a anului 1909. Actul de donaţie purta chiar titlul de „Un dar de anul nou 1909, Universităţei din Iaşi". Prin documentul respectiv colonelul Langa arăta că deţine 28 de portrete în ulei pictate de C. D. Stahi, reprezentând personalităţi istorice ale României. Posesorul îşi manifesta dorinţa de a dona aceste tablouri Universităţii pentru a fi expuse permanent în *Sala Paşilor Pierduţi* („sala cea mare de jos"). Deoarece în acea sală exista spaţiu pentru un număr mai mare de tablouri, Langa se angaja să comande pictorului C. D. Stahi încă 22 de portrete „ale celor mai aleşi bărbaţi din România".

În actul de donaţie, Conastantin Langa arăta: „Domnule Rector, cu mare bucurie ofer această galerie de tablouri Universităţei din Iaşi, care faţă de ilustrele figuri ce o va compune şi faţă de talentul artistic bine cunoscut al d-lui pictor C. Stahi, va fi o podoabă a acestei Universităţi a Iaşului; şi cu atât mai mult mă voi bucura de acest dar ce şi eu îl ofer Universităţei din Iaşi, întrucât atât Domnii Profesori Universitari înzestraţi cu acele mai înalte ştiinţi, cum şi chiar tinerii studenţi ce au a frecventa Universitatea vor avea înaintea lor aceste marcante figuri istorice din România. Ofer, dar Domnule Rector, această galerie de tablouri Universităţei din Iaşi pentru totdeauna, fără nici o condiţiune alta decât numai ca să fie primite cu aceeaşi bucurie cu care şi eu o ofer, şi că întotdeauna ea va fi păstrată şi bine îngrijită" [9] (Anexa I).

În afara scrisorii oficiale de donaţie mai există o epistolă amicală adresată de Constantin Langa rectorului, care începe cu formula „Salutare Amice D-le Bogdan!"[10]. Din această scrisoare, redactată la 3 ianuarie 1909, donatorul vorbeşte despre „Portretele acele ce astăzi sunt în salonul meu (de la Miroslava, n. ns.) în număr de 28"[11]. Între acestea erau portretele regelui Carol I şi ale domnitorilor Ştefan cel Mare, Vasile Lupu, Grigore III Ghica, Grigore Al. Ghica. Urmau o serie de oameni politici de seamă, şefi de guvern, miniştri, ambasadori, dintre care unii avuseseră legături şi cu învăţământul universitar: Ion Brătianu, M. Kogălniceanu, C. Negri, D. A. Sturdza, Manolache Costache-Epureanu, V. Alecsandri, Petru Poni, Spiru Haret, Lascăr Catargi, Anastasie Panu, N. Gane, Gh. Asachi, Gh. Săulescu, Dimitrie Gusti, Alexandru M.

[9] Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale Iaşi (în continuare SJANI), Fond personal „Gh. Băileanu" (comunicat de Vasilica Asandei prin domnul Bogdan-Petru Maleon).

[10] *Ibidem.*

[11] *Ibidem.*

Şendrea, mitropoliții Veniamin Costachi şi Iosif Naniescu, dr. Anastasie Fătu, dr. Ludovic Russ senior, Ioan Ciurea. Acestora li se adăuga şi un autoportret al pictorului C. D. Stahi. Tabloul cu numărul 28 era un portret al colonelului Langa.

Restul de 22 de portrete nu erau încă pictate, ci doar comandate de colonelul Langa pictorului C. D. Stahi, care avea obligația, potrivit contractului, de a le isprăvi până în luna mai a anului 1910. Lista personalităților care urmau a fi portretizate fusese întocmită tot de colonelul Langa. Aceasta avea puține legături cu lumea universitară ieşeană, cuprinzând următoarele nume: principele Ferdinand I şi principesa Maria; domnitorii Moldovei Bogdan-Dragoş, Alexandru cel Bun, Petru Rareş, Mihai Viteazul („Bravul") şi Constantin Brâncoveanu; episcopul Melchisedec Ştefănescu; prim-miniştrii precum gen. Em. Florescu, gen. Gh. Manu, Ion Ghica prințul de Samos, P. P. Carp; Dimitrie Cantacuzino, fondatorul Spitalului Cantacuzino-Paşcanu din Tătăraşi, generalul dr. Carol Davilla, Titu Maiorescu, V. Adamachi mare filantrop, V. Pogor, Ioan Kalinderu, preşedintele Academiei, Scarlat Pastia, fost primar şi preşedinte al Camerei, Ioan Constantin Agarici, fondatorul Şcolii de Agricultură de la Moara Grecilor (jud. Vaslui); Ioan Bogdan „fost director al Băncii, Sucursala Iaşi".

În finalul scrisorii se adăuga că, pe lângă aceste 50 de portrete promise: „dacă va mai fi loc încă pentru 10 tablouri şi dacă şi eu voi putea pune în lucrare formarea galeriei cu un nr. total de 60 tablouri voi face cunoscut Dv. şi în acel caz, vom chibzui: cine anume vor fi cele zece persoane" (Anexa II).

*

Comparând listele donației din 1909 cu lista lucrărilor de C. D. Stahi existente astăzi în Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, putem face câteva constatări interesante, după cum vom vedea. În 1971, colecția Universității cuprindea 22 de portrete realizate de C. D. Stahi, iar astăzi doar 18[12]. Parcurgând lista inițială a donației colonelului Langa, constatăm că doar şapte-opt lucrări din cele 27 se mai află astăzi la Muzeul Universității[13]. Acestea sunt următoarele: Vasile Lupu (?), domnitorul Grigore Al. Ghica, Manolache Costache-Epureanu (1891), Petru Poni (1903), Spiru Haret (1906), Gh. Săulescu (1888), Anastasie Fătu (f.a.) şi Ioan Ciure (1886). Alte câteva din această listă, vreo şapte, pot fi regăsite în patrimoniul diverselor instituții ieşene, unde au ajuns, probabil, în urma unor schimburi sau redistribuiri din vremuri mai noi. Portretele domnitorului Alexandru Ioan Cuza (1887) şi al doamnei Elena Cuza (1909) sunt astăzi la Muzeul de Istorie Naturală al Universității, fiind expuse în

[12] *Ibidem.*
[13] SJANI, Universitatea Iaşi, Rectorat, Dosar 734/1908-1909, f. 41.

sala destinată Unirii de la 1859. Mai multe dintre acestea au ajuns la Muzeul de Artă din Iaşi. Acolo se află portretul original al domnitorul Vasile Lupu (1894), cel de la Universitate fiind o copie, nesemnată de C. D. Stahi. Tot la Muzeul de Artă se găseşte portretul mitropolitului Iosif Naniescu[14]. În privința portretului lui Anastasie Fătu, Muzeul Universității posedă un exemplar nesemnat şi nedatat, care este, probabil, o copie. Exemplarul original, semnat şi datat în 1891, se află la Muzeul de Artă[15]. Mai mult, un al treilea exemplar, datat tot în 1891, a fost semnalat în colecția particulară a Anei Stăhiescu[16].

Portretele unioniştilor Mihail Kogălniceanu, Manolache Costache-Epureanu, Costache Negri şi Vasile Alecsandri fac parte din colecția Muzeului Unirii din Iaşi. Este greu de spus dacă sunt chiar exemplarele provenite de la Universitatea din Iaşi. Pentru Costache Negri şi Vasile Alecsandri există două portrete semnate de Stahi şi în patrimoniul Muzeului Literaturii Române din Iaşi, ambele datate în 1887[17]. Autoportretul lui C. D. Stahi, din finalul primei liste, probabil că este cel datat în 1908, aflat astăzi la Muzeul de Artă din Iaşi sau o lucrare identică[18]. Multe dintre portretele realizate de C. D. Stahi, aflate astăzi la Muzeul de Artă, provin de la vechea Pinacotecă a Academiei ieşene, din familia pictorului sau au fost achiziționate de la diverşi particulari, fără a exista indicii că au fost aduse de la Universitate.

Nu suntem în măsură să arătăm astăzi unde au ajuns alte portrete pictate de C. D. Stahi din prima donație a colonelul Langa: Ştefan cel Mare (1888), Grigore III Ghica, Ion Brătianu, D. A. Sturdza, Lascăr Catargi, Nicolae Gane, Gheorghe Asachi, Dimitrie Gusti, Veniamin Costachi şi dr. Ioan Russ senior. Unele s-ar mai putea afla încă distribuite prin diverse instituții ieşene. Un portret al lui Gheorghe Asachi iscălit de C. D. Stahi se găseşte în colecția Muzeului de Artă din Iaşi, însă pare să nu facă parte din această serie, fiind conceput pe un câmp oval[19].

---

[14] *Portretul Mitropolitului Iosif Naniescu*, Muzeul de Artă din Iaşi, inv. 273.

[15] *Portretul lui Anastasie Fătu*, 1891, Muzeul de Artă din Iaşi, inv. 234.

[16] Valentin Ciucă, *op. cit*., anexa.

[17] Un alt exemplar al portretului lui Vasile Alecsandri, realizat de C. D. Stahi, foarte uzat, se află în depozitul Muzeului Teatrului din Iaşi. Mulțumesc doamnei Oana Melinte pentru informațiile privitoare la lucrările atribuite lui C. D. Stahi, aflate în colecțiile Muzeului Literaturii Române din Iaşi, precum şi la filialele acestuia.

[18] Probabil identic cu *Autoportretul* pictorului la 64 ani, Muzeul de Artă din Iaşi inv. 477. Un autoportret al lui Stahi, la vârsta de 30 de ani, se află în colecția aceluiaşi Muzeu, inv. 221. Vezi şi Valentin Ciucă, *op. cit*., p. 45-47. Alte autoportrete ale lui C. D. Stahi se află în colecțiile Muzeului de Artă din Botoşani, Muzeului Național de Artă a României, Bucureşti. Acestora li se adaugă un portret-xilogravură aflat la Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de stampe.

[19] C. D. Stahi, *Gheorghe Asachi*, Muzeul de Artă Iaşi, inv. 231; semnat stânga-mijloc, nedatat. Pe verso se află inscripția „Gheorghie Assaky născut la Herța în 1788 1 Martie, mort în

Din lista suplimentară de 22 de portrete, care urmau să fie pictate de C. D. Stahi, nu toate au fost realizate cu adevărat, deşi termenul era 1910-1911. Oricum, nu toate apar pe o altă listă, din 1913, în care sunt înşiruite portretele, în ordinea în care urmau sa fie etalate în „Sala Paşilor Pierduți". Alexandru cel Bun şi Dimitrie Cantacuzino-Paşcanu au fost pictate, dar cu întârziere, după 1913. În schimb alte portrete din acea listă virtuală se pare că nu au mai fost pictate niciodată, deoarece nu mai apar în nici un fel de evidențe ulterioare: Petre Carp, Vasile Pogor, Ioan Constantin Agarici, dr. Ioan Bogdan.

Mai multe lucrări din actuala colecție a Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, deşi semnate de C. D. Stahi, nu se regăsesc pe lista donației pe care colonelul Langa o făcea Universității la 1909. Aceasta înseamnă că ele au ajuns la Universitate pe alte căi decât donația amintită, dar la o dată foarte apropiată. Câteva dintre ele au fost primite înainte de 1913, regăsindu-se pe lista celor expuse atunci în Sala Paşilor Pierduți[20]. Este vorba despre Nicolae Fleva (1911), Emil Costinescu (1911), Ion Th. Burada (1911) şi Carol Davilla (1911). Alte două portrete, prezente astăzi în colecție, nu se regăsesc pe lista amintită, ceea ce înseamnă că au intrat în colecție mai târziu: portretele lui Ştefan Vârgolici (1898) şi Ioan Melik (1900).

Cu prilejul donației din 1909, colonelul Langa amintea de un portret al său, pictat de C. D. Stahi, pe care ezita să îl adauge pe lista celor destinate Universității, alături de portretele unor mari personalități, lăsând această decizie delicată la aprecierea conducerii acestei instituții. Donatorul mai arăta că, oricum, nu va putea ceda portretul pe care îl avea deja, pentru că acesta îl înfățişa la o vârstă mai tânără şi că se cuvenea să comande lui Stahi un alt portret, în care să apară cu etatea sa din momentul acela. În fruntea listei din 1913 – în care sunt enumerate portretele ce urmau a fi expuse în „Sala Paşilor Pierduți" – apare, totuşi, un portret al colonelului Constantin Langa. În colecțiile ieşene se cunosc două portrete ale donatorului, dintre care unul se află, în prezent, la Muzeul de Artă Iaşi[21], iar celălalt în colecția Casei Universitarilor[22]. Cel mai probabil, în expoziția amintită figura portretul realizat în 1910, ajuns ulterior la Muzeul de Istorie a Artei, cel de la Casa Universitarilor, semnat şi datat în 1914, fiind o replică de autor. Totuşi, din cele scrise de colonelul Langa în actul de donație, reiese că mai exista şi un al treilea portret pe care i-l făcuse C. D. Stahi, cu mult înainte de 1909, în care el arăta mult mai tânăr.

Iassy la 1869 Noiemvrie 12".

[20] SJANI, Universitatea Iaşi, Rectorat, Dosar 807/1913, f. 27.

[21] C. D. Stahi, *Colonelul Constantin Langa*, datat 1910, Muzeul de Artă Iaşi, inv. 260.

[22] Mulțumim domnului economist Mihai Purcariu pentru amabilitatea cu care ne-a permis studierea şi fotografierea portretului col. Constantin Langa, aflat în patrimoniul Casei Universitarilor.

*

Un interesant document grafic este schița din 1913, care înfățișează modul în care urmau să fie aşezate portretele în „Sala Paşilor Pierduți" (Anexa IV). Trebuie avut în vedere contextul acelor ani: atunci se pregătea aniversarea jubileului Universității (1860-1910); în fața instituției se amplasa statuia lui M. Kogălniceanu, care este o statuie de ctitor, ilustrând rolul acestuia în fundarea Universității ieşene.

„Sala Paşilor Pierduți" nu era o simplă sală goală şi nu se cerea neapărat mobilată cu tablouri. În eleganța ei de marmură, cu acustica impresionantă, era monumentală şi suficientă sieşi, producând o vie impresie celor care îi călcau pragul. A fost preferată însă amenajarea acestui hol monumental, ca spațiu de reprezentare. Prin schița amintită avem o imagine privitoare la amenajarea Universității pentru acest însemnat eveniment.

Se arată că pe pereții din capetele holului existau două lucrări de mari dimensiuni, astăzi dispărute. În partea dreaptă era amplasată lucrarea *Alegerea domnitorului Alexandru Ioan Cuza*, *la 24 ianuarie 1859*, iar în partea stângă se afla *Inaugurarea Universității, la 26 octombrie 1860*. Acestea au fost pictate de George Demetrescu Mirea[23], unul dintre cei mai înzestrați pictori ai epocii, căruia i-au fost încredințată şi realizarea portretelor mari ale regelui Carol I şi reginei Elisabeta, din interiorul Aulei Universității. Celelalte portrete regale, amintite în listă ca fiind pictate de C. D. Stahi, flancau intrarea în Aula Universității, la exterior: în partea dreaptă regina Elisabeta şi regale Carol I, iar în partea dreaptă principesa Maria şi principele moştenitor Ferdinand[24].

Este interesant că, în această formulă, au fost expuse la Universitate câteva portrete semnate de C. D. Stahi care nu se regăsesc pe lista lucrărilor donate de colonelul Constantin Langa. Acestea sunt portretele lui Ion T. Burada, Nicolae Fleva, Mihai Eminescu şi Doamna Elena Cuza. Primele două lucrări se află şi astăzi în colecția Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi[25].

*

Mai cunoaştem o listă a portretelor aflate în „Sala Paşilor Pierduți", întocmită la 24 septembrie 1918, de către intendentul Universității şi înaintată Rectorului: „Am onoarea a vă înainta alăturat un tablou de cadrele ce le-am

[23] Pentru acest artist, vezi Constantin Prodan, *Gheorghe Demetrescu-Mirea*, Biblioteca Ateneului Român, Bucureşti, 1937; Theodor Enescu, *G. D. Mirea*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1970.

[24] SJANI, Universitatea Iaşi. Rectorat, Dosar 807/1913, f. 27.

[25] *Ibidem*.

cules de pe Sala Mare, în număr de 58 de bucăți”[26]. Din document reiese că, la acea dată, portretele nu mai erau expuse în sala amintită, ci au fost strânse. Lista nu mai reflectă ordinea expunerii tablourilor, din moment ce ea a fost întocmită când acestea se aflau deja într-un depozit (Anexa VII).

Pe documentul acesta sunt puse două rezoluții de către rectorul Universității: „Am dat la Ateneul Tătăraşi 6 tablouri (1921)”; „căminul de fete 4 tablouri (1920)”. În cadrul listei, portretele redistribuite sunt însemnate cu câte o cruce; acestea sunt următoarele: 15. Alexandru cel Bun, 19. Costache Negri, 22. Gh. Asachi, 33. V. Alecsandri, 38. Veniamin Costachi, 39. Bogdan-Dragoş, 40. Ştefan cel Mare, 41. Constantin Brâncoveanu, 42. Petru Rareş, 45. Costache Negruzzi, 47. Mihail, 55. Alexandru Ioan Cuza, 58. Mihail Kogălniceanu. Probabil că de la instituțiile amintite şi nu direct de la Universitatea din Iaşi au ajuns la Muzeul de Artă din Iași portretele lui Costache Negri, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu şi Mihai Eminescu. Portretul lui Alexandru Ioan Cuza a fost despărțit de portretul doamnei Elena Cuza, pentru mulți ani, cele două chipuri întâlnindu-se în expoziția de la Muzeul de Istorie Naturală, după cum am văzut[27]. Portretele lui Alexandru cel Bun (1909) şi Mihai Viteazul (1908) sunt amintite, la un moment-dat, ca aflându-se în colecția Muzeului Etnografic[28] din Iaşi, dar astăzi nu se mai află în patrimonial acestei instituții. Este greu de înțeles faptul că prima instituție de învățământ superior a țării a renunțat atunci, atât de uşor, la portretul lui Alexandru Ioan Cuza, întemeietorul Universității şi chiar la portretul lui Mihail Kogălniceanu. O explicație ar fi aceea că, în anii respectivi, discursul privitor la începuturile instituției se schimbase, aceasta adoptând denumirea de „Universitatea Mihăileană”, prin raportare la Academia Mihăileană, întemeiată de domnitorul Mihail Sturdza, în 1835. Fapt curios, în galeria de portrete a Universității nu este amintit chipul lui Mihail Sturdza, deşi modelul era la îndemână. Chiar C. D. Stahi realizase o copie a portretului domnitorului amintit, după originalul de Iosef August Schoefft, din 1837, aflat în posesia familiei Sturdza. Copia, foarte reuşită, a ajuns în patrimoniul Pinacotecii publice (astăzi Muzeul de Artă din Iaşi).

Probabil că un număr de portrete realizate de C. D. Stahi au părăsit colecția Universității din Iaşi înainte de 1918, deoarece nu se mai regăsesc pe lista întocmită în anul amintit, cuprinzând tablourile care tocmai fuseseră strânse din „Sala Paşilor Pierduți”[29]. Pe lista respectivă nu mai figurează portrete precum

[26] *Ibidem*, f. 97.

[27] Portretul din 1885 al lui Alexandru Ioan Cuza era dat dispărut de Valentin Ciucă, *op. cit.*, p. 56.

[28] *Ibidem*, lista anexă.

[29] SJANI, Universitatea Iaşi. Rectorat, Dosar 878/1918, f. 97.

cele ale lui Grigore III Ghica vodă şi Lascăr Catargi. Din aceeaşi înşiruire lipsesc portrete care se regăsesc astăzi în colecţia Muzeului Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, dar care nu au fost expuse, probabil, în galeria amintită: profesorul Anastasie Fătu, profesorul Ioan Ciurea, Dimitrie Cantacuzino-Paşcanu, ctitorul Spitalului din Tătăraşi şi Vasile Adamachi „fondatorul burselor studenţeşti la Iaşi".

*

În cazul multora dintre personalităţile portretizate, C. D. Stahi nu a avut posibilitatea de a picta după natură, fiind nevoit să se servească de portrete mai vechi, după cum s-a arătat. Cercetând colecţiile publice din Iaşi, s-a putut ajunge la identificarea mai multor asemenea modele, care au servit pictorului pentru realizarea portretelor din Galeria Universităţii.

Portretul domnitorului Grigore Al. Ghica (1849-1856), are următoarea însemnare: „Dupre Livaditi copie de C. D. Stachi, 1885, Jassy" (fig. 1). Modelul după care a fost realizat acest portret poate fi identificat în colecţiile Muzeului de Artă din Iaşi. Este un portret „de aparat" al lui Grigore Al. Ghica[30]. Această lucrare a făcut parte din vechea colecţie a Academiei Mihăilene. Portretul a fost atribuit lui Nicolo Livaditi încă din vechime, deşi nu este semnat şi nici datat de pictor (fig. 29). Lucrarea originală nu este un bust, ca cel de la Universitate, ci o compoziţie mai amplă, personajul fiind reprezentat până la genunchi (*mi- jambe*).

Un alt portret a cărui „genealogie" poate fi limpezită este cel al lui Gheorghe Săulescu (1799-1875), filolog şi arheolog, fost profesor la Academia Mihăileană. După cum arată chiar însemnarea făcută de pictor pe tablou, acesta este copia unei lucrări mai vechi: „După Stawschi. Copie de C. D. Stahi, Iaşi, 1888" (fig. 3). Se cunosc astăzi puţine lucrări datorate lui Ludovic Stawski, majoritatea aflate în colecţia Muzeului de Artă din Iaşi. Printre acestea nu se păstrează şi modelul invocat de Stahi. Un portret al lui Gheorghe Săulescu, foarte asemănător cu cel din colecţia Muzeului Universităţii, a fost publicat de N. A. Bogdan, în monografia oraşului Iaşi[31] (fig. 30). Deasupra umărului drept al personajului portretizat, se află un ornament baroc, ce indică faptul că lucrarea înfăţişată nu este cea de la Muzeul Universităţii; credem că reproducerea alb-negru este chiar lucrarea realizată de Ludovic Stawski, astăzi dispărută. În această imagine Săulescu apare ca un bărbat de 40 de ani, ceea ce înseamnă că

[30] *Portretul domnitorului Grigore Al. Ghica*, ulei pe pânză, 1,286/ 0, 945 m, Muzeul de Artă Iaşi, inv. 110.

[31] N. A. Bogdan, *Oraşul Iaşi. Monografie istorică şi socială ilustrată*, Iaşi, 1913, p. 475, fig. 506.

Stawski a realizat portretul pe la 1840. Am mai întâlnit o veche copie a aceluiaşi portret, aflată astăzi în colecțiile Academiei Române – Filiala Iaşi[32]. Lucrarea este semnată de pictorul Gheorghe Panaiteanu-Bardasare (1816-1900), primul director al Academiei de Arte Frumoase din Iaşi (fig. 31). Chipul este reprodus cu fidelitate, însă corpul, umerii, sunt disproporționat de mari. Lucrarea este încadrată în rama veche, originală, care este ea însăşi o piesă remarcabilă.

Un portret prea puțin reuşit este cel al lui „Dimitrie Paşcanu", a cărui identitate a fost, practic, uitată[33]. Este neîndoielnic faptul că lucrarea nu a fost făcută după natură, ci după o reprezentare de slabă calitate. Pe lucrare se află însemnarea: „Copie de C. D. Stahi, Jassy, 1909" (fig. 12). De fapt, este vorba despre logofătul Dimitrie Cantacuzino-Paşcanu (1789-1862) cel care a construit, după 1850, spitalul din cartierul Tătăraşi, aşezământ care îi poartă numele. Clădirea a fost înzestrată cu un paraclis, având hramul „Sfânta Treime"[34]. Constantin Bobulescu arăta că „în paraclis s-au aşezat şi portretele ctitorilor, frumos zugrăvite pe pânză, adică al lui Dimitrie Cantacuzino-Paşcanu, al soției sale Pulheria şi alte trei, dintre care bănuiesc a fi unul al lui Vasile Beldiman, altul al lui Iordache Beldiman, precum şi al lui Mihail Paşcanu"[35]. Dintre toate portretele amintite, doar cel al lui Dimitrie Cantacuzino-Paşcanu se mai păstrează astăzi, celelalte fiind iremediabil pierdute. Această lucrare anonimă este, fără îndoială, modelul folosit de C. D. Stahi pentru portretul din colecția Universității. Lucrarea originală nu este un bust, ci îl înfățişează pe logofăt până la jumătate, portretul fiind înscris într-un oval (fig. 32). Stahi a avut şansa de a vedea tabloul şi de a reproduce chipul personajului înainte ca acesta să fie desfigurat de gloanțe, în timpul războaielor mondiale, după cum poate fi văzut astăzi. Lucrarea originală nu este prea reuşită, fapt care s-a transmis şi în varianta realizată de Stahi. Un alt portret al aceluiaşi Dimitrie Cantacuzino-Paşcanu, păstrat până astăzi, este tabloul votiv al bisericii Tălpălari din Iaşi, veche ctitorie a Cantacuzinilor[36]. Această biserică a fost folosită ca paraclis al Academiei Mihăilene, care se afla în imediata apropiere. În portretul amintit ctitorul este reprezentat împreună cu soția sa, Pulheria Beldiman, ținând în mâini

[32] Portretul se află la sediul Centrului de Istorie şi Civilizație Europeană din Iaşi, în biroul istoricului Gheorghe Buzatu şi al doamnei arheolog Stela Cheptea.

[33] În vechile liste este consemnat ca „Dimitrie Constantin Paşcanu" (sic!), în loc de Cantacuzino-Paşcanu.

[34] Pentru *Paraclisul spitalului Paşcanu, cu hramul Sfintei Treimi*, vezi C. Bobulescu, *O viață trăită, viața de paraclise*, Chişinău, 1932, p. 144-146.

[35] *Ibidem*, p. 146.

[36] Vezi şi Mihai-Bogdan Atanasiu, „Biserica Tălpălari din Iaşi şi ctitorii ei", în *Monumentul*, XI/1, Iaşi, 2009, p. 28-31; portretul de la paraclisul Spitalului Paşcanu, fig. 9, p. 37; portretul votiv de la biserica Talpalari, fig. 3, p. 33, fig. 4, p. 33.

chivotul bisericii. Este o lucrare de mari dimensiuni, păstrată astăzi în depozitul de obiecte de patrimoniu al Mitropoliei Moldovei, de la Mănăstirea Golia. O notiță din partea dreaptă-jos a lucrării o atribuie pictorului Ioan Balomir[37]. Chipul logofătului Dimitrie Cantacuzino este mai bine realizat în acest portret şi ar fi fost mai bine dacă C. D. Stahi ar fi folosit acest model pentru varianta pictată de el.

În vechiul articol al Emiliei Armeanu, din 1971, se găsesc referințe privitoare la un portret al doamnei Elena Cuza, lucrare semnată „C. D. Stahi, 1909, Iassy" (fig. 35). Chipul doamnei a fost zugrăvit de Stahi la mulți ani după ce realizase portretul soțului ei, domnitorul Alexandru Ioan Cuza (1887). Lucrarea nu se mai păstrează astăzi în colecția Muzeului Universității. Aceasta poate fi regăsită însă la Muzeul de Istorie Naturală, în sala dedicată Unirii de la 1859, încăperea în care Alexandru Ioan Cuza a fost ales candidat unic al Partidei Naționale. Modelul este celebrul portret realizat de Carol Popp de Szathmari, în 1864, litografiat apoi la Paris, în atelierul lui Rosé-Joseph Lemercier (fig. 34). În imaginea originală, doamna Elena era reprezentată ca figură întreagă, în rochia sa cu crinolină. Portretul doamnei a fost realizat de Stahi cu prilejul jubileului, 50 de ani de la înfăptuirea Unirii Principatelor, în preajma realizării statuii lui Cuza. Elena Cuza fiind încă în viață, a jucat un rol simbolic în cadrul amintitei aniversări.

Portretul lui Alexandru Ioan Cuza este expus astăzi tot la Muzeul de Istorie Naturală al Universității din Iaşi (fig. 33). Tabloul conține însemnarea „C. D. Stahi, Iassy, 1887". Principele este înfățişat în uniforma de colonel de lăncieri, pe care o purta atunci când a fost ales domnitor. Lăncierii din Moldova, cavaleria uşoară, purtau plastron roşu şi fireturi argintii, spre deosebire de cei din Muntenia, care aveau plastronul alb şi fireturile aurii. Uniforma respectivă a rămas în posesia colonelului Constantin Langa, iar acesta a donat-o Muzeului de Istorie Naturală din Iaşi. Ulterior a trecut în patrimoniu Muzeului Unirii din Iaşi, iar astăzi se păstrează în colecția Muzeului Național de Istorie a României din Bucureşti[38].

[37] Lucrarea putea fi realizată prin 1830, deoarece Dimitrie Cantacuzino a rezidit biserica după marele incendiu din 1827, înzestrând-o cu toate cele necesare. În acest caz, logofătul ar trebui să apară în portret ca un bărbat în vârstă de 40 de ani. Bărbatul pare a fi însă mai în vârstă cu cel puțin zece ani, ceea ce ar data lucrarea prin 1840, când Ioan Balomir mai lucra încă la Iaşi.

[38] *Societatea Medico-Naturistă şi Muzeul Istorico-Natural din Iaşi (1830-1919)*, documente, scripte şi amintiri, culese şi comentate de N. A. Bogdan, Editura Tehnopress, Iaşi, ediția II (anastatică), f.a., p. 48-49 (Tab. IV).Uniforma de colonel de lăncieri a domnitorului Alexandru Ioan Cuza se află astăzi la Muzeul Național de Istorie a României din Bucureşti, inv. 81 326.

*

Ceea ce complică identificarea lucrărilor care au făcut parte din colecția Universității, dar au ajuns astăzi în patrimoniul altor instituții este faptul că, în mai multe cazuri, C. D. Stahi a realizat dublete sau chiar triplete identice, semnate şi datate, în acelaşi an, sau în ani diferiți. Pentru a ilustra acest fapt este suficient să amintim faptul că în acest moment, la Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza" se află două portrete identice ale profesorului Ion Ciurea (1878-1943), unul datat de pictor în 1886 (fig. 2), iar celălalt în 1891 (fig. 7). De asemena, Manolache Costache-Epureanu are două portrete gemene, semnate de Stahi, unul aflat la Muzeul Universității şi celălalt la Muzeul Unirii. Asemănătoare este situația portretului din 1911 al juristului Ioan Th. Burada, pentru care există un exemplar similar la Muzeul de Artă Iaşi, cu aceeaşi datare[39]. Spiru Haret de la Universitate, portret datat în 1906, a fost reluat, aproape identic, într-un exemplar de la Muzeul de Artă[40]. Un alt exemplu este portretul profesorului Petru Poni, datat în 1903, considerat a fi unul dintre cele mai reuşite, realizate după natură. Ceea ce surprinde este fondul gri al tabloului, care face notă discordantă cu obişnuitul clarobscur al celorlalte portrete din serie (fig. 8). Un exemplar cvasi-identic, semnat şi datat de pictor tot în 1903, este expus astăzi la Muzeul Poni-Cernătescu din Iaşi (fig. 33)[41].

*

În afara seriei realizate de C. D. Stahi, colecția Universității cuprinde şi alte portrete, care au fost pictate de diferiți autori. Multe dintre ele au intrat în colecție din vechime fiind menționate în schița expoziției din 1913[42]. Unele dintre aceste portrete se află şi astăzi în galeria Muzeului Universității, precum Nicolae Ionescu, V. A. Urechia, Gh. Mârzescu. Altele se află în prezent într-o locație necunoscută: Tache Ionescu, Mitropolitul Pimen, Generalul Cernat, Petre Râşcanu, A. D. Xenopol, Costache Negruzzi.

Cel mai vechi dintre acestea pare a fi portretul rectorului Petru Suciu, lucrat cu mai puțină măiestrie. Bustul profesorului Suciu este amplasat într-un medalion oval. În partea dreaptă se distinge însemnarea: „Petru Suciu – Profesor

[39] *Portretul lui Ioan Th. Burada*, 1911, Muzeul de Artă Iaşi, inv. 263.

[40] *Portretul lui Spiru Haret*, 1916 (?), Muzeul de Artă Iaşi, inv. 271.

[41] Portretul lui Petru Poni de la Muzeul „Poni-Cernătescu" face parte din patrimoniul Muzeului de Artă din Iaşi.

[42] SJANI, Universitatea Iaşi. Rectorat, Dosar 807/1913, f. 27.

de Dreptul Roman, Rector Universității de Iassy de la 1876-1880". Lucrarea nu este semnată, aşa încât pictorul rămâne necunoscut[43] (fig. 20).

Un alt portret nesemnat, deşi de foarte bună calitate, a fost identificat de colegul Bogdan-Petru Maleon cu profesorul V. A. Urechia (fig. 21). Ceva mai puțin reuşit este un alt portret, care îl reprezintă, probabil, pe profesorul Nicolae Ionescu, unul dintre fondatorii Universității, politician influent, ajuns chiar ministru de externe în unul dintre guvernele conduse de I. C. Brătianu (fig. 22)[44]. Anonim este şi portretul domnitorului Vasile Lupu, întemeietorul „Şcoalelor" din Moldova, expus astăzi în Muzeul Universității (fig. 19), dar acesta pare a fi o copie după lucrarea originală a lui C. D. Stahi, aflată la Muzeul de Artă din Iaşi.

Portretul lui Gheorghe Mârzescu, fost ministru al Cultelor şi Instrucțiunii Publice, inconfundabil prin impozanții săi favoriți albi, este semnat şi datat „N. Craft, 1909" (fig. 23). În aceeaşi colecție se regăsesc şi trei portrete semnate de pictorul Ilie Burghele (1874-1937). Primul este portretul profesorului Ioan V. Praja, unul dintre donatorii Universității ieşene. Lucrarea a fost realizată în 1909, aceasta având iscălitura pictorului în colțul din stânga jos (fig. 24). Ioan V. Praja a fost profesor de matematică la Şcoala Normală „Vasile Lupu" din Iaşi. Alături de acesta se află şi „Portretul doamnei Praja", pictat în anul 1910 (fig. 25). Prezența acestor portrete în colecția Muzeului Universității trebuie să aibă legătură cu donarea Universității din Iaşi a casei din Păcurari de către I. V. Praja, în 1928[45]. Un alt portret semnat de Ilie Burghele este cel al profesorului Constantin Praja (1910), mult mai cunoscut prin activitatea sa culturală (fig. 26).

Remarcabil este şi portretul profesorului Leon Cosmovici, realizat la 1915, de Gh. Popovici (1859-1933), preşedintele Academiei de Arte Frumoase din Iaşi (fig. 27). Deşi în vechile liste apare un portret al lui A. D. Xenopol, acesta nu s-a păstrat. În colecția actuală există doar portretul lui A. D. Xenopol realizat în 1964 de pictorul Adrian Podoleanu, dar care nu pare a fi o realizare artistică remarcabilă[46]. Potrivit unei însemnări de pe verso, această lucrare a fost achiziționată de la Galeria de Artă, la 28 decembrie 1964 (fig. 28).

---

[43] Portretul unui copil din familia Suciu, realizat de C. D. Stahi, se află în colecția Muzeului de Artă Iaşi.

[44] Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, inv. 143 196.

[45] *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi. Rectoratul (1860-1944). Inventar arhivistic*, vol. I, întocmit de Dumitru Ivănescu şi Rodica Eugenia Anghel, Direcția Generală a Arhivelor Statului, Bucureşti, 1985, p. 233, nr. 1000; p. 260, nr. 1214.

[46] Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, inv. 73 423.

Concluzii

Colecția de portrete a Universității reuneşte astăzi portretele unor personalități care au ilustrat învățământul superior ieşean, ori au avut diverse merite în evoluția instituțională a „Almei Mater Iassiensis" (Anexa VIII). Deşi reuneşte chipurile unor personalități însemnate ale mediului universitar, colecția ne apare ca o selecție subiectivă de figuri culturale, la fel de notabile fiind şi absențele. Explicația acestui fapt constă în aceea că această galerie de portrete nu a luat naştere dintr-o inițiativă a Universității, ca un proiect bine articulat şi finanțat din fondurile instituției, ci s-a bazat pe o importantă colecție particulară şi pe donații ocazionale. Colecția colonelului Constantin Langa, inițiată prin 1885 şi donată în 1909, a fost concepută ca o galerie de portrete care să reunească personalități ale vieții publice româneşti, din mediile politic şi cultural, atât din Moldova cât şi din Țara Românească. Erau figuri publice care ofereau modele demne de urmat pentru generațiile tinere. Această colecție nu a avut ca obiectiv ilustrarea unui „Pantheon" al Universității din Iaşi.

Galeria de portrete a Universității nu şi-a păstrat conținutul său inițial, ci a cunoscut numeroase „ieşiri" şi „intrări", schimburi şi redistribuiri, încă din anul 1920. Această circulație a tablourilor reprezintă un fenomen care merită să fie studiat în detaliu. Este o fluctuație cunoscută de majoritatea colecțiilor publice în perioada 1947-1989, fără a fi specifică doar colecției Muzeului Universității. Starea de conservare a portretelor din galeria Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi este una foarte bună, lucrările fiind restaurate recent; noul sediu al Muzeului le asigură bune condiții de conservare, protejându-le de factorii de risc majori, astfel încât acestea vor fi transmise în bune condiții generațiilor următoare.

Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi deține o bună parte din portretistica lui C. D. Stahi, 18 lucrări, mai mult decât oricare altă colecție publică din țară. Acest fond de lucrări va fi oricând obiect de studiu pentru toți specialiştii care vor explora opera pictorului C. D. Stahi sau evoluția artei portretului la cumpăna secolelor al XIX-lea şi al XX-lea. Pe lângă acestea, lucrările semnate de D. G. Mirea, Gh. Popovici, Ilie Burghele, Adrian Podoleanu vor menține în viitor interesul istoricilor de artă.

Considerations Regarding the Gallery of Portraits Belonging to the Museum of the University of Iaşi

(Summary)

Keywords: gallery of portraits, donations, museum heritage

The collection belonging to the ”Alexandru Ioan Cuza” University of Iaşi consists in portraits of personalities who illustrated the academic education in Iaşi or contributed to the evolution of the first higher education institution of the state. This gallery of portraits was not founded due to a well shaped project, financed by the institution, but was based on an important private collection and occasional donations. The collection of Colonel Constantin Langa, initiated about 1885 and donated in 1909, was conceived as a gallery of portraits of personalities of the Romanian public life, political and cultural, in Moldavia and Wallachia. This collection did not aim to illustrate a ”Pantheon” of the University of Iaşi.

The gallery of portrets of the University did not keep its original content, but dealt with several ”entries” and ”outs”, exchange and redistribution even since 1920. This fluctuation affected most of public collections during 1947-1989 and was not specific only to the collection of the Museum of the University. The conservation status of the portraits in the gallery is excellent, as the works have been recently restored; the new location of the Museum ensures proper conditions for conservation and protects them from major risk factors.

The Museum of the ”Alexandru Ioan Cuza” University of Iaşi holds many of the portrets by C. D. Stahi, 18 works, more than any other public collection in Romania. This collection will always be a subject of research for all those who will study the work of painter C. D. Stahi or the development of portrait art at the turn of the 19th and 20th centuries. In addition, works by D. G. Mirea, Gh. Popovici, Ilie Burghele, Adrian Podoleanu will maintain the interest of art historians.

ANEXE

I

Iaşii, în 3 ianuarie 1909

Salutare Amice Dle Bogdan,

Portretele acele ce astăzi sunt în salonul meu în număr de 28, sunt:

1. Majestatea sa Carol I, Regele României
2. Domnitorul Moldovei Ştefan cel Mare
3. Domnitorul Moldovei Vasile Lupu
4. Domnitorul Moldovei Grigore Ghica (decapitat la 1777)
5. Domnitorul Moldovei Grigori A. Ghica (de la 1850)
6. Domnitorul Moldovei şi al Valahiei Alexandru Cuza
7. Domnul Ioan Brătianu fost Prim Ministru
8. Domnul Mihail Kogălniceanu fost Prim Ministru
9. Domnul Constantin Negrea fost Ministru Plenipotențial la Constantinopol
10. Domnul Dimitrie A. Sturza fost Prim Ministru
11. Domnul Manolache Costache Epureanu fost Prim Ministru
12. Domnul Vasile Alecsandri fost Ministru Plenipotențial la Paris
13. Domnul Petru Poni, Profesor Universitar şi fost Ministru
14. Domnul Spiru Haret, actual Ministru
15. Domnul Lascăr Catargi fost Prim Ministru
16. Domnul Anastasie Panu fost în Locotenența Domnească
17. Domnul Nicolai Ganea, actual Primar al Iaşului şi fost Ministru
18. Domnul Gheorghi Asachi fost Profesor
19. Domnul Gheorghi Săulescu fost Profesor
20. Domnul Dimitrie Gusti, fost Profesor, Primar şi Ministru
21. Domnul Alexandru Mihail Şendrea fost deputat şi Prefect
22. I.P.S. Veniamin Costachi Mitropolit al Moldovei
23. I.P.S. Iosif Naniescu Mitropolit al Moldovei
24. Domnul Anastasie Fătu doctor fost Profesor Universitar
şi preşedinte al Camerei Deputaților
25. Domnul Doctor Rusu Senior fost Profesor Universitar
26. Doctor Ioan Ciurea Profesor Universitar
27. Pictor Constantin Stahi fost director al Pinacotecii din Iaşi

şi acel ce pictat toate tablourile de mai sus şi acel ce va picta şi portretele celelalte

Aceste 27 de tablouri de mai sus, dacă vor conveni Onor Senat Universitar, sunt la dispoziţia Dv. Portretul meu nu l-am pus, căci nu ştiu dacă este cuviincios a figura între aceste ilustre personaje, rămâne ca Dv. să decideţi. Şi în tot cazul, nu îl pot da pe cel ce astăzi îl am. Dacă va fi primit voi face altul, cu etatea mea actuală. Iar acele 22 de tablouri cu care am angajat pe Dl. Pictor C. Stahi a lucra, sunt scrise pe contra-pagină.

L. Colonel C. Langa

Domniei Sale Dl. Gh. Bogdan, Rectorul Universităţii Iaşi

[Verso:]

Portretele, în număr de 22, date Dl. pictor C. Stahi de a le lucra sunt următoarele:

1. Majestatea sa Elisaveta Regina României
2. Alteţa sa Regală Ferdinand, moştenitorul tronului
3. Alteţa sa Regală Principesa Maria
4. Domnitorul Moldovei Bogdan Dragoş
5. Domnitorul Moldovei Alexandru cel Bun
6. Domnitorul Moldovei Petru Rareş
7. Domnitorul Munteniei Mihaiu Bravul
8. Domnitorul Munteniei Constantin Brâncoveanu
9. P.S. Episcopul Melchisedec
10. Domnul General Emanoil Florescu, fost Prim Ministru
11. Domnul General Gheorghi Mano, fost Prim Ministru
12. Domnul Ion Ghica (Prinţ de Samos), fost Prim Ministru
13. Domnul Petru Carp, fost Prim Ministru
14. Dimitrie Constantin [sic! Cantacuzino] Paşcanu, fondatorul Spitalului din Tătăraşi
15. General Doctor Davila Profesor Universitar
16. Titus Maiorescu Profesor Universitar, fost Ministru
17. Vasili Adamachi fondatorul burselor din Iaşi
18. Vasili Pogor fost Primar al Iaşului
19. Ioan Kalinderu Preşedintele Academiei
20. Scarlat Pastia fost Primar şi Preşedinte al Camerei
21. Ioan Constantin Agarici, fondatorul Şcoalei de Agricultură de pe moşia Moara Grecilor, judeţul Vaslui
22. Ioan Bogdan fost director al Băncei, Sucursala Iaşi

Aceste [sunt] tablourile date D-lui pictor C. Stahi de a le lucra, dator fiind ca până în luna Mai 1910 a da pictate gata – şi care cu cele de pe contrapagină fac 49 – şi dacă şi al meu va ave loc fac 50.

Rămâne însă că dacă va mai fi loc încă pentru 10 tablouri şi dacă şi eu voi pute pune în lucrare formarea galeriei cu un N[r.] total de 60 tablouri voi face cunoscut Dv. Şi în acel caz, vom chibzui: cine anume vor fi cele zece persoane.

Vă rog dară Domnule Bogdan, să bine voiți a-mi comunica şi mie hotărârea Dv. dacă toate aceste figuri pot fi admise a complecta galeria

Primiți, vă rog, Dle Bogdan sincerele mele salutări.
L. Colonel C. Langa

DJAN, Fond personal „Gh. Băileanu" (comunicat de Vasilica Asandei prin domnul Bogdan-Petru Maleon).

II

Una Ianuarie Anul una mie nouă sute nouă.
Un dar de anul nou 1909, Universității din Iaşi.

Domnule Rector,

Am un număr de două zeci şi opt de tablouri lucrate în oloiu de Dl. pictor Constantin Stahi şi cari unile din ele reprezintă figuri istorice a Țărei noastre, care să pot numi o fală a României, pe care cu bucurie le pun la dispoziția Dv., ca ele să fie puse în sala cea mare de jos a Universității noastre din Iaşi – şi fiindcă în acea sală mai încap încă multe tablouri, şi întru cât v-am văzut şi pe Dv. dispus de a vedea acea sală încadrată cu cele mai însemnate figuri istorice, m-am angajat tot cu Dl. pictor C. Stahi de a mai lucra încă douăzeci şi două de portrete ale celor mai aleşi bărbați din România, după lista ce i-am încredințat, care, în totul, numărul să urcă la cinci zeci de tablouri, toate de aceeaşi mărime, lucrate în oloi, cu ramele lor, pe care Dv., împreună cu Dl. Stahi şi cu parte dintre domnii Profesori ai Universității Iaşene, veți bine voi a le aranja, după însemnătatea ce o veți crede mai nimerită.

Mai adaog: că în caz când în acea sală ar mai încăpea încă vreo zece tablouri şi în caz şi mijloacele mele ar fi îndestule, eu cu bucurie mă voi sili din toate puterile a forma o galerie de tablouri ce astăzi formează galeria mea, puteți oricând veți crede nimerit de a le primi şi a le aşeza în sala ce ați bine voit a o

destina, ca o galerie a Universităţei din Iaşi. Aseminea, pentru acele douăzeci şi două de tablouri comandate a se lucra, iarăşi veţi fi onorat spre a primi unduri [?] după terminarea fiecăruia din ele; şi pentru restul de zece până la complectarea numărului de şasăzeci, rămâne la urmă ca să putem fi siguri dacă mai au loc.

Domnule Rector, cu mare bucurie ofer această galerie de tablouri Universităţei din Iaşi, care faţă de ilustrele figuri ce o va compune şi faţă de talentul artistic bine cunoscut al D-lui pictor C. Stahi va fi o podoabă a acestei Universităţi a Iaşului; Şi cu atât mai mult mă voi bucura de acest dar ce şi eu îl ofer Universităţei din Iaşi, întrucât atât Domnii Profesori Universitari înzestraţi cu acele mai înalte ştiinţi, cum şi chiar tinerii studenţi ce au a frecventa Universitatea vor avea înaintea lor aceste marcante figuri istorice din România.

Ofer, dar Domnule Rector, această galerie de tablouri Universităţei din Iaşi pentru totdeauna, fără nici o condiţiune alta decât numai ca să fie primite cu aceeaşi bucurie cu care şi eu o ofer, şi că întotdeauna ea va fi păstrată şi bine îngrijită.

Primiţi dar, vă rog, D-le Rector stima şi distinsa consideraţiune ce o am pentru Domnia Voastră.

L. Colonel C. Langa

Domniei Sale,
D-lui Gheorghi Bogdan, profesor Universitar şi Rector al Universităţei din Iaşi.

Primit la 1902 ianuarie 2, înregistrat la nr. 226
„Se va supune Senatului Universităţii". Rector D. Bogdan

DJANI, Universitatea Iaşi. Rectorat, Dosar 734 (1908-1909), f. 41.

III

Domnule Colonel,

Am luat cu recunoştinţă act de preţioasa donaţiune de tablouri ce aţi făcut Universităţii noastre şi am onoare a vă alătura Procesul verbal nr. ...., încheiat în această privinţă, împreună cu un plan al aşezării acestor tablouri în sala de la intrare.

Totodată vă rog, Domnule Colonel, să agreați mulțumirile mele şi deosebita mea considerație,

Rector

DJANI, Universitatea Iaşi. Rectorat, Dosar 807/1913, f. 26 (copie).

*

IV

Schiță de plan privind amplasarea tablourilor donate de Colonelul C. Langa
DJANI, Universitatea Iaşi. Rectorat, Dosar 807/1913, f. 27.

În stânga intrării în Aulă: A.A.S.S. Principesa Maria şi Principele Ferdinand
În dreapta intrării în Aulă: M.M.S.S. Elisabeta şi regele Carol al României

Pe capetele holului, lucrări de mari dimensiuni:
Stânga – Inaugurarea Universității, 1860 octombrie 26
Dreapta – Alegerea Domnitorului Al. I. Cuza, 1859 ianuarie 24
1. Colonel C. Langa
2. T. Maiorescu
3. V. Alecsandri
4. Tache Ionescu
5. Iosif Naniescu mitropolit
6. Ven. Costachi mitropolit
7. Calenderu
8. D. Ciurea
9. Râşcanu
10. N. Ionescu
11. I. T. Burada
12. L. Catargiu
13. Nicolae Fleva
14. Ion I.C. Brătianu
15. Mih. Kogălniceanu
16. Emil Costinescu
17. A. I. Cuza Domnul
18. Bogdan-Dragoş
19. Ştefan cel Mare
20. Vasile Lupu

21. Const. Brâncoveanu
22. I.P.S.S. Mitropolit Pimen

*

1. General Cernat
2. General Florescu
3. Petre Râşcanu
4. A. D. Xenopol
5. P. Poni
6. General Manu
7. Dr. Fătu
8. Gheorghe Asaki
9. Pastia Scarlat
10. Spiru Haret
11. Gr. Ghica
12. C. Negri
13. M. Epureanu
14. Alex. Şendrea
15. V. A. Urechia
16. Mihai Viteazul Domnul
17. Matheiu Basarab

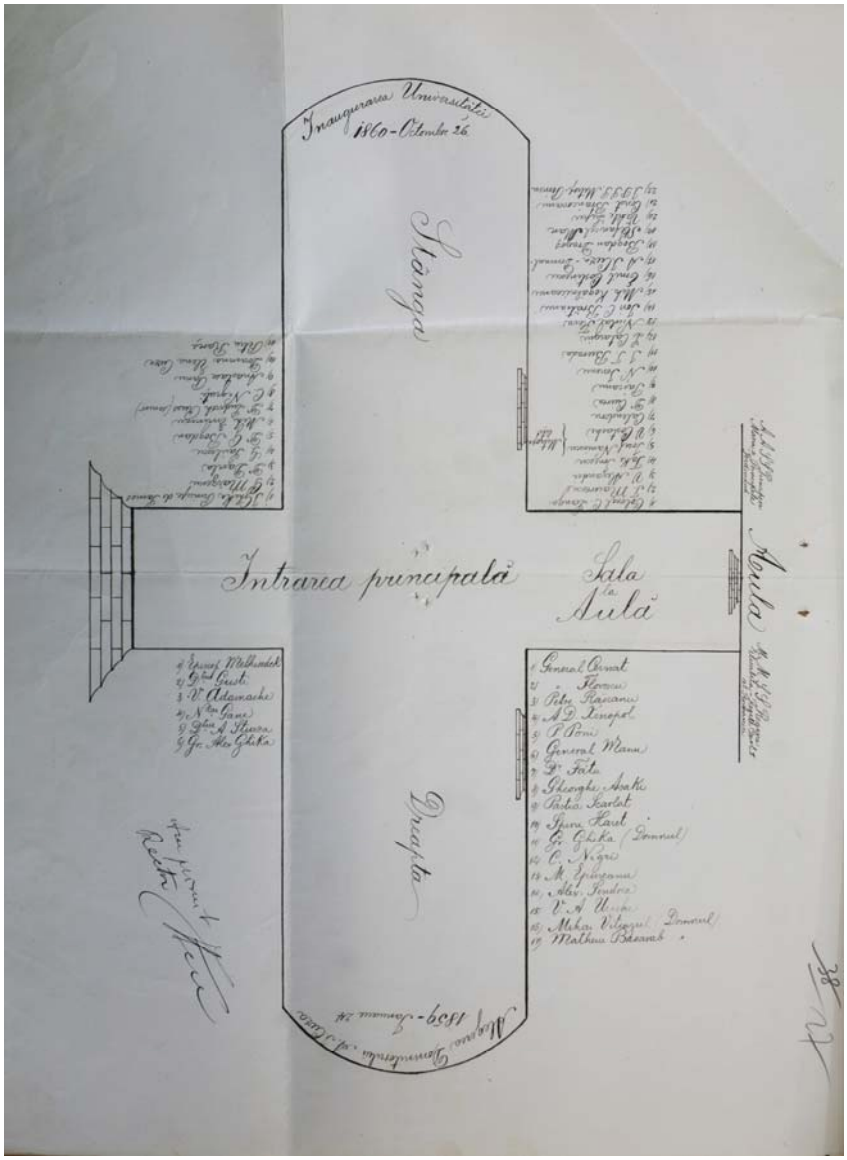
*

1. I. Ghica Principele de Samos
2. G. Mârzescu
3. Dr. Davila
4. G. Săulescu
5. Dr. G. Bogdan
6. Mih. Eminescu
7. Dr. Ludovic Russ (senior)
8. C. Negruţ
9. Anastasie Panu
10. Doamna Elena Cuza
11. Petru Rareş

*

1. Episcop Melchisedek
2. D-tru Gusti
3. V. Adamache

4. N. Gane
5. D-tru A. Sturdza
6. Gr. Al. Ghica
Am primit,
Rectorul.

V

No. 160, 28 decembrie 1909

Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice

D-le Ministru

Am onoarea de a vă face cunoscut că d. Colonel C. Langa din Iaşi a dăruit acestei Universități 60 de tablouri mari pictate în oloiu, cu ramele lor, aurite, tablouri care reprezintă parte din foştii Domnitori iluştri ai Principatelor de pe vremuri, iar parte cetățeni însemnați şi folositori.

Cu aceste tablouri am garnisit sala paşilor pierduți a Universității din Iaşi, această galerie fiind astfel adevărată podoabă pentru Universitatea noastră.

Aducându-vă aceste la cunoştință vă rog să bine voiți a lua dispozițiunile necesare ce veți crede de cuviință.

Rector,

DJANI, Universitatea Iaşi. Rectorat, Dosar 752 (1909-1910, f. 43, ciornă)

VI

24 septembrie 1918

Antet imprimat:
„Intendentul Palatului Universității".

Domnule Rector,

Ca urmare a ordinului Dv., verbal, am onoarea a vă înainta alăturat un tablou de cadrele ce le-am cules de pe Sala Mare, în număr de 58 de bucăți.

Primiți, vă rog Domnule Rector respectul ce vă datoresc.

C. Ionescu

D-sale,
Domnului Rector al Universității Iaşi

Însemnare ulterioară, cu cerneală mov: „La dosar pentru a se împărți facultăților respective, după ce reparațiile vor fi terminate"

Însemnare ulterioară, cu cerneală neagră: „Am dat la Ateneul Tătăraşi 6 tablouri (1921) căminul de fete 4 [bucăți] (1920)”.

DJANI, Universitatea Iaşi. Rectorat, Dos. 878 (1918), f. 96.

VII

Cadrele ce le-am a aşezat pe Sala Mare, în nr. de 58 de bucăți.

Cadrele donate de Dl. colonel C. Langa
Şi aflate în Sala Mare

1. Regele Carol I
2. Regina Elisabeta
3. Regele Ferdinand
4. Regina Maria
5. Spiru Haret
6. P. Poni
7. P. Râşcanu
8. I. Burada
9. A. D. Xenopol
10. Dr. G. Bogdan
11. Dr. Ludovic Russu
13. [!] Prof. N. Ionescu
14. V. A. Urechia
15. Alexandru cel Bun*
16. Mihai Viteazul*
17. Spiru Haret
18. Gr. Ghica
19. C. Negri*
20. Scarlat Pastia
21. Anastasie Panu
22. Gh. Asachi*
23. General G. Manu
24. General Florescu
25. Al. Cernat
26. D. Guste
27. D. Sturdza

28. Al. Ghica
29. N. Gani
30. V. Adamache
31. C. Langa
32. Titu Maiorescu
33. V. Alecsandri*
34. Ili [sic!] Epureanu
35. Pimen Georgescu
36. P. S. Melchisedec
37. D. Râşcanu

*

38. C[ostachi] Veniamin*
39. Bogdan Dragoş*
40. Ştefan cel Mare*
41. C. Brâncoveanu*
42. Petru Rareş*
43. Elena Cuza
44. V. Lupu
45. C. Negruți*
46. Anastasie Panu
47. Mihail Eminescu*
48. Carol Davila
49. G. Seulescu
50. I. Ghica
51. G. Mârzescu
52. Tache Ionescu
53. I. Kalinderu
54. Al. Cuza*
55. Emil Costinescu
56. N. Fleva
57. I. C. Brătianu
58. M. Kogălniceanu*

DJANI, Universitatea Iaşi. Rectorat, Dosar 878 (1918), f. 97.

* Sunt însemnate cu o cruce: „Predate la cămine şi Ateneul Tătăraşi. 23 septembrie”.

VIII

Portretele aflate în colecția Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi (2012)

1. C. D. Stahi, *Grigore Al. Ghica vodă* (după Livaditti), 1885
2. C. D. Stahi, *Ion Ciurea*, 1886
3. C. D. Stahi, *Gh. Săulescu* (după Stawski), 1888
4. C. D. Stahi, *Manolache Costachi-Epureanu*, 1891
5. C. D. Stahi, *Ştefan Vârgolici*, 1898
6. C. D. Stahi, *Ioan Melik*, 1900
7. C. D. Stahi, *Ion Ciurea* (dublet), 1901
8. C. D. Stahi, *Petru Poni*, 1903
9. C. D. Stahi, *Spiru Haret*, 1906
10. C. D. Stahi, *Scarlat Pastia*, 1909
11. C. D. Stahi, *Vasile Adamachi*, 1909
12. C. D. Stahi, *Dimitrie Cantacuzino-Paşcanu*, 1909
13. C. D. Stahi, *Maria Principesa moştenitoare*, 1909
14. C. D. Stahi, *Ferdinand Principele moştenitor*, 1909
15. C. D. Stahi, *Nicolae Fleva*, 1911
16. C. D. Stahi, *Emil Costinescu*, 1911
17. C. D. Stahi, *Ion Th. Burada*, 1911
18. C. D. Stahi, *Dr. Carol Davila*, 1911
19. C. D. Stahi, *Vasile Lupu* (copie), nedatat
20. Anonim, *Petre Suciu rector*, nedatat
21. Anonim, *V. A. Urechia*, nedatat
22. Anonim, *Nicolae Ionescu* (?), nedatat
23. N. Craft, *George Mârzescu*, 1909
24. Ilie Burghele, *Ioan V. Praja*, 1909
25. Ilie Burghele, *Doamna Praja*, 1910
26. Ilie Burghele, *Constantin Praja*, 1910
27. Gh. Popovici, *Leon Cosmovici*, 1925
28. Adrian Podoleanu, *A. D. Xenopol*, 1964

C. D. Stahi, *Colonelul Constantin Langa*, 1914
(Colecția Casei Universitarilor din Iaşi)

Fig. 1. C. D. Stahi, *Grigore Al. Ghica vodă* (după Livaditti), 1885

Fig. 2. C. D. Stahi, *Ion Ciurea*, 1886

Fig. 3. C. D. Stahi, *Gh. Săulescu* (după Stawski), 1888

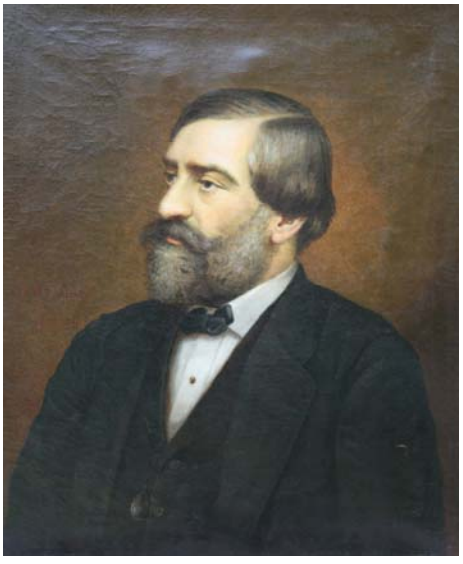

Fig. 4. C. D. Stahi, *Manolache Costachi-Epureanu*, 1891

Fig. 5. C. D. Stahi, *Ştefan Vârgolici*, 1898

Fig. 6. C. D. Stahi, *Ioan Melik*, 1900

Fig. 7. C. D. Stahi, *Ion Ciurea* (dublet), 1891

Fig. 8. C. D. Stahi, *Petru Poni*, 1903

Fig. 9. C. D. Stahi, *Spiru Haret*, 1906

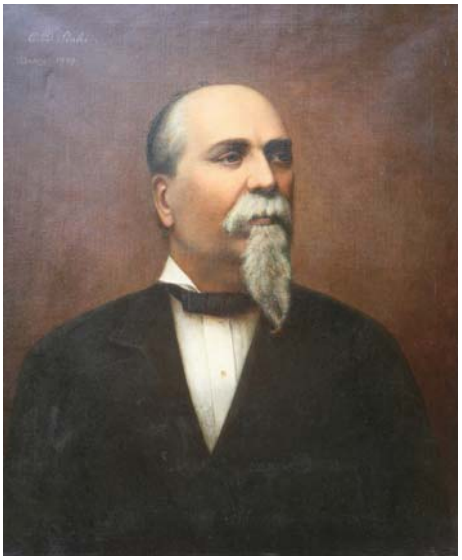

Fig. 10. C. D. Stahi, *Scarlat Pastia*, 1909

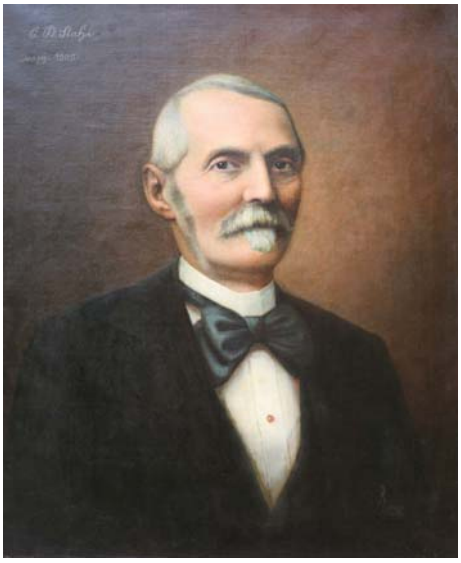

Fig. 11. C. D. Stahi, *Vasile Adamachi*, 1909

Fig. 12. C. D. Stahi,
Dimitrie Cantacuzino-Paşcanu, 1909

Fig. 13. C. D. Stahi,
Maria Principesa moştenitoare, 1909

Fig. 14. C. D. Stahi,
Ferdinand Principele moştenitor, 1909

Fig. 15. C. D. Stahi, *Nicolae Fleva*, 1911

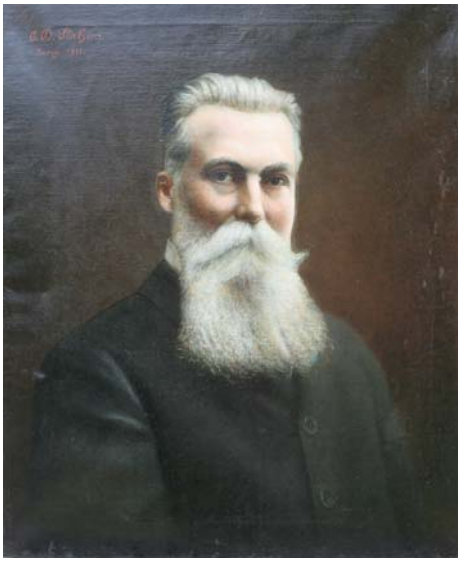

Fig. 16. C. D. Stahi, *Emil Costinescu*, 1911

Fig. 17. C. D. Stahi, *Ion Th. Burada*, 1911

Fig. 18. C. D. Stahi, *Dr. Carol Davila*, 1911

Fig. 19. C. D. Stahi,
Vasile Lupu (copie), nedatat

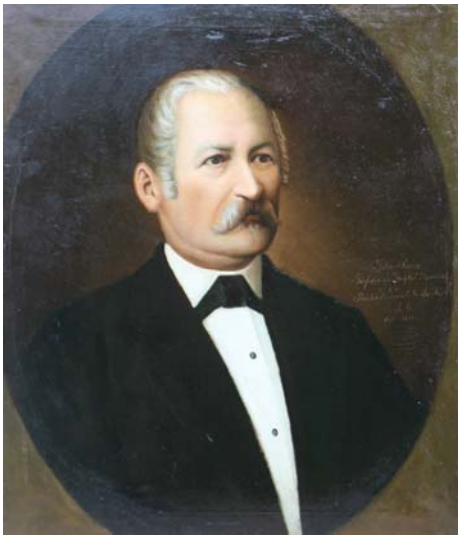

Fig. 20. Anonim,
Petre Suciu rector, nedatat

Fig. 21. Anonim, *V. A. Urechia*, nedatat

Fig. 22. Anonim,
Nicolae Ionescu (?), nedatat

Fig. 23. N. Craft, *George Mârzescu*, 1909

Fig. 24. Ilie Burghele, *Ioan V. Praja*, 1909

Fig. 25. Ilie Burghele, *Doamna Praja*, 1910

Fig. 26. Ilie Burghele,
Constantin Praja, 1910

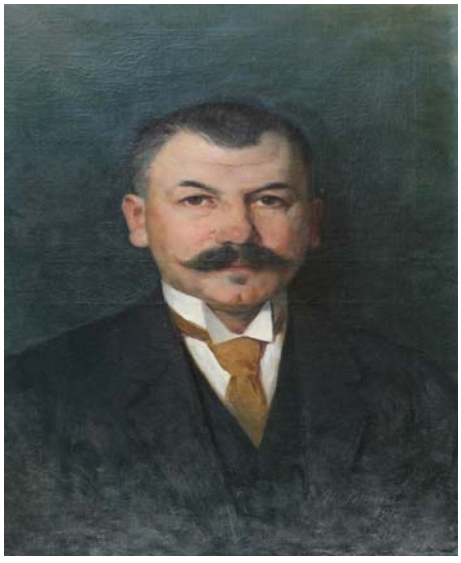

Fig. 27. Gh. Popovici,
Leon Cosmovici, 1925

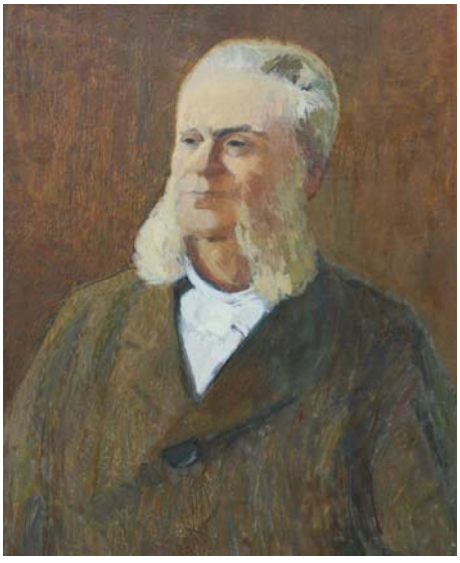

Fig. 28. Adrian Podoleanu,
A. D. Xenopol, 1964

Fig. 29. N. Livaditi, *Domnitorul Grigore Al. Ghica,* cca. 1850 (Muzeul de Artă Iaşi)

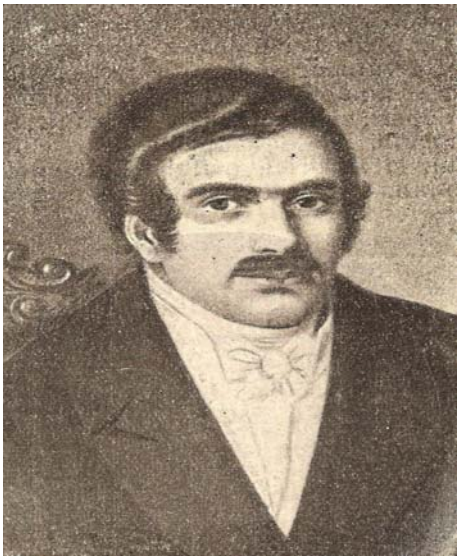

Fig. 30. *Gh. Săulescu*, după N. A. Bogdan (Ludovic Stawski?)

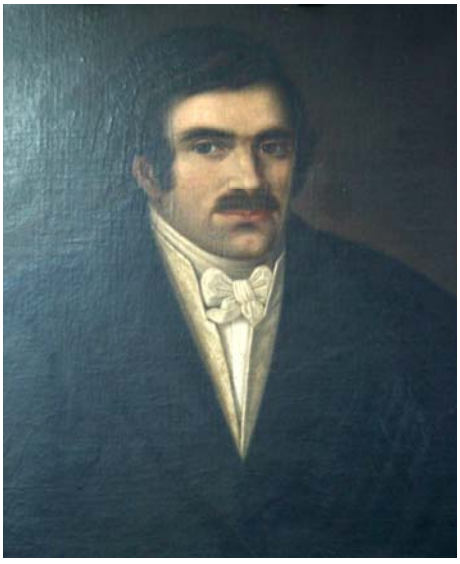

Fig. 31. Gh. Panaiteanu-Bardasare, *Gh. Săulescu* (Paraclisul Spitalului Paşcanu Iaşi)

Fig. 32. Anonim, *Dimitrie Cantacuzino-Paşcanu* (Academia Română-Filiala Iaşi)

Fig. 33. C. D. Stahi, *Petru Poni*, 1903
(Muzeul Poni-Cernătescu Iaşi)

Fig. 34. Carol Popp de Szathmari,
Elena Cuza, litografie, 1864 (detaliu)

Fig. 35. C. D. Stahi, Elena Cuza, 1909
(Muzeul de Istorie Naturală Iaşi)

Fig. 36. C. D. Stahi, Alexandru Ioan Cuza,
1909 (Muzeul de Istorie Naturală Iaşi)

CĂRȚI, BIBLIOTECI, LECTURI

*

WORKS, LIBRARIES, LECTURES

Giorge Pascu şi încercările de reformă la Biblioteca Centrală din Iaşi

LIVIU PAPUC

Cuvinte cheie: reforma bibliotecii, infrastructură, cataloage, cititori

Actuala Bibliotecă Centrală Universitară „Mihai Eminescu" din Iaşi are o istorie alambicată şi, am putea spune, uneori atipică. Înfiinţată la 1835[1] ca bibliotecă a Academiei Mihăilene, ea aglutina rămăşiţe din vechile biblioteci ale Şcolii Vasiliene de la Trei Ierarhi (1640), ale bibliotecilor mănăstireşti de la Sf. Sava şi Barnovschi, ale Academiei Domneşti. După un parcurs sinuos (înainte de 1860 se afla în stare de letargie), devine bibliotecă a proaspăt înfiinţatei Universităţi (Bogdan Petriceicu Haşdeu îi dă şi denumirea „Ulpia"), nu după multă vreme figurează ca Bibliotecă Centrală a Iaşului (dar cu sediul tot în Palatul Moruzi – clădirea Universităţii), se mută, odată cu Universitatea, în noul local din dealul Copoului şi duce o activitate trenantă până în preajma războiului mondial.

Sunt câţiva ani în care se pare că, într-adevăr, „ajunsese cuţitul la os" în ceea ce priveşte funcţionarea Bibliotecii Centrale, odată ce există mai multe „ieşiri la rampă", din care publicul, decizionar sau nu, să-şi poată face o impresie asupra situaţiei şi să facă presiuni în vederea luării unor măsuri ferme. Pe lângă ecouri din presă, în 1913 văd lumina tiparului: *Îndrumar în organizarea şi administrarea bibliotecilor*, de Eugen Boureanul, şi *Necesitatea reorganizării Bibliotecii Centrale de pe lângă Universitatea din Iaşi*, de Dimitrie Gusti. Pornind de la proaspăta apariţie a acestor contribuţii teoretice, un gazetar trage semnal de alarmă public: „Citind aceste broşuri, rămâi mirat de starea, mai mult decât înapoiată, în care zace Biblioteca ieşeană – şi mirarea ne este cu atât mai mare cu cât, până în prezent, deşi Biblioteca aceasta există de multe zeci de ani – nu s-a găsit nici un glas care să dea alarma. Să fim drepţi, a făcut-o pe vremuri d. Dr. G. Pascu, însă fără rezultat[2]. A venit vremea ca să ne gândim serios şi la

[1] Şi nu 1839, cum apare în numeroase referinţe, ca semn omagial al unei donaţii efectuate de Domnitorul Mihail Sturdza, dovadă şi ştampila vremii, pe care scrie clar: „Biblioteca Academii Mihaeline 1835".

[2] Referire la amplul articol-analiză intitulat *O instituţie culturală a Iaşului – Biblioteca Centrală*,

această instituție de cultură, atât de dată uitării de autoritatea superioară de care atârnă, şi de aceea nu ne putem opri de a nu atrage atenția d-lui Ministru al Instrucțiunii Publice asupra broşurilor pomenite”[3].

Tânăr energic şi bătăios (la propriu şi la figurat), pomenitul mai sus Giorge Pascu, o figură controversată a vieții academice ieşene (vezi fig. 1), ajunge la direcția Bibliotecii Centrale din Iaşi într-un moment care părea fast, atunci când, poate şi ca urmare a stării euforice de după victoria din războiul balcanic, guvernanții hotărâseră că se pot aloca bani pentru construirea unui local distinct destinat bibliotecii, în care activitățile specifice acesteia să se poată derula la modul optim. După cum singur mărturiseşte ceva mai târziu, anteriorul său stagiu la bibliotecă (1908-1911), în care şi publicase un articol despre situația instituției, nu-l făcuse să pătrundă tainele științei biblioteconomice, aşa încât puse mâna pe carte (la propriu) şi în următorii ani rapoartele sale către Minister, Rector sau Comisia Bibliotecară vor fi împănate cu citate din Gräsel, care să-i susțină propunerile de îmbunătățire a activității şi, mai ales, de a transforma un depozit de publicații într-o bibliotecă modernă.

Propunerile de bază ale începutului de an 1914, după o îndelungă perioadă de stagnare, de activitate formală a bibliotecii (în 17 nov. 1917 va întocmi un raport amănunțit, chiar răutăcios, vindicativ, al non-activității predecesorului său Ioan Caragiani[4]), sunt simple şi directe, vizând mai mult chestiuni administrative: „1. Un Tablou complet şi exact de toate cărțile împrumutate acasă de mai multă vreme şi care nu ni s-au restituit încă. 2. Un Tablou complet şi exact de cărțile care eventual se vor fi rătăcit. 3. Aranjarea provizorie în bibliotecă a cărților apărute în fascicole, aşa fel încât toate fascicolele să se găsească la un loc. 4. Un Tablou de toate revistele de care dispune biblioteca, pentru a şti precis ce avem şi ce ne lipseşte, pentru a complecta lipsurile. 5. Punerea în curent cu întreaga bibliografie română pentru a urmări pe editorii şi autorii care, contravenind legii, nu ne trimit publicațiile. 6. Un Tablou de publicațiile fundamentale care trebuiesc să se găsească în orice Bibliotecă modernă şi care nouă ne lipsesc”[5].

Simpla înşiruire a acestor deziderate (?!) ne înfățişează tabloul unei biblioteci care funcționa oarecum „de la sine”, fără nici cea mai elementară evidență – sau cel puțin aşa vrea să ne facă să înțelegem proaspătul director. Aşa

---

în „Viața românească”, dec. 1910, p. 475-482, pe când era bibliotecar-ajutor la instituția în cauză.

[3] „Evenimentul” (Iaşi), an. XX, nr. 249, 11 ian. 1913, p. 1 – fără semnătură. În acelaşi context, vezi şi: Dr. I. Florentin, *Reorganizarea bibliotecei centrale*, în Idem, an. XXI, nr. 48 şi 53, 9 şi 18 apr. 1913, p. 2.

[4] Raport către Minister, nr. 99 din 17 nov. 1917, Arhiva Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iaşi (în continuare BCU), Dosar Eşite/1917, f. 118-131.

[5] Adresă către Rectorat din 7.II.1914, ciornă, în BCU, Dosar Eşite/1914, f. 24.

stând lucrurile, evident că membrii Comisiunii Bibliotecii au aprobat planul de lucru înaintat, hotărând să ia măsuri drastice împotriva funcţionarilor care nu-şi făceau datoria[6] (în şedinţa din 18 februarie[7]) şi alcătuind două comisiuni, „una pentru reorganizare şi alta pentru local, fiecare comisiune fiind compusă din câte-un profesor al celor 4 facultăţi, sub preşedenţia D-lui Rector", la care a fost adăugat şi Directorul Bibliotecii[8].

Un an mai târziu, aflăm că Giorge Pascu şi echipa se apucase, totuşi, de ceva serios, adică de catalogarea unitară a cărţilor, una dintre problemele vechi şi grave, care îngreuia (dacă nu cumva făcea şi imposibilă) consultarea fondului de carte. Dar problemele tehnice îşi fac apariţia (să nu uităm că o bună parte a Europei se afla în război): „Pentru moment catalogarea pe fişe este imposibilă din cauză că cutiile şi cazarele speciale pentru fişe nu se pot procura din ţară şi trebuiesc comandate din străinătate, ceea ce acuma nu se poate face. (Aceste cutii şi cazare sunt de mai multe sisteme şi trebuie mai întâi cunoscute sistemele pentru comparaţie şi numai apoi se poate hotărî alegerea)"[9].

Problema catalogului pe fişe mobile este recurentă, ea ţinând „capul de afiş" pe toată perioada războiului, pe lângă alte (inerente) situaţii care trebuiau rezolvate din mers. Iată cum, în februarie 1916, atrage atenţia Ministrului de resort că Biblioteca din Iaşi se conduce după *Regulamentul pentru bibliotecile publice*, sancţionat în anul 1864, în care nici măcar nu figurează postul de director, pe care îl ocupa el de doi ani[10], pentru ca la sfârşitul anului să anunţe închiderea Bibliotecii „pentru publicul mare", rămânând „numai la dispoziţia profesorilor universitari", „din cauza strămutării Ministerului de Război în palatul Universităţii"[11]. Tot aici: „Profit de ocazie pentru a vă atrage atenţiunea asupra pericolului în care se află acuma Biblioteca din cauză că este ameninţată a fi distrusă de bombele duşmane. Sunt de părere ca încă din vreme să culegem din bibliotecă tot materialul mai preţios şi să-l ducem în pază în subsol, căci biblioteca noastră nu are deasupra un alt etaj, aşa că prima bombă care ar lovi-o cu succes, ar incendia-o"[12].

---

[6] Biblioteca era, pentru unii, o sinecură: Caragiani conducând de la distanţă, prin intermediul lui Gârcineanu sau Săvescu, bibliotecarul-ajutor Botez era avocat şi suplinitor la catedrele de Economie Politică de la Liceul Naţional şi de la Şcoala Comercială, custodele Octav Săvescu era elev de liceu.

[7] Arh. BCU Iaşi, Dosar Eşite/1914, f. 41 r+v, 42 r.

[8] Adresă către Minister, nr. 73/19.II.1914, ciornă, în Dosar Eşite/1914, f. 43 r+v.

[9] Arh. BCU Iaşi, Dosar Eşite/1915, f. 44, 45, copie după o adresă către Ministerul Instrucţiunii, nr. 273/ 11.II.1915.

[10] Arh. BCU Iaşi, Dosar Eşite/1916, f. 38, copie după adresa nr. 126/8.II.1916.

[11] Arh. BCU Iaşi, f. 176, copie a unui proces verbal nr. 676 din 19 nov. 1916.

[12] Arh. BCU Iaşi, f. 188, copie a unui proces verbal nr. 676 din 19 nov. 1916.

În anul 1917 sunt de rezolvat diverse situații, unele care frizează absurdul, cum ar fi: pretenția Directorului Senatului de a fi scoase dulapurile din sala mică, „sub pretext că D-nii Deputați, care vor ține ședință în Aulă, sunt distrați de la discuțiunile lor din cauza privirii dulapurilor”[13], sau apelul către Ministrul de Război pentru asigurarea combustibilului necesar unei desfăşurări normale a activității, pe motivul de înaltă ținută că: „Biblioteca noastră s-a dovedit a fi de o necesitate indispensabilă atât pentru publicul civil, cât şi pentru autoritățile militare. În adevăr, într-un timp când Universitatea este închisă, când reuniuni intelectuale nu pot avea loc, când în librării nu se găsesc cărți, iar din străinătate nu se pot aduce, biblioteca noastră este ultimul refugiu pentru intelectualii de orice categorie”[14].

O mare problemă (personală?) a directorului se dovedeşte a fi înființarea Comisiunii Bibliotecii, a cărei tendință este „anihilarea oricărei libertăți de acțiune şi inovație a directorului” şi față de care are o atitudine tranşantă, considerând clar: „comisiunea onorifică a bibliotecii este *antibibliotecară, nelegală şi neregulamentară*”, de unde rezultă a fi şi, „după expresia lui Graesel, *inutilă şi periculoasă*”[15]. Un reflex firesc al directorului (dată fiind firea sa), este să încalce directivele Comisiunii, mai ales că aceasta era sub influența directă a lui Dimitrie Gusti, cel cu care intrase în rivalitate deschisă încă din 1914[16].

Amplul raport din 17 noiembrie 1917 dă seamă despre realizările din ultimii ani: „Am înființat serviciu pentru inventariere şi catalogare, pentru împrumutul la domiciliu, pentru supravegherea imprimatelor care trebuie să vie conform legii, pentru colecționarea revistelor şi ziarelor, pentru legatul cărților curente”. Dar „Opera de renovare a bibliotecii a trebuit fatal să meargă încet din două motive: 1) *totul* trebuia reluat din nou; 2) localul nostru de bibliotecă este absolut impropriu”[17].

Concluzia raportului din 15.III.1918 este, însă, citabilă, atâta timp cât afirmă: „Îmi dau foarte bine samă de enormele greutăți actuale ale statului nostru, dar, pentru cultura unui popor, bibliotecile sunt tot atât de indispensabile ca şi căile ferate ori şoselele pentru viața economică”[18].

---

[13] Adresă Preşedintelui Comisiunii Bibliotecare, nr. 38 din 1 mai 1917, în Arh. BCU Iaşi, Dosar Eşite/1917, f. 38.

[14] Arh. BCU Iaşi, Dosar Eşite/1917, f. 89, Adresă nr. 85/20 oct. 1917

[15] Raport către Minister nr. 91 din 28 oct. 1917, în Arh. BCU Iaşi, Dosar Eşite/1917, f. 4 şi 6.

[16] Atunci G. Pascu publicase un *Proiect de lege pentru Biblioteca Universitară din Iaşi*, Iaşi, Biblioteca Centrală, Institutul de Arte Grafice N. V. Ştefăniu & Co, 1914, în vreme ce Dimitrie Gusti făcea cunoscută *Întemeierea Bibliotecei şi Seminariilor de pe lângă Universitatea din Iaşi. Un sistem de propuneri cu numeroase documente şi planuri în anexe*, Iaşi, Institutul de Arte Grafice N. V. Ştefăniu & Co, 1914.

[17] Raport către Minister nr. 99 din 17 nov. 1917, în Arh. BCU Iaşi, Dosar Eşite/1917, f. 123.

[18] Raport către Minister nr. 15 din 15.III.1918, Arhiva BCU Iaşi, Dosar Eşite/1918, f. 13.

Biblioteca Centrală (devenită Universitară, pentru a cărei titulatură militase şi Giorge Pascu) mai avea să aştepte vreun deceniu şi jumătate până când, intrată sub mâna, tot de influență „germană", a lui Karl Kurt Klein, să fie pusă pe o direcție modernă, europeană. Totuşi, diriguirea lui Giorge Pascu din deceniul 1914-1922, când a reuşit să obțină sporirea numărului de salariați de la 6 la 10 şi cedarea colecției de monede şi obiecte vechi Muzeului de Arheologie din Iaşi, avea să facă opera de pionierat a deschiderii către modalitățile moderne, ştiințifice de lucru.

Giorge Pascu and His Attempts to Reform the Central Library of Iaşi

(Summary)

Keywords: library reform, infrastructure, catalogues, readers

This brief overview emphasizes how the poor functioning of the Central University Library of Iaşi had determined a series of projects meant to reform the institution and how these were reflected in the media of the early 20th century. A special place is assigned to the project initiated in 1914 by Giorge Pascu, the director of the Library. The project aimed to achieve accurate records of books lent at home for a long time and of those that had been lost; to temporary arrange in the library the books published in fascicles and inventory of all the library's journals; to monitor all the Romanian bibliographic writings, so that editors and authors who, contrary to law, do not send their publications to the library, to be identified; to lay down a statistic of fundamental publications essential for every modern library and which are missing from the one in Iaşi. The difficulties during the World War First prevented the achievement of these objectives; however, the energetic Giorge Pascu managed to initiate the modern cataloging of the library, and increased its heritage and number of employees.

Anexa 1

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu" din Iaşi, Dosar Eşite/1915, f. 44.

No. 273/ 11. II. 1915

D.lui ministru Inst.
Buc.

La ordinul Dv no. 8900/ 9- II- 915 am onoarea a răspunde următoarele:

Catalogarea cărţilor noastre se face treptat. Dacă pentru moment există oarecare întârziere, aceasta se datoreşte faptelor că la venirea mea la Bibliotecă am găsit o situaţie cu totul în urmă.

Pentru moment catalogarea pe fişe este imposibilă din cauză că cutiile şi cazarele speciale pentru fişe nu se pot procura din ţară şi trebuie comandate din străinătate, ceea ce acuma nu se poate face (Aceste cutii şi cazane sînt de mai multe sisteme şi trebue mai întâiu cunoscute sistemele pentru comparaţie şi numai apoi se poate hotărî alegerea).

În ce priveşte manuscrisele noastre ele sînt catalogate oarecum pentru interiorul bibliotecii, un număr oarecare, dar fără absolut nicio indicaţie.

Bibliotecile moderne posedă încă cataloage raţionale tipărite, care dau amănunte despre formatul lor, scrisoarea, hârtiea, cuprinsul, anul scrierii, autorul adevărat ori presupus, etc, pentru ca lumea învăţată de oriunde să poată lua cunoştinţă de ele.

Anexa 2

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu" din Iaşi, Dosar Eşite/1916, f. 38.

8. II. 1916
No. 126/ 8. II. 1916

Domnule Ministru

Biblioteca Centrală din Iaşi, în capul căreia am onoarea a mă afla, se conduce după „Regulamentul pentru Bibliotecile publice", sancționat în an 1864 de Domnitorul Alexandru I. Cuza. Deoarece de atunci şi până astăzi au trecut 52 de ani, e firesc lucru ca acest regulament să cuprindă pecetea epocii în care a fost alcătuit. Anacronismele şi părțile inaplicabile sporesc pe fiecare zi.

În consecință vă rog, Domnule Ministru, să binevoiți a dispune alcătuirea unui nou regulament al Bibliotecii Centrale din Iaşi – care, conform stării de fapt de azi, ar putea fi denumită „Biblioteca Universității din Iaşi" – spre a se putea înlătura gravele neajunsuri de până acuma.

Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice, Bucureşti

Anexa 3

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu" din Iaşi, Dosar Eşite/1917, f. 103.

Biblioteca Universității din Iaşi — Iaşi, 30 Oct. 1917

No 93

Domnule Ministru,

Am onoare a vă raporta că lucrarea de catalogare modernă a Bibliotecii, începută încă din Septembrie 1916, se continuă. Această lucrare merge însă încet, fiindcă nici nu poate merge altfel, din următoarele motive:

1. Serviciile bibliotecii nu permit a se repartiza pentru facerea fişelor decât un singur funcționar. Actualmente acest funționar este Dl Poditani, care lucrează ajutat de elevul cercetaş Naum.

2. Facerea fişelor este prin ea însăşi o lucrare înceată. În adevăr, fişele sînt de mai multe tipuri şi trebuesc făcute duble, o fişă pentru catalogul alfabetic şi una pentru catalogul ştiințific. Fiecare fişă trebuie să cuprindă apoi toate detaliile cerute de prescripțiunile bibliotecare. Chestiunea fişelor ocupă în Gräsel (ediția germană) 118 pagini în cuarts.

Dl. Poditani îmi raportează, şi faptul este cunoscut şi de mine însumi, că lucrînd cu tot devotamentul...

Domniei Sale

Domnului Ministru al Instrucțiunii

Iaşi

Anexa 4

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iaşi, Dosar Eşite/1918, f. 52.

Domnulu Ministru Instrucţie
Iaşi

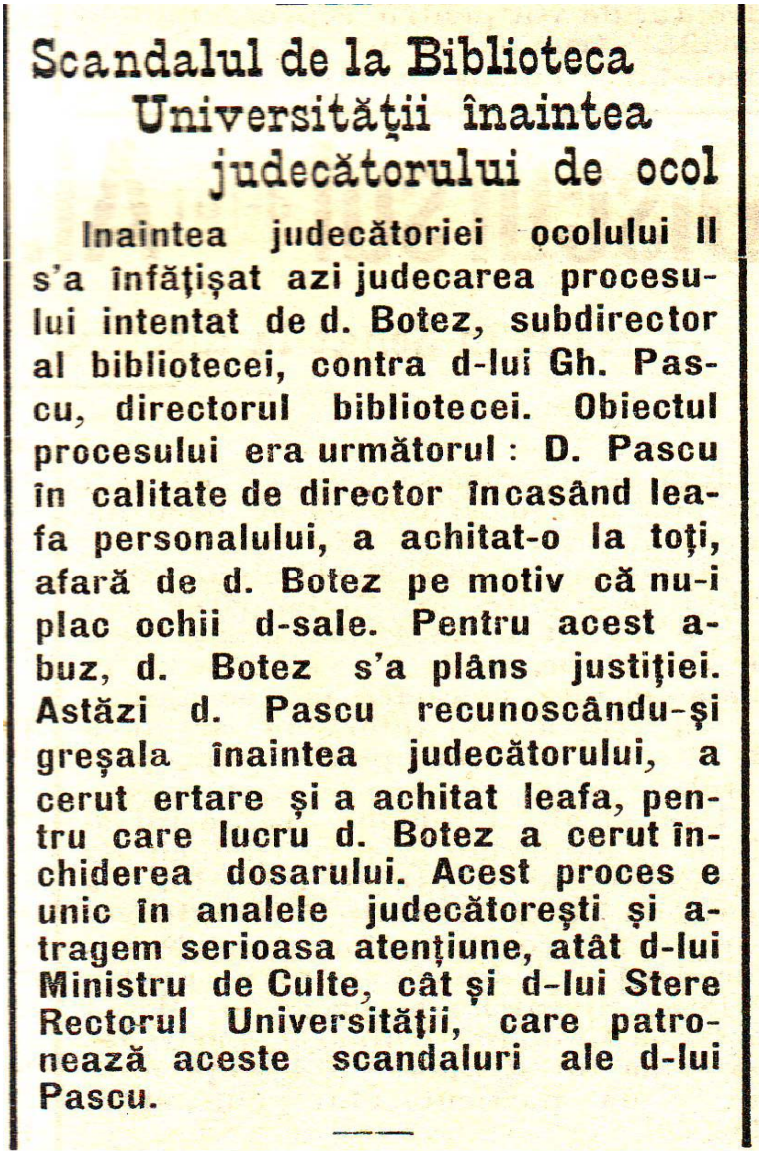
No. 72/ 24. 5. 1918

Am onoare a vă raporta că nu mai dispunem decît de un număr cu totul restrîns de cartoane de fişe. Odată aceste terminate, lucrarea de catalogare începută ar trebui fatal să fie suspendată. Cartoanele de fişe (sistem Borgeaud) noi ni le procurăm dela Institutul de arte grafice Göbl-Barideau, str. Paris 1b, din Bucureşti. În consecință am onoarea a vă ruga să binevoiți a interveni la Bucureşti pentru a ne putea procura cantitatea necesară de cartoane de fişe.

Director
Dr. G. Pascu

Anexa 5

Evenimentul, Iaşi, an. XXII, nr. 43, 30 mart. 1914, p. 2.

Scandalul de la Biblioteca Universităţii înaintea judecătorului de ocol

Înaintea judecătoriei ocolului II s'a înfăţişat azi judecarea procesului intentat de d. Botez, subdirector al bibliotecei, contra d-lui Gh. Pascu, directorul bibliotecei. Obiectul procesului era următorul: D. Pascu în calitate de director încasând leafa personalului, a achitat-o la toţi, afară de d. Botez pe motiv că nu-i plac ochii d-sale. Pentru acest abuz, d. Botez s'a plâns justiţiei. Astăzi d. Pascu recunoscându-şi greşala înaintea judecătorului, a cerut ertare şi a achitat leafa, pentru care lucru d. Botez a cerut închiderea dosarului. Acest proces e unic în analele judecătoreşti şi atragem serioasa atenţiune, atât d-lui Ministru de Culte, cât şi d-lui Stere Rectorul Universităţii, care patronează aceste scandaluri ale d-lui Pascu.

Biblioteca Centrală Universitară din Iaşi în anii Refugiului (1944-1945)

LĂCRĂMIOARA CHIHAIA

Cuvinte cheie: Biblioteca Centrală Universitară Iaşi, colecţiile bibliotecii, evacuarea, evenimentele istorice din perioada 1944-1945

Operaţia de evacuare a Bibliotecii Centrale a Universităţii „Cuza Vodă" din Iaşi a făcut parte din planul elaborat de Ministerul Afacerilor Interne încă din perioada ianuarie – februarie 1944, cunoscut sub numele Operaţiunea 1111[1]. Universitatea din Iaşi a fost trimisă la Alba Iulia, Zlatna, iar Biblioteca la Alba Iulia, Miceşti şi Cricău. Aşa cum se preciza în Ordinul nr. 4770 din 15 februarie 1944, Biblioteca trebuia să salveze cărţile de o importanţă deosebită pentru trecutul ţării, hrisoavele, actele vechi şi corespondenţa. Se recomanda ca trierea materialelor să fie făcută cu maximă atenţie, pe răspunderea şefului de instituţie. Pe de altă parte, conform Ordinului nr. 694.192 din 28 februarie 1944 al Marelui Stat Major, Prefectura Alba Iulia fusese înştiinţată că, pentru executarea planului de lucru referitor la Operaţiunea 1111, fusese delegat profesorul universitar Giorge Pascu de la Universitatea „Cuza Vodă" din Iaşi[2].

Directorul Bibliotecii era Bronislaus Irion (1903-195?), discipol preferat al germanistului Karl Kurt Klein, cel care, în perioada când a condus destinele instituţiei, reorganizase Biblioteca pe principii biblioteconomice moderne. Absolvent al Facultăţii de Litere a Universităţii ieşene, doctor în filosofie al Universităţii din Marburg, Bronislaus Irion este angajat la bibliotecă în 1933, numit director-delegat în 1937, după plecarea la catedră a profesorului K. K. Klein, apoi director plin[3], funcţie deţinută până în 1948 când a fost arestat[4].

---

[1] Sergiu Neculai Balanovici, *Operaţia de evacuare din Moldova 1944*. Teză de doctorat (mss.), Iaşi, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", 2003, p. 31-60.

[2] Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu" din Iaşi, Dosar Evidenţă personal. Inventar, Statistici, Adresa nr. 43.868 din 22 martie 1944: Ministerul Culturii şi al Cultelor, Serviciul M.O.N.T. şi A.P. către Prefectura Alba Iulia.

[3] „Biblioteca Universităţii", Raportul lui B. Irion, director delegat, Biblioteca Universităţii din Iaşi, în *Anuarul Universităţii Mihăilene*, vol. XXII, 1936/1937, p. 231-252; B. Irion, „Biblioteca Universităţii", în *Anuarul…*, vol. XXIII, 1937/1938, p. 231-253; B. Irion, „Biblioteca

Bronislaus Irion a fost directorul Bibliotecii în cea mai zbuciumată perioadă din istoria acestui aşezământ de cultură. După ce fusese transformată într-o instituţie modernă, Biblioteca a fost lovită de devastatorul cutremur din 1940, ceea ce a dus la închiderea ei pentru aproape doi ani. Abia refăcută şi înscrisă pe un făgaş normal al activităţilor de infodocumentare, în 1944 Biblioteca trebuie să ia calea refugiului.

Biblioteca, la conducerea căreia se perindaseră nume ilustre (B. P. Hasdeu, Mihai Eminescu, G. Pascu, Petre Andrei, K. K. Klein) şi care înglobase în colecţiile ei importante donaţii (Gh. Asachi, V. Alecsandri, B. P. Hasdeu, Dimitrie Stoica, Grigorie Sturdza, Constantin Hurmuzachi, Titu Maiorescu ş.a.), număra la acea vreme ca raritǎţi[5]: cronicile Moldovei cumpărate de la M. Kogălniceanu, manuscrisele greceşti ce aparţinuseră lui Cezar Bolliac, traducerea *Ceasornicului Domnilor* realizată de Nicolae Costin, *Cazania lui Varlaam* (1643), *Pravila lui Vasile Lupu* (1646), *Şeapte taine ale Bisericii* (1645), *Divanul* lui Dimitrie Cantemir (1698) şi *Viaţa şi petrecerea svinţilor* (1682) achiziţionate în perioada de directorat a lui M. Eminescu, *Grand Atlas du Monde* (1657) ş.a.

În urma şedinţei Senatului Universitar din 21 ianuarie 1944 s-a hotărât să se aibă în vedere, în primul rând, evacuarea colecţiilor rare şi a aparatelor, iar apoi a persoanelor[6]. Pentru buna desfăşurare a acestei operaţiuni, s-au întocmit, pentru Chestura Poliţiei Municipiului Iaşi, tabele cu datele personale ale angajaţilor Bibliotecii şi cu numele rudelor care se vor evacua împreună cu ei[7].

Universităţii", în *Anuarul…*, vol. XXIV, 1938/1939, p. 273-292.

[4] Dănuţ Doboş, „Misterul unei morţi – Bronislav Irion", în *Cronica*, 32, nr. 4, sept. 1997, p. 2; Cicerone Ioniţoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestaţi, torturaţi, întemniţaţi. Dicţionar*, Vol. 1: A-B., Bucureşti, Editura Maşina de Scris, 2000, (în nota de la paginile 274-275 se precizează că Bronislav Irion [înscris în dicţionar greşit la litera B, s.n.] moare în închisoarea din Aiud la 27 oct. 1949); Gh. Buluţă, Victor Petrescu, Emil Vasilescu, *Bibliologi români. Dicţionar*, Târgovişte, Bibliotheca, 2011, p. 129 (aici anul morţii este dat 1953).

[5] Colecţiile bibliotecii fuseseră expuse cu prilejul aniversării a 50 de ani de la înfiinţarea Academiei Mihăilene (cf. A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *Serbarea şcolară de la Iaşi. Acte şi documente*, Iaşi, Tipografia Naţională, 1885, p. 245-344). Pentru raritǎţile bibliotecii, a se vedea şi studiul lui K. K. Klein, „Biblioteca Universităţii din Iaşi", în *Boabe de grâu*, V, nr. 5, 1934, p. 257-283.

[6] Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu" din Iaşi [în continuare: Arhiva internă], Dosar Corespondenţă 1944-1945. Dosar 7. Adresa nr. 5 S[ecret], 3 febr. 1944, Universitatea Mihăileană, Rectoratul către Biblioteca Universităţii.

[7] Arhiva internă, Tabel cu angajaţii bibliotecii şi familiile lor care i-au însoţit în evacuare: B. Irion, director cu soţia, Maria Elena Irion; Olga Duzescu, bibliotecar şef; Valeria Pogonat, bibliotecar şef; Neculai Alexa, bibliotecar şef; Vasilichia Hristea, bibliotecar principal; Aurelia Grigoraş, bibliotecar principal; Aglaia Gheorghiade, bibliotecar principal; Larisa Pelin, bibliotecar principal; Alexandrina Burada, bibliotecar; Maria Maxim, bibliotecar ajutor; Safta Chiţoveanu, bibliotecar ajutor; Victoria Zaharia, dactilografă; Constantin Frunză, maistru legător; Gh. Vârlan, submaistru tâmplar; Ion Relinschi, curier; Gh. Aursoaiei, Horen Marderos, Mihai Banaru, Mihai Tărăboanţă, Ecaterina Găină, Neculai Luca – personal de serviciu.

Întrucât se impunea ca numărul total de persoane să fie cât mai mic, deoarece nu era spaţiu suficient în vagoane nici pentru oameni, nici pentru bagaje (se accepta o singură ladă de persoană, care să nu depăşească 100 kg) şi pentru că mereu soseau ordine de mobilizare pentru personalul masculin, lista a suferit modificări. La atelierul de tâmplărie se muncea din greu confecţionându-se lăzi solide care să asigure materialul preţios al Bibliotecii, iar bibliotecarii triau cărţile, întocmeau liste cu conţinutul fiecărei lăzi, numerotau lăzile, ţinând o strictă evidenţă a materialului de bibliotecă pentru ca acesta să fie uşor de verificat la destinaţie. Biblioteca a fost înştiinţată că i s-a cedat un vagon de marfă din cele distribuite Liceului Militar şi că încărcarea bagajelor va începe pe 15 martie[8], cel de-al doilea vagon fiind procurat prin relaţii personale de funcţionarul Neculai Alexa. Safta Chiţoveanu, bibliotecar ajutor, fusese delegată cu luarea în primire şi depozitarea materialelor trimise la Alba Iulia. Într-o adresă trimisă către Rectorat, directorul Bibliotecii preciza că pe 24 martie 1944 s-a terminat îmbarcarea a 110 lăzi (manuscrise, cărţi rare, arhivă istorică, arhivă curentă), rămânând pe loc c. 450.000 cărţi, mobilierul Bibliotecii, inventarul atelierelor de legătorie, adică 99% faţă de ce fusese evacuat, reprezentând o imensă valoare[9]. Bibliotecarii s-au implicat în mod excepţional în evacuarea Bibliotecii, depunând o muncă până la epuizare pentru împachetarea şi transportarea materialului de la Iaşi la Alba Iulia şi de aici până la punctul final al călătoriei[10].

La 22 aprilie, directorul Bronislaus Irion şi o parte a personalului[11] au plecat din proprie iniţiativă la Iaşi[12] şi până la 4 mai, în condiţii extraordinar de grele,

[8] Arhiva internă, Dosar Corespondenţă 1944-1945, Adresa nr. 17 S[ecret] din 14 martie 1944, Universitatea Cuza Vodă Iaşi, Rectoratul către directorul Bibliotecii Universităţii.

[9] Arhiva internă, Dosar Intrate şi Eşite 1944, Dosar 1, Adresa nr. 238/944 din 24 martie 1944, Directorul Bibliotecii Universităţii către Rectorul Universităţii din Iaşi.

[10] Arhiva internă, Dosar Intrate şi Eşite 1944, Adresa nr. 1837 din 28 aprilie 1944, Universitatea din Iaşi, Rectoratul către Directorul Bibliotecii. Propunerea directorului bibliotecii ca personalul să primească primă de muncă excepţională este aprobată în şedinţa Senatului Universitar din 24 aprilie 1944.

[11] Arhiva internă, Dosar Evacuare, Adresa nr. 950/944 din 22 sept. 1944, Directorul Bibliotecii către Rectorul Universităţii din Iaşi prin care se înaintează statul de plată al diurnelor cuvenite personalului bibliotecii, care s-a deplasat la Iaşi în perioada 20 aprilie – 1 iunie 1944 pentru evacuarea completă a colecţiilor. Din echipa de evacuare au făcut parte: Bronislaus Irion, director; Neculai Dănilă, primbibliotecar; Larisa Pelin, bibliotecar principal; Vasilichia Hristea, bibliotecar principal; Constantin Frunză, maistru legător; personal de serviciu: Gh. Aursoaei, Horen Marderos, Mihai Banaru, Neculai Luca şi studenţii: Traian Drăgoi, Neculai Lopuşan, Gh. Pandelea. În acelaşi timp, erau propuşi pentru diurnă şi colegii rămaşi la Alba Iulia care au participat la instalarea depozitelor bibliotecii la Cricău: Valeria Pogonat, bibliotecar şef; Aglaia Ivan, bibliotecar principal; Aurelia Grigoraş, bibliotecar principal; Maria Maxim, bibliotecar ajutor; Safta Chiţoveanu, bibliotecar ajutor şi personalul de serviciu P. Tărăboanţă şi Ecaterina Găină.

au încărcat şi expediat 24 de vagoane cu cărţi şi mobilier aparţinând Bibliotecii Universităţii şi unor Facultăţi. Într-o dare de seamă oficială asupra activităţii de evacuare a Bibliotecii[13], B. Irion preciza că în perioada 13 aprilie – 5 mai 1944 s-au evacuat cărţile, revistele, ziarele, primetele şi dubletele (c. 450.000 volume), fişierele, instalaţiile şi materialele atelierului de legătorie. Rămăseseră pe loc mobilierul (în cea mai mare parte), publicaţiile cu caracter administrativ (c. 70.000 unităţi bibliografice). El concluziona că Biblioteca Centrală poate fi considerată ca evacuată integral: „Subsemnatul Director al Bibliotecii Centrale care a evacuat această bibliotecă şi a contribuit după putinţă la evacuarea Rectoratului, căminelor Fac.[ultăţilor] de Litere şi Ştiinţe, părăseşte localitatea vineri, 5 mai a.c. cu destinaţia Alba Iulia pentru primirea şi plasarea materialului evacuat. Director, B. Irion”[14]. Materialul de bibliotecă fusese împachetat în 1230 lăzi, în mare parte lucrate de tâmplarii Bibliotecii, care au fost expediate cu vagoanele în intervalul 24 aprilie – 5 mai. Ca urmare a raportului înaintat, înregistrat la nr. 404/1111/1944, Senatul Universitar, întrunit în şedinţă în 16 mai 1944, ia cunoştinţă de munca desfăşurată şi de rezultatele obţinute în misiunea încredinţată şi-i aduce vii mulţumiri directorului Bronislaus Irion[15].

Întors la Alba Iulia, directorul a urmărit cu grijă sosirea vagoanelor, descărcarea lor, încărcarea materialului în căruţe şi trimiterea lui spre depozitare în locuri ferite de bombardamente. Totodată, l-a înştiinţat şi pe prefectul judeţului Iaşi, colonelul Constantin Talpeş, de rezultatul acţiunii de evacuare a Bibliotecii Centrale şi i-a sugerat acestuia să-l aducă şi la cunoştinţa Ministrului Culturii Naţionale. Interesat de modul în care s-a salvat avutul Bibliotecii din Iaşi este şi Ion Muşlea, directorul Bibliotecii din Cluj, care îi scrie lui B. Irion: „Ce-aş fi dat să mai stăm niţel de vorbă că[!] te aud povestindu-mi pe larg episoadele grozavelor zile ale evacuării Iaşilor şi mai ales să mă lămureşti: ce ai putut salva şi cum o duci la Miceşti, ce perspective ai d-ta şi Biblioteca pentru la toamnă, ce-ai mai isprăvit pe la Minister şi atâtea altele”[16]. Ecourile efortului supraomenesc pe care l-a făcut directorul Irion în dorinţa de a salva avutul Bibliotecii nu întârzie să apară în presa vremii. Cu respect pentru actul de sacrificiu făcut, Giorge Pascu nota despre colegul lui de breaslă: „Aduc la

[12] Arhiva internă, Dosar Evacuare, Adresa nr. 1672 din 19 apr. 1944, Universitatea Mihăileană din Iaşi, Rectoratul către directorul Bibliotecii, primită la 22 aprilie 1944 (vezi anexa 1 şi anexa 2).

[13] Arhiva internă, Dare de seamă din 3 mai 1944, Iaşi, semnată de directorul B. Irion.

[14] Arhiva internă, Dare de seamă din 3 mai 1944, Iaşi, semnată de directorul B. Irion.

[15] Arhiva internă, Dosar Evidenţă personal. Inventar. Statistici, Adresa nr. 2225 din 23 mai 1944, Universitatea din Iaşi, Rectoratul către Directorul Bibliotecii.

[16] Arhiva internă, Dosar Evacuare, Scrisoare Ion Muşlea către B. Irion, Sibiu [unde fusese evacuată Biblioteca Universităţii din Cluj], 29 iunie 1944 (vezi anexa 3).

cunoştinţa moldovenilor că tezaurul, poate cel mai de preţ al Iaşului, Biblioteca Universităţii, compus din vreo 450.000 de volume, a fost salvat în întregime graţie devotamentului şi curajului D-lui Dr. Irion, distinsul director al Bibliotecii […]. Meritul cultural al D-lui Irion este considerabil. Fără munca D-sale istovitoare, mâne la Iaşi nu s-ar mai fi putut lucra nimic!"[17].

După îndelungi stăruinţe pe lângă autorităţi, Bibliotecii i-a fost repartizat un sediu central în Alba Iulia, la Liceul Mailath, şi altul mai mic în comuna Miceşti, unde au funcţionat birourile Bibliotecii. Din cauza atacurilor aeriene, depozitul central al Bibliotecii a fost fixat la 16 km de Alba Iulia, în comuna Cricău, în trei săli de clasă ale Şcolii Generale, unde au fost depozitate 920 de lăzi cu carte. Lăzile au fost transportate în intervalul mai – august, folosindu-se c. 400 care cu boi, camioane rechiziţionate sau închiriate. Încărcarea şi transportul materialului de bibliotecă s-au făcut cu funcţionarii Bibliotecii, ajutaţi de studenţi[18]. În luna noiembrie 1944 s-au mutat birourile Bibliotecii din comuna Miceşti, la Liceul Mailath, acolo rămânând doar materialele, fişierele şi piese de mobilier. Tot atunci s-a făcut un control riguros al lăzilor şi pentru o mai bună evidenţă a lor, în caz de mutare, s-au pus indicative pe etichete: Cr. (Cricău), M. (Miceşti), A. (Alba). Al doilea control al lăzilor s-a făcut în intervalul 28 decembrie 1944 – 7 ianuarie 1945, când acestea au fost mutate la Liceul Teologic şi s-au întocmit liste amănunţite cu proveniența, numărul şi conţinutul lor: Cricău – 953 lăzi, Seminarul Teologic – 276 lăzi[19]. Depozitele din Cricău şi Miceşti erau păzite de o gardă militară pusă la dispoziţie de Cercul Teritorial din Alba, iar la depozitul central din Cricău, prin rotaţie, era desemnată pentru pază şi o persoană de la Bibliotecă[20]. Chiar dacă în toamna anului 1944 s-au făcut demersuri pentru reîntoarcerea cât mai grabnică a Universităţii la Iaşi, aceasta a rămas la Alba Iulia până în primăvara anului 1945[21].

În timpul cât Biblioteca a funcţionat la Alba Iulia, activităţile desfăşurate acopereau toate sferele de preocupări biblioteconomice: se preluau cărţile primite de la tipografii prin Legea Depozitului legal, se urmărea strict corespondenţa cu tipografiile, se dactilografiau fişe pentru catalog, se restituiau cărţi (deci împrumutul funcţiona), se legau broşurile, ziarele şi revistele, se lucra

[17] Giorge Pascu, *Biblioteca Universităţii din Iaşi*, în „Moldova", Deva, VIII, nr. 300, 4 sept. 1944.

[18] Arhiva internă, Dosar Intrate şi Eşite 1944, Dosar 1, Adresa nr. 1153/945 din 19 ianuarie 1945, Directorul Bibliotecii către Rectorul Universităţii din Iaşi, f. 105.

[19] Arhiva internă, Dosar Intrate şi Eşite 1945, Dare de seamă în vederea întoarcerii Bibliotecii la Iaşi, întocmită de N. Alexa la 24 ianuarie 1945, înregistrată cu nr. 1380 din 8 februarie 1945, f. 337.

[20] Arhiva internă, Dosar Intrate şi Eşite 1945, Dare de seamă în vederea întoarcerii Bibliotecii la Iaşi, întocmită de N. Alexa la 24 ianuarie 1945, înregistrată cu nr. 1380 din 8 februarie 1945, f. 337.

[21] Gheorghe Iacob, Alexandru-Florin Platon (coord.), *Istoria Universităţii din Iaşi*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2010, p. 513-516.

la inventarul Bibliotecii, se confecționau lăzi noi pentru a le înlocui pe cele deteriorate pe parcursul nenumăratelor mutări ale fondului de carte (personalul fiind preocupat de păstrarea în condiții cât mai bune a materialului de bibliotecă), se verificau depozitele. Serviciul administrativ se ocupa cu întocmirea planurilor de mutare, procurarea materialelor pentru atelierele de legătorie şi stolerie, cumpărarea lemnului pentru încălzirea birourilor şi a depozitelor. Bibliotecarii făceau pe rând de serviciu la cantină, de pază la depozite, vizitau cazematele în căutarea unui loc de depozitare în vederea pregătirii întoarcerii la Iaşi, țineau legătura cu autoritățile locale pentru a primi mijloace de transport, întocmeau rapoarte, scriau adrese, participau la activități ştiințifice, cum erau conferințele profesorilor[22]; pe de altă parte, directorul Bibliotecii fusese numit în comisia pentru concurs în vederea ocupării postului de bibliotecar şef la Biblioteca Publică a Municipiului Alba Iulia[23]. În raportul întocmit, B. Irion arată că directorul Bibliotecii Publice din Alba Iulia, Constantin Dumitrescu, a făcut practică biblioteconomică la Biblioteca Centrală din Iaşi în perioada 15 mai – 15 septembrie 1944 şi a studiat principiile de organizare ştiințifică şi metodele de lucru. Chiar dacă era în refugiu şi nu se ştia cum se va sfârşi această perioadă grea din existența Bibliotecii, s-au făcut şi donații de carte către Parohia de la Micești[24].

În prima jumătate a lunii martie, depozitele de la Cricău au fost aduse în Alba Iulia cu ajutorul personalului de serviciu şi al celui de la atelierele de legătorie şi stolerie. Pe măsură ce soseau, lăzile erau descărcate de ostaşii de la Legiunea de Jandarmi şi de la Corpul de Recruți, verificate şi pregătite pentru destinația finală. Până la sfârşitul lunii martie, cu maximă atenție, s-a pregătit primul eşalon al transportului. Acesta a pornit spre Iaşi la 6 aprilie 1945, fiecare vagon având câte un însoțitor desemnat din rândul personalului de serviciu, bibliotecarul numit cu supravegherea aceastei operațiuni fiind Vasilichia Hristea.

În urma bombardamentului, aripa de nord a Universității fusese transformată în ruine, plafonul cu stucaturi şi frescele distruse, Biblioteca Centrală distrusă[25]. Despre starea dezastruoasă a sediului Bibliotecii, directorul fusese înştiințat încă din luna ianuarie, printr-o scrisoare[26], de Mihai Banaru,

[22] Arhiva internă, Registru de prezență a funcționarilor pe anul 1945, ziua 17 februarie 1945, orele 11-12, Conferința Profesorului Şt. Procopiu.

[23] Arhiva internă, Dosar Intrate şi Eşite 1945, Adresa nr. 1969/1945, Primăria Municipiului Alba Iulia către Directorul Bibliotecii Universității din Iaşi (vezi anexa 4).

[24] Arhiva internă, Dosar Intrate şi Eşite 1944, Adresa nr. 115/1944 din 23 octombrie 1944.

[25] Ştire publicată în *Moldova liberă*, 23 februarie 1945.

[26] Arhiva internă, Dosar Evacuare, Scrisoare Mihai Banaru, angajat al bibliotecii, către B. Irion, Iaşi, [1945].

angajat al Bibliotecii, care, având probleme familiale, venise acasă din decembrie 1944: mobilierul distrus şi dispărut, instalaţia electrică distrusă sau furată în parte, başca de jos arsă complet. Mihai Banaru informa că în intervalul ianuarie – februarie a depus eforturi uriaşe pentru a salva depozitul de ziare, pentru a igieniza spaţiul după prizonieri, pentru a recupera mobilierul dispărut, pentru a curăţa de moloz, cărămizi şi zăpadă sediul Bibliotecii. „Cuvintele Dvs se adeveresc întocmai. Plâng că am părăsit Alba şi am venit. Sunt distrus, cu soţia dispărţit, duc o viaţă mizerabilă, bani n-am. Rog, domnule director, să mi se trimită urgent restul din decembrie, ianuarie, februarie, deplasările şi costul drumului 3400 lei, ca să pot continua lucrul înainte". Totodată îl înştiinţează că s-a primit multă corespondenţă şi că „Iaşul este nerăbdător de sosirea Universităţii". Primul eşalon ajuns la Iaşi, conţinând 700 de lăzi şi 9 fişiere, este descărcat şi trasportat la fostul sediu al Bibliotecii din Palatul Universităţii, grav avariat (nu existau uşi, geamuri). Fiind un spaţiu impropriu unei bune funcţionări a Bibliotecii, se reiau demersurile către Rectorat[27] pentru a primi un spaţiu adecvat pentru Bibliotecă, lucru cerut neîntrerupt de bibliotecari în ultimele decenii. Este vizat Palatul Fundaţiei Ferdinand I şi se optează pentru spaţiul oferit de aripa dinspre Strada Carol.

Între timp, la Alba Iulia continua împachetarea materialelor de legătorie, a depozitului curent şi a actelor administrative. Toate tipografiile fuseseră anunţate de noua adresă, Iaşi – Bulevardul Carol nr. 24, unde să trimită corespondenţa şi depozitul legal. Se fac adrese justificative către Rectoratul Universităţii în legătură cu folosirea banilor primiţi pentru ambalarea şi transportul Bibliotecii la Iaşi. Se întocmeşte raportul de evacuare, această operaţiune apropiindu-se de sfârşit. În toată luna mai 1945 sunt încărcate vagoane cu avutul Bibliotecii şi al Universităţii, ultimele fiind actele Rectoratului. Înaintea plecării se împart ordinele de serviciu, biletele de călătorie, cumpărăturile făcute pe bază de liste (încălţăminte, zahăr, chibrituri). Pe 4 iunie este îmbarcarea definitivă în gara de la Alba Iulia, convoiul ajungând la Iaşi pe 13 iunie 1945. Materialele descărcate sunt trimise la sediul Bibliotecii de la Universitate, dar şi în noul sediu, la Fundaţie. După inspectarea spaţiului de la Fundaţie, directorul Irion intervine la rectorul Universităţii cu rugămintea să fie reparat şi depozitul de carte de sub Sala Paşilor Pierduţi („başca mare") întrucât, la Fundaţie, nu există loc suficient de depozitare pentru cele 500.000 de volume[28]. Se ia hătărârea ca şi atelierele Bibliotecii să funcţioneze tot în Universitate. Se strâng resturile de cărţi rămase

[27] Arhiva internă, Dosar Evacuare, Adresa nr. 1801/1945 din 21 aprilie 1945, Bibliotecar şef către Rectorul Universităţii din Iaşi (vezi anexa 5).

[28] Arhiva internă, Dosar cu procese verbale ale Consiliului Bibliotecii Universităţii, 1946 (vezi anexa 6).

intacte în başca Universității şi se controlează riguros, se vizitează spațiul Fundației, se verifică sala de lectură şi încuietorile de la uşi, se fac calcule pentru materialele necesare reparării sediului (scânduri, cuie, sticlă pentru geamuri), se fac propuneri pentru mobilier. Directorul cere urgentarea lucrărilor de reparații ale spațiului Fundației[29] şi cumpărarea de materiale şi de mobilier pentru reluarea activității birourilor şi atelierelor[30] şi a 90 m^2 de sticlă pentru un rând de geamuri[31]. Bibliotecarii supravegheau lucrările de reparații, calculau necesarul de scânduri pentru rafturi, tocuri de uşi şi birouri, colectau pachetele primite de la tipografii. Concomitent cu aceste lucrări, din 6 iulie 1945 se trece la despachetatul materialului de bibliotecă. Acum se primeşte şi lista cu cărțile ce trebuiau retrase din circulație[32].

Din cauza refugiului, Biblioteca Centrală fusese zdruncinată din temelii, dintr-o bibliotecă modernă transformându-se într-un morman de cărți ce trebuiau reorganizate. Activitatea biblioteconomică intră într-o aparentă normalitate: se înregistrează documentele primite, se dactilografiază fişe de descriere, se completează cataloagele, se aranjează depozitele, se controlează fondul depozitului legal, se leagă broşurile. Între timp se supravegheau şi lucrările de reabilitare a clădirii Fundației (zidărie, tâmplărie, montarea sticlei la geamuri). Neculai Alexa mersese la Comandamentul Sovietic pentru a cere prizonieri tâmplari pentru urgentarea lucrărilor[33], Biblioteca urmând a se muta în întregime în noul sediu până la începerea cursurilor din toamnă. Din 30 august 1945[34] începe transportarea materialelor de la Universitate la Fundație, în sălile de lectură (una cu 80 de locuri şi alta specială cu 32 de locuri pentru corpul didactic universitar) se reaşează şi se repune la punct biblioteca uzuală de 4.500 volume, la care se muncise din greu în anii 1937-1938, se fac fişe de înscriere pentru cadrele didactice universitare de la Facultățile de Litere, Ştiințe, Medicină şi Drept, se aranjează materialul de bibliotecă pe formate în depozite, urmând

[29] Arhiva internă, Dosar Evacuare, Adresa nr. 2127/1945 din 16 iunie 1945, Directorul Bibliotecii către Rectorul Universității din Iaşi.

[30] Arhiva internă, Adresa nr. 2152/1945 din 24 iunie 1945, Directorul Bibliotecii către Rectorul Universității din Iaşi (vezi anexa 7).

[31] Arhiva internă, Adresa nr. 2332/1945 din 23 august 1945, Directorul Bibliotecii către Rectorul Universității din Iaşi.

[32] Invocând Articolul 16 al Convenției de Armistițiu, s-au alcătuit liste cu lucrările apărute în perioada 1 ianuarie 1917-23 august 1944, ce puteau dăuna prin conținutul lor bunele relații cu Națiunile Unite. Vezi şi Ionuț Costea, Kiraly Istvan, Doru Radosav, *Fond secret. Fond „S" special*, Cluj-Napoca, Dacia, 1995.

[33] Arhiva internă, Registru de prezență a funcționarilor pe anul 1945, ziua 20 august 1945.

[34] Arhiva internă, ziua 30 august 1945.

planul de mutare întocmit. În decurs de o lună[35] se face şi controlul depozitelor, se întocmesc fişe şi liste pentru lipsuri, se realfabetizează catalogul pentru public, se lucrează şi la retragerea cărţilor şi extragerea fişelor din cataloage, conform listelor primite[36].

Biblioteca este deschisă pe 15 noiembrie 1945, făcându-se dovada „cea mai strălucită a ceea ce se poate realiza prin disciplină, organizare sistematică şi muncă îndârjită", cum nota directorul Bronislaus Irion într-un raport. Graţie comportării exemplare a personalului în această grea încercare la care fusese supusă Biblioteca, cu foarte puţine excepţii, tot ce s-a evacuat a fost adus înapoi la Iaşi.

The Central University Library of Iaşi during the Period of Refuge (1944-1945)

(Summary)

Keywords: Central University Library of Iaşi, library collections, evacuation, 1944-1945 historical events

The evacuation of the Central Library of the University of Iaşi was part of a major plan elaborated in January-February 1945 by the Ministry of Internal Affairs, known as Operation 1111. The University of Iaşi was sent to Alba Iulia and Zlatna and the Library at Alba Iulia, Miceşti and Cricău. As stated in Order no. 4770/15th of February 1944, the Library had to save its most valuable collections (manuscripts, rare books, old documents, archives). The person in charge with supervising this operation was professor Giorge Pascu from the Faculty of Letters and former director of the library.

[35] Arhiva internă, intervalul 18 septembrie-13 octombrie 1945.

[36] Arhiva internă, Dosar cu procese verbale ale Consiliului Bibliotecii Universităţii, 1946. Darea de seamă asupra activităţii bibliotecii în perioada 25 martie 1944-30 iunie 1946 este citită de directorul B. Irion în şedinţa Consiliului Bibliotecii din 3 iulie 1946 prezidată de profesorul C. Balmuş. Pentru alte informaţii despre activitatea de bibliotecă din această perioada, a se vedea lucrarea Nicoleta Popescu, Liviu Papuc, Radu Tătărucă, *Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu". Monografie*, Iaşi, 1989, p. 65-68.

At that time, the director of the library was Bronislaus Irion. Receiving a licentiate in Philology from University of Iaşi and a Ph.D. in Philosophy from the University of Magdeburg, B. Irion was employed at the library in 1933 and appointed director in 1937 after the departure of K.K. Klein. Professor Irion was director of the library in the most troubled period of its existence: the devastating earthquake in 1940 and the evacuation of the most important assets in 1944.

The University Senate met on the 21st of January 1944 and decided that the prime objective of Operation 1111 was to evacuate the rare collections and the bookbinding equipment firstly and the employees secondly. A letter from the director of the library addressed to the rector stated that, on the 23rd of March 1944, 110 boxes containing manuscripts, old books and archive were embarked. There were left behind about 450,000 volumes, the furniture and the bookbinding materials, most of these being of the utmost value. The librarians performed an outstanding work during the process of packing and transportation of the library materials from Iaşi to Alba Iulia. On the 22nd of Aprilie, the director of the library and some of his colleagues came back to Iaşi to save the books left behind. Until the 4th of May they packed and expedited 24 railway wagons containing 450,000 volumes (books and newspapers) and furniture. Irion's initiative to save the library collections and his great efforts were highly appreciated in the press of those times.

During the time the Library functioned at Alba Iulia, Miceşti and Cricău, the specific library activities were carried on: cataloguing/classification of library materials, borrowing activities, the stock management and control, bookbinding activities, correspondence with publishers in order to receive legal deposit copies. The administrative service took care of the relocation of the warehouses and of supplying the library with the necessary materials; the librarians were working on reports, they attended scientific conferences or they were in charge with the warehouses security.

The operation of bringing back the library from Alba Iulia to Iaşi started on the 6th of April 1945. The railway convoy containing the assets of the library reached Iasi on the 13th of June. The University building being destroyed, the Library is placed in a new space – the Palace of King Ferdinand I Foundation. Very well organized, the evacuation of the Library was a success. Through discipline and hard work the library collections could be saved almost entirely, with minimal losses.

Anexa 1

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu" din Iaşi, Dosar Evacuare, Adresa nr. 1672 din 19 aprilie 1944 de la Universitatea Mihăileană din Iaşi, Rectoratul primită la Bibliotecă în 22 aprilie 1944.

Ministerul Culturii Naționale şi al Cultelor
Universitatea Mihăileană din Iaşi, Rectoratul

19 Aprilie 1944
No. 1672

Delegație

Noi, prof.[esor] M. David, Rectorul Universității din Iaşi, împuternicim pe D[omnu]l Dr. B. Irion, Directorul Bibliotecii Centrale, ca în numele nostru să facă orice intervenții le-ar găsi necesare, la autoritățile existente la Iaşi – Române şi Germane –, în scopul de a obține sprijin spre a-şi îndeplini misiunea de a mai salva din avutul Universității, ceea ce-i va fi posibil, şi a transporta la sediul ei actual, Alba Iulia.

Rector,
(ss) Prof. M. David
Secretar general,
(ss) indescifrabil

22 Aprilie 1944
Văzut delegațiunea. –
Rugăm autoritățile militare şi civile a da tot concursul pentru ca bunurile universității să fie evacuate în întregime.
Prefectul Județului Iaşi,
(ss) Colonel Constantin Talpeş

[*Vizare adaugată de mână*]:
5 Mai 1944
Văzut la plecare,
Prefect,
(ss) Col. Talpeş

Anexa 2

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu" din Iaşi, Dosar Evacuare, Universitatea „Cuza-Vodă" Iaşi, Biblioteca Universităţii, Raport intermediar al directorului B. Irion nr. 67/944 din 27 aprilie 1944.

[Ciornă scrisă de mână]

Subsemnatul Director al Bibliotecii Universităţii din Iaşi am onoare a Vă face următoarea dare de seamă asupra evacuării Universităţii:

Am sosit în localitate Sâmbătă, 23 Aprilie, în baza unei delegaţii semnată de către Domnul Profesor Mihai David, Rectorul Universităţii şi având misiunea de a evacua ce-mi va fi posibil din avutul Universităţii.

Am venit însoţit de următorii: D[omnu]l Bostan, bibl.[iotecarul] Fac.[ultăţii] de Drept cu misiunea de a evacua biblioteca, Contabilul Căminului Central, care avea de evacuat inventarul căminelor: Central şi Regina Maria; Sava Anicolaesii, mecanicul şef al Universităţii, care avea misiunea de a evacua îndeosebi Rectoratul, Casieria şi unele din instalaţiile Universităţii (maşini etc.). Împreună cu noi a venit şi o parte din personalul de serviciu.

Imediat la sosirea noastră în localitate, ne-am adresat autorităţilor militare şi civile, şi anume: D[omnu]lui Colonel Talpeş, Prefectul Judeţului Iaşi, D[omnu]lui Ifrim, Primarul Municipiului Iaşi, D[omnu]lui Chestor precum şi D[omnu]lui pretor militar, comandamentului militar al gării Iaşi, obţinând peste tot cel mai larg sprijin posibil pentru a-mi putea îndeplini misiunea.

Tot aşa m-am adresat şi Comandamentului Div.[iziei] V Cavalerie, bucurându-mă şi aici, în persoana D[omnu]lui Maior Andreescu, [de] un concurs cu atât mai eficace şi mai neaşteptat, cu cât aveam în minte condiţiile neînchipuit de grele în care s-a făcut evacuarea parţială a Universităţii la sfârşitul lunii Martie 1944.

Cu sprijinul autorităţilor amintite, al personalului însoţitor precum şi cu mâna de lucru ce mi s-a pus la dispoziţie [...] la intervenţia D[omnu]lui Prefect (30 oameni) obţinând în acelaşi timp şi unele materiale (scândură, lăzi etc.) şi mijloacele de transport necesare (camioane), am pornit la lucru, realizând într-un timp record o mare parte din programul pe care mi l-am propus.

Am expediat până la această dată (sau am în curs de expediere) 13 vagoane (din cele 21 solicitate de mine) încărcate cu cărţi şi inventar.

De la Bibl.[ioteca] Centrală s-au evacuat cca 130.000 vol[ume].

Bibl.[ioteca] Fac.[ultăţii] de Drept au evacuat [...] cca 10.000 vol[ume].

S-au evacuat Căminele (afară de Căminul din strada Sărărie unde se află instalat încă din luna Martie un spital de răniţi).

Anexa 3

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu" din Iaşi, Dosar Evacuare, Scrisori Ion Muşlea către B. Irion.

1.

Hârtie cu antet „Arhiva de Folklor a Academiei Române"

Sibiu, Biblioteca Universității, 29 Iunie 1944

Stimate Domnule Irion,

Când acum vreo două săptămâni, la întoarcerea din satul în care mi-am „dispersat" băieţelul, cumnată-mea mi-a spus că m-ai căutat la telefon şi ai promis că vei telefona din nou Lunea, m-am bucurat grozav, nădăjduind să te văd. Dar nici în acea zi, nici în cele următoare, d[umnea]ta n-ai mai dat semne de viaţă, până acum trei zile, chiar în ziua când mă întorceam din acelaşi sat. Dar asta se chiamă mare neşansă, iubite domnule coleg! Ce-aş fi dat să mai stăm niţel de vorbă, că te aud povestindu-mi pe larg episoadele grozavelor zile ale evacuării Iaşilor şi mai ales să mă lămureşti: ce ai putut salva şi cum o duci la Miceşti, ce perspective ai pentru d[umnea]ta şi Bibliotecă pentru la toamnă, ce ai mai isprăvit pe la Minister şi atâtea altele.

Neprimind nici un răspuns atât la întâia, cât şi la a doua mea scrisoare – cea de pe urmă expediată prin poştă, prin 26 Aprilie, împreună cu listele amănunţite ale tipografiilor ţării – mi-am închipuit fie că ai mari necazuri, fie că ţi-ai luat inima în dinţi şi ai plecat la Iaşi ca să mai salvezi ce se poate. Sunt aproape sigur că acesta e motivul tăcerii d[umi]tale. Şi aş fi atât de mulţumit să-mi confirmi această convingere şi să-mi scrii ce ai mai putut aduce.

[2] Întrucât mă priveşte, am cam terminat cu evacuarea – dispersarea materialului mai preţios: toate manuscrisele, documentele, stampele şi cărţile vechi româneşti, plus vreo 10.000 volume din cărţile şi periodicele mai preţioase (în care se cuprind şi enciclopediile, bibliografiile şi manualele universitare)*. Funcţionăm totuşi, cu trei ceasuri pe zi (7-10 dimineaţa). De pe la Minister nu mai ştiu absolute nimic. Tot d-ta mi-ai putea da noutăţi şi în această privinţă. Dă-mi voie să nădăjduiesc că le voiu avea cât mai cuând, fie în scris, fie – ce bine dacă s-ar putea: oral! Eu rămân de-acuma la Sibiu până pe la 12 Iulie, când îmi voiu lua – dacă împrejurările nu se vor precipita – un nou concediu de 2-3 săptămâni. Dacă însă e vorba cumva să vii pe aici, te rog mult, dă-mi un telefon la Bibliotecă, între 7 ½-10 dimineaţa: 712, Universitatea. (Acasă e, în general,

mai greu, telefonul nefiind în locuința mea, ci la parter şi de acolo neauzindu-se întotdeauna).

În aşteptarea unor veşti grabnice, te rog să primeşti, stimate şi iubite domnule Irion, cordialele mele urări de sănătate şi de vremuri mai bune.

Ion Muşlea

P.S. Alături o hârtie primită de Rectorul nostru dela Alba-Iulia, pentru a fi informat de cum văd anumite cercuri lucrurile. Eu mă gândeam de mult să trimit ceva din lucrările mele personale acelei biblioteci, dar fără ca prin aceasta să mă gândesc a-i atribui veleități de bibliotecă universitară.... centrală! – Ce zici?

* duse în trei sate din județul Sibiu: Sălişte, Apoldul de jos şi Poiana Sibiului.

2.

Biblioteca Universității din Cluj
„Regele Ferdinand I"
Sibiu
[*Scrisoare dactilografiată*]

Sibiu, 30 Noiembrie 1944
Nr. 444/1944

Stimate Domnule Irion,

Ai tot promis că mai treci pe la Sibiu, dar se vede că necazurile nu te-au lăsat nici pe d-ta.

Am dat alaltăieri un telefon la Primăria Micești, rugând să ți se comunice să mă chemi cum a fost ieri la telefon. Nechemându-mă nici ieri nici azi, îți scriu ca să te pun la curent.

Ai văzut, poate, în ziare, constituirea unei comisii pentru „repararea nedreptăților". Numele întreg îl vezi în adresa către Rectorat (alăturată) pe care am făcut-o şi expediat-o ieri. Noi sperăm că se face ceva, căci în comisie sunt şi d-nii P. P. Stănescu şi Iorgu Iordan. Sunt de părere că trebuie să faci şi d-[umnea]ta imediat, o astfel de adresă. A noastră a şi pornit astăzi, cu curier special Rectoratul fiind mai binevoitor decât sperasem.

Nu e, desigur, asimilarea cu institutele de cercetări ştiințifice, dar ar fi mare lucru să revenim acum la situația de corp didactic. Nu crezi?

Fă şi d-ta o intervenție prin Rectorat, având grije ca mai ales la pasajul subliniat dela pag. 2 să nu te depărtezi prea mult de cele susținute de mine. Nădăjduiesc că fiind în raporturi bune cu d-l Iordan, îi vei putea scrie. N-ar fi rău să te arunci chiar până la Bucureşti, mai ales dacă ai şi alt prilej. Eu nu mă-ncumet

(nici nu mă simt bine de o vreme). Prof.[esorul] Daicovici mi-a promis că scrie în chestia aceasta d[omnu]lui Iordan. Voiu încerca ceva şi personal, prin d[omnu]l Victor Papacostea.

Săptămâna trecută, neştiind de „comisia de revizuire", am încercat altceva: o nouă cerere la Finanţe, pentru completarea şi modificarea tabelei A 34 (trimisă prin d[omnu]l Ion Lapedatu) şi un memoriu către d[omnu]l Manuilă, ministrul Organizării Statului, pentru a ne declara... institut de cercetări ştiinţifice (trimisă printr-un bun prieten al lui). Va ieşi ceva din toată strădania noastră?

Azi vorbesc şi cu d[omnu]l Bălan, să ceară şi dânsul, imediat, revenirea la vechea lege.

[2] Eşti, desigur, hiperocupat cu restituirea cărţilor ruseşti? Şi necăjit cu neplecarea la Iaşi? Şi noi cu... Clujul!

Scrie-mi, te rog, noutăţi despre d[umnea]ta şi Bibliotecă.

Cu cele mai bune urări
(ss) Ion Muşlea

Anexa 4

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu" din Iaşi, Dosar Evacuare, Adresa nr. 1017 din 18 noiembrie 1944, prin care se atestă că profesorul C. Dumitrescu a făcut practică în Bibliotecă.

[*copie*]

18 Noiembrie 1944
Nr. 1017/944

Dovadă

Se adevereşte prin prezenta că Domnul Profesor Constantin Dumitrescu, Directorul Bibliotecii Publice din Alba-Iulia, a studiat în cursul acestei veri, timp de patru luni (dela 15 Mai-15 Septembrie 1944), principiile de organizare ştiinţifică, metodele de lucru precum şi întregul aparat tehnic şi administrativ aplicat şi experimentat în momentul de faţă de Biblioteca Universităţii din Iaşi, evacuată la Alba-Iulia.

În cursul acestei aplicaţii precum şi în urma unui intensiv schimb de opinii avut în tot acest timp cu Domnul C. Dumitrescu asupra diverselor probleme de orientare ştiinţifică şi de organizare practică în domeniul biblioteconomiei, ne-a

fost cu putinţă să constatăm că D[omnia]sa şi-a însuşit nu numai, într-un mod desăvârşit, temeiurile de organizare şi funcţionare a Bibliotecii Universităţii din Iaşi, una dintre cele mai mari şi mai moderne biblioteci din Ţara noastră, ci că dispune, totodată, şi de o sumă de aptitudini, preocupări şi cunoştinţe de specialitate, de capacitate de organizare, putere de muncă, râvnă, dragoste pentru tot ce priveşte cartea precum şi de o bogată experienţă proprie dobândită la conducerea Bibliotecii Municipiului Alba-iulia.

În consecinţă, având în vedere cele mai de sus, ne socotim îndreptăţiţi a aprecia în persoana Domnului Constantin Dumitrescu un excelent om de bibliotecă atât sub raportul vocaţiei şi pregătirii profesionale cât şi sub acela al capacităţii de organizare şi realizare practică în domeniul biblioteconomiei.

Drept pentru care i s-a eliberat dovada de faţă pentru a-i servi la trebuinţă.

Director,
(ss) B. Irion

Anexa 5

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu" din Iaşi, Dosar Evacuare, Adresa nr. 1801/1945 din 21 aprilie 1945, Bibliotecar şef către Rectorul Universităţii din Iaşi.

[*copie*]

21 Aprilie 1945

D[omniei]sale
D[omnu]lui Rector al Universităţii Iaşi
Nr. 1801/945

Domnule Rector,

În baza delegaţiei din partea Bibliotecii Universităţii de a mă ocupa de transportarea şi depozitarea materialului aparţinând acestei instituţii, am onoare a Vă aduce la cunoştinţă următoarele:

Localul care adăpostea biblioteca a fost acela care a suferit cel mai mult în urma bombardamentelor şi războiului. Cea mai mare parte a depozitului adăpostit în sala de lectură, în pod, şi în camerele alăturate au fost distruse. Deasemeni subsolul, atelierul de stolerie şi birourile aflate alături de subsol au fost grav avariate.

Mobilierul aflat în aceste încăperi a fost distrus rămănând numai cu mobilierul evacuat şi acesta în stare deajuns de proastă.

Din cauza acestei stări de fapt, Biblioteca este lipsită de strictul necesar care ar da posibilitatea de funcționare.

Depozitarea primului eşalon cu materiale care cuprinde circa 700 lăzi şi 9 fişiere a fost anevoioasă şi nu prezintă nici o siguranță. Materialul a fost adăpostit în subsolul vechiu, neamenajat, fără geamuri şi fără uşi, unde poate intra oricine.

Aceasta fiind situația, vă rugăm Domnule Rector a lua cunoştință şi a dispune.

Bibliotecar principal,
[*fără semnătură*]

Anexa 6

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu" din Iaşi, Dosar Intrate şi Eşite 1945, Dosar 2, Adresa nr. 2127 din 16 iunie 1945, Directorul Bibliotecii către Rectorul Universității din Iaşi.

[*copie*]

16 Iunie 1945

D[omniei]sale
D[omnu]lui Rector al Universității Iaşi
Nr. 2127/945

Domnule Rector,

Avem onoare a Vă aduce la cunoştință că pentru a putea relua cât mai neîntârziat activitatea noastră de bibliotecă e necesar să punem în prealabil în funcțiune atelierele noastre de legătorie şi tâmplărie.

Întrucât în localul Fundației Regele Ferdinand nu este loc pentru ateliere, conform hotărârii D[umnea]v[oastră] verbale ele urmează a funcționa tot în vechiul local al Bibliotecii Centrale.

În acest scop este însă necesar să se termine lucrările de reparații la un număr de încăperi ale Bibliotecii, lucrări care au fost sistate de curând din motive necunoscute nouă.

În consecință cu onoare Vă rugăm să binevoiți a dispune să se reia cât mai curând cu putință reparațiile la zidărie, tâmplărie (duşumele etc.), lumină, apă şi încălzit în acele încăperi în care urmează a se instala atelierele Bibliotecii noastre.

Director,
[*fără semnătură*]

Bibliotecar-şef,
[*fără semnătură*]

Anexa 7

1.

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu" din Iaşi, Dosar Intrate şi Eşite 1945, Dosar 2, Adresa nr. 2669 din 21 iunie 1945, Universitatea din Iaşi, Rectoratul către Directorul Bibliotecii, intrată în bibliotecă la 22 iunie 1945 cu nr. 2152.

Ministerul Culturii Naționale şi al Cultelor
Universitatea „Cuza Vodă". Rectoratul

21 Iunie 1945
No. 2669

Domnului Director al Bibliotecii Universității

Domnule Director,

Avem onoare a vă ruga să binevoiți a ne înainta până Duminică 24 Iunie a.c. devize, separat pe laboratoare, seminarii etc. Pentru materialele de care au nevoie, în prima urgență, şi care s-ar putea cumpăra imediat.

Având în vedere că sumele ce se vor acorda laboratoarelor şi seminariilor se vor acorda în tranşe, rugăm a se ține socoteală şi de acest lucru la întocmirea devizelor.

Rector,
(ss) Ilie Popa

Secretar General,
(ss) indescifrabil

2.

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iaşi, Dosar Intrate şi Eşite 1945, Dosar 2, Adresa nr. 2152 din 24 iunie 1945, Directorul Bibliotecii către Rectorul Universității din Iaşi.

[*copie*]

24 Iunie 1945

D[omniei]sale
D[omnu]lui Rector al Universității Iaşi
2152/945

Domnule Rector,

Ca răspuns la circulara Dv. Nr. 2669 din 21-VI-1945, avem onoare a Vă înainta alăturat o listă de obiectele şi materialele imediat necesare pentru reluarea activității în birourile şi în atelierele Bibliotecii Centrale.

Având în vedere că fondurile necesare urmează a se acorda în tranşe, nu am indicat în lista de față decât obiectele (mobilier, aparatură, scule, materiale etc.) de strictă necesitate pentru începerea activității, complectarea utilajului urmând a se face pe de o parte în etape succesive, iar pe de alta în cadrul lucrărilor de reparații ale întregului local al Bibliotecii.

Dacă totuşi, având în vedere greaua situație financiară a țării, suma totală indicată pe listă ca primă tranşă nu ar părea suficient de modestă, este necesar a se ține seama de următoarele considerente:

1. Biblioteca Centrală, care se găseşte astăzi cu siguranță în cel mai greu impas din cursul existenței sale, nu a avut parte niciodată de un utilaj necesar unei activități rodnice şi organizate, ci a trăit totdeauna din improvizații şi expediente.

2. Evacuarea făcându-se în condițiunile ştiute s-a pus accentul cu toată greutatea asupra salvării colecțiilor, aşa că mobilierul, de felul lui cu totul neîndestulător şi inadecvat, s-a distrus sau risipit în cea mai mare parte. Astăzi din cauza lipsei aproape totale a utilajului, cele cca 500.000 volume ale Bibliotecii nu pot fi redate scopului lor ştiințific şi cultural .

3. Nefiind vorba deci de câteva mii, sau chiar de câteva zeci de mii de volume, ci de una dintre cele trei biblioteci mari ale țării, problema refacerii trebuie pusă chiar de la început în toată amploarea şi complexitatea ei, iar dotarea cu aparatura necesară trebuie făcută, evident, în spiritul celei mai stricte economii, dar totuşi nu cu improvizații şi cârpeli (care până la urmă nu ar însemna decât tot risipă!), ci în spiritul şi respectul principiilor şi normelor de

organizare a unei biblioteci moderne de care Universitatea şi Iaşul au cea mai evidentă şi nediscutată trebuinţă.

4. Biblioteca Centrală fiind aşadar încă o dată în situaţia de a o lua de la capăt, actualul personal nu doreşte altceva decât să i se dea condiţiile strict necesare de lucru şi este gata să se supună celor mai dure eforturi pentru a transforma tezaurul de cărţi care a fost salvat aproape în întregime, în acel instrument de ştiinţă şi cultură de care Universitatea şi în genere vremea de astăzi are nevoie.

Director,
[*fără semnătură*]

Bibliotecar-şef,
[*fără semnătură*]

[*Este anexată o listă cu obiecte de mobilier pentru depozite şi birouri, aparatură şi materiale pentru legătorie în valoare de 25.957.000 lei.]*

UNIVERSITATEA DIN IAŞI LA O SUTĂ CINCIZECI DE ANI

*

THE UNIVERSITY OF IAŞI AT ITS 150TH ANNIVERSARY

Universitatea din Iaşi. Jubileu 150 (1860-2010)

„26 octombrie 1860 – 26 octombrie 2010. 150 de ani de la inaugurarea solemnă a Universității din Iaşi, act istoric înfăptuit prin voința şi puterea a două mari personalități din veacul construcției naționale româneşti, Alexandru Ioan Cuza şi Mihail Kogălniceanu", stă scris pe o placă cu litere săpate în marmură şi aşezată în „Sala Paşilor Pierduți", în imediata vecinătate a scărilor ce conduc spre Sala Senatului Universității „Alexandru Ioan Cuza". Cei de astăzi şi cei din viitor sunt datori să-şi amintească permanent, că aici, în Palatul Universitar de la Copou, inaugurat la 21 octombrie 1897, funcționează cea mai veche universitate modernă din România, care a format o intelectualitate ataşată de valorile naționale.

150 de ani nu par să impresioneze dacă ne raportăm la Europa medievală şi modernă, unde vârsta marilor universități se măsoară în secole. Dar, aceşti ani, 150, sunt ai istoriei noastre culturale, cu specificul ei, cu împrejurările istorice care nu ne-au fost favorabile. Au fost 150 de ani de evoluție, stagnare şi declin, cu mari greutăți, cu două războaie mondiale care ne-au marcat direct şi distrugător şi cu o schimbare de regim politic (1945) care a afectat, structural şi ideatic, organizarea şcolii româneşti, iar libertatea spiritului, esențială pentru mediul universitar, a devenit *trecut.*

Revenirea la regimul libertății, după prăbuşirea sistemului totalitar în decembrie 1989, a deschis o nouă perspectivă învățământului românesc. A început o adevărată activitate de reconstrucție, care a angajat toate domeniile: structură, curricula universitară, sistemul de comunicare, resursele umane şi mobilitățile. *Universitatea* s-a îndreptat spre alte orizonturi, recăpătându-şi locul în marea comunitate europeană.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi cunoaşte acum revelația libertății de gândire şi de acțiune. Totul se resimte în calitatea actului de învățământ şi cercetare, obiectivul central fiind activitatea de excelență. Adoptând noul sistem educațional prin aderarea la „Procesul Bologna", Universitatea noastră şi-a dovedit deschiderea spre cooperarea internațională şi schimburile academice asigurându-şi, astfel, situarea în diacronie.

În acest climat de respectare a tradiției şi de înscriere în coordonatele imperativelor de astăzi se situează un moment fast, 150 de ani de viață universitară românească în modernitate.

„Dies Academici", 1860-2010, desfăşurate între 22 şi 31 octombrie 2010, au creat o atmosferă care a îmbinat rigoarea academică cu entuziasmul momentului. Au fost prezente mari personalităţi ale vieţii universitare şi culturale internaţionale care au ţinut conferinţe (Ioan Holender, al cărui nume se identifică cu Opera de Stat din Viena; Virgil Nemoianu, profesor la Universitatea Catolică din Washington; Klaus Dicke, Rectorul Universităţii „Friedrich Schiller" din Jena; Denis Miéville, profesor la Universitatea din Neuchâtel; Andrei Pleşu, profesor la Universitatea din Bucureşti), iar în context Universitatea noastră a acordat câteva titluri de „Doctor Honoris Causa" (Jesus Huerta De Soto, profesor la Universitatea „Rey Juan Carlos" din Madrid; mai sus numitul profesor Virgil Nemoianu; Giuseppe D'Ascenza, profesor la Universitatea „La Sapienza" din Roma; Haïm Brézis, profesor la Universitatea „Paris IV" şi Henning Hopf, profesor la Technische Universität Braunschweig din Germania). Au fost organizate expoziţii („Flori de mină din Maramureş"; „Flori de toamnă"), iar muzica a conturat atmosfera de înaltă spiritualitate (Orchestra simfonică „Super"; Orchestra simfonică şi Corul academic „Gavriil Musicescu"; Corala „Cantores Amicitiae"; Formaţiile reunite ale Academiei de Muzică din Chişinău şi Universităţii de Arte „George Enescu", Cvartetul „Ad Libitum" şi muzică tradiţională interpretată de Grigore Leşe).

În cadrul programului jubiliar, bogat şi echilibrat, au fost lansate volumele dedicate *aniversării 150*, a fost proiectat filmul documentar despre istoria Universităţii din Iaşi, a fost vernisată colecţia Muzeului Academic din cadrul Muzeului Universităţii, au fost dezvelite cele două plăci care au ţintuit în marmură „Jubileul 150" şi legitimarea „Palatului Universitar de la Copou" şi, de asemenea, busturile omagiale care imortalizează în bronz mari profesori ai Universităţii din Iaşi (Ioan Borcea, Ştefan Procopiu, Gheorghe Brătianu, Traian Bratu, Radu Cernătescu).

Miercuri, 27 octombrie 2010, a avut loc "Ceremonia Dies Academici – 150 de ani", *ziua cea mare* a festivităţilor, ziua mesajelor oficiale şi colegiale care au gratulat, la unison, trecutul şi prezentul *Almei Mater Iassiensis*.

Domnul Profesor universitar Vasile Işan, Rectorul Universităţii aniversate, a rostit „Cuvântul de deschidere", prilej pentru „a formula câteva pasagere reflecţii din istoria de un veac şi jumătate a universităţii noastre", *Cuvânt* pe care îl reproducem în acest prim număr al revistei Muzeului Universităţii din Iaşi, număr inaugural care face *an comun cu Anul Jubileului 150.*

ION TODERAŞCU

Cuvânt de deschidere la „Ceremonia Dies Academici – 150 de ani”

Alteţele Voastre Regale,
Excelenţa Voastră Domnule Preşedinte Emil Constantinescu,
Excelenţa Voastră Domnule Preşedinte Ion Iliescu,
Excelenţa Voastră Părinte Episcop,
Magnificenţele Voastre Domnilor Rectori,
Domnule Primar,
Domnule Preşedinte al Consiliului Judeţean,
Domnule Prefect,
Domnule Preşedinte al Academiei Române,
Domnilor Academicieni,
Doamnelor, Domnişoarelor şi Domnilor, Distinşi colegi, Dragi şi iubiţi studenţi,

În primul rând, vă rog să îmi permiteţi ca în numele Senatului Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi să vă adresez un călduros „Bun venit” la evenimentul celebrării Jubileului de un veac şi jumătate al Universităţii noastre. De asemenea, vă rugăm frumos să primiţi călduroasele noastre mulţumiri pentru răgazul pe care vi l-aţi găsit ca astăzi să fiţi alături de noi la acest eveniment important al Universităţii noastre şi – aş spune – la acest moment crucial. După o istorie de un veac şi jumătate se pot spune multe lucruri. Am plecat pentru astăzi de la câteva reflecţii pe marginea unei cărţi a marelui istoric Nicolae Iorga, scrisă la începutul veacului XX şi intitulată *Opiniile sincere şi triste ale unui rău patriot*. De fapt, cartea respectivă era un bilanţ critic – aş spune mai mult decât atât – o serie de filipice la adresa instituţiilor academice româneşti şi la adresa întocmelilor şi rânduielilor sociale. Multe din acele lucruri ar putea fi folosite astăzi pentru a califica disfuncţionalităţi şi nemulţumiri care există în societatea noastră; dar ştim bine că Iorga era un fel de *Iuppiter Tonans* – deseori nedrept şi degrabă atribuia calificative generale prea aspre instituţiilor academice şi instituţiilor sociale din România de atunci. De aceea am gândit că, pe marginea

acelui bilanţ critic am putea formula câteva pasagere reflecţii din istoria de un veac şi jumătate a Universităţii noastre. Să vedem finalmente dacă nu cumva calitatea de *Iuppiter Tonans*, de zeu al mâniei şi furiilor, se confirmă pe de-a dreptul. Cele câteva lecţii care pot fi extrase din istoria Universităţii noastre ar putea fi împărţite în două categorii: *lecţii instituţionale* şi *lecţii personale*, sau învăţăminte pentru conduita personală de acum şi sperăm din viitorul instituţiei noastre academice.

Prima lecţie instituţională este aceea a europenităţii. Prin geneză şi evoluţiile sale ulterioare, antebelice şi post-decembriste, Universitatea noastră a fost şi este o instituţie academică europeană. Se ştie că prin excelenţă Universitatea este o instituţie generică a Evului Mediu. Ca şi Biserica, Parlamentul şi alte câteva instituţii, este o mărturie a marii culturi europene, iar mai nou, a celor două tradiţii academice europene: tradiţia franceză şi tradiţia humboldtiană sau germană. Hermeneutul şi literatul Paul Ricoeur vorbea despre două tipuri generice de universităţi: *universitatea-idee* şi *universitatea-funcţie*. Universitatea-funcţie o regăsim peste tot astăzi în abordarea funcţionalistă sau abordarea utilitaristă. Este considerată un soi de departament al Statului, iar misiunea ei este aceea de a pregăti funcţionari şi specialişti profesionişti în toate ramurile practicii economice şi sociale şi în toate domeniile ştiinţei şi cercetării. Universitatea-idee este cea care a avut vreme să reflecteze asupra ei însăşi, aşa cum Humboldt a formulat o idee de universitate care ulterior s-a răspândit în întreaga lume şi a dat minunăţia de instituţie academică pe care astăzi o admirăm cu toţii, mai ales în lumea anglo-saxonă, dar s-a prezervat, în bună măsură, şi în Europa Apuseană. De acolo ne inspirăm şi de acolo ne îmbogăţim spiritual. Cel mai bine exprima această lecţie a europenităţii rectorul Traian Bratu la deschiderea anului universitar 1935-1936, când s-au celebrat o sută de ani de la înfiinţarea Academiei Mihăilene, în prezenţa Regelui Carol al II-lea. Spunea atunci rectorul Traian Bratu: „Universitatea noastră este cel mai înaintat avanpost al culturii apusene. Fără îndoială, popoarele de la est de noi vor fi având valorile şi culturile lor importante, dar noi ne-am îmbogăţit intelectual din cultura apuseană".

Lecţia comunităţii. Universitatea nu este o colectivitate. Nu este o colecţie de indivizi care trăiesc sub neorânduiala devălmăşiei sau sub comenduirea unui „caudillo". Universitatea este o comunitate de persoane educate şi o comuniune de idei şi aspiraţii înalte. Tensiunea între completitudinea educaţiei şi specializarea acesteia şi tensiunea între cercetarea determinată de curiozitatea intelectuală şi cercetarea cu scopuri prestabilite de o agendă oficială sunt suportabile şi generează progres doar într-o comunitate academică. Autonomia instituţională şi libertatatea academică atenuează disparităţile şi acomodează

orientările personale diferite. Este o unitate în diversitate sau cum spunea Noica în „Modelul cultural european” – un *unu multiplu*. Cel mai expresiv, această lecție a comunității a fost exprimată de marele profesor şi medic Grigore T. Popa în lecția inaugurală a anului universitar 1937-1938, intitulată *Spiritul universitar şi tendințele învățământului de astăzi*. Spunea acolo savantul ieşean: „zidurile unei universități şi laboratoarele cât de bine dotate, plus grupările de oameni nu sunt de ajuns pentru a forma o universitate. Toate acestea trebuie însufleţite de un spirit universitar, de un spirit al libertății, fără zăgazuri şi fără restricții, fără oprelişti şi fără comenzi” – un spirit universitar liber.

Lecția deschiderii. Această lecție ar putea să capete două forme: o deschidere a universității spre exterior, spre societate şi spre comunitatea locală şi o deschidere a universității spre interior. Deschiderea universității spre exterior a fost concludent exprimată de Dimitrie Gusti, când era profesor la universitatea ieşeană, într-o carte celebră: *Sociologia militans*, în care sociologul propunea un model de cercetare socială care să ducă la îmbunătățirea efectivă a rânduielilor şi formelor de organizare socială. Lecția deschiderii interioare a fost cel mai bine exprimată de A. D. Xenopol într-o frumoasă conferință intitulată *Ştiință şi Poezie*. Cu toții ştim că, într-un fel, cele două domenii ale reflecției intelectuale şi ale cunoaşterii umane se exclud: ştiința are metodă şi sistem, poezia este imaginație şi creativitate debordantă, dar istoricul ieşean spunea că cele două domenii se completează şi se îmbogățesc reciproc. Nu altceva va fi spus mai târziu omul de ştiință şi filosoful englez Michael Polanyi într-un faimos eseu intitulat *Science and Beliefs* sau Lucian Blaga în acea expresie cunoscută: „inima are rațiuni despre care mintea nu ştie şi mintea are sentimente despre care inima nu ştie”. Nu este vorba aici nici de intuiționismul bergsonian şi nici de o altă filozofie intimistă (trăirism, existențialism etc.). Argumentul lui Xenopol era pentru comunicarea între „modurile experiențiale” cum ar defini Oakeshott învățarea şi practica, nu pentru substituirea lor. Ştiința nu este narațiune sau „construcție socială”, cum susțin astăzi relativiştii, iar poezia, arta în general nu este inductivă sau deductivă, experiment de laborator sau gândire axiomatică.

Lecția tradiției şi memoriei. Aceasta este o frumoasă lecție întruchipată în multele realizări ale profesorilor Universității noastre. Nimic nu se poate edifica de la zero, fără o păstrare a bunelor tradiții academice şi culturale. Această lecție a fost exprimată de mulți profesori din Universitatea noastră, dar poate exemplul cel mai concludent este al lui Orest Tafrali, un istoric distins, bine educat în marile universități ale vremii, cu un doctorat strălucit la Sorbona, un doctorat de stat şi nu universitar, cum era la vremea respectivă, care a preferat să vină la Iaşi şi să prezerve tradițiile – puține, dar bune – locale şi să le îmbogățească prin

contribuțiile sale pe care le-a adus până la sfârşitul vieții în Universitatea noastră.

Lecțiile personale sunt pentru conduita noastră, le putem lua ca atare sau putem să reflectăm asupra lor. *Prima lecție este a generozității*. Profesorii Universității noastre au fost, în istoria de un veac şi jumătate, oameni exigenți, dar generoşi. De multe ori îi apreciem pe cei care sunt exigenți, dar nu facem o distincție între exigență şi severitate. Întotdeauna, studenții au temeri şi frică față de profesorii care au un comportament inchizitorial. Prin exemplele lor, A. D. Xenopol, Orest Tafrali, Alexandru Myller şi alți profesori din Universitatea noastră au demonstrat că generozitatea este un act fondator şi inspirator pentru dezvoltarea unei universități: a te dărui şi a dărui. A privi cu simpatie pe studenți şi a-i trata ca pe egalii tăi, ca pe nişte parteneri veritabili de conversație permanentă, cum spunea cândva Michael Oakeshott. Decelarea valorii şi selecția meritelor nu necesită un comportament inchizitorial.

Apoi este *lecția onestității*. Poate că cel mai expresiv această lecție a fost întruchipată de savantul matematician Alexandru Myller. De bună seamă s-a înşelat în unele privințe. Iar într-o împrejurare a fost de-a dreptul injust, dar nu i se poate reproşa acest lucru din cauza apartenenței sale la anumite ideologii sau din cauza unor interese ascunse. Pentru că întreaga lui viață academică a fost a unui om profund onest. Un alt exemplu ar fi slavistul ieşean Ilie Bărbulescu. Să-mi iertați expresia mai puțin academică, dar acest mare profesor a fost un soi de „Lică Sămădăul" al mediului universitar ieşean. Orice angajare la Catedră era urmată inevitabil de protestele şi rezistența lui. Cel mai concludent este cazul venirii la catedră a lui Garabet Ibrăileanu, când Ilie Bărbulescu s-a opus din răsputeri. Avea în principiu un motiv întemeiat: ținea la respectarea regulii privind timpul scurs de la susținerea tezei de doctorat. Aşadar, Garabet Ibrăileanu a fost cooptat la Catedra de Literatură şi Teorie Literară, deşi nu răspundea tuturor exigențelor. Dar am spune noi astăzi, ce splendidă excepție de la regulă a reprezentat Garabet Ibrăileanu!

Mai este şi *lecția patriotismului*. Sigur, astăzi cuvântul ni se pare fad, iar multora li se pare un cuvânt gol. Mulți îşi fac un titlu de glorie din a prezenta patriotismul ca pe un obiect al articolelor de gazetă. Pentru acei oameni, pentru profesorii comunității academice a Universității noastre, patriotismul era un *credo profesional*, era o valoare împărtăşită pe de-a întregul. Aici poate cel mai veritabil exemplu este cel al lui Anastasie Obregia, care era absolvent (şef de promoție) al Şcolii Politehnice din Zürich, iar în promoția lui, cel de-al doilea clasat, un anume Weber, a ajuns peste câteva decenii laureat al Premiului Nobel pentru chimie. Anastasie Obregia putea să rămână la o catedră şi să facă o carieră academică strălucită în Apusul Europei. Profesorul care l-a îndrumat i-a

şi propus acest lucru. A preferat să vină la Iaşi, cândva pe la sfârşitul anilor ‘90 ai secolului XIX, unde nu avea laborator, nu avea dotare, nu avea mai nimic. A închiriat un spațiu într-o casă privată unde a amenajat un laborator şi a început de unul singur să pună pe picioare un veritabil domeniu ştiințific în România: Chimia Organică.

Acestea sunt cele câteva *lecții instituționale şi personale* pe care le-a exprimat existența de un veac şi jumătate a Universității noastre. Poate că ele nu formează *constituția unei universități*, poate că ele nu garantează existența pentru încă un veac şi jumătate sau pentru mai multe sute de ani în viitor, dar cu certitudine ele au constituit substanța existenței de până acum. Spunea cândva Konrad Adenauer: „toți trăim sub acelaşi cer, dar nu toți avem acelaşi orizont”. Se confirmă acest fapt în toate întreprinderile umane, în toate întreprinderile şi pătrunderile intelectuale ale ființei umane, şi mai mult decât oriunde în universitate. *Este bine ca Universitatea noastră să rămână un loc în care există orizonturi multiple, dar sub acelaşi cer: al universității*.

Vă mulțumesc frumos!

Prof. univ. dr. **VASILE IŞAN**
Rectorul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

*

BOOK REVIEWS

Caroline Barrera, *Étudiants d'ailleurs. Histoire des étudiants étrangers, coloniaux et français de l'étranger de la Faculté de droit de Toulouse (XIX*ème *siècle-1944)*, Presses du Centre Universitaire Champollion, 2007, 240 p.

În ultimele decenii, istoriografia franceză a acordat o atenție din ce în ce mai pronunțată studierii istoriei sociale cu tot ceea ce implică ea, privilegind abordările de tip interdisciplinar. Cartea Carolinei Barrera, pe care o vom analiza în cele ce urmează, se încadrează perfect în această tendință, ea atingând teme de mare actualitate: formarea elitelor, mutațiile demografice apărute în urma migrațiilor studențești înspre şi dinspre Franța, circulația de idei şi valori socio-culturale, instrumentalizarea culturii de către geopolitică, transformările apărute pe parcursul secolelor XIX şi XX în existența unei instituții de învățământ superior etc.

Autoarea şi-a conceput cercetarea ca pe un studiu de caz, alegând să își concentreze investigația asupra Facultății de Drept din Toulouse şi a studenților străini primiți aici la studii, timp de peste 100 de ani. Deşi provincială (adică în afara Parisului), această structură academică a oferit suficiente argumente pentru a trezi interesul specialistului. Aşa după cum precizează Barrera, Toulouse este al doilea pol universitar din Franța, iar Facultatea de Drept din localitate era încă din secolul al XIX-lea cea mai mare facultate juridică din provincie. Cu toate că, pentru exercitarea diferitelor profesii juridice, deținerea cetățeniei franceze era o *condiție sine qua non*, facultatea nu şi-a închis porțile față de studenții străini, ci a demonstrat o preocupare constantă în a-i atrage şi a-i instrui. Prin această atitudine deliberat asumată, Facultatea de Drept din Toulouse a devenit unul dintre actorii importanți ai politicii externe a Franței, participând nemijlocit la răspândirea influenței culturale, ştiințifice şi politice franceze în lume. O altă explicație a temei alese de Caroline Barrera constă în bogăția şi accesibilitatea surselor documentare şi bibliografice pe care le-a avut la dispoziție, care i-au permis deopotrivă o investigație aprofundată şi nuanțată, precum şi urmărirea subiectului într-un interval cronologic generos. Existența unor arhive atât de detaliate, cât şi a numeroaselor lucrări editate dedicate studenților străini de la Toulouse (şi ne referim aici nu doar la cărțile şi articolele de specialitate, ci şi la presă, jurnale şi memorii etc.) se regăseşte pregnant în structura volumului *Étudiants d'ailleurs…*, deoarece autoarea a inclus fragmente din textele şi documentele consultate chiar în cadrul diferitelor capitole ale cărții sale, şi nu cum se obişnuieşte la sfârşitul acesteia. Lor li s-au alăturat fotografii, caricaturi şi chiar unele mărturii orale provenind de la familiile foştilor studenți străini. Departe de a rupe ritmul demonstrației ştiințifice, acest procedeu face, în opinia

noastră, lectura mai interesantă şi mai atractivă subliniind principalele idei şi concluzii ale Carolinei Barrera.

Textul este construit în cercuri concentrice, încorporând mereu trei dimensiuni de analiză istorico-sociologică – locală, naţională şi internaţională – şi creionând portretul studentului străin venit să studieze dreptul la Toulouse, atât din perspectiva grupului, cât şi din cea a individului. Structura lucrării este alcătuită din şase mari capitole, împărţite la rândul lor în mai multe subcapitole şi părţi, fiecare răspunzând unei anumite problematici.

În primul capitol, intitulat „Destination Toulouse, faculté de droit", Caroline Barrera prezintă în detaliu motivele şi mecanismele care i-au determinat pe studenţii din diferite ţări să vină să studieze în Franţa, în speţă la Toulouse. Tot aici, sunt descrise şi cele mai frecvente dintre greutăţile pe care le avea de întâmpinat un viitor student străin pentru a reuşi să îşi înceapă cursus-ul universitar în Franţa.

Autoarea a identificat mai multe cauze determinante ale fenomenului de *peregrinatio academica* înspre Franţa, dintre care amintim: nivelul de organizare a învăţământului superior în ţara de origine a viitorului student, dificultatea de acces la pregătirea universitară pentru anumite categorii sociale (ex. – evrei, femei), situaţia politică din ţara şi regiunea de origine a viitorului student etc. Caroline Barrera scoate, de asemenea, în evidenţă rolul major al familiei în alegerea studiilor în străinătate, exemplificând printre altele cu situaţia fraţilor Ghica (Dimitrie, Vladimir şi Georges), din familia binecunoscuţilor prinţi moldoveni, toţi trei studenţi la Toulouse. Iată concluzia autoarei: „*L'influence de la famille est à cet égard essentielle pour imposer l'évidence de cette démarche d'étude à l'étranger. C'est elle qui est la première vectrice de l'influence culturelle française, notamment concernant l'importance de la langue. Dans les familles des élites des États-nations émergents on transmet en effet l'idée que la langue française constitue un capital culturel et que, comme l'Allemand, elle est une des clefs de l'accès à la modernité. La maîtrise du français constitue également un élément majeur de distinction sociale*" (p. 24).

Acţiunile întreprinse de către Facultatea de Drept din Toulouse pentru a reprezenta o destinaţie predilectă pentru tinerii străini sunt, de asemenea, aduse în discuţie, fiind explicate, deopotrivă, evoluţia infrastructurii universitare şi diversificarea ofertei de cursuri (mai pronunţată începând din 1870), precum şi diversele tipuri de contacte internaţionale stabilite de personalul academic şi administrativ toulousan (primirea şi/sau trimiterea de misiuni de informare şi documentare ale profesorilor, participarea la congrese internaţionale de specialitate, oferirea de consultanţă altor ţări care îşi dezvoltau sistemul juridic, crearea de structuri care să îi patroneze pe studenţii străini).

În privința etapelor pe care le avea de parcurs un candidat pentru a deveni student cu drepturi depline la Toulouse, Caroline Barrera a evidențiat şi analizat multitudinea obstacolelor care puteau apărea pe parcursul acestui proces. Pe de o parte, este vorba de chestiuni legal-administrative, anume: obținerea vizei de călătorie către Franța , obținerea documentelor de rezidență – (cartea de identitate pentru străini a devenit obligatorie începând din 1917, aceasta fiind valabilă doar timp de un an pentru studenți, față de trei ani în cazul altor rezidenți) – , recunoaşterea diplomelor străine, în special cele de bacalaureat (procedeele cele mai folosite fiind, la Toulouse, dispensele şi apoi echivalențele, în unele cazuri însă, pentru anumite țări, apelându-se chiar şi la un examen special). Autoarea exemplifică, cu diferite cazuri particulare, modul în care transformările intervenite treptat în legislația franceză referitoare la învățământul superior au îngreunat sau au facilitat înscrierea străinilor la Facultatea de Drept din Toulouse. Nu au fost uitate nici aspectele financiare cărora trebuiau să le facă studenții, fiind prezentate toate mecanismele şi structurile care puteau asigura finanțarea studiilor şi a vieții zilnice a tinerilor ajunşi la Toulouse.

Pentru cititorul român, cel mai mare interes îl deține capitolul al doilea al cărții, intitulat „Origines géographiques et sociales". În cadrul său, Caroline Barrera reconstituie, pe categorii şi grupuri, originea, numărul şi prosopografia majorității studenților străini care au frecventat Facultatea de Drept din Toulouse. Pentru aceasta sunt folosite cu precădere instrumente statistice, nefiind uitată însă nici analiza istorică clasică. Prima observație care se impune este că prezența străinilor este consemnată la Facultatea de Drept încă din 1820, dar numai din anii 1904-1905 se poate observa o tendință de creştere constantă a numărului acestora, care va culmina între 1930-1931, când sunt înscrişi la cursuri 107 studenți străini, adică un procent de 10% din totalul studenților.

Un subcapitol special este dedicat studenților români care vin la Toulouse, ei constituind, după polonezi, al doilea mare grup etnic întâlnit aici. Românii sunt înregistrați la Facultatea de Drept cu începere din 1867, iar constatările autoarei referitoare la evoluția şi caracteristicile socio-economice ale acestora merită toată atenția. Ea a identificat două mari etape de prezență ale românilor la Toulouse, fiecare având un caracter specific. Prima dintre acestea aparține secolului al XIX-lea, respectiv anilor 1867-1892, iar cea de a doua este perioada interbelică. Iată ce afirmă Caroline Barrera: „*Certains de ces étudiants viennent des familles connues, comme les trois frères Ghika déjà cités, petits-fils du dernier prince de Moldavie, Grégoire V. Les étudiants roumains ont presque tous des parents qui vivent en Roumanie dont nous connaissons mal les situations professionnelles, mais on remarque néanmoins la présence fréquente des fils de propriétaires. Il n'y a pas d'étudiants juifs parmi ces Roumains,*

certainement parce que ceux-ci sont considérés comme des étrangers en Roumanie et qu'il leur est interdit d'accéder aux fonctions publiques (lesquelles impliquent la possession de la nationalité roumaine) […]. *Les Roumains sont particulièrement nombreux de 1925 à 1934; dépassant parfois la dizaine d'étudiants par année. Leur profil est cependant différent de celui de deuxième moitié du XIX*[e] *siècle puisque 47% de ces étudiants sont juifs"* (p. 86-87). Alături de români, mai sunt prezentate în detaliu următoarele grupuri etnice: polonezii, deja amintiți, bulgarii, egiptenii, ruşii, ucrainienii, sârbii, lituanienii, letonii, chinezii, turcii, scurte menţiuni fiind făcute şi despre studenții de origine americană.

Autoarea se opreşte, apoi, în două părți distincte ale acestui capitol şi asupra studenților care au un statut special în raport cu metropola, respectiv cu Franța ca țară-mamă sau ca stat tutelar. Caroline Barrera face o distincție subtilă, însă necesară, între studenții „coloniali" (adică autohtoni din teritorii aflate sub dominația Parisului) şi studenții care dețin naționalitatea franceză, dar care sunt stabiliți în străinătate sau în Imperiul colonial francez. Primul grup, cel al „colonialilor", îi include pe indochinezi, pe algerieni (care vin la Toulouse cu precădere după 1932), pe sirieni. Cel de-al doilea grup, al francezilor din străinătate sau din Imperiul Colonial, îi înglobează cu precădere pe studenții veniți din Magreb şi din „Les Quatres vieilles" (adică Martinica, Guadalupe, Réunion şi Guyana). Printre personalitățile de aici care au studiat dreptul la Toulouse se numără Gaston Monnerville, viitor preşedinte al Consiliului Republicii şi apoi al Senatului francez (între 1947 şi 1968), originar din Guyana.

În capitolul al treilea – „Les étudiants dans la faculté" –, Caroline Barrera aprofundează cercetarea sa de istorie socială, urmărind parcursul academic al studenților după înscrierea la facultate, precum şi raporturile create între profesori şi studenți. Una dintre cele mai interesante părți ale textului analizează opțiunile studenților privind tipul de diplomă pe care şi-o doreau la terminarea studiilor. Ca şi în prezent, fiecare ciclu academic se încheia cu obținerea unei anumite diplome: bacalaureatul în drept (după primii doi ani de studii), licența în drept (după trei ani de studii) şi doctoratul (după patru ani). Pe lângă aceasta însă, în sistemul de învățământ francez apare, începând din 1897, o diferențiere între diplomele naționale, cele acordate de stat, şi diplomele de universitate, adică acordate direct de către instituția academică, ce aveau o valoare pur ştiințifică. Mai mult, față de diplomele naționale, cele universitare erau destinate cu precădere spațiului internațional, fără a conferi drepturi şi privilegii profesionale pe teritoriul Franței.

Impactul reglementării din 1897, rapid pusă în practică şi la Toulouse, se reflectă pregnant în alegerile studenților care vin la Toulouse, care au înregistrat

fluctuații semnificative de-a lungul timpului. Astfel, dacă înainte de 1897 studenții străini, cei coloniali şi studenții francezi din străinătate sau din imperiul colonial optau în proporție de 83,7 % să se înscrie pentru a dobândi o diplomă națională de bacalaureat în drept, după crearea diplomelor de universitate ei s-au îndreptat numai în proporție de 44,9 % către acest tip de diplomă, iar 36,6% au ales să își obțină licența de universitate. Dintre toate tipurile de licență de universitate care se puteau obține în cadrul Facultății de Drept din Toulouse (ştiințe juridice, ştiințe economice, ştiințe politice, istoria dreptului), cea mai solicitată a fost diploma de licență în domeniul ştiințelor juridice, mai ales în prima jumătate a secolului XX. Naționalitatea studenților joacă şi ea un rol major în tipul de diplome ales. Dintre studenții străini de la Toulouse, grupul românilor se distinge prin interesul de a-şi finaliza studiile de drept cu diplome naționale. Caroline Barrera explică această alegere astfel: *„ cela […] tient à l'importance du modèle français et de la reconnaissance des diplômes français dans ce pays en construction, qui sont essentiels pour y construire une carrière. Dans le cas des Juifs roumains qui de plus en plus prennent le chemin de l'exil, le choix d'un diplôme national se justifie par l'espoir d'intégration en France une fois la nationalité française obtenue"* (p. 121). Pentru multe alte grupuri naționale, opțiunile variază între diplomele naționale şi cele de universitate, în funcție mai ales de intervalul cronologic studiat (spre exemplu, la începutul anilor 1930 se poate constata o preferință accentuată pentru licențele de universitate în domeniul ştiințelor politice sau ştiințelor juridice din partea studenților originari din țările plasate sub mandat francez – Siria şi Libanul –, anterior aceştia fiind interesați de alte tipuri de diplome naționale). Chinezii sunt singurii care aleg, aproape în exclusivitate, diplomele de universitate, de diferite grade. Strâns legată de chestiunea diplomelor este cea a reuşitei la examene. Autoarea a constatat în urma cercetărilor sale că aproximativ 40% din totalul studenților străini înmatriculați la Facultatea de Drept din Toulouse în perioada studiată nu îşi vor obține diploma pentru care s-au înscris. Restul de 60% vor reuşi să îşi termine studiile, iar unul dintre factorii care le-a asigurat succesul a fost buna cunoaştere a limbii franceze. Evident, aici se disting din nou românii şi polonezii, deoarece în țările lor de origine utilizarea francezei a fost la mare cinste.

Un alt subiect tratat în capitolul al treilea este atitudinea profesorilor față de studenții străini, Caroline Barrera demonstrând că, în general, tratamentul aplicat străinilor era (cvasi)identic cu cel aplicat francezilor, personalul didactic fiind chiar, în mod frecvent, mai indulgent față de străini privind calitatea lingvistică şi forma lucrărilor şi a răspunsurilor prezentate la examenele scrise şi/sau orale. Spre sfârşitul anilor 1930, situația se modifică treptat, iar în perioada celui de Al

Doilea Război Mondial discriminarea între studenţii străini şi cei francezi a devenit evidentă, odată cu introducerea şi aplicarea strictă a principiului *numerus clausus*.

Problema centrală abordată de către autoare în al patrulea capitol al cărţii este cea a integrării sociale a studenţilor străini. Intitulat „La sociabilité des étudiants d'ailleurs", acesta prezintă diferitele forme şi structuri prin intermediul cărora studenţii străini de la Toulouse au stabilit contacte atât cu societatea franceză, cât şi între ei. Evident, reacţiile toulousanilor faţă de tinerii străini stabiliţi în oraşul lor au variat de la acceptare, la indiferenţă (sau rezervă) şi până la respingere, în funcţie de mai mulţi factori, iar aceleaşi atitudini se regăsesc şi în relaţiile pe care diferitele comunităţi de studenţi străini le stabilesc între ele. Dincolo de acest aspect, studenţii străini frecventează diferite organisme şi asociaţii prin intermediul cărora cunosc Franţa sau se cunosc între ei. Caroline Barrera a analizat prezenţa şi activitatea acestor tineri în cadrul asociaţiilor studenţeşti de diferite tipuri, a societăţilor religioase, a partidelor politice, a cluburilor, etc. Spre exemplu, ea notează că românii sunt foarte activi în cadrul secţiei străine a Partidului Comunist Francez, care se înfiinţează la Toulouse în 1930. Astfel, în 1932 deja, 34,7% dintre studenţii înrolaţi aici sunt români, majoritatea de origine evreiască. Supravegheaţi atent de către poliţia franceză, studenţii comunişti (fie ei români, bulgari ori polonezi) sunt în mod frecvent sancţionaţi sau chiar expulzaţi din cauza activităţilor desfăşurate. Autorităţile statului francez nu sunt, de altfel, singurele care ţin sub observaţie viaţa şi munca studenţilor străini. La fel de interesate de soarta acestor tineri sunt şi autorităţile politice din ţara lor de origine sau din statul care avea sub dominaţie acel teritoriu, mai ales dacă studenţii care ajungeau la Toulouse erau finanţaţi de către guvern sau alte structuri oficiale. Există o corespondenţă consistentă între administraţia Facultăţii de Drept din Toulouse şi guvernele străine, care scoate la iveală situaţii dintre cele mai variate.

Al cincilea capitol al cărţii *Étudiants d'ailleurs…* este axat pe tipologia studentului străin care a ales să studieze la Facultatea de Drept din Toulouse, iar aici Caroline Barrera scoate în evidenţă toate particularităţile pe care acest centru universitar francez le are. O primă constatare care se desprinde în urma cercetării prosopografice este că figura dominantă este cea a studentului în exil: *„ […] bien loin de la traditionnelle peregrinatio academica ou du tourisme universitaire. Ces étudiants ont un certain nombre de points communs, à commencer par les circonstances difficiles de leur départ, mais tous ne vivent pas cet exil de la même manière. […] La première cause d'exil, c'est l'antisémitisme pratiqué dans de nombreux pays d'origine des étudiants, puisque plus de la moitié d'entre eux sont des étudiants juifs originaires de*

Roumanie, de Pologne, de la zone de résidence de l'Empire russe et notamment d'Ukraine, de Lettonie, de Lituanie ou de Serbie. Ces jeunes gens rejoignent les bancs de la Faculté de droit, comme d'autres en France, parce qu'ils sont victimes du numerus clausus universitaire dans leurs pays, des restrictions à l'exercice de certains professions, etc. […] Il y a ensuite les étudiants qui fuient une zone placée sous domination étrangère, soit que celle-ci subisse une invasion, une répression particulière à l'occasion d'une révolte ou une politique d'assimilation culturelle accrue. […] L'opposition politique est également un critère d'exil. […] L'étudiant en exil n'a pas forcement le profil type de l'étudiant qui débute sa vie d'adulte, c'est à dire relativement jeune. Il ne vient pas forcément seul non plus" (p. 171-172, 176). Pe lângă studenții în exil, Caroline Barrera mai analizează şi tipologia studentului colonial, ca şi pe cele ale studentului implicat în Rezistență în perioada celui de Al Doilea Război mondial ori a studentului soldat, fără a uita să dedice un scurt subcapitol şi figurilor de studente străine care au studiat aici.

Ultimul capitol al cărții – „Et après…" – priveşte traiectoria profesională şi personală pe care au urmat-o străinii veniți la Facultatea de Drept din Toulouse după efectuarea parțială sau integrală a studiilor. Autoarea a identificat şi a exemplificat mai multe situații posibile. Astfel, unii tineri aleg să plece de la Toulouse spre alte centre universitare franceze (în general Paris) sau străine, pentru a-şi completa şi/sau aprofunda pregătirea academică. O altă parte a studenților optează să revină în țara de origine, unde în general reuşesc să obțină posturi de bună calitate (în acest sens se disting în special albanezii şi egiptenii). Mulți alți străini, în special evreii, vor decide să se naturalizeze cetățeni francezi, instalându-se în țara de adopție. Barrera observă, în mod justificat, că până în 1930 marea majoritate a cererilor de naturalizare făcute de studenții străini au fost avizate favorabil de către autoritățile franceze, iar deținerea unei diplome în drept reprezenta un argument suplimentar pentru postulanți, deoarece garanta „*une intégration déjà bien entamée puisque l'étudiant parle français et a reçu la formation la plus appropriée à la compréhension du système français"* (p. 218). Ulterior, schimbarea legislației franceze, apropierea şi desfăşurarea celui de Al Doilea Război Mondial au afectat vizibil reuşita cererilor de naturalizare, deşi ele au continuat să fie făcute.

Capitolul se încheie cu prezentarea acelor studenți care au devenit adevărate punți de legătură între țara lor de origine şi Franța, țara în care şi-au efectuat studiile, făcând mereu „naveta" între acestea. Din nou, pentru cititorul român, această parte a cercetării Carolinei Barrera reprezintă un interes aparte, deoarece autoarea a ales să exemplifice tipologia menționată mai sus prin monseniorul Vladimir Ghica, descriind detaliat întreaga sa activitate de la absolvirea facultății

şi până la moartea în închisoarea de la Jilava. De altfel, cei trei fraţi Ghica care au studiat la Toulouse (Dimitrie, Vladimir şi Georges) apar ca nişte figuri emblematice pentru studenţii străini de la Toulouse, ei fiind pomeniţi de mai multe ori de-a lungul întregii lucrări, alături de câţiva tineri de alte naţionalităţi (ex. albanezul Sammy Béracha sau guyanezul Gaston Monnerville).

În concluzie, cartea Carolinei Barrera constituie, indiscutabil, o lectură necesară pentru specialistul român, ea aducând multe informaţii interesante despre elitele noastre din secolele XIX-XX. Din punct de vedere metodologic, avem de a face cu o cercetare în care analiza istorică se îmbină cu investigaţia de factură sociologică (în spiritul şcolii lui Victor Karády), ceea ce conferă complexitate şi multe nuanţe textului. O comparaţie mai vizibilă a datelor din această lucrare cu situaţia studenţilor străini de la alte Facultăţi ale Universităţii din Toulouse ar fi fost poate necesară pentru a înţelege şi mai pregnant fenomenele analizate. De asemenea, s-ar fi impus şi un capitol prin care studenţii străini de la Facultatea de Drept din Toulouse să fie puşi faţă în faţă cu studenţii străini care au studiat *dreptul* la alte universităţi franceze (în special la Paris, poate şi la Strasbourg etc.), furnizându-se astfel concluzii generalizate şi mai pertinente privind influenţa şcolii şi a gândirii juridice franceze (în toate sensurile acestor doi termeni) asupra altor state. Aşa după cum bine observa autoarea în ultima pagină a lucrării, cartea s-a dorit a fi primordial o cercetare despre imaginea şi realităţile Franţei, în interior şi în exterior: „*Les étudiants d'ailleurs se trouvent donc confrontés à ces différentes facettes de la France, au décalage entre l'image mythique de l'Hexagone et ses valeurs universelles et la réalité des sentiments de certains Français à leur égard, au décalage entre la politique extérieure de la France affichée à l'étranger et ses réalisations pratiques en France. La limite géographique de ce décalage ne se situe pas seulement à la frontière française, elle existe aussi à Toulouse au niveau des murs de la Faculté. Il y a en effet une césure entre la vie dans la faculté où la dimension internationale de la France est mise en œuvre et assumée par le corps enseignant (et certains leaders étudiants) et la vie à l'extérieur de ces murs où ce sont souvent les problématiques intérieures françaises qui dominent. L'enceinte la Faculté […] n'est cependant pas parfaitement étanche et laisse parfois passer la xénophobie et l'antisémitisme. Chaque étudiant doit donc confronter la façon dont il a imaginé son séjour en France à la réalité. Chaque étudiant est tiraillé entre les opportunités réelles de se construire un autre avenir, personnel, et les plans qu'on faits pour lui les États, sa communauté ou sa famille"* (p. 230).

Cartea „*Étudiants d'ailleurs. Histoire des étudiants étrangers, coloniaux et français de l'étranger de la Faculté de droit de Toulouse (XIXème siècle-1944)*",

pe care o găsim deosebit de interesantă şi oportună pentru istoria universitară poate constitui cu siguranţă un model pentru cercetări de profil, care să oglindească evoluţia înregistrată de sistemul educaţional european în ultimii două sute de ani.

ANA-MARIA STAN

Gheorghe Iacob (coordonator), *Universitatea din Iaşi. De la modelul francez la sistemul Bologna*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, 2007, 561 p.

Înscriindu-se în aria de cercetare a istoriei universitare, direcţie care a cunoscut în ultima perioadă o serie de abordări notabile, mai ales în ceea ce priveşte învăţământul superior ieşean, aflat în faţa Jubileului 150 (1860-2010), volumul colectiv coordonat de Gheorghe Iacob, profesor la Facultatea de Istorie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" şi prorector la aceeaşi instituţie, propune „o viziune nouă şi o problematică nouă, care să reconstituie evoluţia Universităţii în secolele XIX-XX". Subiectul, istoria celei mai vechi universităţi din ţară, a fost în atenţia specialiştilor mai ales cu prilejul momentelor aniversare. Astfel, anii 1910/1911, 1960 şi 1985 constituie repere în ceea ce priveşte producţia istoriografică aferentă acestei teme. Volumul de faţă nu este cu nimic tributar antecedentelor, întrucât propune spre analiză aspecte puţin sau deloc cunoscute, oferind în acelaşi timp perspective şi modalităţi noi de interpretare. De altfel, aşa cum subliniază Dumitru Oprea, atunci rector al Universităţii, în *Cuvântul înainte* al cărţii, pioneratul este o caracteristică definitorie, din multiple puncte de vedere, pentru Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi.

Cronologia comentată care deschide volumul, care a dat şi titlul lucrării, aparţine coordonatorului acestuia, Gheorghe Iacob. Densă sub raportul informaţiilor, *Universitatea din Iaşi. De la modelul francez la Sistemul Bologna* (pp. 13-61) oferă, de fapt, aşa cum însuşi autorul ţine să specifice, o scurtă istorie a Universităţii. Plecând de la „rădăcinile" acesteia, este înfăţişată cronologia şcolii superioare ieşene, pentru ca, mai apoi, alte subcapitole să cuprindă lista rectorilor, a profesorilor membri ai Academiei Române, Doctorii de onoare (Doctor Honoris Causa) ori simbolurile Universităţii (drapelul, stema, mascota). Implicarea Universităţii în proiecte şi relaţii internaţionale este abordată de către H. Luchian în studiul *Relaţiile internaţionale ale Universităţii* (pp. 63-90). Conţinând în anexe statistici bogate, concluzia autorului este una dintre cele mai relevante pentru deschiderea spre marile spaţii universitare:

„între 1990-2007, peste 10. 000 de cadre didactice şi studenţi au avut posibilitatea de a-şi reprezenta instituţia la diverse manifestări ştiinţifice internaţionale". O „preistorie" a Universităţii realizează Gabriel Bădărău în ampla cercetare intitulată *Din istoria învăţământului din Moldova până la înfiinţarea Universităţii ieşene* (pp. 91-146). Astfel, sunt detaliat prezentate instituţiile care au precedat Universitatea de la 1860: colegiul de la Hârlău, din vremea lui Al. Lăpuşneanu, Schola Latina, înfiinţată de către Despot Vodă în 1562, la Cotnari (aceasta fiind, consideră autorul, continuatoarea colegiului de la Hârlău), Colegiul întemeiat de Vasile Lupu la Mănăstirea Sf. Trei Ierarhi din Iaşi, în 1640. Tot aici sunt analizate hrisoavele lui Grigore Alexandru Ghica de reorganizare a învăţământului din Moldova. Deşi, cum se poate observa, şcoala s-a aflat în preocupările domniei, primele şcoli publice din Moldova au fost create odată cu Regulamentele Organice. Urmarea aplicării acestora a fost înfiinţarea *Academiei Mihăilene* (1835), instituţie care a marcat spiritul timpului. Autorul analizează măsurile pregătitoare pentru crearea acestei Academii, discuţiile cu privire la localul acesteia, momentul inaugurării, precum şi motivele desfiinţării. Etapele care au precedat ziua de 26 octombrie 1860, precum şi momentul inaugural al primei universităţi din ţară sunt tratate de istoricul Vasile Cristian (*Înfiinţarea Universitarea din Iaşi*). Academicianul Gh. Platon este semnatarul unui text intitulat *Profesori şi studenţi ai Universităţii în epoca modernă* (pp. 167-206), care repune în circuitul ştiinţific câteva statistici cu astfel de informaţii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În ceea ce priveşte studenţii Universităţii, Gh. Platon ajunge la concluzia că recent creata instituţie de învăţământ superior de la Iaşi a fost o *universitate naţională*. Asupra *Inaugurării palatului universitar de la Copou (octombrie 1897)* un florilegiu de documente este pus în valoare de către I. Agrigoroaiei şi I. Toderaşcu. Astfel, potrivit regelui Carol I, ridicarea noului palat universitar nu va rămâne fără consecinţe directe în rândul românilor: din noul local aşezat în Copou „făclii luminoase vor răspândi scântei de viaţă luminoasă *asupra întregului neam românesc*", întrucât în această instituţie se va cultiva patriotismul. În continuare, I. Agrigoroaiei oferă interesante *Pagini din istoria Universităţii ieşene în perioada interbelică* (pp. 221-243). Sistemul de învăţământ a fost marcat de ideologia regimului instaurat în ţara noastră la 30 decembrie 1947. Astfel, şcoala superioră a cunoscut o adevărată purificare politică, iar noua lege a învăţământului (august 1948), a pus sistemul educaţional sub controlul comuniştilor. De asemenea, selecţia cadrelor universitare şi a studenţilor a început să fie realizată după criterii politice. Despre toate acestea, studiul Marianei Momanu, *Universitatea „Al. I. Cuza" în anii sovietizării învăţământului românesc* (pp. 245-265) oferă preţioase informaţii. În consonanţă

cu această cercetare este studiul semnat de C. Turliuc şi Maria Nicoleta Turliuc, *Universitatea „Al. I. Cuza" în anii comunismului* (pp. 267-285). O excesivă centralizare şi un control absolut exercitat de regim, acestea sunt cele două caracteristici generale ale Universităţii în epoca stalinismului.

Un subiect de mare actualitate este acela abordat de către C. Sălăvăstru, *Educaţia în faţa exigenţelor procesului Bologna. Experienţa Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"* (pp. 287-294). Autorul acestei investigaţii ne asigură că, deşi ca principii teoretice sistemul Bologna reprezintă, indubitabil, un progres, „în actul transpunerii în practică există uneori dificultăţi destul de serioase, pentru a căror depăşire se cer eforturi considerabile". Un studiu incitant realizat de către Gabriela Irimescu, A. Lupu şi R. Asiminei încearcă să răspundă la următoarea provocare: ce înseamnă să fii *Student la „Cuza" [în] 2006* (pp. 295-316). Concluziile acestui sondaj de opinie, cu adevărat interesant, introduc lectorul în câteva din problemele cotidiene cu care se confruntă studenţii acestei universităţii. O pertinentă analiză cu privire la strategia de dezvoltare a Universităţii în următorii şapte ani este realizată de către D. Oprea şi V. Işan, în studiul intitulat *Preliminarii la strategia Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi (2008-2015)*. În acest fel, aflăm că unul din obiectivele esenţiale ale Universităţii îl reprezintă recuperarea tradiţiei academice. Asupra relaţiilor pe care Universitatea din Iaşi le are cu Universitatea din Cluj stăruie V. Puşcaş. Tot la capitolul relaţiilor inter-universitare se încadrează investigaţia lui M. Şt. Ceauşu, axată pe recuperarea legăturilor cu Universitatea din Cernăuţi. De asemenea, Gh. Palade, oferă amănunte interesante referitoare la *Contribuţia Universităţii din Iaşi la pregătirea intelectualităţii basarabene (1918-1940)*.

Raporturile agitate dintre Titu Maiorescu şi Universitatea din Iaşi sunt analizate, pe baza unor documente de arhivă mai puţin cercetate, de către D. Ivănescu şi Fl. Ioncioaia, în două studii de un mare interes. Volumul mai cuprinde studii semnate de Al. Zub (*A. D. Xenopol: dimensiunea pedagogică*), A. Corbea-Hoişie (*Germanistica universitară în Iaşi. Bilanţul unui multiplu început*), O. Buruiană (*Studenţi evrei la Universitatea din Iaşi în primul deceniu interbelic*), C. Botoşineanu (*Disensiuni administrative şi polemici politice la Universitatea din Iaşi. Conflictul dintre A. C. Cuza şi Traian Bratu (1921-1922)*) şi Gh. Popa (*Facultatea de Teologie Ortodoxă – Un nou început la Universitatea din Iaşi*). Ultima cercetare din acest volum aparţine istoricului Sorin Iftimi şi este axată pe *O istorie a simbolurilor Universităţii din Iaşi (sigilografie, vexilologie, heraldică)*.

Volumul, reală contribuţie adusă cunoaşterii istoriei primei universităţi româneşti, se încheie cu o *Listă a autorilor* şi un *Indice*.

IULIAN MARCEL CIUBOTARU

Gheorghe Iacob, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" / „Alexandru Ioan Cuza" University. Omnes in uno*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, 2007, 104 pagini + LX planşe color.

În întâmpinarea împlinirii a 150 de ani de existenţă a Universităţii din Iaşi, profesorul Gheorghe Iacob a conceput un album de gală, apărut pe hârtie de foarte bună calitate. *Cuvântul înainte* este semnat de către prof. univ. dr. Dumitru Oprea, rectorul Universităţii la momentul apariţiei volumui (2007). Pe bună dreptate, subliniază rectorul Universităţii, că istoria acestei instituţii „nu poate fi judecată doar prin prisma anilor pe care îi numără, ci mai ales prin valoarea pe care o aduce în comunitatea din care îşi trage rădăcinile şi în lumea academică" (p. 7). Volumul beneficiază de o *Introducere* aparţinând coordonatorului acestui album, prof. univ. dr. Gheorghe Iacob. Acesta accentuează chiar de la început pe modelele occidentale (franceze şi germane), urmate de factorii români decidenţi, ţinând să precizeze, cu privire la ilustraţiile incluse în volum, că acestea sunt ordonate tematic şi cronologic.

Cronologia comentată a faptelor, întocmită de Gh. Iacob, este intitulată *Universitatea din Iaşi. De la modelul francez la sistemul Bologna* (pp. 11-62). Aceasta, alături de textele care preced ilustraţia sunt în variantă bilingvă, traducerea în limba engleză datorându-se Ancăi Cehan şi Oanei-Maria Petrovici. Gh. Iacob investighează cu acribie preistoria Universităţii, întocmind o cronologie relevantă, clasificată în funcţie de „Denumire", „Cadrul legislativ", „Structură", „Rectori", „Membrii Academiei", „Doctorii de onoare" (Doctor Honoris Causa), „Profesori" şi „Studenţi". Tot în acest florilegiu sunt adunate o serie de aspecte interesante, precum simbolurile, drapelul, stema, mascota ori devizele Universităţii. De precizat că una dintre devizele aflate pe „cărţile" susţinute de leii din faţa Universităţii, *Omnes in Uno*, a dat subtitlul volumului în cauză. Celelalte devize ale Universităţii sunt *Patria, Labor, Fides* şi *Ratio et Humanitas*. Anexele cuprinse în cronologia comentată a profesorului Gh. Iacob privesc „Universităţile cu care sunt semnate acorduri de colaborare bilaterală (active în anul 2007)" şi „Mobilităţile Socrate-Erasmus între anii 1999-2007". Concluzia ultimei anexe din volum este cu adevărat înălţătoare: numai în anul academic 2006-2007 s-au efectuat 2. 372 de mobilităţi, dintre care 1. 982 beneficiari au fost studenţi iar 390 cadre didactice. Versiunea în limba engleză a acestui studiu propulsează viziunea autorului în context european.

Cele LX planşe color reunesc portretele fondatorilor Universităţii (Alexandru Ioan Cuza, Mihail Kogălniceanu) şi ale rectorilor (I. Strat, F. Scriban, N. Ionescu, T. Maiorescu, Şt. Micle, P. Suciu, N. Culianu, A. D. Xenopol, C. Climescu, G. Bogdan, C. Stere, M. Cantacuzino, N. Leon, I. Teodorescu, T. Bratu, I. Simionescu,

A. Slătineanu, P. Bogdan, T. Tănăsescu, V. Nițulescu, M. David, A. Myller, A. Oțetea, L. Baliff, J. Livescu, I. Creangă, M. Todosia). De asemenea, sunt reproduse portretele „nemuritorilor", marii profesori ai Universității, care ne privesc peste timp, din Sala Senatului: S. Bărnuțiu, M. Cantacuzino, V. Conta, Al. Philippide, P. Poni, G. Ibrăileanu, N. Iorga, D. Hurmuzescu, Al. Myller, Șt. Procopiu, P. Andrei, P. Jitariu, Olga Necrasov ș.a.), diverse diplome de Doctor Honoris Causa (precum cele acordate lui N. Iorga, M. Sadoveanu, A. Cotton, G. Ripert). Interesante sunt şi imaginile de la momentele festive, ori aniversare. Edificiile care aparțin de Universitate, care formează un important patrimoniu, bibliotecile, amfiteatre şi laboratore, muzee, Observatorul astronomic, Planetariul, Grădina Botanică, ori aspecte din viața studențească (în timpul practicii, la seminarii şi cursuri, ziua absolventului, excursii de studiu) sunt surprinse în alte imagini cu valoare de document. Una dintre cele mai importante secțiuni ale acestui album este reprezentată de ilustrațiile care înfățişează vizitele oficiale, precum cele ale Regelui Carol al II-lea (1933), Mihai I (1997), vizita delegației profesorilor şi studenților otomani din Istanbul (1914), vizita premierului Ion Gh. Maurer, la centenarul Universității (1960) ș.a. Imagini din Sala Paşilor Pierduți, cu nemuritoarele fresce ale lui Sabin Bălaşa, din stațiunile de cercetare ale Universității, ori cele ilustrând statui, monumente şi busturi, încheie acest album dedicat Universității din Iaşi, adevărată istorie în imagini a celei mai vechi instituții universitare moderne din România.

IULIAN MARCEL CIUBOTARU

Magda Negrea, *Liceul de Aplicație al Seminarului Pedagogic Universitar-Iaşi: monografie*, studiu introductiv prof. univ. dr. Adrian Neculau, Sibiu, Editura Arhip Art, 2009, 231 p.

Autoarea volumului, profesor de limba franceză la Colegiul Național „G. Ibrăileanu" din Iaşi, şi-a propus în cartea de față să realizeze o istorie a Seminarului Pedagogic Universitar, prima şcoală laborator din cadrul aşezămintelor universitare ale României, pentru studenții care alegeau cariera didactică. Funcționând pe lângă Catedra de Pedagogie a Facultății de Litere şi Filozofie a Universității din Iaşi, între anii 1899-1948, Seminarul şi, în cadrul său, din 1927, Liceul de Aplicație, au constituit locul în care s-a putut realiza practica pedagogică a studenților de la Facultățile de Ştiințe şi Litere ale Universității.

Subiectul tratat de către autoare nu este unul necunoscut. Din perspectiva înnoirilor pedagogice aduse de şcoala condusă, pe rând, de profesorii Ioan Găvănescul

şi Ştefan Bârsănescu, lucrurile erau cunoscute[1]. O monografie a Seminarului, în care să fie prezentate anvergura şcolii pedagogice ieşene şi mecanismele sale instituționale, lipsea însă istoriografiei Universității din Iaşi[2]. Deşi aspiră la o tratare monografică a subiectului, cartea Doamnei Magda Negrea nu reuşeşte să ilustreze, decât parțial, înțelesul termenului. Lipsa formației istorice şi, de multe ori, necoroborarea puținelor surse folosite au făcut ca întreprinderea autoarei, din punctul de vedere al celui ce subscrie această recenzie, să se limiteze la statutul de prezentare, uneori utilă, a unor momente din istoria Seminarului.

Una din carențele majore ale volumului constă în faptul că nu sunt precizate mizele cercetării într-o *Prefață* sau un *Cuvânt Înainte*. De asemenea, tot la nivelul lipsurilor structurale, se remarcă absența citării surselor folosite, ceea ce face greu de utilizat volumul. O excepție o constituie informațile citate din presa ieşeană, ziarul „Opinia", însă în rest, lucrarea nu conține nici o notă de subsol. Deşi capitolul al IX-lea se intitulează *Memoria documentelor* (p. 165-230), acesta nu este decât o înşiruire de copii după documente de arhivă, ale unor fotografii care înfățişează protagoniştii volumului şi ale unor date statistice[3]. Nici unul din aceste documente nu face trimitere la locul (fond de arhivă, publicație, periodic, ziar) de unde a fost preluat. Practic, informația nu poate fi verificată, iar cercetarea autoarei se dovedeşte lipsită de perspectivă.

Revenind la mizele volumului, faptul că autoarea nu şi-a precizat ipotezele de lucru a făcut ca unele din afirmații şi concluzii să sufere la capitolul veridicitate şi să nu reziste la proba confruntării cu contextul epocii. O asemenea întreprindere, în regim monografic, asupra Seminarului Pedagogic Universitar ar fi trebuit să îşi aibă punctul de plecare în reconstituirea învățământului normalian şi pedagogic pe care a făcut-o istoricul Dimitrie Berlescu, în prima monografie a Universității din Iaşi[4]. Adăugarea la dosarul începuturilor şcolii pedagogice româneşti a unei monografii a Seminarului reprezintă un demers deplin justificat. Parcursul administrativ al şcolii, asupra căruia cercetarea istorică încă nu a stăruit îndeajuns, era subiectul care obliga la o cercetare substanțială pe autoarea volumului de față. Din păcate, datele reunite în cartea Doamnei Magda Negrea sunt cele ale unei cercetări care a rămas nefinalizată.

---

[1] Adrian Neculau, „Seminarul pedagogic universitar (1899-1948) – o ilustrare a pedagogiei sociale", în Idem, *Educația adulților. Experiențe românești*, Iaşi, 2004, p. 111-129.

[2] O primă tratare a subiectului şcolarizării şi pregătirii studenților pentru cariera didactică găsim la Dimitrie Berlescu, „Şcoala normală superioară. Seminarul pedagogic universitar", în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din iaşi 1860-1960*, Bucureşti, 1960, vol. I, p. 226-238.

[3] Capitolele lucrării sunt: *În căutarea şcolii din alt veac*; *O şcoală model*; *O scrisoare*; *Vreme de război*; *Jubileu*; *Liceul de Aplicație al Seminarului Pedagogic Universitar*; *Eforia şcolară*; *Convulsii* şi *Memoria documentelor*.

[4] D. Berlescu, *loc. cit.*

După parcurgerea cărții, se impune concluzia că Seminarul Pedagogic Universitar încă îşi aşteaptă monografia.

Profesorul Adrian Neculau şi-a intitulat studiul introductiv, în mod inspirat, *În loc de prefață*, dorind să prezinte anvergura gândirii pedagogice exersată la catedrele Seminarului şi formulată expres în paginile „Buletinului Seminarului Pedagogic Universitar din Iaşi" şi în cele ale publicației „Cultura română" (1903-1911), editate de Ioan Găvănescul. Paginile domnului Profesor Neculau țin loc analizei pe care autoarea nu a făcut-o, decât secvențial, asupra publicației Seminarului şi, mai ales, asupra practicilor pedagogice.

Nu am reuşit să aflăm din volum dacă la cursurile Seminarului erau înscrişi studenți „practicanți sau asistenți", dacă pentru a absolvi era nevoie de un examen de capacitate sau era suficientă parcurgerea unui curs de pedagogie în cadrul Universității. De asemenea, nu sunt înregistrate reacțiile Senatului universitar asupra organizării orelor de practică a studenților. Nu ştim dacă elevii Seminarului aveau acelaşi statut cu cel al restului cursanților din învățământul liceal, dacă plăteau taxe de înscriere, nu ne sunt oferite date privind structura etnică a elevilor sau a studenților practicanți. Profesorii Seminarului sunt prezentați în listele din capitolul *Memoria documentelor*, fără a fi menționați cei universitari şi rolul acestora din urmă în funcționarea şcolii. Aceste date puteau să constituie elemente care să lumineze statutul Seminarului în contextul primei jumătăți de secol XX. Era obligatorie o prezentare a cadrului legislativ, care a jalonat existența instituției în perioada amintită şi o privire asupra începuturilor *Normaline* ale şcolii pedagogice ieşene.

În vederea îmbunătățirii informațiilor din volum, consider necesar ca autoarea trebuie să reevalueze unele din afirmații, pe care le voi detalia în cele ce urmează. Primul capitol al lucrării, *În căutarea şcolii din alt veac*, debutează cu invocarea liceului „G. Ibrăileanu", pe care autoarea îl vede, în mod forțat, continuatorul fostului Seminar (p. 46), aşa cum greşit plasează şi „începuturile" Universității din Iaşi pe la 1830 (p. 39). Nu este oferit nici un argument al faptului că actualul liceu „G. Ibrăileanu" „a luat naştere" în 1899. Primul rector al Universității nu a fost Simion Bărnuțiu (p. 40); de fapt profesorul ardelean nu a ocupat niciodată funcția de rector al Universității. Fostul teatru de la Copou nu a ars în anul 1890, ci în urma incediului din 17 februarie 1888. Primul local al Universității nu a aparținut marelui vornic Matei Cantacuzino (p. 40), ci lui Ioan Cantacuzino, care a construit palatul între 1759-1765. În 1839, imobilul ajunge în proprietatea lui Alecu Roset Roznovanu, de la soția căruia este cumpărat pentru a constitui spațiul primului aşezământ universitar[5]. De asemenea, pentru

[5] D. Berlescu, *loc. cit*, p. 141, nota 149.

lămurirea etapelor construcției noului palat al Universității, bibliografia volumului ar trebui completată cu lucrarea profesorilor I. Agrigoroaiei şi I. Toderaşcu[6].

Autoarea nu a reuşit să identifice imobilul în care a funcționat vechiul Seminar, citând o declarație a fostului rector Dumitru Oprea, care îl localiza în clădirea unde acum este Policlinica Studenților, în timp ce autoarea vorbeşte de un imobil care s-ar fi aflat pe locația actualei statui a lui G. Ibrăileanu de la sud de Palatul Universității (p. 46). Catedra profesorului Ioan Găvănescul nu a purtat niciodată titulatura de Pedagogie, Estetică şi Istorie, în realitate acesta ocupând, până în 1925, catedra de Estetică, Pedagogie şi Psihologie, care s-a scindat odată cu venirea lui Mihail Ralea în Universitate, Ioan Găvănescul ocupând din acel moment doar Catedra de Pedagogie.

Se observă, de-a lungul lucrării, tendința de prezenteism a autoarei, care, pornind de la unele semnalări din epocă, face trimiteri la actualitatea jocului de oină, la utilitatea şcolii „Junior" a Universității sau se pronunță asupra nivelul şcolii actuale, emite păreri despre primarul Chişinăului, Dorin Chirtoagă (p. 78), sau despre rolul jucat de unii evrei din Botoşani în cel de Al Doilea Război Mondial (p. 143).

De asemenea, autoarea lasă să persiste multe inexactități, pe care pare să le dorească validate, pentru a mări prestigiul Seminarului. Mendel Haimovici ar fi şi nu ar fi acelaşi cu marele matematician, iar Napoleon Haşdeu ar fi un urmaş al lui Bogdan Petriceicu Haşdeu (p. 96). O altă scăpare, Ovid. A. Densuşianu nu este fiul lui Ovidiu Densuşianu, ci a lui Aron Densuşianu (p. 96). Nu ajută cu nimic simpla semnalare a unora dintre elevii Seminarului, mai ales că asupra identității acestora persistă unele dubii, dacă astfel de mențiuni nu sunt continuate de o reevaluare a aminitirilor sau memoriilor publicate de aceştia, prin prisma rolului jucat de Seminar în formarea lor. Mai degrabă ar fi trebuit să fie înregistrați unii dintre studenții practicanți ai Universității, care apoi au ilustrat la catedră principiile pedagogice ale şcolii ieşene. Autoarea menționează, fără să verifice, existența unui Muzeu al Seminarului unde un elev ar fi donat 24 de piese (scrisori, fotografii, cărți poştale) ale lui Eminescu. În cultura română sunt cunoscute doar patru fotografii ale lui Eminescu, astfel încât asemenea aserțiuni trebuie lansate cu maximă prudență[7]. Deşi menționează că Seminarul a fost evacuat împreună cu Universitatea din Iaşi (p. 142), locul evacuării acestuia este indicat drept comuna Balinț, județul Timiş, deşi Universitatea din Iaşi s-a refugiat la Alba Iulia şi Zlatna.

---

[6] I. Agrigoroaiei şi I. Toderaşcu, *Noul Palat Universitar de la Copou. 100 de ani de la inaugurare*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, Iaşi, 1997.

[7] De altfel, citând acelaşi text al lui C. Narly din „Buletinul" Seminarului, profesorul Adrian Neculau nu menționa între piesele Muzeului şi fotografii ale poetului (Adrian Neculau, *loc. cit*., p. 125).

Un alt aspect demn de semnalat pentru cititorul interesat de memoria locurilor ieşene este lipsa oricăror localizări a imobilelor, pe care autoarea le descrie drept sedii ale unora din şcolile menţionate. Sunt oferite cu generozitate zeci de străzi şi locaţii ale unor şcoli, astăzi dispărute sau care poartă alte nume. În lipsa unui ghid al străzilor oraşului Iaşi, toate aceste repere, cu atât mai mult cu cât nu sunt citatate sursele, devin lipsite de o reală importanţă. Cu siguranţă, dacă autoarea ar fi stăruit asupra unui capitol de legislaţie a învăţământului secundar, verificând actele normative din 1898, 1912, 1928, 1932, 1943[8] şi, în special prevederile legate de seminariile pedagogice, putea evita unele confuzii dintre gimnaziu şi liceu[9], al căror rol şi durată a şcolarităţii a fluctuat, şi dădea posibilitatea cititorilor să urmărească uşor trimiterile la aproape patru secole de istorie a învăţământului secundar românesc.

Lipsesc şi concluziile autoarei, ceea ce reprezintă încă un motiv pentru a ne îndoi de faptul că „monografia" Seminarului Pedagogic Universitar este finalizată. Cartea Doamnei Magda Negrea rămâne doar un punct de plecare, care pentru a fi şi util, trebuie în mod obligatoriu regândit, continuat şi dezvoltat.

CĂTĂLIN BOTOŞINEANU

Promoţia '57. Facultatea de Filologie – Istorie. Secţia Limba şi Literatura română, ediţia a II-a, Iaşi, 2009, 611 p.

În tradiţia universitară ieşeană, volumele prilejuite de aniversările pe care le organizează absolvenţii unei promoţii sunt destul de rare. Dificultăţile legate de regăsirea colegilor, apoi asumarea unui proiect de asemenea anvergură au făcut ca, în istoriografia Universităţii din Iaşi, asemenea producţii editoriale să nu devină o tradiţie. Importanţa lor rezidă, însă, în bogăţia de informaţii de natură funcţională, din registrul micro-universului autonom pe care îl reprezintă o promoţie de studenţi. Mărturiile absolvenţilor conferă istoriilor oficiale ale Universităţii din Iaşi aerul de „viaţă", care lipseşte uneori monografiilor. Astfel, portretul primei instituţiei de învăţământ superior modern trebuie să fie compus şi din mărturiile subiective ale actorilor, studenţii Universităţii.

Un astfel de exemplu îl constituie lucrarea absolvenţilor Facultăţii de Filologie, Secţia de Limba şi Literatura Română, 97 la număr, care au luat iniţiativa marcării întâlnirii de la semicentenarul absolvirii prin publicarea

[8] *Antologia legilor învăţământului din România*, Bucureşti, 2004.

[9] Bibliografia trebuie completată cu lucrările lui Iosif Gabrea, *Liceul. Structura şi programa lui*, Bucureşti, 1933 şi *Şcoala românească. Structura şi politica ei*, *1921-1932.*

volumului aici prezentat. Gradul de apropiere a absolvenţilor şi prieteniile legate între ei, având în vedere că s-au întâlnit, practic, la 10, 20, 25, 30 şi 40 de ani de la absolvire, au garantat reuşita întreprinderii lor. Jurnalişti, profesori, pictori, traducători, absolvenţii promoţiei ’57 ai Facultăţii de Filologie, ajutaţi de străda-niile lui Val Gheorghiu şi Vasile Filip, cei care s-au îngrijit de apariţia volumului, au reuşit să publice o veritabilă monografie a unei promoţii de studenţi.

Cartea este constituită dintr-o scurtă prezentare a profesorilor şi, pe larg, a studenţilor din promoţie. Sunt redate, în detaliu, aspectele vieţii studenţeşti de la cele mai mărunte, legate de viaţa cotidiană, până la nivelul de asociere a studenţilor în anii ’50, ori sunt descrise orele de curs. Prezentările au ataşate fotografii din arhiva personală a absolvenţilor, fiecare dintre aceştia punând în pagină amintiri despre profesori, despre colegi sau despre viaţa de student a acelor vremuri, marcată de numeroase constrângeri. Descrierea personală nu este limitată doar la anii studenţiei, astfel încât întâlnim pentru mulţi dintre foştii absolvenţi o listă a lucrărilor personale sau a diverselor însărcinări profesionale. Reuşita majoră a acestui volum constă în faptul că este recompusă parcursul unei promoţii de filologi care a slujit sistemul educaţional din România comunistă. Prin diverse secvenţe memorialistice sunt puse în lumină avatarurile vieţii de profesor în primele decenii ale comunismului românesc.

De asemenea, cartea este un omagiu adus profesorilor care au slujit disciplinele de Limba şi literatura română, cei mai mulţi dintre absolvenţi fiind, timp de decenii, profesori în învăţământul preuniversitar din Moldova. Volumul se înscrie în linia reuşitelor foştilor absolvenţi ai Secţiei de Limba şi Literatura Română, o promoţie care i-a avut printre dascălii de seamă pe profesorii Al. Dima, C. Ciopraga, G. Istrate, V. Arvinte, I. D. Lăudat şi N. A. Ursu.

În lipsa altor lucrări de asemenea gen, este dificil de apreciat dacă promoţia jubiliară din 1957 a avut o însemnătate aparte în istoria Facultăţii de Filologie. De altfel, autorii au evitat folosirea termenului de *generaţie*, probabil conştienţi că volumul nu analizează gradul de sociabilitate a studenţilor sau modul în care aceştia au împărtăşit în comun anumite valori ale anilor ’50. Volumul prezentat aici se înscrie în seria restituirilor de tip memorialistic despre istoria Universităţii. De asemenea, este greu de formulat judecăţi asupra modului în care peregrinările unora dintre absolvenţii acelor ani se înscriu în parcursul firesc al absolvenţilor de ştiinţe umaniste, sau dacă informaţiile de natură regională din volum pot fi utilizate. Însă, cu toate aceste limitări fireşti, volumul jubiliar 1957 este un instrument de lucru util pentru istoricii care se arată preocupaţi de evoluţia Universităţii din Iaşi.

CĂTĂLIN BOTOŞINEANU

Dumitru Ivănescu, Cătălina Mihalache (editori), *Patrimoniu naţional şi modernizare în societatea românească: instituţii, actori, strategii*, Iaşi, Editura Junimea, 2009, 338 p.

Aşa cum precizează editorii în *Cuvântul înainte* al acestei cărţi, cei şaptesprezece autori care semnează textele au urmărit „istoria definirii patrimoniului naţional în societatea românească de ieri şi de azi", altfel spus, cercetările care dau consistenţă lucrării de faţă au vizat „investigaţii documentare asupra unor obiecte de patrimoniu actual, asupra unor autori de valori patrimoniale, precum şi asupra unor pionieri ai conştiinţei identitare ori a unor mari istorici" (p. 8). Apărut sub egida Institutului de Istorie „A. D. Xenopol" al Academiei Române, instituţie în cadrul căreia cei mai mulţi dintre semnatarii textelor îşi desfăşoară activitatea, volumul de faţă este structurat în cinci secţiuni care conferă o anumită dinamică perspectivei generale conturată în urma parcurgerii întregii lucrări. De menţionat că acest op face parte din colecţia „Historia magistra vitae" a editurii ieşene Junimea, colecţie coordonată de către istoricii Dumitru Ivănescu şi Dumitru Vitcu.

Prima secţiune a volumului, intitulată *Putere, apartenenţă, proprietate* se deschide cu investigaţia lui Arcadie M. Bodale, centrată pe *Actul de ctitorie din Moldova medievală. Între legislaţia bizantină, dreptul de patronat şi obiceiul pământului*. Liviu Brătescu prezintă o pertinentă analiză asupra *Disputelor politice legate de participarea românească la Expoziţia universală de la Paris (1900)*. În continuare, Cătălina Mihalache, unul din cei doi editori ai volumului, se ocupă de *Un caz de mobilizare identitară şi patrimonială: Liga Antirevizionistă Română*, pentru ca în finalul primei părţi a acestui volum să întâlnim o cercetare de istorie contemporană, aparţinând lui Sorin D. Ivănescu, *Patrimonializarea secretului. Evidenţele Securităţii din anii '50 şi constituirea arhivei instituţionale*.

Partea a doua, intitulată *Identităţi şi simboluri*, are în componenţa sa patru studii, circumscrise aceluiaşi spirit de restituţie. Textul lui Alexandru Istrate, *Geografiile patrimoniului: călătoriile romanticilor şi redescoperirea trecutului*, inaugurează această nouă secţiune a volumului. Bazându-şi cercetarea pe mărturiile călătorilor de la începutul secolului al XIX-lea, autorul ajunge la concluzia potrivit căreia în această perioadă, graţie călătoriilor, s-a modificat fundamental perspectiva asupra trecutului. În continuare, Aurica Ichim oferă o cercetare privitoare la *Tentativele de protejare a vestigiilor istorice în Principatele Române, în secolul al XIX*. Rămânând în sfera investigării unor aspecte din epoca modernă a românilor, mai puţin cercetate, Andi Mihalache îşi intitulează studiul *Despre bătrâneţea zilei de astăzi: statui, monumente istorice*

şi patrimoniale în România modernă. Câteva mărturii documentare interesante despre Nicolae Iorga şi oraşul Iaşi prezintă Dumitru Ivănescu, cercetare care încheie această secţiune. Textul cuprinde paisprezece documente inedite, aflate la Arhivelor Naţionale, Direcţia Judeţeană din Iaşi.

Eroi, trecuturi, absenţe este următoarea direcţie de investigare din acest tom. Un parcurs asupra căutării osemintelor lui Nicolae Bălcescu oferă Mihai Chiper. Autorul investighează iniţiativele românilor de a aduce în ţară rămăşiţele lui Bălcescu, iniţiative care, din păcate, au eşuat. De precizat că aceste tentative au început în vremea lui Alexandru Ioan Cuza, ultima încercare de acest fel petrecându-se în 2003. Pe bună dreptate, afirmă Mihai Chiper, că faţă de Nicolae Bălcescu patria s-a arătat a fi ingrată. În continuare, Ilie Luceac prezintă câteva *Mărturii documentare cu privire la mormântul lui Aron Pumnul*, iar Adrian-Bogdan Ceobanu se opreşte asupra *Exilurilor şi patriilor alegorice*, concentrându-şi demersul asupra îndolierii românilor la moartea împăratului francez Napoleon al III-lea. Radu Filipescu ne introduce în istoria unui monument care celebrează lupte şi oameni din Primul Război Mondial. Este vorba despre celebrul monument al Diviziei a II-a Cavalerie din Copou.

La categoria *Edificiilor regăsite* se încadrează studiile lui Silviu Văcariu (*Biserica Sfinţii Voievozi, zisă Roşca*), Sorin Iftimi (*Palatul Culturii din Iaşi. O retrospectivă istorică*) şi George Căileanu (*Palatul Fundaţiei Regale „Ferdinand I”*). Cele trei monumente, care sunt în centrul preocupărilor încadrate aceastei secţiuni, se află în Iaşi, fiind cunoscute deopotrivă publicului larg şi specialiştilor. Paradoxal, însă, pentru primele două monumente, bibliografia lipseşte aproape cu desăvârşire, motiv pentru care cercetările, precum cele cuprinse în acest volum, sunt imperios necesare.

Ultima secţiune a lucrării, intitulată *Culoarea altui veac*, cuprinde două investigaţii despre viaţa şi opera unor pictori mai puţin cunoscuţi astăzi. Este vorba despre G. Lemeni, asupra căruia face referire Constantin A. Stoide, într-un text redactat în 1984 şi publicat în acest volum. De asemenea, Minola Iutiş îşi concentrează atenţia asupra unor aspecte din viaţa şi opera pictorului evreu Iosif Iser, aşa cum acestea pot fi reconstituite pe baza colecţiilor Muzeului de Artă din Iaşi.

Volumul se încheie cu un *Indice onomastic*, care uşurează munca celor interesaţi să utilizeze contribuţiile publicate în acest volum.

IULIAN MARCEL CIUBOTARU

Universitatea din Craiova. Monografie (1947-2007), coord. Vladimirescu Ion, Otovescu Dumitru, Craiova, Editura Universitaria, Craiova, Editura Beladi, 2007, 275 p.

În literatura de specialitate, domeniul istoriei universității s-a impus treptat, în funcție de contextul istoric şi oferta documentară. Apariţiile, cu unele excepţii notabile, au fost mai degrabă prilejuite de momentele aniversare ale aşezămintelor universitare. Astfel, lucrările au împrumutat din caracterul festiv al momentelor de bilanţ, fiind omagiate personalitățile marcante ale universităților şi tradiția unor facultăți şi discipline. Chiar monografiile universităților interbelice ale României Mari nu au reuşit să surprindă viața academică în toate articulațiile sale. În general, volumele au fost elaborate de colective compuse din istorici cu viziuni diferite asupra spațiului universitar, dar bine poziționați în cadrul istoriografiei de profil.

În cazul volumului de față, *Universitatea din Craiova. Monografie*, situația este mult diferită față de lucrările a căror aspirație monografică este îndreptățită. Materialul a apărut în contextul aniversării a 50 de ani de la înființarea instituției, însă, din păcate, îi lipsesc până şi ingredientele clasice ale unei celebrări, care presupune un moment de bilanţ, o abordare care să reliefeze continuitatea instituției, rolul formator asupra culturii române pe care l-au avut producțiile ştiințifice ale profesorilor, precum şi efortul de a forma numeroase promoții de studenți. De la început trebuie să precizăm că ne aflăm în fața unei nereuşite academice, mult sub standardele unei lucrări ştiințifice. Țelul asumat în titlul lucrării îndeamnă mai degrabă la prudență pe cititorul avizat de literatura istorică. Astfel, dacă în titlu, cei care au coordonat apariția, nu anunțau caracterul monografic al volumului, acesta era un bun ghid al Universității din Craiova, o compilație reuşită a secretariatelor Facultăților. De fapt, ideea de a reuni informații din viața internă a Facultăților, în formatul unui anuar, care apoi să fie introduse cu ajutorul unei disertații lipsite de credibilitate ştiințifică asupra spațiului universitar, pentru a se prezenta drept o lucrare monografică asupra Universității din Craiova, trebuie respinsă de comunitatea academică.

Pare greu de crezut, dar lucrarea este compusă din nouă capitole, ce conțin informații cantitative şi tehnice, mai puțin istorice. Doar primele două dintre acestea ar putea fi incluse într-o monografie, întrucât pe parcursul lor se încearcă o desprindere de datele oferite de secretariatele Facultăților, care compun mare parte din volum. Din păcate, factorii responsabili din secretariate nu apar citați printre autori, deşi chiar în cazul menționării lor, lucrarea rămânea un anti-model, întrucât titularii secretariatelor unor Facultăți din țară puteau considera că le este la îndemână o asemenea întreprindere monografică. Primul capitol are în

vedere învățământul universitar din România, privit în ansamblu (p. 13-45), în timp ce al doilea, care însumează doar 21 pagini, face o scurtă radiografie a coordonatelor istorice şi a celor mai importante momente înregistrate în evoluția Universității din Craiova. Este extrem de puțin pentru o lucrare monografică, mai ales că nu sunt folosite sursele primare ale unei astfel de cercetări, precum fondul de arhivă al Universității.

Surprinde folosirea unui limbaj de lemn în climatul universitar, la peste două decenii de la căderea comunismului românesc. De asemenea, în lipsa unei bibliografii minimale, autorii confundă semnificațiile medievale ale universității cu cele moderne (p. 13-14)[1]. Tot într-o mare eroare se află cei care au alcătuit materialele atunci când definesc funcția socială a universității, folosindu-se de vocabularul sec al anilor de „glorie comunistă": „datorită instrucției universitare este permanent alimentată categoria socială a oamenilor de creație, care făuresc valori materiale şi spirituale indispensabile oricărei societăți" (p. 14). Semnalăm şi unele greşeli flagrante în cadrul capitolului întâi. La pagina 13, Universitatea din Bologna apare ca fiind înființată la 1158, fiind considerată de autori drept prima universitate europeană, pentru ca la pagina 19, într-un tabel cronologic al primelor universități europene, în dreptul universității din Bologna să fie trecut anul 1088, iar prima universitate să fie considerată cea din Parma, înființată la 1065. Cel mai probabil, autorii au citit lucrări diferite, aceasta fiind singura explicație, atâta vreme cât nu sunt citate sursele. În cadrul primului capitol mai sunt prezentate unele date despre istoricul Universităților din Iaşi, Cluj, Bucureşti şi Timişoara, precum şi tendințele învățământului universitar după 1990.

Celelalte titluri ale capitolelor sunt incitante, lăsând impresia, la o primă lectură, că acoperă exigențele unei lucrări ştiințifice, făcând trimitere la cei 50 de ani de existență ai Universității craiovene. Sunt prezentate reuşitele management-ului academic, comunitatea universitară, Facultățile şi Departamentele, apoi este descris patrimoniul Universității, se trece în revistă personalul didactic şi studenții, direcțiile de cercetare şi relațiile de colaborare internațională, pentru ca ultimul capitol să conțină imagini reprezentative ale imobilelor şi locațiilor importante ale instituției.

Deşi a asumat pretenția unei monografii, lucrarea nu conține subiectele şi temele unui astfel demers. Lipsesc capitolele despre viața academică, despre

[1] Pentru o introducere în istoria universităților europene: Chr. Charle, J. Verger, Jacques, *Istoria universităților*, Iaşi, Editura Institutului European, Iaşi, 2001; Jaques Le Goff, „Universitățile şi Puterile publice în Evul Mediu şi Renaştere", în *Pentru un alt Ev Mediu*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1986.

problemele studenţeşti, despre istoricul şi dezvoltarea Facultăților sau evoluția unor discipline. Or, istoria unui aşezământ universitar nu presupune doar simpla menţiune a înfiinţării şi a parcursului unei Facultăți, pentru ca apoi să fie prezentată o listă cu profesorii care compun catedrele sau consiliul, o trecere în revistă a disciplinelor şi a domeniilor de studii, încheind cu o înşiruire a patrimoniului. Acesta este rolul unui ghid şi nicidecum al unei lucrări monografice. Capitolele referitoare la direcțiile de cercetare şi la relațiile internaționale constituie cel mult începutul unei baze de date a acestor domenii de dezvoltare a Universității, însă în nici un caz nu pot să stea ca probă a unei onestități ştiințifice. Prezența în pagină a autorilor nu se resimte, fiind înşiruite liste de adrese ale unor centre de cercetare sau instituții.

Din punctul nostru de vedere este necesară o revizuire a conținutului lucrării pentru a acoperi conceptul monografic din titlu, altfel universitatea craioveană nu se poate socoti acoperită istoric de o monografie. Un astfel de volum trebuie să fie rodul unui colectiv de istorici care să parcurgă o bibliografie consistentă şi care să pună în valoare sursele de arhivă, atât cele oficiale, fondurile Universității, cât şi cele personale, ale profesorilor universitari.

CĂTĂLIN BOTOŞINEANU

În atenția colaboratorilor

Publicația *Historia Universitatis Iassiensis* apare într-un singur număr pe an şi cuprinde studii şi articole atât în limba română, cât şi în principalele limbi de circulație savantă: engleză, franceză, germană, rusă şi italiană.

Revista *Historia Universitatis Iassiensis* este o publicație academică, având rubrici consacrate studiilor, articolelor istoriografice, recenziilor, notelor bibliografice, rapoartelor şi referatelor academice, ca şi altor categorii de materiale cu specific tehnic şi administrativ. Tematica acestora este circumscrisă problematicii istoriei universității, în general, şi a istoriei universității central şi est-europene în special. Sunt acceptate (şi încurajate) studii cu caracter comparativ sau teoretic privind istoria şi istoriografia universității. Totodată, se acordă o pondere semnificativă studiilor şi articolelor cu privire la istoria fenomenului educativ şi a vieții intelectuale, în măsura în care acestea privesc într-o manieră semnificativă istoria universității. De asemenea, alături de contribuțiile istoriografice, revista cultivă şi cercetări privind studiile de muzeologie universitară.

În principiu, editorii publicației nu impun nici un fel de restricții de ordin politic, instituțional sau cultural. Atitudinea critică, la fel ca şi dezbaterile sau polemicile sunt încurajate. Totuşi, se recomandă autorilor, pe lângă decența necesară, respectul valorilor fundamentale şi a normelor unei culturi politice democratice. Contribuțiile care fac elogiul antisemitismului şi al urii motivate cultural sau politic sunt excluse din principiu. De asemenea, studiile sau articolele care pot acredita teze sau comportamente de factură totalitară sau non-democratică vor fi tratate ca neconforme cu linia editorială a publicației.

Nu există, de asemenea, limite temporale şi nici indicații stricte cu privire la structura textelor trimise spre publicare. Totuşi, vor putea fi considerate ca fiind *studii*, prin urmare, publicate în secțiunea rezervată acestora, acele materiale care întrunesc următoarele condiții: a. Tratează într-o manieră cvasi-exhaustivă o problemă clar enunțată; b. Aduc contribuții semnificative în chestiunea dată; c. Respectă regulile formale ale unui demers academic, în ce priveşte limbajul, organizarea materialului, sistemul de argumentare, normele etice etc.

O rubrică specială din cadrul publicației va fi consacrată *studiilor documentare*. Este vorba de acele texte care îşi propun să facă publice materiale documentare necunoscute sau inedite, cu privire la istoria universității şi a vieții academice. Acestea trebuie să respecte normele enunțate mai sus, la care se adaugă condițiile de ordin formal cu privire la editarea documentelor, respectiv, ca materialul trimis redacției să conțină: 1. Transcrierea textului original; 2. Traducerea sa în română/limbă de circulație; 3. Un studiu introductiv; 4. Un scurt rezumat.

Eseurile bibliografice nu solicită exigențe stricte de editare, în afara condiției elementare ca subiectul în discuție să aibă o legătură semnificativă cu tematica generală a revistei. Recenziile trebuie să se ocupe de lucrări relativ recent apărute (din ultimii cinci ani) şi să ofere o perspectivă critică profesională. Nu se pot recenza traducerile, decât în situații bine motivate. Contribuțiile destinate rubricii *Addenda et Corrigenda* trebuie să privească o temă precisă şi să contribuie explicit la corecția unei erori istoriografice.

Studiile şi eseurile nu au un număr limitat de pagini, dar abuzul nu este încurajat. Un studiu nu poate depăşi decât în circumstanțe bine motivate de logica expunerii academice 30-35 de pagini, la corp 12. Dacă numărul de pagini este mai mare, un text poate fi publicat în mai mult numere consecutive. În schimb, recenziile nu pot fi mai mici de 5 pagini şi mai lungi de 10 pagini. La fel, notele bibliografice, ar trebui să aibă între 2 şi 4 pagini, cu acelaşi format. În ce priveşte contribuțiile pentru rubrica *Addenda et Corrigenda*, acestea nu trebuie să depăşească 4-5 pagini, respectiv, 1500-2.000 de cuvinte. Rapoartele şi referatele pentru rubrica *Viață ştiințifică* nu pot depăşi 3-4 pagini, respectiv, 1.500 de cuvinte.

Se acceptă spre publicare, materiale redactate după normele academice în vigoare, respectiv ale Academiei Române, pentru cele în limba română, iar pentru textele în limbi străine normele editoriale acreditate în uz pentru acele limbi (de exemplu, pentru limba engleză, cele cuprinse în: *Chicago Manual of Style:* http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html). Toate *studiile* trebuie să conțină obligatoriu un rezumat într-o altă limbă decât aceea a articolului, care să reprezinte 10% din text, pentru materialele în limba română. De asemenea, studiile pot cuprinde anexe, cu materiale documentare.

Materialele destinate publicării pot fi trimise pe adresa:
revistamuzeuluiuniv@googlegroups.com

Communications

Historia Universitatis Iassiensis journal is published in a single number per year and includes studies and articles both in Romanian and in major scientific languages: English, French, German, Russian and Italian.

Historia Universitatis Iassiensis journal is an academic publication, with sections devoted to studies, historiographic articles, reviews, bibliographic notes, academic reports and essays and other categories of technical and administrative materials. Their theme is circumscribed to the issue of the university history, in general, and Central and Eastern European university, in particular. There are welcomed (and encouraged) comparison and theoretical studies regarding the university's history and historiography. At the same time, there will be paid major importance to studies and articles related to the history of education and intellectual life, insofar as they significantly relate to the history of university. Along with historiographic contributions, the journal also encourages approaches on university museology.

As a rule, the editors do not impose any political, institutional and cultural restrictions. Critical attitude, debates and polemics are encouraged. However, the authors are recommended that, in addition to necessary decency, to respect the fundamental values and norms of a democratic political culture. Contributions that praise anti-Semitism and hatred for cultural or political reasons are excluded from the beginning. At the same time, studies and articles that approve totalitarian or non-democratic topics or behaviors are to be treated as not-complying with the publication's editorial line.

There are no time limits and strict indications on the structure of the texts submitted for publication. However, there will be taken as *studies,* and, therefore, published in the section reserved for them, those materials that meet the following conditions: a. Deal with a clearly stated problem in an quasi-exhaustive manner; b. Bring significant contributions to the questioned issue; c. Meet the formal rules of an academic approach in terms of language, organization of the material, system of argumentation, ethical norms etc.

A special column within the publication is dedicated to *documentary* studies. These studies aim to disclose unknown or unpublished materials,

regarding the history of university and academic life. They have to comply with the above mentioned norms, to which there are added formal rules of document editing, respectively that the material sent for publishing to contain: 1. Transcript of original document: 2. Its translation into Romanian / foreign language; 3. A preliminary study; 4. Summary.

Bibliographical essays do not require strict demands of editing, in addition to the basic condition that the subject matter be significantly related to the general theme of the journal. The reviews must deal with recently published works (during the last five years) and provide a professional critical perspective. Translations are not to be reviewed except for very well argued cases. Contributions for "*Addenda et Corrigenda*" must relate to a specific issue and not explicitly contribute to the correction of a historiographical error.

Studies and essays do not have a limited number of pages, but abuse is not encouraged. A study can not go over 30-35 pages, in font size 12, except for cases very well argued by the logic of academic exposure. If the number of pages is too big, the text can be published in several consecutive numbers of the journal. On the other hand, the reviews can not be less than 5 pages or over 10 pages long. Similarly, bibliographical notes should be between 2 and 4 pages long, with the same format. The contributions under the heading "*Addenda et Corrigenda*", should not exceed 4-5 pages, respectively 1500-2.000 words. Reports and essays under "Academic Life" can not exceed 3-4 pages, respectively 1.500 words.

There are accepted for publishing only material written by academic rules in force, respectively, for those in Romanian language, rules and regulations of the Romanian Academy, and for those in foreign languages, editorial norms in use for each language (e.g. for English, those contained in *Chicago Manual of Style:* http://www.chicagomanualofstyle.org/toolscitationguide.html). All *studies* must necessarily contain a summary in a language other than the articles' and a self-presentation of the author (minimum personal data, academic experience, significant publications in the field). The studies may also include annexes, with documentary materials.

Please email the materials for publication to:
revistamuzeuluiuniv@googlegroups.com